

LÆREBOG

i

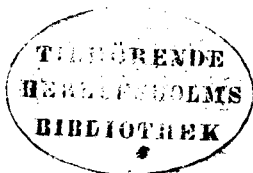
G E O G R A F I E N

for

de højere Klasser i de lærde Skoler.

Af

S. B. Thrige.

Anden Udgave.

København 1870.

Trykt hos S. Trier for

E. L. Thaarup.

Fortale.

Efterat jeg for et Aar siden paa ny har udgivet min Lærebog i Geografien for de lavere Klasser, har jeg nu fuldendt en ny, aldeles omarbejdet og meget forkortet Udgave af min Lærebog for de højere Klasser. Den slutter sig ganske til den mindre Bog, forudsætter Kundskab til dennes Indhold og er bestemt til at afløse den ved Overgangen til 4de Klasse. Under den nuværende Trængsel af Fag har jeg anset det for min Pligt at indskrænke Bogens Omfang saa meget som muligt og har derfor navnlig udeladt mange Navne og andre Enkeltheder (foruden de fleste historiske Bemærkninger), medens jeg paa den anden Side har optaget et og andet, som forekom mig at høre med til at give en klar Forestilling om et Land eller et Folk. I Omarbejdelsen af første Afsnit er jeg bleven understøttet af vor Mathematiklærer, Hr. Adjunkt Chr. Møller.

Haderslev Læreres Skole, den 30te April 1870.

S. B. Thrige.

Første Afsnit.

§ 1. Jorden er paa det nærmeste en Kugle. Ujævnhederne paa dens Overflade er forsvindende i Sammenligning med dens Størrelse; ti det højeste Bjærg hæver sig kun $1\frac{1}{8}$ M. eller c. $\frac{1}{1500}$ af Jordens Diameter. Noget større er den Afvigelse fra Kugleformen, som frembringes ved dens Fladtrykning. Jordens Akse er næmlig henimod 6 M. kortere end dens Diameter under Ækvator. Diameteren er næsten 1719 M., og Fladtrykningen udgør saaledes c. $\frac{1}{300}$.

§ 2. Jorden svæver frit i Verdensrummet, som forekommer os begrænset af en Kugleflade (Himlen), hvoraf vi dog aldrig overser mer end Halvdelen paa én Gang. Paa Grund af de umaadelige Afstande mellem Jorden og de andre Himmellegerer synes ethvert Punkt paa Jorden at være Verdensrummets Midtpunkt. Hovedretningen i Rummet er for hvilket som helst Sted paa Jordens Overflade Lodretningen. Denne falder sammen med Radius til Stedet og træffer, ved at forlænges i Retningen fra Jordens Midtpunkt, det Punkt paa Himlen, vi kalder Stedets Senit. En Tangentplan til Stedet kaldes Horisontens (Synskredsens) Plan; den er vinkelret paa Lodretningen og parallel med en rolig Vandflade, hvorfor den ogsaa kaldes den vandrette Plan. Skæringslinjen mellem Horisontens

Plan og Himlen kaldes Horisonten (Synskredsen); den adskiller den i ethvert Øjeblik synlige Halvdel af Himlen fra den usynlige.

En Storcirkellinje gennem Verdenspolerne og et Steds Senit kaldes Meridianen. Skæringslinjen mellem Meridianens og Horisontens Plan kaldes Middagslinjen, dens Endepunkter Nord- og Sydpunktet. En Storcirkelplan vinkelret paa Verdensaksen skærer Himlen efter en Storcirkellinje, der kaldes Ækvator, og Horisontens Plan efter en ret Linje, hvis Endepunkter kaldes Øst- og Vestpunktet. Ækvator deler Himlen i en nordlig Halvdel, paa hvilken den for os synlige Verdenspol findes, og en sydlig Halvdel.

§ 3. Idet vi nu tænker os Jorden i Verdensrummets Midte, overføres de gennem dette dragne Linjer paa denne. Verdensaksen gennemskærer Jorden efter en Diameter, Jordaksen, hvis Endepunkter er Nord- og Sydpolen. Ækvators Plan skærer Jorden efter en Storcirkellinje, vinkelret paa Jordaksen; dette er Jordens Ækvator, hvorved den deles i en nordlig og en sydlig Halvkugle. Hvert Sted paa Jorden har sin Meridian, nemlig en Storcirkellinje gennem Stedet og Jordens Poler.

Et Steds Belliggenhed paa Jordens Overflade angives ved to Storcirkelbuer:

a) Den Bue af Stedets Meridian, der ligger mellem Ækvator og Stedet, kaldes dets Brede; den regnes fra Ækvator, nordlig eller sydlig fra 0° til 90° . Et Steds Brede er lig den Vinkel, som Verdensaksen danner med dets Horisonts Plan (Stedets Polhøjde). Polhøjden, altsaa ogsaa Bredden forandres $\frac{1}{10}''$ ved en Forflytning af 5 Alen i Middagslinjens Retning. Københavns Brede var saaledes $55^{\circ} 40' 53''$, da den angaves for Observatoriet paa runde Taarn; nu er den $55^{\circ} 41' 13,6''$; ti det nye Observatorium ligger 1030 Alen N. for det gamle.

b) Den Vinkel, Stedets Meridian danner med en vilkaarlig valgt Meridian (den første), kaldes Stedets Længde;

den maales paa Ækvator eller en med denne parallel Cirkellinje og angives østlig eller vestlig fra 0° til 180° . Som første Meridian regnedes før som oftest Øen Ferros; men i nyere Tid har man lagt den lidt Ø. for Ferro, netop 20° V. for Paris's Meridian. Nu regner de fleste større Nationer efter deres Hovedobservatoriums Meridian; ogsaa vi bruger undertiden Københavns Meridian (c. $30^{\circ} 15'$ Ø. for Ferro) som den første. Søfarende regner fornemmelig efter Greenwich's Meridian.

Ækvator er 5400 M. lang. En Grad paa Ækvator er altsaa 15 M., et Minut ($'$) $\frac{1}{4}$ M.; det sidste bruges undertiden som geografisk Mil. Meridianerne er lidt mindre end Ækvator; men da Forskellen er ubetydelig, er Bredegraderne overalt næsten ligesaa store som Længdegraden paa Ækvator. Parallelkredsene og de paa disse maalte Længdegrader bliver derimod bestandig mindre, jo længere man fjærner sig fra Ækvator.

Alle Steder i samme Parallelkreds har samme Brede. Alle Steder i samme Meridian har samme Længde og samme Klokkeslet. Derfor kan Klokkeslets-Forskellen bruges til Bestemmelse af to Steders Længdeforskel.

§ 4. Jorden er (ifølge det kopernikanske System) en Planet og udfører ligesom de andre Planeter en dobbelt Bevægelse, nemlig baade en Aksedrejning og et Omløb om Solen. Vi mærker ingen af disse Bevægelser; men de afspejler sig i Solens Stedforandringer paa Himlen, nemlig: a) Aksedrejningen i Solens Deltagelse i Himlens tilsyneladende Omdrejning fra Ø. gennem S. til V. i 24 Timer og b) Omløbet i Solens Forflytning paa Himlen i modsat Retning, hvorved den i et Aar gennemløber en Storcirkellinje, der kaldes Ekliptika.

Solen kommer aldrig paa to efter hinanden følgende Dage over Horisonten paa det samme Punkt: den kan staa op i Østpunktet, men ogsaa indtil henved $23\frac{1}{2}^{\circ}$ N. eller S. derfor. Ekliptikas Plan danner altsaa en Vinkel af henved $23\frac{1}{2}^{\circ}$ med Ækvator, og de to Linjer har kun to

Punkter tilfælles. Ekliptika gennemskærer 12 Stjærnebilleder, der under ét benævnes Dyrekredsen.

Solens tilsyneladende Bevægelse i Ekliptika og altsaa Jordens sig deri afspejlende virkelige Bevægelse er ujævn. Da nu Hastigheden afhænger af Solens og Jordens gensidige Tiltrækning, der atter beror paa deres Masser og Afstand fra hinanden, tyder den forskellige Hastighed paa, at Jorden ikke altid er i samme Afstand fra Solen, og det samme fremgaar af, at Solens Diameter i Aarets Løb synes at have forskellig Størrelse. Altsaa er Jordbanen ingen Cirkellinje, men (som Kepler har bevist) en Ellipse, hvis Form beror paa Solens og Jordens gensidige Tiltrækning.

§ 5. Afvekslingen mellem Dag og Nat hidrører fra Aksedrejningen. Men dersom Aksen stod vinkelret paa Jordbanens Plan, vilde Dag og Nat altid være lige lange, og Steder under samme Brede vilde altid rammes af Solstraalerne under samme Vinkel. De vilde saaledes hele Aaret igennem modtage den samme Varme; her i Landet vilde vi da aldrig have Sommer. Men nu danner Verdensaksen en Vinkel paa lidt over $66\frac{1}{2}^{\circ}$ (90° — henved $23\frac{1}{2}^{\circ}$) med Ekliptikas Plan. Jordaksen, som bestandig er parallel med Verdensaksen, danner altsaa under hele Jordens Omløb en Vinkel paa lidt over $66\frac{1}{2}^{\circ}$ med Jordbanens Plan. Heraf følger Forskellen mellem Dagens Længde og Aars-tiderne. Kun to Gange om Aaret (21. Marts og 23. September), naar Solen er i et af Skæringspunkterne mellem Ækvator og Ekliptika (Jævndøgns punkterne), er Dag og Nat lige lange over hele Jorden (Jævndøgn).

Paa den nordlige Halvkugle tiltager Dagen fra d. 21. Marts, indtil Solen naar sin højeste nordlige Deklination (Afstand fra Himlens Ækvator), som udgør henved $23\frac{1}{2}^{\circ}$, og vi har Sommersolhverv (d. 21de Juni); Solen naar da sin største Højde, hvorved dens Straaler tilvejebringer den største Virkning, og Dagen er længst. Derefter aftager den nordlige Deklination indtil d. 23. September, da den er Nul. Deklinationen bliver derpaa sydlig, Dagen

kortere end Natten, og den korteste Dag indtræffer ved Vintersolhverv (d. 21de December), da Solen har størst sydlig Deklination og altsaa hos os staar lavest paa Himlen.

§ 6. Man deler Jorden i 5 Soner:

1) Den hede eller tropiske Sone paa bægge Sider af Ækvator imellem Vendekredsene eller Troperne, d. e. de Parallelkredse, hvis Afstand fra Ækvator er lig Ekliptikas Skraahed (henved $23\frac{1}{2}^{\circ}$). Ethvert indenfor Vendekredsene liggende Sted faar to Gange om Aaret Solen i Senit.

2) De to tempererede Soner mellem Vendekredsene og Polarkredsene, d. e. de Parallelkredse, hvis Brede er lidt over $66\frac{1}{2}^{\circ}$. Under Vendekredsene selv kommer Solen én Gang om Aaret i Senit, udenfor dem aldrig. Men i Nærheden af Vendekredsene kommer den dog meget nær til Senit; i Nærheden af Polarkredsene er den meget fjærn derfra. Derfor er der hist meget varmt, her meget koldt og kun i Midten tempereret.

3) De to kolde eller Polar-Sonerne omkring Polerne indenfor Polarkredsene. De indbefatter de Steder, som ved Sommersolhvervstid har Solen over Horisonten hele Døgnet igennem.

Andet Afsnit.

§ 1. Landet udgør omtrent $2\frac{1}{2}$ Mill. $\square$ M. eller noget over $\frac{1}{4}$ af Jordens Overflade. Næsten Halvdelen deraf ligger i den nordlige tempererede Sone, som indeholder noget mere Land end Vand. Man kan dele Jorden i en nordostlig Landhalvkugle og en sydvestlig Vandhalvkugle. De to store Fastlande ligger næsten helt paa den første; kun den sydligste Del af Sydamerika, Bagindiens Sydspidser, de ostindiske Øer, Avstralien og

Sydpolarlandene paa den sidste. Midt i den første ligger Jordens største Stad, London; den sidste Middelpunkt falder lidt S. for Ny-Seland.

Landet samler sig mod N. i store Masser, og Verdensdelene nærmer sig her til hinanden. Mod S. løber Landet derimod ud i langt fra hinanden liggende Halvøer. En mærkelig Lighed finder Sted imellem de sydlige Dele af Evropa og Asien. Den næsten firkantede og lidet indskaarne spanske Halvø (over 10,000 □ M.) svarer til Arabien (henved 50,000 □ M., altsaa samme Forhold i Størrelsen som imellem begge Verdensdele), Italien med Sicilien til Forindien med Ceylon, den græske Halvø med sin smallere sydlige Del og sine mange Øer til Bagindien med Malaka og de ostindiske Øer.

Evropa har sin største Udstrækning fra S. V. til N. O. (henved 750 M.); fra S. til N. strækker det sig over 500 M. (mellem 36 og 71° N. B.). Af de Øer, som regnes til det, naar Kreta 1° længere mod S. end Fastlandet, Spitsbergen 10° længere mod N.

Asien strækker sig længere mod N. end nogen anden Del af Jordens Fastland (til henved 75° N. B.). Malakas Sydspidse naar næsten til Ækvator, de ostindiske Øer til lidt over 10° S. B. Den nordostligste Del af Fastlandet ligger paa den vestlige Halvkugle.

Afrikas Nordspidse ligger 1° nordligere end Europas Sydspidse. Mod S. strækker det sig næsten ligesaa langt fra Ækvator som imod N. Mod V. naar Fastlandet til Ferros Meridian; men flere af Øerne ligger paa den vestlige Halvkugle, længst mod N. V. Azorerne, som lige saa godt kunde regnes til Evropa.

Amerika udstrækker sig fra N. til S. i en Længde af henved 2000 M. Fastlandet naar 1° længere mod N. end Evropa, og det nordligste Land, man hidtil har naat i det af Øer opfyldte Polarhav N. for Amerika, naar ligeledes 1° længere mod N. end Spitsbergen. Kap Horn

ligger omtrent i samme Afstand fra Ækvator som København.

Avstraliens Fastland har en noget større Udstrækning fra V. til Ø. end fra N. til S. Det gennemskæres af Stenbukkens Vendekreds; noget over Halvdelen ligger S. for denne. De fjærnere Øer, som regnes med til Verdensdelen Avstralien, spreder sig vidt over Sydhavet. Saa-danne Øer, der ligger fjærnt fra Fastlandene, kalder man oceaniske i Modsætning til Kyst-Øerne, som ligger nær ved Fastlandene og staar i nøje Forhold til disse.

Øerne deles endvidere efter deres Form i langstrakte og runde Øer. De første danner sædvanlig Rækker, ofte langs med Fastlandets Kyst. De runde Øer ligger dels adspredte, dels forenede til Rækker eller Grupper. Ørækkerne danner ofte Fortsættelsen af en Halvø eller en Kæde mellem to Ender af Fastlandet. Mærkelige Eksempler paa den sidste Form er Aleuterne, Kurilerne, de japanske Øer, samt de store og smaa Antiller.

§ 2. Havets Overflade har overalt samme Højde; men Havbunden er ligesaa ujævn som det faste Land. Havets Dybde er altsaa meget forskellig; paa nogle Steder overgaar den de højeste Bjerges Højde. I Indhave er Dybden i Almindelighed ringere end i det aabne Ocean. Ved stejle Kyster er Havet sædvanligvis straks dybt; ved flade Kyster tiltager Dybden efterhaanden. De første har derfor i Almindelighed de bedste Havne. — Medens de Højder af Havbunden, som naar over Havets Overflade, danner Øer, kaldes Højder, som naar tæt til Overfladen, Grunde. Disse er enten Klippegrunde (Skær) eller Sandbanker. Rækker af Grunde kaldes ogsaa Rev. En egen Art af disse er de i den hede Sone vidt udbredte Korallrev.

Havet har forskellige Bevægelser: 1) Bølgegangen, som frembringes af Vinden. 2) Ebbe og Flod, som fremkaldes ved Maanens og Solens Tiltrækningskraft. 3) Strømningerne, som især foraarsages ved Jordens

daglige Omdrejning og Forskellen i Vandets Varme paa de forskellige Steder. Saavel i det store som i det atlantiske Hav løber en bred Hovedstrøm ved Ækvator fra Ø. mod V. (Ækvatorialstrømmen). Paa bægge Steder deler den sig ved de vestlige Kyster, den støder imod; blandt de derved opstaaende Strømninger er den mærkeligste den, som ved Sydamerikas Østspidse drejer mod N. V., gaar ind i den mejikanske Bugt og derfra omkring Florida under Navn af Golfstrømmen iler mod N. O. med en Hurtighed og Varme, der langt overgaar det øvrige Hav. Under Ny-Foundland møder den den kolde Polarstrøm, som fra det nordlige Ishav fører Drivis til Nordamerikas Østkyster. Golfstrømmen bøjer derpaa mod Ø. over mod Azorerne og udbreder sig vidt og bredt til Afrikas og Europas Kyster.

Det store og det atlantiske Hav har samme Udstrækning fra N. til S., nemlig fra den nordlige til den sydlige Polarkreds eller c. 2000 M. Men fra V. til Ø. er det store Hav Udstrækning over dobbelt saa stor som det atlantiske Hav.

Tredje Afsnit.

§ 1. Jordens højeste Bjerge findes i Himalaja, hvor Mount Everest hæver sig over 27,000' (*). Dernæst følger de sydamerikanske Andes, hvis højeste Spidser naaer c. 22,000'. — Bjærgryggens Middelhøjde udgør i Almindelighed omtrent Halvdelen af de højeste Spidser Højde eller noget mere. Saaledes er Himalajas Middelhøjde henv. 15,000' (=Alpernes højeste Spidser), Alpernes

*) Ved Højdeangivelserne anvender vi den ved disse almindelig brugte Pariser Fod, som er noget større end den danske (100 Par. = 103½ danske).

c. 7000'. Pyrenæerne har i Forhold til deres højeste Spidser (10—11,000') en meget stor Middelhøjde (over 7000').

Dalene er enten Længdedale eller Tværdale. De første har samme Retning som Bjærgkæden, de sidste danner betydelige Vinkler med den.

Afrika er den Verdensdel, i hvilken Højlandet har størst Overvægt over Lavlandet. Ogsaa i Asien og Nordamerika er der mere Højland end Lavland, medens det sidste har Overvægten i Evropa, Sydamerika og Australien.

Evropa indeholder omtrent dobbelt saa meget Lavland som Højland og er saaledes ogsaa i denne Henseende, ligesom ved sin store Kyststrækning og sine mange Halvøer, begunstiget af Naturen. Dets Bjerge er næsten overalt lette at overstige, og dets Jordbund skikket til at dyrkes. Næst Evropa er Amerika lettest tilgængeligt, og ingen anden Verdensdel har en saadan Rigdom paa Floder og Søer. Asien med sine store Ørkener og Højlande og de store Bjærgmasser, der afsondrer dets enkelte Dele, er langt mindre tilgængeligt. Men allermest lukket er dog Afrika med sin Mangel paa Halvøer og Lavland og sine store Ørkener.

Jordens Overflade er ikke uforanderlig. Vandet borttager saaledes undertiden Dele af Landet, medens det paa andre Steder tilsætter nyt Land. Nogle Dele af Jordoverfladen hæver sig jævnt og langsomt, f. Eks. den skandinaviske Halvø, medens andre Dele sænker sig. Undertiden hæver den underjordiske Ild pludselig Jorden i Vejret og danner et Bjærg, i Havet altsaa en Ø. Hvor den igennem en Aabning (et Krater) har banet sig en Udgang, dannes en Vulkan. Næsten alle Vulkaner ligger paa Øer og Kyster. De deles i Centralvulkaner, som danner et Midtpunkt for flere rundt om dem virkende Udbrud, og Rækkevulkaner, som ligger i Rad ligesom Ovne paa en lang Spalte. Til Centralvulkanerne hører

Pico de Teneriffa, Ætna, Vesuv, Vulkanerne paa Island. Rækkevulkanerne er langt talrigere og udstrækker sig især omkring det store Hav igennem Andes, Aleuterne, Kamtshatka, Kurilerne, de japanske Øer, Filippinerne, Molukkerne og de nærmere avstralske Øer. En Mængde Vulkaner findes endvidere i den Bjærgkæde, som strækker sig igennem Sunda-Øerne. Ogsaa mange af de fjærnere avstralske Øer er vulkanske, og paa Sydpolarlandet har man fundet Vulkaner, som det henved 12,000' høje Monnt Erebus.

§ 2. De fleste Indsøer har baade Tilløb og Afløb; kun faa og smaa er de Søer, som har Afløb, men intet Tilløb, eller som hverken har Af- eller Tilløb. Derimod gives der en Del betydelige Søer, især i Asien, som har Tilløb, men intet Afløb. Disse har tildels salt Vand, saaledes Jordens største Indsø, det kaspiske Hav (c. 8000 □ M.), Asiens næststørste Indsø, Aral (over 1200 □ M.), det døde Hav o. a. Paa Søer, som baade har Tilløb og Afløb, er især Nordamerika rigt. De kanadiske Søer udgør en Ferskvandssamling paa over 4000 □ M., og den største af dem, Øvresøen (Superior) er over 1500 □ M. stor. Asiens største Ferskvandssø er Bajkal (over 600 □ M.). Halv saa stor er Evropas største Indsø, Ladoga.

Jordens største Flodsystem er Amasonflodens. Det Land, som sender sit Vand til denne Flod og dens Bifloder, udgør c. 100,000 □ M. Jordens længste Flod er Mississippi, regnet fra Missouris Kilde (over 800 M.). Amerikas tredjestørste Flodsystem er La Platas. Den gamle Verdens længste Flod er Nilen; derefter følger de store sibiriske og kinesiske Floder, Niger og Volga (500 M. lang).

Fjerde Afsnit.

§ 1. Klimaet.

a) Temperaturen.

Det matematiske Klima er den Varme, som ethvert Sted paa Jorden vilde have, dersom det blot kom an paa Afstanden fra Ækvator. Naar vi blot tager Hensyn hertil, ser vi allerede, at Varmen ikke aftager lige meget for hver Bredegrad. Fra Ækvator til Vendekredsene aftager Middeltemperaturen kun lidt (omtrent fra 24 til 19° Reaumur), fra Vendekredsene til Polarkredsene derimod c. 20° R. eller næsten $\frac{1}{2}^{\circ}$ for hver Bredegrad. I den hede Sone er der dernæst kun en ringe Forskel mellem de forskellige Aarstiders Varmer; men jo længere man fjærner sig fra Vendekredsene, desto større bliver Forskellen, da Vinterens Temperatur aftager meget stærkere end Sommerens.

Men det virkelige Klima afviger næsten overalt fra det matematiske. Den største Afvigelse forårsages af Højden. Dennes Indvirkning er ikke overalt lige stærk; i Gennemsnit aftager Middeltemperaturen omtrent 1° R. for hver 600', man stiger. Jo højere man stiger, desto mindre bliver Forskellen imellem de forskellige Aarstiders Temperatur. — Snelinjen (den evige Snæs nederste Grænse) synker naturligvis efterhaanden, som man fjærner sig fra Ækvator. Men forskellige Grunde frembringer dog mange Undtagelser fra Regelen. Saaledes er Snelinjen ved Nordkap endnu over 2000', medens den ved den sydlige Polarkreds naar ned til Havets Overflade. Ved Quito (under Ækvator) er den 15,000', men ved Titikaka-Søen 16,000'. Samme Højde naar den endog paa Nordsiden af Himalaja, medens den paa Sydsiden er flere tusinde Fod lavere. Denne store Afvigelse bevirkes af Højsletternes stærke Sommervarme og klare Luft. I det sydlige Norge er Snelinjen c. 5000', i Alperne c. 8000. — Fra de umaade-

lige Snemasser, som danner sig paa de med evig Sne bedækkede Bjerge, glider paa mange Steder store Sne- og Isblokke (som i Norge kaldes Isbræer, i Alperne Gletschere) ned i Dalene langt nedenfor Snelinjen. Sommervarmen kan ikke optø dem, fordi de bestandig fornyes fra oven af.

Foruden Højden, som overalt særlig maa tages i Betragtning, frembringer ogsaa andre Forhold betydelige Afvigelser fra det mathematiske Klima. Man gør sig disse bedst anskuelige ved paa et Kort at betragte Isothermerne, d. e. Linjer, som forbinder Steder med samme Middeltemperatur. I den nordlige kolde og tempererede Sone krummer disse sig mod N. paa Fastlandenes Vestkyster. Isothermen for 0° Middeltemperatur gaar saaledes i Evropa helt op til Nordkap, medens den i Sibirien og det indre Nordamerika falder under Danmarks Bredegrader. Isothermen for 3° R. gaar igennem Rejkjavik, Petersborg og Moskva. København, der ligger paa samme Bredegrad som Moskva, har derimod en Middeltemperatur af $6\frac{1}{2}$, Edinburgh endog 7° . Sommervarmen er i Moskva lidt større end i København, i København noget større end i Edinburgh; men Vinteren i Moskva er langt koldere end i København, og i Edinburgh er den endnu betydelig mildere. Neapel og Ny-York ligger under samme Bredegrad og har omtrent samme Sommervarme; men Vinteren er i Ny-York ligesaa kold som i København (lidt under 0°), medens den i Neapel er 8° . Hovedgrunden til disse Afvigelser er følgende. Vandet er i den varme Aarstid koldere, men i den kolde Aarstid varmere end Landet. Da nu vestlige Vinde er de fremherskende i den nordlige tempererede Sone, bringer disse om Vinteren Fastlandenes Vestkyster mild Luft, medens de om Sommeren virker afkølede (Kystklima). Men efterhaanden som Vestenvindene stryger hen over Fastlandene, mister de deres Egenskab som Søvinde, og Sommerheden bliver større, men erstatter ikke i Varme hvad der gaar tabt i de strænge

Vintere (Fastlandsklima). Evropa opvarmes desuden ved sin Beliggenhed N. for det hede Afrika, og dets Vestkyster modtager varm Luft fra Golfstrømmen, saa at vi atter ser det særlig begunstiget af Naturen.

Den sydlige Halvkugle er i det hele taget koldere end den nordlige. Vandets store Overvægt i Jordens sydlige Egne frembringer nemlig et Søklima, i hvilket Sommeren faar en meget ringe Betydning. Men det er Sommerens Varme, som skulde smelte Sne- og Ismasserne. Indenfor den sydlige Polarkreds finder man derfor ikke noget Spor af Plantevækst, medens Sommervarmen fremkalder Planter i de allernordligste Egne, man har naat.

b) Nedslaget.

Regnmængden aftager i det hele taget fra Ækvator mod Polerne og fra Kysterne ind i Landet. I den hede Sone udgør den aarlige Regnmængde i Gennemsnit 90 Tommer, d. e. den vilde, naar den blev staaende, bedække Jorden $90''$ højt. I Evropa derimod er den aarlige Regnmængde i Gennemsnit $30''$. Men i Bergen er den $80''$, medens den i København er lidt over $20''$. Ved høje Bjerge falder megen Regn, men paa større Højsletter kun liden. Ved Alpernes sydlige Affald er Regnmængden saaledes over $50''$, men i Madrid neppe $10''$. Det meste af Afrika og Arabien mellem 17 og 30° N. B. samt en Del af det indre Asiens Højsletter har ingen eller næsten ingen Regn. (Det regnløse Bælte).

I den hede Sone indtræffer Regntiden i det hele taget, naar Solens Straaler falder lodret eller næsten lodret. Udenfor Vendekredsene fordeler Regnen sig paa hele Aaret, dog saaledes, at der i de forskellige Lande er stor Forskel mellem Aarstidernes Regnmængde. I det sydlige og vestlige Evropa falder saaledes den største Mængde Regn om Efteraaret og tildels om Vinteren, i det mellemste og østlige derimod om Sommeren. Her i Landet er Regnen næsten ligelig fordelt mellem alle Aarstider.

Jo mere man nærmer sig til Polerne, desto oftere faar Nedslaget Form af Sne. Sydgrænsen for Snefaldet paa den nordlige Halvkugle er i Lavlandet omtrent 35° N. B.

Nedslagets Mængde og Tid har naturligvis stor Indflydelse paa Flodernes Vandstand. Især gælder dette om de tropiske Landes Floder, som har deres regelmæssige Oversvømmelsestid.

c) Vindene.

Ogsaa Vindforholdene er mest regelmæssige i den hede Sone. Dennes hede Luft stiger til Vejrs, og den koldere Luft fra N. og S. strømmer ind i dens Sted. Men da denne ikke har en saa stor Omdrejningshastighed som det Sted, hvortil den kommer, bliver den noget tilbage under Jordens Omdrejning fra V. til Ø., og saaledes bliver den fra N. kommende Luftstrøm imellem den nordlige Vendekreds og Ækvator til en N. O. Vind, den fra S. kommende mellem den sydlige Vendekreds og Ækvator til en S. O. Vind. Disse bestandige Vinde i den hede Sone kaldes Passatvinde. Imellem N. O. og S. O. Passatens Bælte ligger der imidlertid et Bælte, hvor Vindstille veksler med hæftige Orkaner.

Passaterne hersker i alle tropiske Have undtagen i den N. for Ækvator liggende Del af det indiske Hav. Der blæser de saakaldte Monsuner eller Mussoner om Sommeren fra S. V. ind imod Landet og om Vinteren fra N. O. ud imod Havet, fordi Luften paa det asiatiske Fastland om Sommeren er varmere, men om Vinteren koldere end paa Havet.

Mange for visse Lande særegne Vinde har egne Navne, saaledes de hede Søndevinde Samum i det regnløse Bæltets Ørkener og Sirokko i Italien.

§ 2. Mineralier.

Jærn, det mest udbredte af alle Metaller, maa i Almindelighed udsmeltes af Jærnmalm, hvoraf der mange

Steder findes store Lag: i Sverrig bestaar saaledes hele Bjerge af Magnetjærnsten. Af alle Lande yder Storbritannien det meste Jærn; men det svenske Jærn er langt bedre.

Bly, næst Jærn det mest udbredte Metal, vindes især i England, Spanien og Nordamerika. Ogsaa af Kobber, som dernæst er mest udbredt, yder England mere end hele det øvrige Evropa; det er endvidere almindeligt i Asien (det bedste i Japan) og i Amerika. Tin er langt sjældnere: det meste vindes i England (Cornwall) og Ostindien (Malaka og nogle af Øerne).

Kviksølv findes ikke hyppigt; det rigeste Kviksølvbjærgværk i Evropa er ved Almadén i Spanien, langt mindre yder Idria i Illyrien. Meget rigt er Ny-Almadén i Kalifornien. Sølv vindes især i Mejiko, dernæst i Sydamerika og Evropa (mest i Spanien, Ungarn, Erzgebirge). Guld forekommer enten indsprængt i forskellige Bjærgarter eller hyppigst i Flodsand. Den største Mængde vindes nu i Kalifornien og den sydøstlige Del af Avstrallandet. Platina udvaskes af Flodsand, især i Sydamerika og Uralbjærgene.

Salt er enten Stensalt, som ved Vieliczka, eller Kildesalt, som ved Lüneburg, eller Søsalt eller Steppe-salt. Salpeter findes i Mængde i Ungarn og især i Ostindien. Stenkul vindes i umaadelig Mængde i Storbritannien, dernæst i Preussen, Belgien og Frankrig. Men de forenede Stater i Nordamerika indeholder langt større Kullag end Evropa. Et meget vigtigt Produkt i de forenede Stater er nu ogsaa Stenolie. Svovl vindes især paa Sicilien, Rav paa den preussiske Østersøkyst.

§ 3. Planter.

Planternes Udbredelse paa Jorden bestemmes dels ved Jordbundens Beskaffenhed, dels ved Klimaet. Fremfor alt har Varmen en afgørende Indflydelse, hvorfor Hovedforskellighederne i Plantevæksten beror paa Bredden og Højden.

Det kommer imidlertid ikke blot an paa Middeltemperaturen, men ogsaa paa de forskellige Aarstiders Temperatur. Nogle Planter behøver nemlig en stærk Sommervarme, men kan taale en betydelig Vinterkulde; andre behøver ikke saa megen Sommervarme, men kan ikke taale nogen stærk Vinterkulde. Derfor finder man f. Eks. i det sydvestlige England Myrter og Lavrbærtræer paa frit Land formedelst dets milde Vinter, medens Vindruerne ikke bliver modne. Steder med samme Middeltemperatur, men med Fastlandsklima, har omvendt Vinavl, men ikke hine Træer. Island har ingen Kornavl, medens denne i Sibirien findes paa Steder med langt lavere Middektemperatur, fordi de har en større Sommervarme.

Desuden har Jordens forskellige Egne ingenlunde altid samme Plantevækst, fordi de har samme Klima. Naar vi ikke desto mindre her forsøger at give en Oversigt over de forskellige Soners Planteverden, kan denne naturligvis kun holdes meget almindelig og ikke tage Hensyn til mange mindre Uregelmæssigheder. Da de tempererede Soner indeholder saa højest forskellige Klimaer, deler man dem i flere Underafdelinger, nemlig: det subtropiske Bælte til c. 34° B., det varmere tempererede c. 34—45°, det koldere tempererede fra c. 45 til henimod 60° og det subarktiske nærmest ved Polarkredsene.

1) Den hede Sone frembringer overalt, hvor Jordbundens Beskaffenhed ikke hindrer det, kraftigere, større og saftigere Vækster end de andre Soner. Dens Urskove bestaar af de forskelligste Træer, og mangfoldige pragtfulde Snylte- og Slyngplanter omgiver Træerne og sammenvæver Skoven til en næsten uigennemtrængelig Tykning. Ejendommelige Vækster er bl. a. Palmerne, de træagtige Bregner, Bananerne (Pisangtræerne), samt de træagtige Græsser, især Bambusrøret, som undertiden danner hele Skove. — Men hvor der mangler god Jordbund og især Fugtighed, er Plantevæksten langt fra saa yppig. Store Sletter i Sydamerika og Afrika er saaledes

næsten kun bedækkede med Græs, som i den tørre Tid aldeles forsvinder. Nogle Planter, som Kaktus-Arterne (især i Amerika) vokser i meget tørre Egne, hvor andre Planter ikke trives. Sten- og Sandørkener, som Sahara, er endelig for største Delen ganske blottede for Plantevækst.

2) De subtropiske Bælter har endnu mange tropiske Planter, og Planteverdenen er ogsaa her hele Aaret grøn. Ejendommelige er: Myrter, Lavrbærtræer, Cypresser; i Nordafrika Daddelpalmen; i Amerika Tulipantræet og andre pragtfulde Vækster. — I Sydafrika og Avstrallandet er Planteverdenen meget ejendommelig: Træerne har stive og læderagtige Blade eller mangler Blade, og der findes kun faa saftige Frugter. Sydafrika udmærker sig ved talrige Lyngarter.

3) De varmere tempererede Bælter har endnu mange subtropiske Vækster, som Myrter og Lavrbærtræer, i Evropeas sydligste Egne endog Dattel- og Dværgpalmen. Ejendommelige er stedsegrønne Løvtræer, især Steneger og ægte Kastanier, samt Pinier og andre Naaletræer; men ved Siden deraf indtræder ogsaa de sommergrønne Løvtræer og Buske. Sydfrugter, Olietræet og Vinstocken hører hjemme her. — Ny-Seland, Van Diemens Land og den herhen hørende Del af Sydamerika har mange Ejendommeligheder. Ny-Seland udmærker sig ved en yppig, næsten tropisk Plantevækst.

4) De koldere tempererede Bælter har herlige Enge, som er sjældne i de varmere Egne, og store Skove af sommergrønne Løvtræer og Naaletræer. Blandt de dyrkede Planter spiller Græskornplanterne den fremragende Rolle. Lyngheder er hyppige. I det hele hersker de selskabelig voksende Planter, og Planteverdenen er derfor mere ensformig end i de foregaaende Bælter. Ejendommelig for vort Klima er endvidere Plantelivets Genopvaagnen om Foraaret. Vore sædvanlige Frugter og nogle Urter, som Ærter, Kaal o. a., hører især hjemme

her. — Blandt de faa herhen hørende Lande paa den sydlige Halvkugle er Falklands-Øerne bedst bekendte, og deres Planteverden har ogsaa stor Lighed med vore nordlige tempererede Egnes; kun mangler de Træer.

5) Det subarktiske Bælte paa den nordlige Halvkugle har Naaletræer, enkelte Løvtræer, som Birke og Pile, Enge, vilde Bær og islandsk Mos. Henimod Polarkredsen, dog med store Forskelligheder, aftager Træernes Højde. Kornets Grænser er meget forskellige. — De faa Øgrupper paa den sydlige Halvkugle, som efter deres Bredegrad skulde høre herhen, har et Klima som Spitsbergen.

6) Den nordlige kolde Sone har i den sydligste Del paa nogle Steder endnu Træer og Buske, ja Kornavl; men N. for 72° N. B. ophører al Trævækst, og kun Mosser og Alpeurter bedækker Jorden, for saa vidt som den ikke som de sydlige Polarlande er blottet for al Plantevækst.

Til de her nævnte Brede-Bælter svarer lignende Højde-Bælter. Under Ækvator vedvarer den hede Sones Planteverden til c. 3800'; derpaa gennemløber man de følgende Bælter saaledes, at hvert af dem omtrent omfatter 1900'. Det kolde Højde-Bælte begynder altsaa ved 11,400'. I det subtropiske Brede-Bælte naar man i en Højde af 1900' til det varmere tempererede Bælte og saaledes fremdeles. Naturligvis er dette kun at forstaa i det store, og mange Forhold frembringer Undtagelser fra Regelen.

Femte Afsnit.

Danmark.

Kongeriget Danmarks Hovedland ligger imellem 54 og 58° N. B. Dets nordligste Punkt er Skagens Odde, det

sydligste Gædser Odde paa Falster, hvorfra der kun er 5 M. til Pommerns Kyst. Det østligste Punkt, Kristjansø, har Middag næsten en halv Time før det vestligste, Blaaavandshuk.

De enkelte Deles Fladeindhold og Folkemængde er omtrent følgende:

	□ M.	Indb.
Sælland med Smaaøer . .	130	625,000
Møen	4	15,000
Bornholm	10½	32,000
Falster	8½	28,000
Lolland	21½	63,000
Fyn med Smaaøer	55	205,000
Langøland	5	20,000
Ærø	1½	12,000
Ialt Østifterne	236	1 Million.

Jylland med Øer henv. . . 460 henv. 800,000.

Hele Kongeriget Danmarks Hovedland udgør saaledes henimod 700 □ M. med 1,800,000 Indb. Befolkningens Tæthed er altsaa i Gennemsnit over 2500 Mennesker paa hver □ M.; men Østifterne har over 4000 paa □ M., medens Jylland ikke engang er halvt saa tæt befolket. I Jylland er der naturligvis igen stor Forskel imellem Befolkningstætheden i de frugtbare Egne paa Østkysterne og de ufrugtbare Hedeegne.

Til det danske Folk hører foruden Kongerigets Befolkning ogsaa Halvdelen af Slesvigs Indbyggere, og det udgør saaledes 2 Mill.

Kongen bliver myndig, naar han har fyldt sit 18de Aar. Han er ansvarsfri; men Ministrene, igennem hvilke han udøver sin Magt, er ansvarlige. Ministrene i Forening udgør Statsraadet, hvori Kongen fører Forsædet og Tronfølgeren, naar han er myndig, har Sæde. Den lovgivende Magt deler Kongen med Rigsdagen, som bestaar af Folketinget og Landstinget. Valgret til Folketinget

har enhver uberygtet og selvstændig Mand, som har Indfødsret, naar han har fyldt sit 30te Aar. Valgbarheden til begge Ting indtræder allerede med det fyldte 25de Aar, men er iøvrigt knyttet til de samme Betingelser som Valgretten til Folketinget. Folketingsmændene (c. 100) vælges umiddelbart, hver i sin Valgkreds; af Landstingsmændene (66) udnævner Kongen 12, medens de øvrige vælges i større Kredse, tildels middelbart gennem Valgmænd, tildels af de højest beskattede Vælgere.

Den evangelisk-lutherske Kirke er Danmarks Folkekirke, og ikke engang $\frac{1}{100}$ af Befolkningen hører til andre Trosbekendelser, mest Mosaiter og Katholiker (især i København), Reformerte (i København og Fredericia), Baptister og Mormoner (især paa Landet). Med Hensyn til Folkekirkens Bestyrelse deles Kongeriget i 7 Stifter eller Bispedømmer, i andre Henseender i 18 Amter (foruden Staden København). De gamle Underafdelinger (Herreder og Sogne) svarer ikke altid til de nuværende Bestyrelsesforhold.

For Oplysningen er der sørget ved en almindelig udbredt Almue-Undervisning og mange højere Undervisnings-Anstalter, som Universitetet, den polytekniske Anstalt og Landbohøjskolen i København, lærde Skoler, Realskoler, Skolelærerseminarier, Folkehøjskoler o. s. v.

Med Undtagelse af Bornholm hører Danmark til det mellemeuropæiske Lavland. Grundlaget, hvorpaa den største Del af Landet hviler, er en stor Kalk- og Kridtmasse (Kridtdannelsen), som paa enkelte Steder hæver sig til Overfladen, navnlig i et Bælte, som fra Møen og Stevns Klint gaar mod N. V. til Ty. Men den største Del af Overfladen hører til den saakaldte Rullestensdannelse, hvis Hovedbestanddele, Ler og Sand, indeholder en Mængde løse Stene. Rullestensleret har Overvægten paa Øerne og findes desuden i en Del af det nordlige og østlige Jylland. Leret er ofte blandet med Kalk, hvorved det bliver

til Mergel. Det danner bølgeformede frugtbare Landskaber. Rullestenssandet findes hist og her paa Øerne, som i det nordlige Sælland, men omfatter især Højderyggen paa Halvøen. Det danner tildels lyngklædte Bakker, men kan opdyrkes, skønt det ikke er frugtbart. Men den største Del af Vestjyllands Hedesletter bestaar af Sand, ofte med et Underlag af Al (brun jærnholdig Sandsten) og er meget ufrugtbar.

Foruden de her nævnte Dannelser, som udgør den største Del af Danmarks Overflade og for lang Tid siden er afsluttede, maa vi endnu nævne Moser, Klitter og Marsk, som endnu dannes. Moserne bestaar af Tørv; de findes i størst Udstrækning paa begge Sider af Limfjorden; men saadanne store og flade Moser (Kærmoser) yder ikke saa god en Tørv som de smaa Skovmoser, der især er hyppige i Nordsælland. Klitterne bestaar af Flyvesand og er udbredte langs med Jyllands Vestkyst; kun allernærmest mod S. findes et lille Stykke Marsk.

Den største Del af Landet er saaledes skikket til Agerbrug, som ogsaa begunstiges af det jævnt tempererede Klima. Mere end Halvdelen af Befolkningen er derfor ogsaa beskæftiget dermed. Agerbruget har hævet sig overordentlig i dette Aarhundrede, efter at Bondestanden har faaet en bedre Stilling, Jordfællesskabet er ophævet, og man har begyndt at anvende mange Forbedringer, som Mergling, Afsivning o. s. v. Den største Del af Landets Agerbrug drives under Bøndergaarde, en mindre Del under større Landejendomme og Huse. Husene er imidlertid dobbelt saa talrige som Gaardene, og Husmandsklassen udgør saaledes den talrigste Del af Landbefolkningen.

Paa Øerne anvendes der mere Jord til Kornavl end til Græsning for Husdyrene, medens det omvendte er Tilfældet i Jylland. Især har Kvægavl Overvægten i den vestlige Del af Halvøen. Af de 4 Hovedkornarter dyrkes der mest Havre (især i Jylland) og Byg (især paa

Øerne), dernæst Rug; Hvede næsten kun paa Øerne. Danmark er rigt paa Husdyr; især har Jylland mange Faar og godt Hornkvæg, ligesom det har de bedste Heste; derimod er Øerne rigere paa Svin.

Skovene er ikke betydelige, og Jylland er i denne Henseende meget daarligt udstyret. Det mest udbredte Træ er Bøgen.

Fiskeriet er langt fra saa betydeligt, som det har været i ældre Tider, og som det kunde være. Mest Betydning har det, hvor Agerbruget staar tilbage, som paa Jyllands vestlige og nordlige Kyster, hvis Indbyggere for en stor Del lever af Fisk.

Industrien er ikke betydelig og bestaar mere i Haandværksdrift end i større Fabrikker. Blandt disse mærkes Klædefabrikkerne, Papirmøllerne (Strandmøllen og Silkeborg), Jærnstøberierne og Sukkerraffinaderierne (i København). Handsker er en af de faa Industrigenstande, som udføres. Husfliden paa Landet bestaar især i Spinding og Vævning; særlig mærkes Uldbindingen i de jyske Hedeegne og Forfærdigelsen af Træsko og andre Trævarer, især i de jyske Skovegne.

Handelen er temmelig betydelig. Der udføres Korn, især Byg, Smør, Hornkvæg, Heste, Svin, Kød, Flesk, Uld o. s. v. Der indføres Fabrikvarer, Kolonialvarer, især Sukker og Kaffe, Vin, Tobak, Salt, Tømmer, Metaller, Stenkul o. s. v. Omtrent Halvdelen af den udenlandske Handel og næsten hele den indenlandske besørges af danske Skibe; men adskillige af disse er desuden beskæftigede med Fragtfart i andre Lande. Handelsflaaden er saaledes ikke ringe. De fleste Skibe bygges her i Landet.

Henved $\frac{1}{4}$ af Befolkningen bor i Købstæderne og over $\frac{1}{10}$ i den eneste store By, København, som har over 180,000 Indb., ja, naar man medregner det tilstødende Frederiksberg, endog henved 200,000. Omtrent samme Folkemængde som Frederiksberg (17,000) har Odense. Derefter følger Aarhus med 15,000 Indb. og 3 andre

jyske Købstæder (Aalborg, Randers og Horsens) mellem 10 og 12,000.

1. Sælland.

København var oprindeligt et Fiskerleje, som fik sit Navn (Havn) af den fortræffelige Havn, der dannes af det snevre Vand mellem Sælland og Amagers Nordkyst. Biskop Absalon anlagde her en Borg paa en lille Ø (den senere Slotsholm). Senere fik Byen Navnet Købmanshavn og voksede efterhaanden til en af Landets vigtigste Stæder. Kristoffer af Baiern valgte den til Kongesæde, og siden udvidedes den stadig, især under Kristjan den 4de, som ogsaa anlagde Nyboder (til Bolig for Flaadens Mandskab) og Kristjanshavn, der i Begyndelsen var en egen Stad. Under Frederik den 3dje opstod en Del af den nye Stad, som udgør den nordostlige Del af København og udmærker sig ved brede og lige Gader fremfor den gamle Stad. En anden Del af den nye Stad (Amalienborg med Omgivelser) blev først anlagt under Frederik den 5te. Den tiltagende Folkemængde har siden gjort Rummet indenfor Voldene mere og mere trangt, saa at Husene er blevne højere og højere. I den nyeste Tid er derfor Forstæderne (Broerne) voksede stærkt, og Egnen mellem disse og Frederiksberg er bleven mere og mere bebygget, saa at denne saakaldte Handelsplads ikke ved nogen naturlig Grænse er adskilt fra København. — Store Ildebrande har ødelagt de fleste ældre Bygninger i Staden, som derfor har et temmelig nyt Udseende. Det store Kristjansborg Slot, som under Kristjan den 6te havde afløst de gamle Slotsbygninger (paa Slotsholmen), brændte saaledes 1744, men opførtes igen og er smykket med megen Konst og Smag. I Slottet er Billedgalleriet opstillet, i en tilstødende Bygning det store kongelige Bibliothek, ligesom ogsaa Thorvaldsens Museum og Børsen (en af Kristjan den 4des skønneste Bygninger) ligger paa Slotsholmen. En anden skøn Bygning fra

Kristjan den 4des Tid er Rosenborg Slot, som er fuldt af Kostbarheder og historiske Samlinger; dertil hører den saakaldte Kongens Have. Charlottenborg Slot paa det store Kongens Nytorv er overladt til Konstakademiet. I Prinsens Palais findes den udmærkede oldnordiske og ethnografiske Samling. Blandt Kirker mærkes Frue Kirke med Thorvaldsens Kristus og Apostle og Trinitatis Kirke med Runde Taarn. I Nærheden af Frue Kirke har Universitetet og de dertil knyttede Anstalter deres Bygninger, blandt hvilke Universitetsbibliotheket og det nye zoologiske Museum udmærker sig ved deres Skønhed. Ogsaa Nationalbankens nye Bygning fortjener at nævnes. — Ved Stadens nordlige Ende ligger Kastellet Frederikshavn, som i Forbindelse med flere Søforter beskytter Indløbet til Havnen. Ø. for denne (paa Nyholm) er Orlogsværfterne. — København besøges meget af Fremmede, tildels paa Grund af sine rige Samlinger, tildels paa Grund af sine Theatre og Forlystelsessteder. De sidste er især talrige paa Vesterbro og Frederiksberg, ligesom Haverne ved Frederiksberg Slot er meget besøgte Spadseresteder.

Ved Siden af en saa stor By som København, i hvilken alt samler sig, kan Sælland ikke have andre betydelige Stæder. Helsingør, hvis Havn endnu besøges af mange forbi sejlsende Skibe, har henved 9000 Indb. Af de øvrige Købstæder, som driver mere eller mindre Handel med Korn, har Slagelse og Roskilde over 5000 Indb., Næstved over 4000, Korsør henved 4000, Køge og Holbæk c. 3000, Kalundborg, Hillerød og Vordingborg mellem 2 og 3000, Ringsted, Skælskør, Nykøbing, Præstø, Store Hedinge, Sorø og Frederikssund mellem 1 og 2000.

Historisk berømte er især Roskilde, Ringsted, Sorø, Kalundborg og Vordingborg. Roskilde har bevaret sin herlige Domkirke, Ringsted og Sorø deres Klosterkirker, Kalundborg den mærkelige Kirke, af hvis 5 Taarne det

ene er faldet ned, Vordingborg Ruiner af Valdemarernes Kongeborg. I de 3 første Kirker er de fleste danske Kongegrave (fra Knud Lavard til Erik Menved i Ringsted, derefter i Sorø, fra Margrete indtil Nutiden i Roskilde). Fra Roskildes glimrende Tid stammer ogsaa de rige Midler, som er knyttede ikke blot til Domkirken, men ogsaa til Kathedralskolen og flere milde Stiftelser. Endnu rigere er dog Sorø Akademi, som har sin Oprindelse fra det gamle Kloster og Holbergs Gave, men nu er en lærd Skole og Opdragelsesanstalt. En lignende Anstalt er Herlufsholm, det gamle Skovkloster. Foruden de 3 her nævnte Skoler og Metropolitanskolen i København har Sælland endnu én lærd Skole (Frederiksborg).

Landet imellem København, Roskilde og Køge udgør en flad Slette, den frugtbare, men skovløse, saakaldte Hede. Den nordostlige Halvø imellem Øresund og Roskilde Fjord (Nordsælland) er derimod for største Delen bakket Land med mange Indsøer. Dens østlige Del er rig paa skønne Bøgeskove, og mange Københavnerne har her deres Sommerboliger, især paa Strandvejen langs med Sundet. Her ligger den herlige Dyrehave, Klampenborg Badeanstalt og Strandmøllen ved Udløbet af Mølleaaen, som afleder Vandet fra Fure Sø. Længere oppe ved Aaen ligger den store Landsby Lyngby, Slottet Sorgenfri og flere Fabrikker. Nordligere Flækken Hørsholm og det efter Branden 1859 genopførte Frederiksborg Slot ved Hillerød.

Ved Esrom Sø ligger den store Gribs Skov (den største i Danmark) og Fredensborg Slot, bygget af Frederik den 4de; imellem Esrom Sø og Helsingør Ruinerne af Gurre Slot ved Gurre Sø. Ved Helsingør ligger Kronborg Slot og Fæstning, bygget af Frederik den 2den, og Marienlyst Badeanstalt. — Esrom Sø er ved en Kanal forbunden med Kattegattet for at lette Brændesudførselen. Ved Kanalen ligger det gamle Esrom Kloster, hvis Bygning (nu Amtstue) tildels er bevaret.

Nordkysten deler sig i en nordostlig fra Helsingør til Gilbjergghoved (Søllands nordligste Punkt) og en nordvestlig derfra til Isefjordens Udløb. Nærvæd Gilbjergghoved ligger Fiskerlejet Gilleleje og Nakkehoved Fyr, S. derfor Landsbyen Søborg med Ruiner af det faste Slot, som laa i en nu udtørret Sø. — Nordvestkysten er bar og ufrugtbar, ja har ved Tidsvilde endog Flyvesand, som dog i forrige Aarhundrede er dæmpet og beplantet. Der ved Helene Kilde, som tidligere blev stærkt besøgt af overtroiske Syge. Indbyggerne paa denne Kyst driver meget Fiskeri.

Arre Sø, den største i Sølland, var tidligere en Bugt af Kattegattet. Da Flyvesandet havde spærret dens Forbindelse med Havet, lod Frederik den 4de en Kanal grave til Roskilde Fjord. Ved denne anlagdes senere Frederiksværks Fabrikker.

Frederikssund var forud Ladeplads for Slangerup, en gammel Købstad, nu Landsby. Fra Frederikssund er der ~~Færges~~ *forinden Bregentved* færgesfart til den lige over for liggende Halvø mellem Roskilde Fjord og Isefjorden, paa hvilken Slottet Jægerspris ligger.

Paa den smalle Tange mellem Lammefjorden og Kattegattet, der forener Odsherred med det øvrige Sølland, ligger det gamle Slot Dragsholm (nu Hovedgaard i et Baroni) og Vejrhøj, et af Søllands højeste Punkter (henv. 400'). — Mod N. V. udgaar fra Odsherred den lange smalle Søllands Odde.

Kalundborg Fjord (mellem Refsnæs og Asnæs) hed i Oldtiden Hærvig. Korsør og Skælskør (Skælfiskør) ligger bægge ved Nor af Store Belt.

Imellem Køge- og Præstø Bugt ligger den flade og meget frugtbare Stevns Halvø, som mod Ø. ender i Stevns Klint. Naar man herfra gaar mod V. ind i Landet, kommer man først til de rige Frøkenklostere Vallø og Vemmetofte, derpaa til Fakse Kalkbjærg, saa til den høje Egn, hvor Sus-Aaen udspringer (højeste Punkt henv. 400'). I

denne Egn ligger den gamle Herregaard Gissselfeld, nu Frøkenkloster, og Bregentved, Herresædet i det store og rige Grevskab, som tilhører Familien Moltke. Sus-Aaen har et meget bugtet Løb. Efter at have gennemløbet Tjustrup Sø bliver den sejlbar (Danneskjolds Kanal) og løber forbi Næstved.

Den sydligste Del af Sølland danner en Halvø, som mod S. udmærker sig ved høje Bakker og smukke Skove.

2. Smaaøerne ved Sølland.

Amager er et fladt og bart Land, som paa 1 □ M. har 12,000 Indb. (foruden Kristjanshavn). Den nærmest ved Hovedstaden liggende Del kan betragtes som Forstad til denne og har mange Fabrikker. Mod S. O. ligger Flækken Dragør.

Til Amager hører den om Vinteren ubeboede Ø Salt-holm med fortræffelige Græsgange og Kalkbrud.

Sejrø ligger imellem Søllands Odde og Refsnæs. Vandet imellem disse to Landtunger kaldes Sejrø Bugt, V. derfor Samsø Bælt.

Samsø (2 □ M.) danner et Grevskab, som tilhører Familien Danneskjold-Samsø.

3. Møen

bestaar af to Dele: en nordostlig og en sydvestlig, adskilte ved Bugten udenfor Stege (Stege Strand) og Noret indenfor Stege og kun forbundne ved et smalt Stykke Land. Den østlige Del af Øen er det saakaldte Høje-Møen, hvis højeste Punkt er Aborrebjærget (450'), medens Klinterne ud til Havet naar c. 400'. De hvide Kridtklinter, der er beklædte med Skov og falder brat af mod Havet, danner et herligt Landskab. — Stege var tidligere befæstet og har henv. 2000 Indb.

4. Bornholm

danner en skæv Firkant, hvis nordligste Punkt, Hammeren ligger 5 M. fra Skåne, medens Afstanden fra Sælland er 20 M. Den større nordøstlige Del af Øen bestaar af Granitgnejs, som tildels er bedækket med frugtbar Jord, tildels træder frem som Klippe. De stejle Kyster gennemskæres af dybe Kløfter og danner mange skønne Landskaber, som ved Hammeren og den S. derfor liggende Hammershus Slotsbanke med stolte Ruiner af det gamle Slot. Det indre af Øen gennemskæres af Højderyggen Højlyngen, for største Delen lyngbevokset Klippe, tildels beplantet med Skov. Her ligger Rytterknægten (henv. 500'), hvorpaa der er opført et Taarn, Kongemindet. Mod S. og V. er Landet lavere, men rigt paa forskellige mineralske Produkter, som Stenkul, Cement og Porcelænsler. Industrien er derfor temmelig betydelig, især i Rønne, som bl. a. er bekendt af sit Stentøj og sine Ure. Rønne har over 5000 Indb., de 6 øvrige Købstæder (Neksø, Svanike, Hasle, Aakirkeby, Allinge og Sandvig) tilsammen kun ligesaa mange. Egentlige Landsbyer har Bornholm ikke, men Gaardene ligger adspredte.

Kristjansø (Ærtholmene) har en god Havn; men den tidligere Fæstning er nu nedlagt.

5. Falster

danner et Stift og Amt med Lolland. Stiftshovedstaden Nykøbing har en lærd Skole og henv. 4000 Indb.; en Bro fører over Guldborgsund til Lolland. — Paa N. O. Kysten ligger Grønsunds Færgegaard med Overfart til Møen, den lille Købstad Stubbekøbing og Gaabense Færgegaard med Overfart til Vordingborg.

Imellem Falster, Møen og Sælland ligger Bogø.

6. Lollaad

er for største Delen meget lavt og fladt. Dets frugtbare Lerjord frembringer fortrinlig Hvede, og i dets Skove er

Egen hyppig. Ingen anden Del af Danmark har forholdsvis saa mange Grevskaber, Baronier og andre Herregaarde. Den største By er Nakskov med 4000 Indb. Maribo har over 2000; det gamle Nonneklosters Kirke er en smuk Bygning. En Jærnvej forbinder Maribo med dets Ladeplads Bandholm. De 3 andre Købstæder, Rødby, Sakskøbing og Nysted, er ubetydelige.

N. for Lolland ligger Fejø og Fæmø, ved V. og S. Kysten en Mængde Smaaøer og Grunde.

7. Fyn

er for største Delen frugtbart, vel dyrket og gennemdraget af levende Hegn. Den sydlige og vestlige Del er bakket; en Bakkerække mod S. V. kaldes de fynske Alper. De højeste Punkter naar c. 400'. Den nordlige og østlige Del er mere flad; navnlig kaldes en flad og skovløs Strækning mod N. Sletten.

Odense er en ældgammel Stad, som allerede tidlig var Bispesæde og en af Landets største Byer, men dog aldrig har været saa betydelig som nu. I St. Knuds Kirke hviler Kongerne Knud den Hellige, Hans og Kristjærn den 2den. Odense har Fyns eneste lærde Skole.

Fyns anden Stad er Svendborg (over 6000 Indb.) med betydeligt Skibsbyggeri og Skibsfart. I disse Næringsveje deltager Skipperbyen Troense paa Taasinge.

Af de øvrige Købstæder har Nyborg over 4500 Indb.; Faaborg og Assens 3500, Middelfart, Kærteminde og Bogense c. 2000.

Blandt Smaaøerne ved Fyn mærkes Lyø mod S. V.

8. Langeland

Denne næsten 7 M. lange, men smalle Ø er bakket, skovrig og frugtbar. En stor Del af den danner Grevskabet Langeland, som tilhører Familien Ahlefeld-Lavrvig. Grevskabets Hovedsæde er den gamle Borg Tranekær. Købstaden Rudkøbing har henv. 3000 Indb.

9. Ærø.

Denne skovløse, men frugtbare og meget stærkt befolkede Ø bestaar af en større vestlig og en mindre østlig Del, som kun er forbundne ved en smal Tange. Mange af Indbyggerne lever af Skibsfart, især i Handelspladsen Marstal, som har henved 3000 Indb. Mindre er Købstaden Ærøskøbing.

10. Jylland (Nørre-Jylland)

har sine 4 største Stæder paa Østsiden. Derefter følger Fredericia (over 7000 Indb.), Viborg og Vejle (over 6000), Kolding (over 5000), Ribe, Tisted og Hjørring mellem 3 og 4000. Lærde Skoler findes i de fire største Stæder, samt i Viborg og Ribe.

a) Aalborg Stift.

Aalborg har megen Skibsfart og har bevaret adskillige mærkelige gamle Bygninger. En Bro fører over Limfjorden til Handelspladsen Nørre-Sundby i Vendsyssel. Ved Limfjordens Munding ligger Ladepladsen Hals.

Den sydlige Del af Vendsyssel bestaar tildels af Moser, blandt hvilke den store Vildmose er aldeles uigennemtrængelig. N. derfor er der frugtbart og bakket Land. Af Købstæderne paa Østkysten har Frederikshavn over 2000 Indb., Skagen og Sæby imellem 1 og 2000. Frederikshavn hed forhen Fladstrand og har en god Havn, som tjener til Nødhavn for mange Skibe. Skagen ligger langt fra andre menneskelige Boliger nær ved den nordlige Ende af den næsten ganske af Flyvesand bedækkede Skagens Odde. Husene ligger spredte mellem Klitbanker. Indbyggerne lever af Fiskeri og Strandingsfortjeneste. Ude paa Grenen er der bygget et nyt storartet Fyrtaarn.

Hjørring er Vendsyssels gamle Hovedby. Dens Ladeplads er Løkken mod S. V. ved Skagerak. Lidt Ø. for Løkken ligger Herregaarden Børglum Kloster, hvis Kirke forud var Stiftets Domkirke.

I Hanherrederne, der danner Forbindelsen mellem Vendsyssel og Ty, ligger det stejle Bulbjærg, en henv. 350' høj Kalkstensklint ved Skagerak.

Limfjorden deles af Grundene V. for Løgstør i en østlig og en vestlig Del. Den østlige Del er for største Delen smal; kun V. for Aalborg udvider den sig til Nibe Bredning og indeholder flere Øer. Den vestlige Del er for største Delen bred, men opfyldes tildels af Øen Mors og indsnævres S. for Halvøen Tyholm (den sydligste Del af Ty) til det $\frac{1}{8}$ Mil brede Ottesund. Klit-Tangen mellem Limfjorden og Nordsøen, som i Middelalderen kaldtes Haraldsejd, har flere Gange været gennembrudt og atter tillukket af Flyvesandet. Den ved Stormfloden 1825 dannede Agger-Kanal er nu igen næsten lukket, hvorimod den lidt sydligere, senere aabnede Tyborøn-Kanal er bleven sejlbare.

Mors og de øvrige Landskaber omkring den vestlige Del af Limfjorden hører for største Delen til det frugtbare Rullestensler. Tisted i Ty har 3500 Indb., Nykøbing paa Mors over 2000.

Læsø (2 □ M.) bestaar mest af Hede og Flyvesand og er omgivet af Rev. Indbyggerne nærer sig især af Søfart, Fiskeri og Bjærgning.

b) Viborg Stift.

I Aalborg Amt (mellem Limfjorden og Mariagerfjord) ligger den lille Købstad Nibe og Handelspladsen Løgstør ved Limfjorden.

Den nordvestlige Del af Viborg Amt udgør den frugtbare Halvø Salling, bekendt af sine Heste. Deri Købstaden Skive med over 2000 Indb. N. for Sallingland i Limfjorden ligger Øen Fur.

Viborg ved Viborg-Sø var i Middelalderen Jyllands vigtigste Stad og er endnu Sædet for dets Overret. Domkirken er bygget i Rundbuestil og har en Kryptkirke. — I Omegnen ligger Herregaarden Hald med Ruiner af Niels

Bugges Borg ved Hald Sø, Landsbyen Finderup, hvor Erik Glipping blev myrdet, og Davbjerg Kalkgruber. — Ø. for Viborg ligger Tap-Hede, mod S. Grade-Hede og Alheden, hvor der er bosat nogle fra Tyskland stammende Kolonister.

c) Aarhus Stift.

Mariager, den eneste Købstad i Danmark udenfor Bornholm, som har under 1000 Indb., ligger meget skønt ved Mariager Fjord. Den anelige Kirke er en Lævning af det gamle Kloster. Hobro ved Fjordens inderste Ende har over 2000 Indb.

Randers ved Gudenaa er Jyllands tredje Stad og er bekendt af sine Handsker (skønt mange Randers-Handsker kommer fra Odense, Horsens og andre Byer), sine Laks og Hestemarkeder.

Grenaa ligger ved Gren-Aa, som danner Afløbet for den lange smalle Indsø Kolind-Sund, og har henv. 2000 Indb. Mindre er Æbeltoft. S. O. for Mols ligger den lille Ø Hjælm, hvor Marsk Stig havde en Borg. Helgenæs staar kun ved en smal Tange i Forbindelse med Fastlandet.

Til Randers Amt hører Øen Anholt, som mest bestaar af Sand og er omgivet af farlige Grunde. De faa Indbyggere ernærer sig ved Fiskeri og Bjærgning.

Aarhus er næst efter København Danmarks vigtigste Handelsstad. Domkirken er den længste i Danmark og er bygget i Spidsbuestil.

N. V. for Aarhus ligger Frijsenborg, det største Grevskab i Danmark, mod S. V. den lille Købstad Skanderborg ved Skanderborg Sø. Paa en Ø i denne laa før Skanderborg Slot, hvoraf kun Kirken er tilbage. Skanderborg Sø har Afløb til Mos Sø, hvis vestlige Ende genneløbes af Gudenaa. N. derfor ligger Landsbyen Rye, fordum Købstad, og N. for denne Himmelbjærget (550' højt) med en herlig Udsigt over den omliggende

Række af skovomkransede Søer. Den største af disse er Jul Sø, gennem hvilken Gudenaa løber mod N. V. til Silkeborg Langsø, hvorfra den drejer mod N. O. Handelspladsen Silkeborg, som først har dannet sig i den nyeste Tid omkring den store Papirfabrik, har over 2000 Indb.

Horsens er en anelig Stad, der i dette Aarhundrede er vokset til mere end det firdobbelte.

d) Ribe Stift.

Vejle ligger i en skøn Dal mellem høje, skovklædte Bakker ved en Aas Udløb i Vejle Fjord. Tilvæksten i dette Aarhundrede har her været endnu lidt større end i Horsens. I Omegnen ligger Grejs Klædefabrik i en snever Sidedal og Landsbyen Jellinge med Gorm den gamles og Tyre Danebods Gravhøje.

Fredericia blev under Navn af Frederiksodde anlagt af Frederik den 3dje. For at fremme Byens Opkomst fik Reformerte, Katholiker og Jøder fri Adgang til den og har hver sin Kirke. Fæstningen har et meget stort Omfang; men inden for Voldene findes mange ubebyggede Pladser. Byen har Tobaksavl og Tobaksfabrikker. Den er Middel-punktet for Danmarks Jærnsvejnsæt og har Overfart til Strib i Fyn. — S. V. derfor Snoghøj Færgesgaard med Overfart til Middelfart.

Kolding er i stærk Opkomst, efter at Grænsen er flyttet længere mod S. (1864). I det dengang i Nørrejylland indlemmede Stykke Land ligger Skamlingsbanken.

Ringkøbing Amt er det største, men tyndest befolkede i Danmark. Dets Købstæder: Lemvig, Holstebro og Ringkøbing driver Handel med Fedevare, den største af dem, Holstebro (over 2000 Indb.) over Ladepladsen Struer ved Limfjorden. Indsejlingen til Ringkøbing Fjord er meget vanskelig gennem det smalle Nyminde Gab, hvis Udløb bestandig rykker længere mod S.

Varde (over 2500 Indb.) driver Handel over Ladepladsen Hjærting ved Hjærting Bugt. I Omegnen forfærdiges de bekendte sorte Jydepotter.

S. for Hjærting Bugt ligger Fanø (1 □ M.). Øen bestaar for største Delen af Klitter og Hede, men er dog vel befolket og har en betydelig Handelsflaade. Dens anseeligste Skipperby er Nordby. Lige over for paa Fastlandet, ved Esbjerg, bliver der nu anlagt en Havn.

Ribe var i Middelalderen anselig som Handelsstad og Bispesæde, og Riberhus Slot var en af Landets vigtigste Kongeborge; men nu er Handelen kun ringe, og Slottet er forlængst forsvundet. Kun den skønne Domkirke, (bygget i Rundbuestil) er tilbage. — V. for Ribe ligger Manø, omgivet af saa lavvandede Grunde, at man i Ebbetid kan gaa over til Fastlandet.

Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland

udgør med tilhørende Øer over 160 □ M. med 400,000 Indb. Slesvig er den smalleste Del af den jyske Halvø og kan efter sin Naturbeskaffenhed deles i 4 Bælter. 1) Østkysten (Landet imellem Fjordene) med Øen Als bestaar af Rullestensler og er bølgeformig, skovrig, gennemdragen af levende Hegn, rig paa Korn og Frugt. 2) Højderyggen, som bestaar af Rullestenssand, er ikke saa betydelig som i Jylland. 3) Hedesletterne, som skraaner ned fra Højderyggen mod V., er mere opdyrkede end i Jylland. 4) Marsken, langs med Vestkysten, dannes af det fede Dynd (Slik), som Havet medbringer ved Floden og lader tilbage ved Ebben. Den er en aldeles jævn og meget lav Slette, som især benyttes til Græsgang. I den nordligste Del af Slesvig (ligesom i den sydligste Del af Jylland) er der kun en smal ubeboet og uinddiget Marskstrimmel, som overskylls af enhver høj Flod; men ved

Højer begynder den inddigede Marsk (Kogene). I dennes højere Dele dyrkes Raps samt noget Havre og Byg; det øvrige er om Sommeren bedækket med en umaadelig Mængde Kvæg, som ogsaa fra andre Egne sendes derhen for at fedes. Marsken gennemskæres af mangfoldige Kanaler og brede Grøfter. Udenfor Digerne ligger det saakaldte Forland, som ikke overskylls ved sædvanlig Flodhøjde og tjener til Græsgang for store Faarehjørde. Ved Ebben træder Vandet tilbage til V. for Øerne og bliver kun staaende paa de lavere Steder og i Strømmene. De Strækninger, som da lægges tørre, kaldes Vader (Watten). Vestkysten af Ejderstedt og af de yderst liggende Øer bestaar af Klitter. — I Middelalderen var Vaderne beboet Land, og Nordfrisland udgjorde dengang et af Strømme gennemskaaret Landskab, der ved smalle Havarme og Sumpe var adskilt fra Fastlandet. En Del af det er nu Fastland; men Øerne Sild, Før og Amrum er blevne meget formindskede, og Frisernes Hovedlandskab Strand eller Nordstrand blev ved en Række af Oversvømmelser næsten aldeles ødelagt. Lævninger af det er Marskøerne Pelworm og Nordstrand samt Halligerne. De sidste er smaa uinddigede Øer, som ofte lider ved Oversvømmelser og efterhaanden formindskes. De faa Indbyggere har deres Huse paa Jordforhøjninger (Varfer) og driver mest Faareavl.

Det frisiske Sprog tales endnu paa Øerne og den mellemste Del af Fastlandets Vestkyst, medens det mod N. er trængt tilbage af Dansk, mod S. af Tysk. Det tyske Sprog har i den østlige Del af Landet, især i Angel, udbredt sig meget paa det danske Sprogs Bekostning og bliver nu i høj Grad begunstiget af den preussiske Regering. De lærde Skoler har saaledes nu alle tysk Undervisningssprog, skønt Halvdelen af Slesvigs Befolkning taler Dansk.

a) Østsiden indeholder de største Byer. Flensborg (med over 20,000 Indb.), ligger omgivet af Bakker ved Flensborgfjordens sydvestlige Hjørne, der danner en ud-

mærket Havn. Men dets tidligere blomstrende Handel og Skibsfart er nu dybt sunken. Ogsaa de fleste andre Købstæder i Hertugdømmet er i Tilbagegang under det preussiske Herredømme; kun Slesvig er som Hovedstad i Tilvækst og nærmer sig til 15,000 Indb. Den gamle By ligger vidt udstrakt omkring Sliens inderste Ende; paa en Ø i Fjorden ligger Gottorp Slot. Domkirken er bl. a. mærkelig ved sin Altertavle. I Nærheden Lævninger af Dannevirke; mod N. Isted (Slag 1850).

Den tredjestørste By er Haderslev, med 8000 Indb. og en smuk Kirke, den fjærde Aabenraa med over 5000 Indb. og megen Skibsfart. N. for Haderslev ligger den lille Brødremenighedsby Kristjansfeld.

Als er noget større og folkerigere end Langeland. Sønderborg har en god Havn og 4000 Indb., Flækkerne Nordborg og Augustenborg, den sidste med et Slot, er ubetydelige. Fra Sønderborg fører en Bro over Alssund til Dybbøl Skanser i Sundeved. Den sydligste Del af Sundeved er Broager Land, en Halvø S. for Nybøl Nor, hvilket staar i Forbindelse med Flensborg Fjord ved det smalle Egersund. Der omkring findes betydelige Teglværker. V. for Nybøl Nor ligger Graasten Slot og Flække.

I Angel ligger Slottet og Flækken Lyksborg (Glücksburg) ved Flensborg Fjord, ved Slien Købstaden Kappel, der udfører en Mængde røgede Sild. Slien er meget smal, allersmallest ved Mysunde Færgested.

Imellem Slien og Ekernefærde Fjord ligger Landskabet Svansen, ved Fjorden Købstaden Ekernefærde (4000 Indb.).

b) Vestsiden.

I den danske Del ligger Købstaden Tønder (over 3000 Indb.) og Flækkerne Møgeltønder, Højer og Løgumkloster, den sidste med en mærkelig Kirke, som er en Lævning af det gamle Kloster.

I den tyske Del Købstæderne Husum med store Kvægmarkeder (henv. 5000 Indb.), Frederiksstad ved Trenens Udløb i Ejderen og Tønning ved Ejderens Udløb i Ejderstrømmen.

Rømø og den nordlige Ende af Sild (Listland), som adskilles ved Listerdyb, har dansk Befolkning. Sild er den største, men Før den folkerigste af de frisiske Øer. Den har nemlig ingen Klitter, medens disse opfylder den største Del af Sild og Amrom. Flækken Vyk paa Førs Østkyst har bekendte Søbade.

Anm. Langt ude i Vesterhavet ligger den lille Klippe Helgoland, som bebos af Frisere og tidligere hørte til Slesvig, men nu er en engelsk Besiddelse.

Island og Færøerne.

Island udgør henv. 1870 □ M. med henved 70,000 Indb., Færøerne 24 □ M. med henv. 10,000 Indb. Island har i det hele en temmelig afrundet Form undtagen mod V., hvor det deler sig i 3 Halvøer. Dets indre er et øde Højland fuldt af snedækte Fjælde (Jökuler), Vulkaner, Sand- og Lavastrækninger, Moradser, hede Kilder og rivende Bjærgstrømme. Mod S. O. naar Højlandet næsten til Kysten, og her er Islands højeste Punkt, Vulkanen Öræfa Jökul (over 6000'). Snefjælds-jökul paa den mellemste af de vestlige Halvøer (Snefjældsnæs) er næsten ligesaa høj, Vulkanen Hekla mod S. V. 5000'. — De højeste Punkter paa Færøerne naar omtrent den halve Højde. Alle Øerne bestaar af Klipper, der kun tildels er bedækkede af et tyndt Jordlag og falder stejlt, ja undertiden lodret af mod Havet. Det indre hæver sig i Terrasser (Hamre).

Færøerne har et særdeles mildt Øklima. Havet fryser aldrig til, og Kvæget gaar ude hele Vinteren; men paa

Grund af den ringe Sommervarme og den bestandige Regn, Taage og Blæst har Øerne ingen Skov og næsten ingen Kornavl. — Paa Island er Klimaet mod S. V. mildt, mod N. O. koldt. Ti medens Syd- og Vestkysten paavirkes af Golfstrømmen, fører Polarstrømmen Drivis til Nord- og Østkysten, og denne har derfor en Middeltemperatur som Nordkap. Luften er i det hele fugtig og taaget, der findes kun lavt Krat og ingen Kornavl. Derimod er Græsvæksten paa dertil egnede Steder frodig ligesom paa Færøerne.

Faareavl og Uldbinding er derfor paa begge Steder Indbyggernes Hovedsyssel. Hestene er smaa, men stærke. Fiskeriet er vigtigt; men det store Fiskeri ved Island drives mest af fremmede, især franske Skibe. Fangsten af Grindehvaler er en Fest for Færingerne, men forekommer ikke hyppig. Paa bægge Steder er der en stor Rigdom paa Fugle; især samler de sig i utallig Mængde paa de saakaldte Fuglebjærge paa Færøerne, hvor Fuglefængerne stundom lader sig hidse ned ad de stejle Klipper. — De vigtigste Udførselsgenstande er tørret og saltet Fisk og Lammekød, Tran og uldne Varer.

Island og Færøerne blev bebyggede fra Norge og kom med dette Land til Danmark, som beholdt dem ved Norges Afstaaelse. Det oldnordiske Sprog har paa Island holdt sig næsten uforandret og blomstrer endnu som Skriftsprog og offentligt Sprog. Færingerne taler en oldnordisk Sprogart, men deres offentlige Sprog er Dansk. Færøerne hører under Sællands Stift og den danske Rigsdag, men har desuden et eget Lagting. Island udgør et eget Stift og deltager ikke i den danske Rigsdag, men har sit eget Alting. De fleste Islændere lever adspredte i usle-Hytter, der for en stor Del bestaar af Tørv; men i dette fattige Folk rører der sig et betydeligt aandeligt Liv, og Almuen har megen Sans for Læsning.

Islands Hovedstad er Rejkjavik, som har en lærd Skole og c. 1500 Indb. Ø. derfor ligger den dybe og fiskerige Indsø Tingvalle Vatn, ved hvilken Altinget

holdtes, medens Island var en Fristat. Længere mod Ø. det tidligere Bispesæde Skalholt og N. derfor Gejser, en Samling af hede Kilder, der danner naturlige Springvande, som med Mellemrum kaster Vandet højt i Vejret. — Paa Nordkysten ligger den lille Købstad. Akrejri ved Øfjord. Ved Sydkysten Vestman-Øerne.

Den største af Færøerne er Strømø ved Handelspladsen Torshavn. Paa Syderø findes Stenkul.

Kongeriget Norge

ligger mellem 58 og 71° N. B. og har fra N. O. til S. V. en Udstrækning af 240 M., altsaa næsten Halvdelen af hele Evropas Udstrækning fra N. til S. Det udgør over 5700 □ M. med over 1,700,000 Indb. og har altsaa kun c. 300 Mennesker paa □ M. Tromsø Stift omfatter $\frac{1}{3}$ af Fladeindholdet, men har ikke engang 100 Indb. paa □ M., medens Egnen omkring Kristjania Fjord har over 1000.

Normændene er lidet blandede Efterkommere af de gamle Nordboer og har i Folkedialekterne bevaret meget af det oldnordiske Sprog; men Skriftsproget var under den lange Forbindelse med Danmark blevet dansk og har ogsaa efter Adskillelsen kun fjærnet sig lidet derfra. Omtrent 20,000 af Norges Indbyggere hører til den finske Stamme. Den største Del af disse er Lapper, den mindre Del Kvæner eller egentlige Finner, som er indvandrede fra Finland.

Norge har siden 1814 fælles Konge med Sverrig, men er i alle indre Forhold en uafhængig Stat. Kongen bestyrer Norge ved et ansvarligt Statsraad. Under nogle Indskrænkninger og Uligheder vælger Købstæder og Landdistrikter hver for sig Valgmænd, som igen vælger Medlemmerne af Stortinget. Dette deler sig i to Afdelinger: Odelstinget og Lagtinget. Et af Stortinget vedtaget

Lovudkast kan kun to Gange forkastes af Kongen (suspensivt Veto); vedtages det tredje Gang, bliver det Lov. — I verdslig Henseende deles Norge i Amter og Fogderier, i kirkelig Henseende i Stifter, Provstier og Præstegæld.

Den lutherske Kirke er Statskirke, og der findes kun meget faa andre Trosbekendere. Oplysning er almindelig udbredt, skønt Almue-Undervisningen maa kæmpe mod den store Vanskelighed, at Landbefolkningen bor i vidt fra hinanden liggende Gaarde. Disse bestaar gerne af flere Bygninger, opførte af Træstammer, som hviler paa hinanden.

✕ Paa Grund af det forholdsvis milde Klima har Norge Trævækst og Kornavl næsten lige til sine nordligste Kyster; men kun en ringe Del af Jordbunden (langt mindre end i Danmark) er skikket til Agerdyrkning, og uagtet denne er tiltaget meget i den nyeste Tid, trænger Landet dog altid til Korntilførsel. Der dyrkes mest Havre og Byg. — I Bjærgegnene og de højere Dale er Kvægavl Hovednæringsvejen. Om Sommeren drives Kvæget op paa Fjeldgræsgangene (Sætere), hvor det vogtes af Sæterpiger. Norge har forholdsvis et betydeligt Antal Hornkvæg; men der indføres dog Smør og andre Fedevarer.

En anden vigtig Næringsvej er Skovhugst. De store Naaleskove findes mest i det indre og tilhører sædvanlig Bønderne. Tømmeret hugges om Vinteren og føres paa Sneen til Floder og Søer, hvor Købmændene modtager og mærker det. Strømmen fører det derpaa ned til Savmøllerne og Stæderne.

Paa hele Vestkysten er Fiskeri Hovednæringsvejen. Af største Vigtighed er det store Torske- og Sildefiskeri, som især drives i Februar Maaned. Torskefiskeriet er navnlig betydeligt ved Lofoten og yder en Mængde Stokfisk, Klipfisk og Tran til Udførsel. Endnu betydeligere er Udførslen af Sild, især af den saakaldte Vaarsild, hvis Fangst og Tilberedelse i Aarets første Maaneder beskæftiger Tusinder, især imellem Bergen og

Stavanger. Paa Sydkysten fiskes især Makrel. Ogsaa Laks og Hummer udføres meget.

Bjærgværksdriften er ikke af stor Betydning. Fabrikkerne er ubetydelige, men Husflid temmelig udbredt. Handelen er ikke saa betydelig som Danmarks; men Skibsfarten har hævet sig til en overordentlig Højde, og Handelsflaaden er i Forhold til Folketallet den største paa Jorden (4 Gange saa stor som den danske). Der bygges en Mængde Skibe, ogsaa til Udlandet.

Den største By er Kristiania, der i den nyeste Tid er tiltaget meget stærkt som Hovedstad, Universitetets Sæde og Handelsstad. Den har nu med sine Forstæder 70,000 Indb. Derefter følger Bergen med 30,000 Indb., Trondhjem og Stavanger med c. 20,000; disse Stæder ligesom de mindre Byer paa Vestkysten udfører især Fisk. Drammen har 15,000 Indb. og udfører især Træløst, ligesom andre Byer i Østlandet. Kristjanssand har 12,000 Indb., Frederikshald 10,000.

1. Kristiania Stift.

Kristiania blev anlagt af Kristjan den 4de imellem den gamle Stad Oslo, nu dets Forstad, og Fæstningen Akershus. Blandt Bygninger mærkes Slottet og Universitetsbygningen. Mange Landsteder ligger spredte i den skønne Omegn; Fjorden er fuld af Smaaøer, og dens Kyster er klippefulde og skovbevoksede, men ikke meget høje. — En Jærnvej fører fra Kristiania til Mjøsen; lidt S. for denne Sø ved Vormen ligger Gaarden Ejds vold, hvor Norges Grundlov blev vedtaget.

S. O. for Kristiania ligger Købstæderne: Moss ved Fjorden, Sarpsborg og Frederiksstad ved Glommen og Frederikshald ved Svinesund paa Grænsen af Sverrig.

Lige over for Moss ligger Horten med Krigshavnen Karl Johans Værn, sydligere Købstæderne Tønsberg, som har en større Handelsflaade end Norges største Byer og driver Robbefangst i det nordlige Ishav, Sandefjord

med en Badeanstalt og Lavrvig ved Laagens Udløb med et Jærnværk.

Længere oppe ved Laagen ligger Kongsberg med et Sølvbjærgværk. Ø. derfor Drammen ved Dramselvens Udløb i Drammens Fjord. Dramselven kommer fra Tyriffjord og afløder Vandet fra Randsfjord og mange Skovegne. Mod N. V. ligger den ufrugtbare Hallingdal, ved Tyriffjord det frugtbare Ringerike. Deri den lille Købstad Hønefossen ved et Vandfald af samme Navn, som driver en Mængde Sav- og Kværnbrug. S. derfor Nordrehov Kirke og Præstegaard (Anna Kolbjørnsens) i en af Norges fladeste Egne og det stejle Krogkleven med en herlig Udsigt.

2. Hamar Stift.

Ved Glommen ligger den lille Fæstning Kongsvinger. Glommens øvre Dal, Østerdalen, er kold og ufrugtbar, men skovrig, ligeledes den Ø. derfor liggende af Fæmuns-Elven gennemstrømmede Dal.

Frugtbarere er den skønne Gudbrandsdal, som gennemstrømmes af Gudbrands-Laagen. Igennem denne Dal stiger Landevejen fra Kristiania til Trondhjem op til Dovrefjæld. Hvor den forlader Dalen, har den en Højde af over 2000'; den gaar derpaa over Fjældets brede Ryg, ikke langt fra Snehætten, Dovres højeste Punkt (over 7000') og naar paa Grænsen af Trondhjems Stift en Højde af over 4000'. Fjældstuer er anlagte for at lette Rejsen over de ubeboede Fjældsletter.

Den 12 M. lange Indsø Mjøsen er omgivet af ret frugtbare Landskaber, og navnlig er Hedemarken paa dens Østside en af Norges bedste Kornegne. Ved Søens nordlige Ende ligger den lille Købstad Lillehammer, paa dens Østkyst den lille Stiftsstad Hamar.

3. Kristjansands Stift.

I dette Stifts indre Fjældegne, Telemarken, ligger

Snefjældet Govsta (henv. 6000') og den høje Rjukan Fos, som dannes af en Elv, der fra Fjældsoen Mjøsvandet løber til Tinsøen. Denne har igen Aflob til Nordsøen, hvorfra Skjens-Elven løber forbi Købstæderne Skjen og Porsgrund til en Fjord af Skagerak. Ved Fjorden ligger Brevik. I Egnen omkring Skjen er Norges vigtigste Jærnværker.

Ved Skagerak ligger Kragerø, Arendal, Kristjansand og Mandal. Skibsfarten er paa hele denne Kyst Hovednæringsvej, og Arendal har den største Handelsflaade af alle norske Stæder (dobbelt saa stor som København). Stiftsstadens Kristiansand er anlagt af Kristjan den 4de og har en udmærket Havn, hvor mange Skibe søger Tilflugt.

Byerne paa Vestlandet har i dette Aarhundrede hævet sig meget stærkt ved Sildehandelen, især Stavanger og Hovgesund. I Nærheden af den sidste, ved Karmøen, N. V. for Stavanger Fjord kommer Vaarsilden især under Land. Stavanger er en gammel By, som forud var Bispesæde og har en anseelig Domkirke.

4. Bergens Stift

bestaar for største Delen af høje Fjældmasser, i hvilke dybe Fjorde trænger ind som Kløfter, og indeholder kun lidet dyrkeligt Land. Man sammenfatter de mange Fjældgrupper, som danner Grænsen mod Østlandet, under Navnet Langfjældene; men hver enkelt Gruppe har ogsaa sit særegne Navn. Imellem den inderste Del af den lange Sognefjord og den nordligste Ende af Gudbrandsdalen ligger Jotunfjældene, hvis højeste Tinder næsten naar 8000'; S. derfor Filefjæld, hvorover Hovedvejen til Bergen gaar fra Østlandet. N. for Sognefjord ligger den store Justedalsbræ, som sender sine Grene langt ned imod Fjordene, S. for Hardangerfjord Folgefondens sne- og isdækkede Halvø. Blandt de talrige Øer, som

ledsager hele Kysten, mærkes Stordøen ved Hardangerfjords Udløb.

Ved en mindre Fjord midt imellem de to nævnte store Fjorde ligger Bergen omgivet af Fjælde. Den gamle Stad var i Middelalderen et Hovedpunkt for Hansestædernes Handel og har flere Lævninger fra den Tid, saasom Kontoret eller Tyskebryggen. To Gange om Aaret kommer Nordlændingene hertil med deres Fiskeprodukter, og Bergen udfører endnu mere af disse end nogen af Norges andre Byer, skønt flere i den nyeste Tid har hævet sig langt stærkere end den.

N. for det meget fremspringende Forbjærg Stat ligger Landskabet Søndmøre. Deri Købstaden Aalesund og Fjorden Hjørungavaag.

5. Trondhjems Stift.

Den sydvestligste Del af dette Stift er Romsdalen, hvor Rauma-Elv falder ud i Romsdalsfjord. Rauma-Elv kommer fra Læsøværks-Vand, der ogsaa har Afløb gennem Gudbrands-Laagen. Ved Romsdalsfjord ligger Molde, nordligere Kristjansund.

Landet omkring Trondhjemsfjordens mange indre Arme og de Elve, der fra Dovrefjeld og Kølen strømmer til den, er det gamle Trondhjem eller Trøndelagen, som indeholder adskillige ret frugtbare Egne. Staden Trondhjem blev anlagt af Olaf Trygvesson og hed oprindeligt Nidaros, d. e. Nidelvens Munding. Den berømte Domkirke ligger for en stor Del i Ruiner; kun Koret benyttes som Kirke. Fæstningen Munkholmen ligger paa en Klippe i Fjorden. — Nær ved Byen ligger Gaarden Lade, nordligere Gaarden Stiklestad.

Mod S. O. paa Grænsen af Hamar Stift ligger Røros med et Kobberværk paa en øde Fjældmark paa Kølens sydlige Affald, nær ved Glommens Kilder.

6. Tromsø Stift

deles i 3 Amter: Nordland, Tromsø og Finmarken. Nordland er meget smalt og bestaar næsten blot af Fjælde, Fjorde og Øer. Paa den svenske Grænse ligger Kølens højeste Punkt, Sulitelma (henv. 6000'). Hertil hører Lofoten.

Stiftsstadens Tromsø er den største By i Norge N. for Trondhjem og den største paa hele Jorden i den kolde Sone (over 4000 Indb.).

Finmarken er en Fjældmark, i hvilken store Fjorde trænger ind, saasom Alten- og Varanger-Fjord. Det er især ved disse to Fjorde, at Normændene har bosat sig, medens det indre Land bebos af finske Nomader, de saakaldte Fjældlapper. Disses hele Tilværelse er knyttet til Rensdyrene, af hvilke en rig Lap ofte ejer over 1000. De Lapper, som ingen Rensdyr ejer, lever af Jagt og Fiskeri eller bosætter sig ved Kysten og driver Fiskeri paa Havet (Søfinner).

Finmarkens bedste Egn er Alten-Dalen, hvor der findes Skov, ja endog lidt Kornavl (under 70° N. B). I Nærheden Kaafjords Kobberværk. Den nordligste Købstad er Hammerfest.

Ved Varangerfjord ligger Købstaden Vadsø, N. der Vardø med den lille Fæstning Vardøhus. Imellem Vardø og Hammerfest ligger Forbjærgene Nordkyn og Nordkap, det sidste paa Magerø.

Kongeriget Sverrig.

Sverrig (rigtigere Sverige) udgør lidt over 8000 □ M. med over 4 Mill. Indb. og har saaledes c. 500 Mennesker paa □ M. Men den større nordlige Del er langt svagere befolket, medens de fleste sydlige Landskaber har

mer end 1000 Indb. paa □ M., og Skåne og Bleking er ligesaa godt befolkede som Danmark.

Det svenske Folk er dannet ved Svearnes og Göternes Forening og har efterhaanden udbredt sig over flere forhen af lappiske Nomader beboede Egne mod N. For lidt over 200 Aar siden underkastede Sverrig sig de gamle danske og norske Landskaber: Skåne, Halland, Bleking, Bohuslen, Herjedalen og Jemteland; men ogsaa disses Indbyggere er sammensmeltede til ét Folk med de nærbeslægtede Svenske. Alle er forenede ved ét Skriftsprog, men taler forskellige Mundarter. I Lapmarkerne bor endnu nogle tusinde Lapper og indvandrede Finner.

Den lutherske Kirke er Statskirke, og Biskopperne har en meget indflydelsesrig Stilling. I Spidsen for dem staar Ærkebisen af Upsala. Samfundsforholdene har i det hele et mere gammeldags og aristokratisk Præg end i Danmark og Norge. Imidlertid er Statsforfatningen nu bleven forandret i en friere Retning. Rigsdagen bestaar af to Kamre, af hvilke det første vælges af Kommunalraad, medens Valgretten til det andet beror paa en lav Census. Valgbarheden til første Kammer er knyttet til en højere Census, og dets Medlemmer faar ikke noget Vederlag.

Hæren er ikke som i Danmark bygget paa almindelig Værnepligt, men bestaar af to Afdelinger: den hvervede og den inddelte. Den sidste er fordelt rundt omkring i Landet og har Jord til Underhold.

Sverrig er langt lavere end Norge og indeholder meget mere dyrkeligt Land. Agerdyrkningen er derfor den vigtigste Næringsvej og har i den nyeste Tid hævet sig meget, saa at der i almindelige Aar kan udføres Korn. Dog er endnu kun en ringe Del af Landet opdyrket, og saavel Jordbunden som Klimaet gør i mange Egne Udbyttet usikkert. Kvægavlen er en Hovednæringsvej i flere til Kornavl mindre skikkede Landskaber, som Småland og Nordland, men staar i det hele taget paa et lavt Stand-

punkt og kan ikke tilfredsstille Landets Behov. Fiskeriet er af Vigtighed for flere Egne, men har langt fra den Betydning som i Norge, hvorfra der indføres Fisk.

Skovhugsten er betydelig. Store Strækninger er bedækkede af Naaleskove, og der udføres meget Trælast, især fra Nordland, Småland og Värmeland; men mange Skove er ødelagte ved Ødselhed og slet Behandling, bl. a. ved det saakaldte Svedjen (i Norge kaldet Braatebrænden).

Bjærgværksdriften er meget vigtig især i Svea-rike og Värmeland, og Jærn er en Hovedgenstand for Udførselen. Ogsaa af Kobber vindes der mere end i Norge, men af Sølv mindre. — Industrien er langt betydeligere end i Norge, skønt der indføres Fabrikvarer. Især tilvirkes Metalvarer, Klæde og Lærred. Husfliden er større end i Danmark og Norge.

Handelen er forholdsvis ikke saa betydelig som i Danmark, men er i Tilvækst, efterat hele den sydlige Del af Landet er bleven gennemskaaret af et Jærnvejsnet. Den store Kanalvej har derved tabt noget af sin Betydning. Handelsflaaden er større end den danske (forholdsvis mindre), langt mindre end den norske.

omkring ~~Engang~~ $\frac{1}{3}$ af Befolkningen bor i Stæderne, og Sverrig har i Forhold til sin Folkemængde endnu færre større Byer end Danmark og Norge. Den største, Stockholm, med henved 140,000 Indb., er Hovedstad, men ikke som København i enhver Henseende Landets Middelpunkt. Göteborg (med over 50,000 Indb.) er rigere og ligesaa betydelig som Handels- og Fabrikstad. Fabrikstaden Norrköping og Handelsstaden Malmø har henved 25,000 Indb., Krigshavnen Karlskrona over 16,000, Handelsstaden Gefle over 12,000. De to Universitetsstæder Upsala og Lund samt Midtpunktet for Jærnvejsnettet, Jönköping har c. 10,000.

Sverrig deles i kirkelig Henseende i 12 Stifter, i verds-

lig Henseende i 24 Landshøvdindømmer eller Len, der tildels falder sammen med de gamle Landskaber. Disse sammenfattes under 3 Hoveddele.

1. Svearike.

Stockholm har en meget malerisk Beliggenhed paa Øer, Halvøer og Klipper, omgivet af Vand og Skov. Dets ældste Del (Staden) ligger paa en Ø i Mælarens Udløb; den har snevre Gader, men adskillige skønne Bygninger, navnlig Slottet. Paa Stadens Østside er den udmærkede Havn, paa Vestsiden den mindre Ø Ridderholmen med Ridderholms Kirken, som indeholder mange kongelige Begravelser. De største Staddele er Normalm i Upland og Sødermalm i Södermanland, som først er bebyggede i den nyere Tid. Normalm, som indeholder Stockholms anseeligste Kvarter, ligger tildels paa det gamle Brunkebjærg. — Næved Byen ligger Forlystelsesstedet Djurgården, lidt N. for den Slottene Haga og Ulriksdal og mod V. paa en af Mælarens utallige Øer det pragtfulde Drottningholm. — Indsejlingen fra Østersøen fører gennem en Labyrint af Smaaøer og Klipper (Skærgaarden); paa en af disse ligger den lille Fæstning Vaxholm.

Upland, Sverrigs gamle Hovedlandskab, ligger mellem Mælaren og Dalelvens meget brede nedre Løb. Det har kun lave Bjerge, og den midterste Del er en frugtbar Slette. Midt i denne ligger Upsala ved Fyris-Aa. Den i Spidsbuestil byggede Domkirke er den største i Norden; i den mærkes Erik den helliges Skrin og Gustav Vasas Gravkor. Til Universitetet hører Sverigs største Bibliothek og en botanisk Have med Linnés Billedstøtte. — I Omegnen ligger Landsbyen Gammel Upsala, hvor Asernes berømte Tempel stod, omgivet af store Gravhøje, og Mora Stene, hvor de svenske Konger fordum valgtes. — Ved en Vig af Mælaren, som næsten gaar op til Upsala, ligger det gamle Sigtuna, nu en ussel lille By, og Herregaarden Skokloster, opført af den berømte Feltherre Wrangel og

fuld af historiske Samlinger. — N. for Upsala ligger Dannemoras Jærngruber, de største i Sverrig, som forsyner mange Jærnværker i Upland med Malm.

Dalarne bestaar af ufrugtbare Dale, som er stærkt adskilte ved skovbevoksede Klipper. Hver Dal danner gerne et stort Sogn, som har sin egen meget ublandede Befolkning og sin særegne Mundart. Mange Dalkarle drager om Sommeren fra Landsbyerne op til deres Fæboder i Skovene, medens andre vandrer mod S. for at søge Fortjeneste ved Arbejde og Handel. Flere Steder er bekendte af Gustav Vasas Historie, som Landsbyen Mora midt i Landet ved Øster-Dalelvens Udløb i Siljan Sø. — Mod S. O. ligger Falun mellem Høje af Kobberslakker og indhyllet i en fra Kobberværket opstigende Damp. Gruberne danner her ligesom ved Dannemora en dyb aaben Afgrund. De giver langt fra saa stort et Udbytte som tidligere.

Vestmanland bestaar mod S. O. ved Mælaren af godt Kornland, mod N. V. hen imod Dalarne af Klipper og Skov med mange Jærnbrug. Det fordum berømte Sølvbjærgværk ved Sala er nu ubetydeligt. Vesterås ved Mælaren er et Bispesæde med en stor Domkirke.

I Nerike ligger Örebro med 9000 Indb. nær ved Hjelmaren.

Södermanland udbreder sig S. for Mælaren indtil den skovbevoksede Bjærgryg Kolmården, den gamle Grænse mellem Svearike og Götarike (Nordanskogs- og Sunnanskogs-Landet). Ved en Aa, som forener Hjelmaren med Mælaren, ligger Eskilstuna med Metallfabrikker, ved Mælaren Gripsholm Slot med en stor Portrætsamling, nær ved Østersøen Nyköping.

2. Götarike.

Østergötland bestaar mod N. og S. af lave Bjerge, i Midten af en frugtbar Slette, gennem hvilken Motala-Strømmen løber fra Vettern til Fjorden Bråviken, og

Göta-Kanalens østlige Del til en mindre Fjord. Motala-Strømmen danner flere Vandfald, navnlig ved Norköping, som ligger paa bægge Sider af den nær ved dens Udløb. Norköping har store Klæde- og Bomuldsfabrikker, Papirmøller m. m. — Nær ved Kanalens Udløb ligger Söderköping, midt i Landskabet Bispesædet Linköping. Ved Vettern: Flækken Motala med en stor Maskinefabrik og den gamle Stad Vadstena.

Småland er det højeste og bjærgigste Landskab i Sydsverrig. Det er for største Delen ufrugtbart, men skønt ved en rig Afveksling af Klipper, Skove, Enge, Heder, Søer og Aaer. — Jönköping har en dejlig Beliggenhed ved Vetterns Sydspidse. S. for Byen hæver Taberg, som næsten helt bestaar af Jærnmalm, sig til over 1000'. — Midt i Landet ligger Bispesædet Veksjö, paa Østkysten Vester-vik og Bispesædet Kalmar med et gammelt Slot og 9000 Indb. — Lige overfor ligger Øland, der har samme Længde som Vettern, men er endnu noget smallere end denne og derfor lidt mindre (28 □ M.).

Gotland (Gulland) er dobbelt saa stort som Øland, lavt og frugtbart, men slet dyrket. Dets eneste Købstad Visby var i Middelalderen et Middelpunkt for Østersøens Handel, og de gamle Mure, Taarne og Kirkeruiner vidner endnu om dens glimrende Tid.

Bleking gennemskæres fra N. mod S. af lave Bjærg-rygge, som gaar ud fra Småland og indeslutter Dale, gennemstrømmede af Aaer. Frugtbare Marker, Enge og Løvskov veksler med Klipper og Vandfald. — Karlskrona er en regelmæssig bygget Stad, anlagt af Karl den 11te paa Klippeøer i Skærgaarden. Den har en stærkt befæstet Havn for Sverrigs Flaade, Skibsværfter og Dokker. — Karlshamn har en ypperlig Havn.

Skåne danner Overgangen fra Sverrig til Danmark. Mod N. har det endnu svensk Natur med Klippe, Naaleskov og Lyng, Træhuse og Trægårder. Midten af Landet med den skønne Ringsø ligner de danske Skovegne, og

den sydvestlige Del er flad, frugtbar og skovløs som den søllandske Hede. Navnlig i den sidste Del er der mange adelige Godser. Skåne deles i to Len:

1) Kristjanstads Len, den nordøstlige Del. Kristjanstad er næsten omgivet af Helgeaaen, der her udvider sig til en Sø. Byen er anlagt af Kristjan den 4de, og Kirken er en af hans skønneste Bygninger.

2) Malmøhus Len, den sydvestlige Del, ligesaa tæt befolket som de danske Øer. Paa Sydkysten ligger Ystad med Overfart til Tyskland, paa den mod S. V. fremspringende Landtunge de to ganske smaa Købstæder Falsterbo og Skanør, som i Middelalderen var vigtige Middelpunkter for Sildefiskeriet. — Malmø har i den nyeste Tid hævet sig stærkt ved livlig Handel, især med Korn. — Lund er en af Nordens ældste Stæder og var i Middelalderen Skånes Hovedstad og Danmarks Ærkebispesæde, men var siden forfalden. Sin nyere Betydning har det faaet ved det af Karl den 11te stiftede Universitet. Domkirken er bygget i Rundbuestil og har en Kryptkirke. — Landskrona og Helsingborg er Byer paa 7000 Indb. Lige overfor den første ligger Hven, i Nærheden af den sidste Sundhedsbrønden Ramløsa. Imellem Helsingborg og Forbjærget Kullen ligger Höganæs med Stenkulsgruber.

Halland er for største Delen nøgent Hedeland. Store Aaer løber fra Småland og Västergötland der igennem til Kattegattet; ved disses Udløb drives betydeligt Laksefiskeri. Ved Nisaaens Udløb ligger Halmstad, nordligere Falkenberg og Varberg.

Västergötland begrænses mod Øst af Vettern, som ved Göta-Kanalens Udløb er forbunden med Venern. Vettern ligger 300' over Havet, Venern kun halvt saa højt. Ved Kanalens Udløb fra Vettern er Sverrigs Centralfæstning Karlsborg i dette Aarhundrede bleven anlagt. Ved Venern hæver det skønne Kinnekulla sig i Terrasser, beklædt med Kornmarker og Frugtskove, til henimod 1000'.

I den frugtbare Slette S. derfor ligger Skara, Sverrigs ældste Bispesæde med en gammel Domkirke. Sydligere Købstæderne Falköping og Ulrikehamn (forhen Bogsund). — Ved Göta-Elvens Udløb af Venern ligger Venersborg. Ikke langt derfra danner Elven det skønne Vandfald Trollhättan, for hvis Skyld Trollhätta-Kanalen er anlagt. — Ikke langt fra Göta-Elvens Udløb ligger Gøteborg, anlagt af Karl den 9de og Gustav Adolf paa det eneste Sted, hvor Sverrig dengang havde Adgang til Kattegattet, lige over for Skagen. Staden er regelmæssig bygget og gennemskaaret af Kanaler; men Forstæderne bestaar af smaa Træhuse. Den har især megen Forbindelse med England. Ved Göta-Elvens Munding ligger den lille Fæstning Ny Elfsborg.

Bohuslen, fordm en Del af det gamle norske Vigen, indeholder frugtbare grønne Dale imellem sine Klipper og Skær og hører til de bedst befolkede Egne af Sverrig. Hvor Göta-Elven deler sig i to Arme, ligger den gamle norske Kongestad Konghelle, nu en ubetydelig Købstad (Kongelf), og Ruinerne af det gamle Slot Bohus. Ogsaa Marsstrand med Fæstningen Karlsten er ubetydelig, større Uddevalla. Nær ved den norske Grænse ligger Badestedet Strömstad og Havnen Dynekilen.

Værmeland danner en Trekant imellem Svearike, hvortil det undertiden regnes, og Norge. Af Naturen er det mere skilt fra det første end fra det sidste, hvorfra Klara-Elven og andre Floder strømmer ind og løber til Venern. Landet er skønt ved Afveksling mellem Bjerge og Dale, store Skove og talrige Søer og Elve. Paa en Ø i Klara-Elvens Udløb ligger Karlstad, anlagt af Karl den 9de.

3. Nordland.

a) Den sydlige Halvdel bestaar af de indre Landskaber Herjedalen og Jemteland og flere foran liggende Kystlandskaber ved den botniske Bugt. De indre Landskaber

har en vild Fjældnatur og store Skove; dog er Midten af Jemteland omkring Storsøen en ret venlig og frugtbare Slette, hvor man avler Korn, som dog undertiden fryser bort.

Blandt Kystlandskaberne mærkes Helsingland og Ångermanland, bægge med megen Høravl og Linnedvæveri. Blandt Kyststæderne er de vigtigste: Gefle, Söderhamn, Sundsvall og Bispesædet Hernösand. Den sidste ligger paa en Ø i Mundingen af den skønne Ångerman-Elv.

b) Den nordlige Halvdel bestaar af Lapmarkerne og det foran liggende lave Kystlandskab Vesterbotn. Lapmarkerne bestaar mod V. af Fjældsletter, hvor Lapperne drager omkring med deres Rensdyr uden at tage Hensyn til Grænsen mellem Sverrig og Norge. Elvene udvider sig der til langstrakte Søer, blandt hvilke Luleå-Vatn omtrent har samme Størrelse som Vettern. Længere nede er der store Skove, hvor finske og svenske Nybyggere har anlagt Landsbyer og driver Kvægavl. Landet er rigt paa Jærn: Bjærget Gellivara bestaar saaledes helt af Jærnmalm; men Beliggenheden hindrer dets Benyttelse.

I Vesterbotn ligger Købstæderne Umeå, Piteå og Luleå ved Udløbet af de 3 Elve af samme Navn. Ved Udløbet af Torneå-Elv den lille By Haparanda. Alle Nordlands Byer driver Handel med Trælast, Fedeverar og Fuglevildt, og langs med Kysten er der livlig Dampskibsfart.

Finland.

Storfyrstendømmet Finland ligger mellem 60 og 70° N. B. og indbefatter et Stykke af Lapland, men ikke det af Naturen dertil hørende og af Finner beboede Land V. for det hvide Hav. I Fladeindhold staar det midt imellem Sverrig og Norge, medens Folkemængden omtrent er som Norges. Altsaa er det endnu tyndere befolket end dette.

Finland blev i Middelalderen erobret af de Svenske, men er dels i forrige, dels i dette Aarhundrede kommet under Rusland. Det har imidlertid beholdt sine egne Love og særskilte Bestyrelse med Svensk som offentligt Sprog. Indbyggerne er for største Delen Finner; dog taler de højere Stænder og en Del af Almuen i Kystegnene Svensk. Mod S. O. bor der nogle Russere. Disse og nogle faa Finner bekender sig til den græske Kirke, de øvrige til den lutherske.

Landet har Klippebund, men hæver sig ingen Steder meget over 1000'. Det er fuldt af store Naaleskove og udfører især Træløst. I almindelige Aar kan det ogsaa udføre Korn, men Misvækst har i nogle Aar bragt forfærdelig Nød over det fattige Land. Skibsbyggeriet og Skibsfarten er af Vigtighed; men Handelsflaaden er dog mindre end den danske.

Finland har en overmaade ringe Stadbefolkning og kun 2 Stæder over 10,000 Indb., nemlig Helsingfors med over 20,000 og Åbo med henved 20,000 Indb. Åbo var tidligere og Helsingfors er nu Hovedstaden og Universitetets Sæde. Paa 7 Øer i den finske Bugt udenfor Helsingfors's Havn ligger den stærke Fæstning Sveaborg. Åbo ligger paa Sydvestkysten, hvorfra utallige Øer, som danner Sydgrænsen for den botniske Bugt, strækker sig over mod Upland. Den betydeligste Ø er Åland.

Blandt Stæderne ved den botniske Bugt mærkes: Torneå ved Udløbet af Torneå-Elv lige over for Haparanda, Uleåborg og Vasa i Landskabet Østerbotn, Bjørneborg og Nystad.

Ved den finske Bugt Ø. for Helsingfors ligger Frederikshamn og Viborg, den sidste ved Mundingen af Sajma-Kanal, som forbinder Sajmen-Søen med Havet. Sajmen staar i Forbindelse med flere andre af Finlands utallige Indsøer og har Afløb til Ladoga gennem den brede Voksen. Ved Sajmen ligger Vilmanstrand, i Voksens Udløb i Ladoga den lille Fæstning Keksholm.

Rusland.

Det russiske Rige udbreder sig i en stor Bue omkring det nordlige Ishav og udgør henved 400,000 □ M., hvoraf 100,000 i Evropa, det øvrige i Asien. Grænsen mellem Evropa og Asien er meget ubestemt, og Russerne tager i deres Inddelinger intet Hensyn til den. Her forstaar vi ved det evropæiske Rusland Landet indtil Uralbjærgene, Uralfloden, det kaspiske Hav, Terek og Kuban. Med Storfyrstendømmet Finland og Kongeriget Polen har det omtrent 70 Mill. Indb. (altsaa 700 paa □ M.). Hele Riget har henved 80 Mill. Indb.

Den langt overvejende Del af Befolkningen er Russere. Det russiske Sprog deler sig i 3 Hovedsprogarter: den store-russiske (vidt udbredt og almindeligt Skriftsprog), den hvide-russiske (i Hviderusland, d. e. den nordøstlige Del af Vestrusland) og den lille-russiske (S. for de to andre). Til Lille-Russerne hører ogsaa Røde-Russerne i Volhynien og Podolien. Store- og Lille-Russere udgør Hovedbestanddelen af Kosakkerne. Disse dannede sig i Slutningen af Middelalderen i Grænselandskaberne mod Tatarerne og kom efterhaanden under det russiske Rige, i hvis Tjeneste de nu er rykkede videre frem som Grænsevogtere og skattefri Rytterskarer.

Af andre slaviske Folk i Rusland har kun det polske nogen Betydning, ikke saa meget ved sit Antal (ti den egentlige Masse af Folket udgør det kun i Kongeriget Polen og andre Lande udenfor Rusland) som ved den store Indflydelse, dets lange Herredømme har haft i Vestrusland, hvor de højere Stænder for en stor Del er Polakker.

En egen Folkestamme, som dog staar nærmere ved Slaverne end ved andre Stammer, udgør Litauerne og Letterne. De første danner Grundbefolkningen i Litauen (den nordvestlige Del af Vestrusland), men er meget blandede med Polakker. Letterne bebor Kurland og det sydlige Livland.

Finske Folkeslag beboede fordmulig hele det nordlige Rusland i en sammenhængende Række; men denne blev allerede tidlig brudt af Russerne, som udbredte sig til det hvide Hav, sammensmeltede mange af Finnerne med sig og nu adskiller de vestlige Finner fra de østlige. Blandt de vestlige er Finnerne, Esterne og Liverne nær beslægtede. De første bebor foruden Finland de tilstødende Egne V. for det hvide Hav og udgør en Del af Befolkningen i Ingermanland og andre overvejende russiske Landskaber. Esterne bebor Estland og det nordlige Livland. Liverne har næsten tabt sig imellem Letterne. Paa den lappiske Halvø bor et Par tusinde Lapper. De østlige Finner bor omkring Volgas Mellemløb og Kama og bestaar af forskellige Stammer. Som en fjernt beslægtet Afart af Finnerne betragter man Samojederne, et raat Nomadefolk langs Ishavet Ø. for det hvide Hav.

Tyrkiske eller, som de i Rusland kaldes, tatariske Stammer strømmede i Middelalderen gennem den uralske Folkeport (imellem Uralbjærgene og det kaspiske Hav) ind i det sydøstlige Rusland, tildels før Mongolerne, tildels i Forbindelse med disse. Efter det mongolske Riges Opløsning dannede de flere Riger, som efterhaanden er komne under Rusland. Til dem hører de temmelig dannede kassanske og krimiske Tatarer samt de lavere staaende, for største Delen nomadiske Bashkirer (V. for Uralbjærgenes sydligste Del), Nogajer (N. for Terek) og Kirgisier, af hvilke en mindre Afdeling (den indre Horde) lever mellem Volgas og Urals nedre Løb, medens de fleste hører til Asien.

Til den mongolske Stamme hører de nomadiske Kalmuker, som i Slutningen af forrige Aarh. fra Asien blev flyttede ind i Stepperne mellem Volgas og Dons Udløb.

Rumænerne udgør Grundbefolkningen i Bessarabien. — Jøderne er meget talrige i Vestrusland, dernæst i Sydrusland. — Tyskerne har fra Middelalderen af udgjort

de højere Stænder i Estland, Livland og Kurland. I nyere Tider er mange, begunstigede af de russiske Regenter, indvandrede til Rigets øvrige Dele: i Begyndelsen enkeltvis og især til de større Stæder, men fra Katharina den 2dens Tid af i hele Kolonier. Disse tyske Kolonier er især talrige i Sydrusland og Gouvernementet Saratov. — I Østersøprovinsernes nordlige Del og paa de hosliggende Øer findes nogle Svenske. — I Sydrusland findes foruden mange af de allerede nævnte Folkestammer ogsaa Grækere, Bulgarer, Armeniere, Zigevnere o. a.

Ruslands mangfoldige Folkestammer bekender sig til de forskellige Religioner; men den samme store Overvægt, som de egentlige Russere har over alle de andre Folkeslag i Riget, har ogsaa deres nationale Kirke, den græske, over andre Trosbekendelser. Russerne har udbredt den græske Kirke blandt alle de østlige og nogle af de vestlige Finner. Polakkerne og Litauerne er romersk-katholske, Tyskerne og de af dem kristnede Letter og Ester for største Delen Lutheranere. De tyrkiske Stammer er næsten alle Muhamedanere, Kalmukerne Buddhaister.

Kejseren, der med hele sit Hus maa bekende sig til den græske Kirke, har en uindskrænket Magt. De øverste Regeringskollegier er: 1) Rigsraadet, hvis Raad høres, inden Forordninger (Ukaser) udgives. 2) Senatet, som navnlig har den øverste dømmende Magt. 3) Den hellige Synode, som bestyrer den græske Kirkes Anliggender. 4) Ministeriet. — Bestyrelsen er for en stor Del militær, og i Spidsen for større Afdelinger af Riget staar militære Generalgouverneurer. Under disse staar Gouverneurerne i de enkelte Gouvernementer. Embedsstanden er i det hele meget fordærvet. Den deles i Rangklasser, af hvilke de højere giver arvelig, de lavere personlig Adel. Adelen har Skattefrihed og andre Forrettigheder. Ogsaa Borgerstanden deles i forskellige Rangklasser. — Den græske Gejstlighed bestaar af

Munke, blandt hvilke Biskopperne vælges, og Præster, som gifter sig. Næsten alle Gejstlige ere Præstesønner. De er i Regelen raa og uvidende. De fleste russiske Bønder har hidtil været Livegne; men nu er Livegenskabet ophevet. Bønderne bor i de fleste Egne samlede i store Landsbyer.

Folket staar paa et lavt Trin i Oplysning, og kun faa Børn nyder Undervisning. De højere Stænder har til-egnet sig Vestevropas Dannelse og taler ofte Fransk; men selvstændig Videnskabelighed trives daarlig under den strænge Tvang. Universiteterne er ikke af stor Betydning.

Med Hensyn til Produkter og Næringsveje kan man dele Landet i forskellige Afdelinger. I den kolde Sone bestaar det mest af mosgroede Heder og tilfrosne Moradser (Tundra'er), men er dog mod S. ikke ganske blottet for Birke- og Naaletræer. De faa Indbyggere nærer sig af Rensdyravl, Fiskeri og Jagt paa Sø- og Landpelsdyr og Fugle. — I det subarktiske Bælte er Landet bedækket med uhyre Skove, og Skovhugst og Jagt er af stor Vigtighed. Ved Flodbredderne er der gode Enge og nogen Kvægavl og Agerdyrkning, i Floder og Søer betydeligt Fiskeri. — Fra dette Bæltets Sydgrænse (c. 60° N. B.) til Sydruslands Stepper er Agerdyrkningen næsten overalt Hovednæringsvej, men staar paa et lavt Trin ligesom Kvægavlen, skønt Antallet af Heste, Hornkvæg og Svin er stort. Dette store agerdyrkende Land maa igen deles i flere Afdelinger: a) Østersøprovinserne og Litauen har megen Skov (med Ulve, Elsdyr og Bjørne, et Sted i Litauen endog Urokser) og frembringer en Mængde Hør, medens Hviderusland og andre Egne især er rige paa Hamp. b) Midten af Landet i en Kreds omkring Moskva har en Mængde Fabrikker, som især drives paa Landet af de hidtilværende Livegne. De russiske Bønder er i det hele meget lærenemme, og rundt omkring paa Landet findes mange Haandværkere, ligesom Husfliden er betydelig. Allerede længe har Ruslands Fa-

brikker ydet Læder, Sejldug, Metalvarer, men i den senere Tid, understøttede af et strængt Toldsystem, ogsaa Klæde, Linned, Bomulds- og Silkevarer osv. c) Ø. derfor ved Uralbjærgene er der nogen Bjærgværksdrift, som bl. a. yder Platina. d) S. for Fabrikdistriktet og de store Sumpe paa Hvideruslands og Litauens Sydgrænse ligger Ruslands bedste Agerland, som uagtet den daarlige Behandling frembringer ypperlig Hvede. Navnlig er Lillerusland, Volhynien og Podolien Ruslands Kornkammer og Hovedsædet for dets Brændevinsbrænderi. Disse Egne er derfor ogsaa tillige med Moskvas nærmeste Omegn de bedst befolkede i Rusland. — I Sydruslands Stepper med deres ensformige Græs, Ukrudt, Siv og Tjørnekrat er Kvægavl den vigtigste Næringsvej, og store Hjorder af Heste, Hornkvæg og især Faar udgør Landets Rigdom. Paa Krim og mod S. O. findes ogsaa Kameler. I frugtbare Egne avles Hvede, Mais, Vin, Frugter o. s. v. Stepperne er rige paa Salt, som især vindes af de talrige Saltøer, blandt hvilke Eltonsøen yder en umaadelig Mængde. Fiskeriet er af Vigtighed, især i Volga og det kaspiske Hav, hvor navnlig Støren yder Kaviar og Husblas. — Paa Sydsiden af de tavriske Bjerge yder det varmt tempererede Klima alle Slags sydevropæiske Produkter.

Handelen paa Udlandet hæmmes meget ved Havenes og Flodernes Tilfrysning, den lange Førsel fra de frugtbare Egne i det indre til Kysterne og de høje Toldafgifter. Der udføres især: Korn, Hør, Hamp, Talg, Læder, Uld, Pelsværk, Tømmer. Handelen drives mest med fremmede Skibe, og Handelsflaaden er mindre end Danmarks. — Den indenlandske Handel mellem de i Produkter saa forskellige Dele af Riget er meget betydelig og befordres ved de mange store Floder og de Kanaler, som forbinder dem, nu ogsaa ved Jærnveje.

Kun en ringe Del af Befolkningen bor i Stæder, og disse er desuden ofte ikke meget forskellige fra Landsbyerne. Angivelsen af Stædernes Folkemængde er meget

usikker, da der i mange af dem er stor Forskel paa Befolkningen i de forskellige Aarstider. Petersborg har saaledes mange flere Indbyggere om Sommeren, naar Søen er aaben, end om Vinteren (Arbejdere), Moskva derimod mange flere om Vinteren, da Adelen flytter dertil med sit talrige Tjenerskab. Petersborg har 5—600,000, Moskva 3—400,000 Indb. Rigets anden Søhandelsstad Odessa har 120,000 Indb., den tredje, Riga, 100,000. Af Stæder mellem 50 og 100,000 Indb. ligger kun Fabrikstaden Tula i Store-Rusland, Litauens gamle Hovedstad Vilna mod V. nærmest ved Østersøen, Kasan og Saratov mod Ø. ved Volga, men 5 mod S. V. nærmest ved det sorte Hav, nemlig Kishenev, Berditshev, Kijev, Karkov og Krigshavnen Nikolajev.

1. Ingermanland

er raat og sumpigt, men indeholder dog en af Evropas største og prægtigste Stæder. Det første Anlæg til denne blev gjort paa en af Øerne i Nevas Udløb, og dér staar endnu det Træhus, fra hvilket Peter den store selv skynkede paa Udførelsen af sit Værk. Petersborg udmærker sig ved brede og lige Gader, umaadelige Pladser og mange Pragtbygninger. Nærvæd hinanden i Stadens Midte ligger det kejserlige Vinterpalads med den af en eneste Granitkolos bestaaende høje Alexandersøjle foran sig, Peterspladsen med Peter den stores Rytterstatue, som staar paa en umaadelig Granitblok, og den store og pragtfulde Isakskirke. Petersborg er Regeringens Sæde, Rigets første Handelsstad, en vigtig Fabrikstad og Ruslands videnskabelige Middelpunkt. Blandt videnskabelige Anstalter mærkes Universitetet, Videnskabernes Akademi, store Militærskoler og det store kejserlige Bibliothek. — Den øde Omegn opføres kun ved Landsteder og kejserlige Lystslotte, blandt hvilke Zarsko-selo er det mærkeligste.

Paa en Ø i Indløbet til Petersborg ligger dets Havn og Formur, den stærke Fæstning Kronstadt, ligeledes

anlagt af Peter den store. Her er Flaadens Hovedstation, og Staden er vel forsynet med Værfter, Dokker og Arsenal. Indbyggernes Antal er langt større om Sommeren end om Vinteren (henv. 50,000).

Narva ligger ved Narovas venstre Bred. Ellers danner Narova Grænsen mod Estland ligesom Pejpus-Søen mod Livland.

2. Estland

er noget mere opdyrket end Ingermanland og bestaar ligesom de to følgende Landskaber mest af adelige Godser. Det stod under Danmark fra Valdemar Sejr til Valdemar Atterdag, og fra den Tid stammer Staden Reval, som har en befæstet Havn.

Dagø er næsten ligesaa stor som Lolland, men langt svagere befolket.

3. Livland.

Riga er den ældste tyske Koloni i disse Egne og har paa gammeltysk Vis snevre Gader og høje Huse. I Forstæderne bor Russere i smaa Træhuse. Staden er befæstet og udfører en Mængde Hør, Hamp og Korn. Større Skibe kan ikke komme op ad Dyna, men losser ved Dünamünde.

Dorpat har et Universitet (hidtil tysk).

Øsel er saa stor som Fyn, men uagtet sin Frugtbarehed meget svagt befolket.

4. Kurland.

Mitau var forud de kurlandske Hertugers Sæde; Libau har Betydning som Ruslands vestligste Søstad (den store nordiske Telegrafledning).

5. Store-Rusland.

Medens de 4 Østersøprovinser hver udgør et Gouvernement og tilsammen kun har c. 3 Mill. Indb., indbefatter

Store-Rusland 20 Gouvernementer med c. 25 Mill. Indb. Den langt overvejende Del af disse bor i Fabrikdistriktet og det S. derfor liggende Agerdyrkningsdistrikt, af hvilke den største Del hører til Volgas, en mindre Del til Dons og Dnjeprs Flodland. Det Land, som sender sit Vand til Ishavet og Østersøen, har dobbelt saa stort et Fladeindhold, men en meget svag Befolkning. Den største Del deraf adskilles ofte under Navn af Nordrusland fra det egentlige Store-Rusland.

a) Ishavets Flodland svarer omtrent til de to store Gouvernementer Arkangelsk og Vologda. Til det første hører den øde lappiske Halvø med den lille By Kola (nær ved det nordlige Ishav). — Arkangelsk, ikke langt fra Dvinas Udløb i det hvide Hav, var engang Ruslands eneste Søhavn og er endnu Hovedudførselspladsen for Nordruslands Produkter. Den er den største By paa Jorden under en saa nordlig Bredegrad (20,000 Indb.).

En næsten lige saa stor Flod som Dvina er Petshora, der fra Uralbjærgene løber til Ishavet. N. for dens Udløb ligger de store Øer Novaja-Semlja (det nye Land), som ikke har faste Beboere, men besøges af Samojeder og Russer for Jagtens Skyld. Ogsaa Spitsbergen, som har over 4 Maaneder Nat, men om Sommeren paa nogle Steder faar en fattig Plantevækst, besøges da af russiske og norske Fiskere.

b) De nordvestlige Egne omkring de store Søer sender deres Vand til Østersøen, idet Onega og Ilmen har Afløb til Ladoga. Ved Ilmen ligger Novgorod (Store Novgorod kaldet), som i Middelalderen var en mægtig Handelsrepublik (vore Forfædres Holmgaard), men tabte sin Betydning, da den blev erobret af de moskovitiske Czarere.

c) Fabrikdistriktet gennemstrømmes af Volga og Oka med deres Bifloder og længst mod V. af Dnjepr. Midt i det ligger den gamle ægte russiske Hovedstad

Moskva (Moskov) i en smuk, bakket og veldyrket Egn ved Floden Moskva. Allerede i den mongolske Tid var denne Stad Sædet for den mægtigste russiske Storfyrste, og det moskovitiske Rige i Store-Rusland var den Kærne, om hvilken den russiske Magt igen dannede sig. Den inderste Del af Staden er Fæstningen Kreml, Ruslands Kapitolium, med mange mærkelige gamle Bygninger og pragtfulde Kirker. Udenom den ligger de andre Staddele, adskilte ved Grønninger og med Haver mellem Husene. Den største Del af dem brændte 1812 og er siden opbygget smukkere end før. Det hele indtager et meget stort Rum og ser højt ejendommeligt ud med sine halv evropæiske, halv asiatiske Bygninger og sine forgyldte og brogede Kupler og Taarne. Moskva er Middelpunktet for Ruslands nationale Liv, og her udfolder den rige Adel en østerlandsk Overdaadighed i sine store Paladser. Tillige er det Rigets første Fabrikstad og Middelpunktet for Landhandelen, og Købmandsstanden kan i Rigdom maale sig med Adelen.

Store-Ruslands næststørste Fabrikstad er Tula. — Vladimir var før Moskva Hovedstaden i det mægtigste Storfyrstendømme.

Ved Volga ligger Handelsstæderne Tver, Rybinsk, Jaroslav og Nishnij-Novgorod (Nedre N.). Rybinsk er et Middelpunkt for den indre Handel, da her Omladningen fra de større til de mindre Volga-Fartøjer finder Sted. Nishnij-Novgorod, som ligger ved Okas Udløb i Volga, er berømt af sin Messe, der samler hundrede tusinder fra Asien og Evropa.

Ved Dnjepr ligger den gamle Stad Smolensk.

d) I Agerdyrkningsdistriktet ligger den livlige Handelsstad Voronesh ved Don.

6. Lille-Rusland.

Kijev ved Dnjepr var det gamle Ruslands Hovedstad og Udgangspunktet for Kristendommens Udbredelse i Riget. Det har endnu mange Lævnninger fra denne sin glimrende

Tid, som en prægtig Domkirke og Ruslands helligste Kloster, hvor der bevares en Mængde Helgenlig.

Østligere ligger Poltava og Karkov, den sidste i Ukraine, d. e. Grænselandet, Kosakkernes oprindelige Bolig. Karkov er en fremblomstrende Handelsstad og har et Universitet.

Paa Volhyniens Grænse ligger den smudsige Jødestad Berditshev med vigtig Handel.

7. Vest-Rusland

indbefatter de Provinser, som Rusland erhvervede sig ved Polens Delinger: Litauen, Hvide-Rusland, Volhynien og Podolien.

I Litauen ligger Vilna, i Hvide-Rusland Minsk, ved et Tilløb til Dnjeprs bekendte Biflod Beresina, og Handelsstaden Mohilev ved Dnjepr med henv. 50,000 Indb.

8. Syd-Rusland

blev indtil Slutningen af forrige Aarh. for største Delen beboet af forskellige Nomadestammer; men efter at Rusland har bragt Landet under sit Herredømme, har det kaldt de forskelligste Kræfter til Hjælp til dets Opdyrkning, og dets Befolkning er saaledes blevet yderst broget.

I Bessarabien har den nye russiske Hovedstad Kishenev hævet sig til en stor By. Bender ligger ved Dnjestr, Akjerman ved dens brede Munding (Liman); i en saadan ender alle Sydruslands Floder.

Ø. for Dnjestr ligger Odessa, som i dette Aarh. har hævet sig til den vigtigste Handelsstad ved det sorte Hav. Der udføres især en Mængde Hvede, dernæst Uld. — Andre betydelige nye Stæder er den stærkt befæstede Krigshavn Nikolajev ved Bug, Kerson ved Dnjepr og Taganrog ved det asovske Hav. Derimod er det gamle Asov ved Dons Udløb nu en ubetydelig By.

Rundt om Taganrog og langt op paa begge Sider af

Don bor de donske Kosakker i folkerige Flækker. Deres Hetman bor i Ny Tserkask. S. for dem indtil Kuban bor de tshernomoriske Kosakker, som er flyttede herhen fra Ukraine. Ved Kubans Udløb strækker Halvøen Taman sig ud til Strædet ved Kertsh.

Halvøen Krim eller Tavrien hænger kun sammen med Fastlandet ved den én M. brede Tange ved Perekop. Den største Del af Krim er ligesom den N. derfor liggende Del af Gouvernementet Tavrien en øde Steppe; men Sydkystens Bjerge, hvis højeste Punkter hæver sig til henimod 5000', er bevoksede med Skov og danner skønne og frugtbare Dale. Sydkysten var i Oldtiden besat med blomstrende græske Kolonier; i Middelalderen tilhørte den Genueserne, og nu har mange russiske Stormænd der bygget sig Slotte og Landsteder. — Ved Bjærgenes nordlige Fod ligger den nye Hovedstad Simferopol, mod S. V. Sebastopol, som var Hovedstation for den russiske Flaade i det sorte Hav, indtil den blev indtaget af Vestmagternes Hære (1855). — Mod S. O. ligger Feodosia, i Oldtiden en græsk Koloni (Theodosia), i Middelalderen under Navnet Kaffa en rig genuesisk Handelsstad. Længst mod Ø. ved Strædet ligger Kertsh.

9. Kongeriget Kasan

var et eget tatarisk Kanat, indtil det i det 16de Aarh. blev erobret af Russerne. Den nordostlige Del udgør det store Gouvernement Perm, som strækker sig over Uralbjærgene ind i Asien og indeholder Rigets vigtigste Bjærgværker.

Kasan nær ved Volgas Knæ er en betydelig Handelsstad og saavel det østligste Sæde for højere evropæisk Dannelse (Universitet) som Middelpunkt for den muhamedansk-tatariske Kultur i Rusland.

10. Kongeriget Astrakan

delte Skæbne med Kasan. Den nordostlige Del udgør

Gouvernementet Orenburg, som strækker sig over Ural-floden ind i Asien. Ved Floden ligger de befæstede Stæder Orenburg med Karavanehandel paa Mellemasien og Uralsk, de uralske Kosakkers Hovedstad.

Saratov ved Volga er en blomstrende Handels- og Fabrikstad.

Gouvernementet Astrakan bestaar næsten helt af øde Stepper; men i Volga-Deltaet ligger Staden Astrakan, omgivet af Frugthaver og Vingaarde. Den er vigtig ved Handel paa det kaspiske Hav og Fiskeri. Befolkningen er meget broget, og ved Siden af de kristne Kirker findes der Moskeer og hedenske Templer.

Polen.

Den lille Lævning af det forud store polske Rige, som endnu kaldes Kongeriget Polen, er efter sin sidste Opstand fuldstændig indlemmet i Rusland. Det udgør over 2200 □ M. med $5\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Den Strimmel, som strækker sig mod N. O. op til Njemen, er oprindelig litauisk, det øvrige af Landet gammel-polsk. Polakkerne og Litauerne er næsten alle romersk-katholske, de indvandrede Tyskere for største Delen Protestanter. De sidste og især de meget talrige Jøder træder for største Delen i Stedet for en national Borgerstand. Adelen er meget talrig, men tildels fattig; Almuen lever i Smuds og Uvidenhed. Den russiske Regering hæmmer den nationale Udvikling, men har gjort en Del for Landets Opkomst i materiel Henseende.

Den sydlige Del af Landet er temmelig høj og har i Midten endog en Bjærggruppe paa henv. 2000'. Det øvrige er Slette og bestaar tildels af Sump og Skov, tildels af frugtbart, men slet dyrket Agerland. Agerdyrkning og Kvægavl udgør Hovednæringsvejen, og der udføres en

Mængde Korn over Danzig. Fabrikkerne har i den nyeste Tid hævet sig betydelig.

Polen har en Mængde Stæder; men de fleste er ubetydelige. Landets Middelpunkt i enhver Henseende er Varszava (Warschau) med 250,000 Indb. Den smukke Stad beherskes af et stærkt Citadel. Paa den anden (østlige) Side af Weichsel ligger Forstaden Praga. — Den næststørste By i Polen er Fabrikstaden Lodz med over 30,000 Indb. — Ved Bugs Udløb i Weichsel ligger den stærke Fæstning Novo-Georgievsk (før Modlin).

Kongeriget Preussen

udgør nu (med Slesvig) 6400 □ M. med over 24 Mill. Indb. og har altsaa i Gennemsnit henv. 3800 Mennesker paa □ M. De nordostlige Provinser: Preussen, Posen og Pommern samt Hannover har den tyndeste, Rhinprovincen den tætteste Befolkning (7000 paa □ M.).

Den preussiske Stat knytter sig ikke som de fleste Stater til et Folk, men til en fyrstelig Familie, Huset Hohenzollern, der i Slutningen af Middelalderen erhvervede sig Brandenburg og senere efterhaanden har samlet en Mængde før adskilte Lande under sig. Ved den nyeste og største Udvidelse (1866) blev Rigets hidtil afsondrede Hoveddele forbundne, saa at det nu omfatter den langt overvejende Del af Nordtyskland.

Omtrent $\frac{1}{3}$ af Befolkningen er Tyskere. Fordum var hele den østlige Halvdel af Riget beboet af slaviske og preussisk-litauiske Folkeslag; men af disse er Preusserne aldeles, de øvrige for største Delen germaniserede. De Slaver, som har bevaret deres Nationalitet, er næsten alle Polakker ($2\frac{1}{2}$ Mill.), og disse udgør i Posen henimod $\frac{2}{3}$ af Befolkningen. I Provinserne Preussen bor der Polakker

i den sydlige Del, nogle Litauere i den nordostligste Del. I Schlesien er Polakkerne talrige mod S. O. Af andre slaviske Stammer har kun Venderne i Lausitz (paa Grænsen af Brandenburg og Schlesien) nogen Betydning.

Henved $\frac{2}{3}$ af Befolkningen er Protestanter, $\frac{1}{3}$ Katholiker. Til de sidste hører næsten alle Polakkerne; dernæst har de Overvægten i Rhinprovinsen, Vestfalen og Hohenzollern. Jøderne er talrigst i Posen og Schlesien. — Der er virket meget for Oplysningen (ved 9 Universiteter, talrige Gymnasier o. s. v.)

Regeringsformen er konstitutionel. Landdagen bestaar af to Kamre, af hvilke Herrehuset er aristokratisk indrettet, men det andet Kammer er grundet paa almindelig Valgret (igennem Valgmænd). Soldatervæsenet er stærkt udviklet og bygget paa almindelig Værnepligt; Landmagten er meget stor.

Landet er kun tildels frugtbart; men over Halvdelen af Befolkningen lever dog ligesom i Danmark af Agerdyrkning og Kvægavl. Der dyrkes mest Rug; Hvede især til Udførsel (mest fra Danzig og Stettin). I mange Egne udgør Kartofler Hovednæringen. Hør dyrkes meget. Vinavl er vigtig ved Rhinen. Faareavlen staar i flere Provinser, især i Brandenburg og Schlesien, paa et højt Standpunkt. Skov er der i de fleste Provinser nok af, og Trælast udføres. Jærn og Stenkul vindes især i den vestlige Del, Sink i Schlesien.

Fabrikkerne er ubetydelige i Hannover og de 3 nordostlige Provinser, men meget vigtige i de 5 andre gammel-preussiske Provinser. Der tilvirkes især Klæde, Bomulds- og Silketøj (mest i Rhinprovinsen), Lærred (mest i Vestfalen og Schlesien), Jærnvarer (mest i Vestfalen og Rhinprovinsen). Ogsaa Berlin er et Hovedsæde for Industrien.

Preussen danner med næsten alle mindre tyske Stater et Toldforbund, som har bidraget meget til at fremme den indenlandske Handel, men ved sine høje Toldafgifter

hæmmer Forbindelsen med Udlandet. Handelsflaaden er ikke saa stor som den norske. En Mængde Jærnvæje befordrer Handelen i det indre.

Stadbefolkningen er forholdsvis noget større end i Danmark. Berlin har i den nyeste Tid hævet sig til en af Evropas største Stæder og tæller nu over 700,000 Indb. Breslau har 170,000, Köln over 120,000, Königsberg og Magdeburg over 100,000, Danzig henved 100,000. Omtrent 70,000 Indb. har Frankfurt am Main, Hannover, Stettin, Aachen, Altona, Elberfeld, Barmen, Düsseldorf, omtrent 50,000 Krefeld, Posen, Halle.

I. Provinsen Preussen

er for største Delen bakket og fuld af Indsøer. Højdedraget, der gaar igennem Landet, hæver sig i Nærheden af Weichsel til c. 1000'. Kysten bestaar paa de fleste Steder af Flyvesandsklitter, og en stor Del af den danner de saakaldte Nehrungen, bag hvilke Hafferne ligger.

a) Østpreussen bestaar af Memels (den nedre Njemens) og Pregels Flodland.

Memel længst mod N. ved Indløbet til det kuriske Haff har vigtig Handel, især med Tømmer, som kommer fra Rusland ned ad Njemen og her beskæftiger mange Savmøller. S. for Memel, i det kuriske Haff, findes det meste Rav. — Tilsit ved Memel-Floden i Preussisk-Litauen er en nærsom Stad.

Den gamle Hovedstad Königsberg, 1 M. fra Pregels Udløb, har et Universitet, driver betydelig Handel, især med Korn, og er stærkt befæstet. Dens Havn er Pillau ved Indløbet til det friske Haff. Halvøen mellem begge Haffer er det gamle Samland. — S. O. for Königsberg ligger Smaastæderne Preussisk-Eylau og Friedland (Slag 1807).

b) Vestpreussen bestaar af den nedre Weichsels Flodland.

Lidt S. for det friske Haff ligger den nærsomme Stad

Elbing ved den lille Flod af samme Navn, som er gjort sejlbart.

Danzig, nær ved Udløbet af en af Weichsels Arme, er Preussens vigtigste Søhandelsstad og udfører ikke blot Vestpreussens, men ogsaa Polens Produkter, især en Mængde Hvede (af alle Stæder i Evropa mest næst efter Odessa). Den gamle Stad har mange prægtige Bygninger fra Middelalderen og er meget stærkt befæstet.

Marienburg har et prægtigt gammelt Slot, hvor de tyske Ridders Stormester fordum boede.

Den befæstede Handelsstad Thorn ved Weichsel nær ved Polens Grænse har et Mindesmærke over den her fødte Kopernikus.

2. Provinsen Posen

bestaar af fladt og meget frugtbart, men for største Delen daarlig dyrket Land. Den nordlige Del gennemløbes af Netze, som ved en Kanal er forbunden med Weichsel. Ved Kanalen ligger Bromberg.

Den sydlige Del gennemløbes af Warta. Ved denne ligger den stærke Fæstning Posen.

3. Pommern

ligner i Beskaffenhed det egentlige Preussen.

I Bagpommern ligger Fæstningen Kolberg, i Oderdalen den vigtige Handelsstad og Fæstning Stettin, som i den nyeste Tid er tiltaget stærkt. Dens Havn er Swinemünde paa Øen Usedom ved den mellemste Odermünding (Swine). Usedom er lidt mindre end Falster, Øen Wollin omtrent saa stor som Møen. Staden Wollin ved den østlige Odermünding er traadt istedet for det gamle Julin.

I den nordlige Del af Forpommern, som tilhørte Sverrig lige til 1814, ligger Wolgast ved den vestlige Odermünding, Universitetsstaden Greifswalde og den gammel-dagsbyggede befæstede Handelsstad Stralsund, ved det Stræde, som adskiller Rygen fra Fastlandet. Stralsund var

fordum en vigtig Hansestad og er bekendt af flere Belejringer.

Rygen, den største tyske Ø, (lidt mindre end Lolland) deler sig i flere Halvøer, af hvilke de nordlige kun ved smalle Tanger hænger sammen med den øvrige Del og i Beskaffenhed ligner Høje-Møen. Den højeste Kridtklint er Stubbenkammer (over 400'); længst mod N. paa en lavere, men meget stejl Klint laa det gamle Arkona.

4. Brandenburg

er i det hele fladt og for største Delen sandigt, men flittigt dyrket. Den vestlige Del gennemløbes af Havel og Spree, den østlige af Oder.

Paa en Sandslette ved Spree ligger den regelmæssig byggede, men overbefolkede Hovedstad Berlin, som i den nyeste Tid er tiltaget overordentlig stærkt. Den er et Hovedsæde for tysk Videnskab, Industri og Handel. Fra Brandenburgerporten fører den brede Gade »unter den Linden« til Slottet, Universitetet med dets store Bibliothek, de prægtige Museer og Frederik den stores Rytterstatue. Udenfor Brandenburgerporten ligger Lystskoven Thiergarten.

Ved Sprees Udløb i Havel ligger Fæstningen Spandau, længere nede ved den brede Havel Potsdam med flere Slotte, bl. a. Frederik den 2dens Yndlingsopholdssted Sanssouci, og over 40,000 Indb. — V. derfor ved Havel den gamle Stad Brandenburg med Klædefabrikker.

Ved Wartas Udløb i Oderen ligger Fæstningen Küstrin. — Frankfurt an der Oder er bekendt af sine Messer og har over 40,000 Indb.

5. Schlesien

er den folkerigste af Preussens Provinser. Landet Ø. for Oderen er jævnt, Landet V. for Oderen bjærgigt eller

bakket. Paa den bøhmiske Grænse ligger Riesengebirge med vilde og romantiske Egne, beboede af fattige Vævere.

Ved Oderen ligger Fæstningen Gross-Glogau og den vigtige Handels- og Fabrikstad Breslau med store Uldmarkeder, gamle Bygninger og et Universitet.

V. for Oderen ligger Liegnitz, Fabrikstaden Gørlitz med henved 40,000 Indb. og Hirschberg ved Foden af Riesengebirge, et Middelpunkt for Linnedvæveriet og Lærredshandelen. Mod S. Fæstningerne Glatz og Neisse.

6. Provinsen Sachsen

er sammensat af forskellige før adskilte Smaastater og Landsdele. Landet er i det hele frugtbart og fortræffelig dyrket og frembringer bl. a. en Mængde Runkelroer. Mod S. bestaar det af Bakker og lave Højsletter, mod V. indeholder det en Del af Harzen med Brocken (3500'). Hertugdømmet Anhalt deler det i to kun ved en smal Strimmel sammenhængende Stykker.

a) Den nordlige Del gennemløbes af Elben. Ved denne ligger Magdeburg, som allerede i Middelalderen var en meget betydelig Handelsstad, men blev ødelagt 1631 med Undtagelse af Domkirken. I den nyeste Tid har den hævet sig meget stærkt som Fæstning, Handels- og Fabrikstad. — Mod S. V. ligger den gamle Stad Halberstadt.

b) Den sydlige Del gennemløbes mod Ø. af Elben, i Midten af Saale.

Ved Elben ligger Wittenberg, fordum Kurfyrsten af Sachsens Residens og Universitetsstad, med mange Erintringer fra Luthers Tid, og Fæstningen Torgau.

Ved Saale ligger Halle, en gammeldags bygget Stad med et Universitet og et Saltværk, og Merseburg.

Eisleben i det fordums Grevskab Mansfeld er bekendt som Luthers Fødeby. — Mod S. V. ligger Mühlhausen, fordum en fri Rigsstad, mod S. Thüringens gamle Hovedstad Erfurt, som tager sig meget anelig ud med

sine mange Taarne og to højtliggende stærke Citadeller (over 40,000 Indb.). Megen Industri og Blomsterhandel.

7. Vestfalen

er mod N. V. lavt, mod N. O. og S. bjærgigt, men ikke meget højt. I det nordostlige Hjørne gjennembryder Weseren de efter den benævnte Bjerge i den vestfalske Port. En anden Del af Weserbjærgene er Teutoburgerskoven. Det sydlige Vestfalens Bjerge hører til de rhinske Skiferbjerge og er rige paa Stenkul og Jærn. I denne Del af Landet findes derfor en Mængde Jærnværker og Metalfabrikker, medens den nordlige Del har vigtige Lærredsfabrikker. Bønderne bor mest i enkeltliggende Gaarde og har bevaret mange gammel-sachsiske Skikke.

Münster er et gammelt Bispesæde, Minden en Fæstning ved Weser.

8. Rhinprovinsen

bestaar mod N. V. af Lavland, men hører for største Delen til de rhinske Skiferbjerge. Disse danner bølgeformige, temmelig ufrugtbare Højsletter, men gennemskæres af dybe, snævre Floddale med mildt Klima, stærk Vinavl og tæt Befolkning. Rhinen, som i Begyndelsen danner Provindsens Østgrænse, bryder i en Tværdal gennem Bjærgene, indtil disse i Nærheden af Bonn trækker sig tilbage fra Floden og paa Vestsiden taber sig i Sletten. Mosel danner i Begyndelsen Provindsens Vestgrænse og snor sig i idelige Krumninger igennem Skiferbjærgene.

Rhinprovinsens nordlige Halvdel er meget tæt befolket og indeholder 6 af Preussens ovenfor nævnte folkerigste Stæder. Den største, Köln, var allerede i den romerske Tid en betydelig Stad (Colonia Agrippina) og har fra gammel Tid af været et Middelpunkt for Rhinhandelen. Dens Industri er meget vigtig, og der tilvirkes bl. a. en umaadelig Mængde Eau de Cologne. Tillige er den en Hovedfæstning. Domkirken er en af de mest storartede

Bygninger i Spidsbuestil. En stor Jærnbro fører over Rhinen.

Aachen har ligeledes allerede fra gammel Tid af været en betydelig By og var i Middelalderen Kejsernes Kroningsstad. Karl den store ligger begravet i den tildels af ham opførte Domkirke. Staden har Klæde- og Naalefabrikker og berømte Sundhedskilder.

De 4 andre store Stæder ligger nær ved hinanden, Eberfeld og Barmen endog saa nær, at de danner en sammenhængende Fabrikby paa henvend 150,000 Indb. Genstandene for Industrien er her især Silke-, Uld- og Bomuldsvarer. Silkefabrikkerne er endnu vigtigere i Krefeld. Midt imellem disse to Middelpunkter for Industrien ligger Handelsstaden Düsseldorf ved Rhinen, forhen Hovedstaden i Hertugdømmet Berg, og bekendt af sin Malerskole.

Elberfeld og Barmen ligger i den uhyre tæt befolkede Wupperdal; i den samme ligger Solingen med vigtige Metalfabrikker. Nordligere Essen, Middelpunktet for Stenkulsbjærgværkerne med store Jærnværker og Maskinefabrikker (over 40,000 Indb.).

Længst mod N. V. Kleve, fordm Hovedstad i et eget Hertugdømme, og Fæstningen Wesel ved Rhinen.

S. for Köln ligger Universitetsstaden Bonn ved Rhinen. S. derfor begynder de berømte romantiske Rhinegne med deres talrige Minder fra Middelalderen, især Ridderborge, af hvilke de fleste ligger i Ruiner, men enkelte er genopførte.

Ved Mosels og Rhinens Sammenløb ligger Koblenz (Confluentes), Rhinprovinsens Hovedstad, en vigtig Handelsstad og i Forbindelse med det lige overfor paa en høj Klippe liggende Ehrenbreitstein en af Evropeas største og stærkeste Fæstninger.

Trier ved Mosel var under Navnet Augusta Trevirorum en stor romersk Stad og bevarer endnu mærkelige Lævninger fra hin Tid. I den gamle Domkirke

gemmes den berømte Relikvie »Kristi Kjortel«, som undertiden udstilles og tilbedes.

9. Hohenzollern

ligger mellem Würtemberg og Baden og er for største Delen opfyldt af Bjerge (Rauhe Alp). Det lille Land tilhørte før den ældre Linie af Huset Hohenzollern og er først i den nyeste Tid afstaaet til den yngre (Preussens Kongehus). Det gamle Stammeslot Hohenzollern paa et højt Bjærg er blevet genopført.

10. Holsten

udgør lidt over 150 □ M. med noget over $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. og bestaar med Hensyn til sin Naturbeskaffenhed af de samme 4 Bælter som Slesvig.

Den største Stad, Altona, har betydelig Handel og Skibsfart. Mod Ø. støder den lige op til Hamburgs Forstad; mod V. ligger der mange smukke Landsteder langs Elben indtil Blankenese, som driver betydelig Fragtart og Fiskeri.

Holstens anden Stad er Kiel med henv. 30,000 Indb. Kielerfjord danner en udmærket Havn, nu Preussens vigtigste Krigshavn. Staden har Handel og Dampskibsfart paa Danmark. Universitetet har tabt i Betydning.

Den tredje Stad er Rendsburg med 12,000 Indb. En Del af den, det befæstede Altstadt, ligger paa en Ø i Ejderen. Denne Flod er fra Rendsburg til sit Udløb af Naturen sejlbar, medens den ovenfor Rendsburg er omdannet til Ejderkanalen, som fortsættes videre til Kielerfjord og ligesom Floden danner Grænsen mellem Slesvig og Holsten.

Jærnvejene fra Kiel og Rendsburg støder sammen ved Neumünster, en stor Flække med betydelige Klædefabrikker. Andre store Flækker er: Elmshorn (længere mod S. ved Jærnvejen), Wandsbeck nær ved Hamburg og Preetz S. O. for Kiel med et rigt Frøkenkloster.

I den vestlige Del af Holsten ligger Flækkerne Heide og Meldorf i Ditmarsken, den gamle Stad Itzehoe og det af Kristjan den 4de anlagte Glückstadt.

I den østlige Del: Pløen ved Pløener-Sø, Segeberg med et Gipsbjerg og Oldesloe med et Saltværk, bække ved Trave, Søstæderne Neustadt og Heiligenhafen, den sidste ved Femern-Sund. — Øen Femern er lav og bar, men frugtbar.

11. Hertugdømmet Lauenburg

er endnu ikke fuldstændig indlemmet i Preussen. Staden Lauenburg ligger ved Elben, Ratzeburg paa en Ø i Ratzeburger-Sø.

12. Hannover

var indtil 1866 et eget Kongerige (saa stort som Danmark). Det bestaar længst mod N. af Marskland; derpaa følger Heder, som Lüneburger-Heden, der dog for største Delen er opdyrkede, og store Tørvemoser. Bakkelandet ved Foden af Harzen og Weserbjærgene er igen frugtbart. Harzen er rig paa Skov, Jærn og Sølv.

I Elblandet ligger Stade (i det fordums Bispedømme Bremen), Harburg lige over for Hamburg og Lüneburg med et berømt Saltværk. Harburg er Endepunktet for Landets Hovedjærnvej og har derfor en uophørlig Dampskibsfart over Elben.

Ved Aller ligger Celle med et bekendt Slot og Verden, ved Leine den anselige Hovedstad Hannover, den eneste større By i Landet. Ved Weser den fordums Fæstning Hameln.

I Emslandet ligger Handelsstaden Emden ved Dollartbugten i Ostfrisland og den gamle Stad Osnabrück med Lærredshandel og et Raadhus, hvor den vestfalske Fred blev sluttet.

I den sydlige, fra det øvrige adskilte Del af Landet ligger Bjærgværksstaden Klausthal højt oppe i Harzen

og Universitetsstaden Göttingen ved Leine med et udmærket Bibliothek.

13. Kurhessen

var indtil 1866 et eget Kurfyrstendømme. Det meste af Landet er lavt Højland med megen Skov og enkeltstaaende Basaltkegler.

Mod N. ligger Hovedstaden Kassel ved Fulda med store Bygninger og Samlinger. Over 40,000 Indb. I Nærheden Lystslottet Wilhelmshöhe med en stor Park fuld af de mangfoldigste Anlæg og Bygninger.

Mod V. ligger Universitetsstaden Marburg ved Lahn (Biflod til Rhinen). Fulda ved Fulda har en Domkirke med den hellige Bonifacius's Grav. — Længst mod S. ligger Fabrikstaden Hanau ved Main.

Adskilt fra det øvrige, i den højeste Del af Thüringen ligger den gamle Stad Schmalkalden med Jærnværker.

14. Nassau

var indtil 1866 et eget Hertugdømme. Det er opfyldt af de rhinske Skiferbjærg, gennemstrømmes af Lahn og begrænses mod S. og V. af Main og Rhinen. I det skønne Rheingau vokser berømte Rhinskvine, f. Eks. ved Rüdesheim. Landet er endvidere rigt paa Mineralkilder. De berømteste Badesteder er Hovedstaden Wiesbaden og Flækken Ems ved Lahn. Fra Selters udføres en Mængde Vand.

15. Frankfurt am Main

var indtil 1866 en Fristad og Sædet for den tyske Forbundsforsamling, tidligere de tyske Kejsers Valgsted. Den er en vigtig Handelsstad og navnlig et Middelpunkt for Pengehandelen. I Byen mærkes Raadhuset (der Römer) med Kejsersalen, Domkirken, hvor Kejserne valgtes og i

den nyere Tid ogsaa kronedes, samt den her fødte Göthes Statue.

Det nordtyske Forbund

indbefatter foruden Preussen alle de mindre Stater i Nordtyskland (N. for Main), ialt 20 foruden den nordlige Del af Storhertugdømmet Hessen. Ialt udgør Forbundet 7500 □ M. med 30 Mill. Indb. og har altsaa i Gennemsnit 4000 Mennesker paa □ M. De mindre Stater er altsaa i det hele taget stærkere befolkede end Preussen. Den langt overvejende Del af deres Befolkning er protestantisk. — Kongen af Preussen staar i Spidsen for Forbundet, har Overansførselen over Forbundshæren og udnævner Forbundskansleren, som har Forsædet i Forbundsraadet. I dette har Preussen 17 Stemmer, Kongeriget Sachsen 4, Meklenburg-Schwerin og Braunschweig hver 2, de øvrige Stater hver 1 Stemme. Forbundsraadet deler den lovgivende Magt over Forbunds-Anliggender med en Rigsdag, som fremgaar af almindelige Valg. Til Behandling af Toldforenings-Anliggender tiltræder de 4 sydtyske Stater, og Rigsdagen udvides derved til et Toldparlament. Desuden staar disse 4 Stater i Krigstilfælde under Preussens Overansførsel. — De enkelte tyske Stater har desuden deres særskilte Landtage.

1. Kongeriget Sachsen

danner en Trekant mellem Preussen og Bøhmen og har paa 270 □ M. $2\frac{1}{2}$ Mill. Indb., altsaa over 9000 paa □ M. Landet blev fordum beboet af Vender, og i den østligste Del (Lausitz) har nogle af disse bevaret deres Nationalitet. Den kongelige Familie er katolsk, medens det store Flertal af Befolkningen er luthersk.

Saa vel Lavlandet mod N. V. som Bakkelandet i Midten er frugtbart og vel dyrket, og Kvægavlen, især Faareavlen, er betydelig; men den tætte Befolkning, som findes endog i de raa Bjærg egne, kan kun bestaa ved sin stærke Industri. Det sølvrige Erzgebirge, som paa Grænsen hæver sig til c. 4000', men falder jævnt af mod N., har saaledes ikke blot betydelig Bjærgværksdrift; men dets flittige Beboere finder især deres nødtørftige Underhold ved at spinde, væve, kniple o. s. v.

Til Erzgebirge slutter sig de lavere Sandstensbjærg, igennem hvilke Elben har fundet en Udvej fra Bøhmen. De danner en Labyrint af besynderlig formede Klipper og Kløfter, som kaldes det sachsiske Schweiz. Ø. derfor danner Lausitzerbjærgene Overgangen til Riesengebirge.

Sachsen har 3 større Byer: Hovedstaden Dresden med over 150,000 Indb., Handels- og Universitetsstaden Leipzig med 100,000 Indb. og Fabrikstaden Chemnitz med over 50,000 Indb.

Dresden ligger paa begge Sider af Elben, omgivet af Bakker med Vinbjærg, Frugthaver og Landsteder. Det besøges af en Mængde Fremmede, dels formedelst dets store Samlinger, blandt hvilke især Billedgalleriet er udmærket, dels paa Grund af dets smukke Omegn. — Ved Elben ligger mod S. O. Pirna og Fæstningen Königsstein i det sachsiske Schweiz paa en c. 1000' høj stejl Klippe. Mod N. V. Meissen med en gammel Borg, i hvilken Evropeas ældste Porcelænsfabrik findes.

Leipzig er en af Tysklands vigtigste Handelsstæder, et Sammenstødspunkt for mange Jærnveje og især berømt af sine store Messer. Navnlig er den et Middelpunkt for Boghandelen.

Chemnitz er Middelpunktet for Sachsens vigtige Bomulds- og Strømpefabrikker. — Freiberg er Middelpunktet for Bjærgværksdriften og Sæde for et berømt Bjærgværks-Akademi.

Lausitz har især mange Lærredsvæverier. Deri Stæderne Bautzen eller Budissin og Zittau samt Brødre-menighedens ældste Sæde, Herrnhut.

2. De smaa Stater i Thüringen.

V. for Kongeriget Sachsen ligger Storhertugdømmet Sachsen Weimar og de 3 sachsiske Hertugdømmer samt Fyrstendømmerne Reuss og Schwarzburg, bæggede delte mellem 2 Fyrster. Disse 8 Smaastater er meget blandede imellem hinanden og ligger for største Delen i Thüringen. Dette Landskab gennemskæres af Thüringerwald, en skovrig Bjærgkæde, som hæver sig til 3000'. Dens Beboere driver megen Industri. Mod N. O. gaar Bjærglandet over til frugtbart Bakkeland.

1) Storhertugdømmet Sachsen Weimar er den største af disse Stater. I dets østlige Del ligger Hovedstaden Weimar, mest berømt af de mange Digtere, der levede her i Begyndelsen af dette Aarh., og Universitetsstaden Jena ved Saale. I dets vestlige Del Eisenach med Bjærgslottet Wartburg, fordmum Residens for Landgreverne af Thüringen, siden berømt som Luthers Opholdssted.

2) Hertugdømmet Sachsen Meiningen gennemløbes af Werra.

3) Hertugdømmet Sachsen Koburg-Gotha bestaar af to Hoveddele. I den nordlige ligger Koburg, i den sydlige Gotha.

4) Hertugdømmet Sachsen Altenburg er mindre end de tre forrige, men frugtbart og vel befolket.

5) Fyrstendømmerne Reuss bestaar af to Hoveddele. Den vigtigste By er Fabrikstaden Gera; Residenserne er Greiz og Schleiz.

6) Fyrstendømmerne Schwarzburg bestaar af det øvre Herskab i Thüringen og det nedre i Preussisk Sachsen. Residenserne er Rudolstadt og Sondershausen.

3. Hertugdømmet Anhalt

ligger midt i Preussisk Sachsen. Residensen er Dessau. Bernburg, Zerbst og Köthen har tidligere været Sæde for egne Hertuger.

4. Hertugdømmet Braunschweig

bestaar af flere Stykker Land, indesluttende af Preussen. De sydlige hører tildels til Harzen; men det største Stykke mod N. er frugtbart Lavland. Deri ligger Hovedstaden Braunschweig (Brunsvig) med 50,000 Indb. Den var fordmum en vigtig Hansestad og har bevaret et gammeldags Udseende. — S. derfor ligger den gamle Stad Wolfenbüttel med et berømt Bibliothek.

5. Fyrstendømmerne Schaumburg Lippe, Lippe og Waldeck er ubetydelige Smaastater paa Østgrænsen af Vestfalen. Lippe, som efter Hovedstaden ogsaa kaldes Lippe Detmold, er stærkt befolket, og mange Arbejdere søger derfor Fortjeneste i Udlandet, navnlig i Danmark. — Waldeck har givet sig under preussisk Bestyrelse. I et afsondret Stykke Land ligger Pymont med bekendte Mineralkilder.

6. Meklenburg

er større end Kongeriget Sachsen (henv. 300 □ M.), men har ikke meget over $\frac{1}{4}$ af dets Folkemængde. Det er et bølgeformigt, frugtbart Land med mange Skove og Indsøer. Agerdyrkning og Kvægavl drives fortræffelig, og Landet har udmærkede Heste; men Industrien er ubetydelig. Indbyggerne er germaniserede Vender. Tilstandene har et middelalderligt Præg. Storhertugernes Magt beror mest paa Jordegodser, Adelen ejer den største Del af Landet, og Bønderne er forkuede.

Den største Del af Landet staar under Storhertugen af Meklenburg-Schwerin, en langt mindre under Storhertugen af Meklenburg Strelitz. Den største By

er Rostock (med 30,000 Indb.), en gammel Hansestad ved den lille Flod Warnow. Den har et Universitet og driver vigtig Handel og Skibsfart over Havnen Warnemünde. — Den næststørste By er Hovedstaden Schwerin ved en Indsø, den tredje Handelsstaden Wismar ved en Bugt af Østersøen. Wismar var fordum en vigtig Hansestad og har en udmærket Havn; den har længe tilhørt Sverrig.

7. Storhertugdømmet Oldenburg

var tidligere et Grevskab, som i 100 Aar tilhørte den ældste Linje af det oldenburgske Hus, Danmarks Konger, men i Slutningen af forrige Aarh. tilfaldt den yngste Linje, som dengang besad Bispedømmet (nu Fyrstendømmet) Lübeck i det østlige Holsten. Hovedlandet bestaar ved Nordsøen, dennes Bugt Jade og Weseren af Marsk, men er ellers fuldt af Heder og Tørvemoser. Hovedstaden er Oldenburg. I Fyrstendømmet Lübeck ligger Eutin i en skøn Egn ved en Sø.

8. Hansestæderne

eller Fristæderne Lübeck, Hamburg og Bremen er den sidste Lævning af det store Hanseforbund. Men deres Skæbne har været meget forskellig. Lübeck, som fordum var den mægtigste af alle Hansestæderne, er nu kun en Stad af anden Rang, medens Hamburg og Bremen er Tysklands første Søhandelsstæder, ja Hamburg en af de første paa hele Evropas Fastland. Lübecks Handelsflaade er næppe saa stor som Svendborgs, Hamburgs og Bremens næsten ligesaa stor som hele Danmarks. Lübeck har næppe 40,000 Indb., Bremen henv. 80,000, Hamburg henv. 240,000.

Lübeck ligger ved Trave nær ved den holstenske Grænse. Det er en skøn Stad med store Kirker, som den høje Mariekirke, og andre mærkelige Bygninger fra Middelalderen, som det med 10 smaa Taarne smykkede Raadhus.

Handelen og Dampskibsfarten paa Rusland og Sverrig er betydelig. Ved Traves Udløb ligger Havnen Travemünde.

Hamburg ligger ved den nordlige Arm af Elben, som her danner en Mængde Øer. Dens Biflod Alster danner N. for Staden en Sø og i Staden et Bassin, hvorfra den i smaa Kanaler løber til Elben. Ved Alsterbassinets er den skønne Gade Jungfernstieg. I det hele udmærker den efter den store Ildebrand (1842) genopbyggede Del af Staden sig ved sin Pragt. Forstaden St. Pauli strækker sig lige til Altonas Port. — Ø. for Hamburg ligger det rige Marskland Vierlande ved Elben, hvis Indbyggere ligner Amagerne og har samme Betydning for Hamburg som disse for København. — I et afsondret Stykke Land ved Elbens Munding, som hører til Hamburgs Distrikt, ligger Flækken Kuxhafen med en vigtig Havn.

Bremen ligger paa bægge Sider af Weser tæt ved den hannoverske Grænse. Det har flere mærkelige gamle Bygninger, som Raadhuset med en berømt Vinkælder. Handelen er især vigtig med Amerika; for Industrien er Tobak Hovedgenstanden. — Til Distriktet hører det afsondret liggende Bremerhafen ved Weserens Udløb med Dokker, Skibsværfter og et uhyre stort Hus til at optage Udvandrere.

Storhertugdømmet Hessen

bestaar af to adskilte Stykker, af hvilke det nordlige (Øvre-Hessen) hører til det nordtyske Forbund. I denne Del ligger Universitetsstaden Giessen ved Lahn (ikke langt fra Marburg).

Den sydlige Del er mod Ø. opfyldt af Odenwald, men mod V. paa bægge Sider af Rhinen lav, rig paa Vin og Frugter og meget stærkt befolket. Paa Nordgrænsen ved

Main ligger Fabrikstaden Offenbach (imellem Frankfurt og Hanau), S. for Frankfurt Hovedstaden Darmstadt (over 30,000 Indb.)

Paa den venstre Rhinbred (i Rhinhessen) ligger den fordums Rigsstad Worms mod S. og den vigtige Handelsstad Mainz mod N. lidt nedenfor Mains Udløb. Mainz var allerede en betydelig romersk Stad (Moguntiacum) og har bevaret Lævnninger fra den Tid. I Forening med det lige over for liggende Kastel danner det en stærk Fæstning, som har preussisk Besætning. I Byen mærkes den gamle Domkirke og Gутtenbergs Statue. 50,000 Indb.

Kongeriget Bajern

udgjør henved 1400 □ M. med henimod 5 Mill. Indb. Den største Del af disse er Katholiker. — Den sydligste Del af Landet er opfyldt af Alpernes Udløbere. Næst disse er Böhmerwald (paa Østgrænsen) Landet højeste Bjærgkæde, dernæst Fichtelgebirge i det nordøstlige Hjørne. I Bjærgene er Kvægavl og Skovhugst Hovednæringsvejene. Ellers er Agerdyrkning den vigtigste Næringsvej, og mange Egne, især den nedre Donauslette, Maindalen og Rhinsletten, er meget frugtbare, de to sidste ikke blot paa Korn, men ogsaa paa Frugt og Vin. Ellers er Øl den almindelige Drik, og Ølbryggeriet er meget betydeligt. Iøvrigt er Industrien kun vigtig i enkelte Stæder.

Bajern har 3 større Byer: Hovedstaden München med 170,000 Indb. samt Handels- og Fabrikstæderne Nürnberg (over 70,000) og Augsburg (over 50,000). Katholske Universiteter findes i München og i den fjærdelste By Würzburg (over 40,000 Indb.), et protestantisk Universitet i Erlangen.

München ligger ved Isar midt i den stenede bajerske Højslette c. 1500' over Havet. Omkring den temmelig

uanselige gamle Stad har der i dette Aarh., dannet sig store nye Stædele med mange Pragtbygninger. Blandt disse mærkes de skønne Bygninger, der indeholder rige Samlinger af Malerier og Billedhuggerarbejder samt Tysklands største Bibliothek.

Augsburg, ved Lech, blomstrede allerede i den romerske Tid under Navnet Augusta Vindelicorum og var siden en af Tysklands vigtigste Rigsstæder.

Donau bliver sejlbar ved sin Indtrædelse i Bajern og løber mod N. O. forbi Höchstädt og Fæstningen Ingolstadt. N. for Höchstädt paa Grænsen af Würtemberg ligger Nördlingen ved Foden af Rauhe Alp, som danner Vandskellet imellem Donaus og Neckars Tilløb. Rauhe Alps Fortsættelse i Franken, den saakaldte Frankiske Jura, er kun en bakket Landryg, der adskiller Mains og Donaus Flodland.

Ved Donaus nordligste Krumning ligger Regensburg, som i Middelalderen var en betydelig Rigsstad og senere den tyske Rigsdags Sæde. Staden er rig paa mærkelige gamle Bygninger, bl. a. en herlig gotisk Domkirke og en lang Bro over Donau. — Ikke langt derfra ligger det i græsk Tempelstil opførte Valhalla med Buster af berømte tyske Mænd.

Derfra løber Donau mod S. O. til Grænsestaden Passau, hvor den optager Inn.

N. for Regensburg ligger Landskabet Øvre Pfalz, N. V. for dette Franken (Mainlandet). Den sydlige og østlige Del af Franken (Ansbach og Baireuth) eller Landet paa begge Sider af Erlangen og Nürnberg er protestantisk, medens den nordvestlige Del (de forrige Bispedømmer Bamberg og Würzburg) er katholsk.

Nürnberg er Bajerns første Handels- og Fabrikstad; men sin mest blomstrende Tid havde den dog i Slutningen af Middelalderen, og den bevarer endnu et aldeles middelalderligt Præg. Om hin Tid vidner den gamle Borg, flere

mærkelige Kirker, de gamle Mure med en Mængde Taarne og mange gammeltyske Konstværker.

Main-Stæderne: Baireuth, Bamberg og Würzburg er smukke og skønt liggende. Main snor sig i idelige Krumninger og indeslutter længst mod V. den skovklædte Bjærggruppe Spessart. N. derfor hæver Rhöngelbirge sig med sine Basaltkegler.

I det fra det øvrige Bajern adskilte, skønne og stærkt befolkede Pfalz eller Rhin-Bajern ligger den gamle Rigsstad Speier ved Rhinen med en stor Domkirke, i hvilken flere Kejsere ligger begravede, samt Fæstningen Landau og Fabrikstaden Zweibrücken.

Kongeriget Würtemberg

er halvt saa stort, men ligesaa folkerigt som Danmark. Den største Del af Indbyggerne er Lutheranere, en mindre Del katolsk. Skolevæsenet er fortræffeligt, og Folket udmærker sig ved Oplysning og aandeligt Liv. Industrien er betydelig.

Den vestligste Del af Landet hører til den med Naale-skov bedækkede Schwarzwald. Neckarlandet er bakket, skønt, rigt paa Korn, Vin og Frugt og meget stærkt befolket. S. O. for dette strækker Rauhe Alp med sine tørre Kalkklipper sig igennem Landet. Mellem Rauhe Alp og Bodensøen udbreder Øvre-Schwabens Højslette sig paa begge Sider af Donau.

I Neckardalen ligger Hovedstaden Stuttgart med henv. 80,000 Indb., ved selve Floden Universitetsstaden Tübingen og Handels- og Fabrikstaden Heilbronn.

Ved Donau ligger Fæstningen Ulm, fordum en betydelig Rigsstad, med en stor Domkirke.

Storhertugdømmet Baden

er lidt større end Kongeriget Sachsen og har henimod 1½ Mill. Indb. $\frac{2}{3}$ af disse er Katholiker, og disse er aldeles overvejende mod S. $\frac{1}{3}$ tillige med Hoffet er evangelisk.

Schwarzwald har sine højeste Spidser i den sydlige Del af Landet (Feldberg 4500') og strækker sig derpaa med aftagende Højde langs Østgrænsen indtil Neckar. Til den nordligste Del hører noget af Odenwald. Den vestlige Del langs med Rhinen er en meget frugtbar Slette. Agerdyrkning er Hovednæringsvejen, i Schwarzwald tillige Skovhugst og Husflid.

De største Stæder (med over 30,000 Indb.) er Handelsstaden Mannheim ved Neckars Udløb i Rhinen og Hovedstaden Karlsruhe. Derefter følger Universitetsstæderne: det protestantiske Heidelberg ved Neckar og det katolske Freiburg ved Foden af Schwarzwald. Heidelberg er tillige berømt af sin Slotsruin, Freiburg af sin skønne gotiske Domkirke, begge af deres dejlige Beliggenhed.

Af andre Stæder mærkes: midt i Landet Fæstningen Rastatt og det berømte Badested Baden-Baden, mod S. O. ved Bodensøen den gamle Rigsstad Konstanz eller Kostnitz.

Anm. Medens de 4 nys omtalte sydtyske Stater i visse Henseender er afhængige af Preussen, er den mindste af alle tyske Stater, Fyrstendømmet Lichtenstein (imellem Schweiz og Tyrol), derimod ganske uafhængig.

Det østerriksk-ungarske Rige

udgør over 11,000 □ M. med over 35 Mill. Indb. Det indtager saaledes baade i Størrelse og Folkemængde en af de første Pladser blandt de evropæiske Riger; men dets Magt svækkes ved Mangel paa indre Enhed. For det før-

ste bestaar det i politisk Henseende af to Halvdele: de østerrigske eller cisleithanske og de ungarske eller transleithanske Lande. (Leitha er en lille Flod paa Grænsen mellem bægge). I Fladeindhold er de næsten lige; men af Folkemængden kommer 20 Mill. paa de østerrigske Lande. For det andet er Befolkningen i bægge Halvdele sammensat af forskellige Stammer, som hader hinanden.

De østerrigske Lande omfatter:

1) Erkehertugdømmet Østerrig (Nedre- og Øvre-Østerrig) og Salzburg med rent tysk Befolkning.

2) Tyrol med $\frac{2}{3}$ tysk, $\frac{1}{3}$ italiensk Befolkning.

3) Steiermark og Kärnthen med $\frac{2}{3}$ tysk, $\frac{1}{3}$ syd-slavisk Befolkning.

4) Krain, det illyriske Kystland og Dalmatien med sydslavisk Befolkning; kun i nogle Kystegne er Italienerne overvejende.

5) De bøhmiske Lande: Bøhmen, Mæhren og Østerrigsk Schlesien med $\frac{2}{3}$ czechisk, $\frac{1}{3}$ tysk Befolkning.

6) Galizien, som før har hørt til Polen. Det deles i Vestgalizien med rent polsk Befolkning og Østgalizien med polsk Adel, men iøvrigt røderussisk Befolkning.

7) Bukovina med røderussisk og rumænsk Befolkning.

Alle disse Lande har et fælles Rigsraad med to Kamre (Herrehuset og Underhuset); men flere af dem væg-
rer sig ved at deltage i det. Desuden har hvert enkelt Land sin egen Landdag, som vælger Medlemmerne af Rigsraadets Underhus.

Kejseren af Østerrig er tillige Konge af Ungarn og er som saadan indskrænket af den ungarske Rigsdag, der bestaar af Magnaternes Hus og Underhuset. Til Ungarn hører Transsilvanien eller Siebenbürgen samt Kroatien og Slavonien; de to sidste Lande har tillige en egen Landdag. Militærgrænsen hører ikke til nogen

af Rigets to politiske Halvdele, men staar under det for begge fælles Krigsministerium.

I det egentlige Ungarn er omtrent Halvdelen af Indb. Magyarer; mod N. bor Slovakerne (nær beslægtede med Tysker og Polakker), mod V. og hist og her i Stæderne Tyskere, mod Ø. Røderussere og Rumæner, mod S. O. Sydslaver (Serber). Slavonien og Kroatien med Militærgrænsen bebos af Serber og de med dem nær beslægtede Kroater. I Transsilvanien bestaar Grundbefolkningen af Rumæner; men der bor desuden en Del Magyarer og Tyskere, som her kaldes Sachsere.

Den største Del af det østerrigsk-ungarske Riges Befolkning er romersk-katholsk. Den græske Kirke er udbredt iblandt Røderusserne, Rumænerne og Serberne. I Ungarn og Transsilvanien er der mange Protestanter. Jøderne er meget talrige i Galizien, temmelig udbredte i Ungarn og de bøhmiske Lande.

Oplysningen staar i det hele taget paa et lavt Standpunkt, især i den østlige Del af Riget, hvor kun faa Børn nyder Undervisning.

Det store Rige omfatter Lande af den forskellige Beskaffenhed; men dets Hovedmasse hører til Donaulandet. Udenfor Donau-Sletten og de Bjærglande, hvorfra Vandet strømmer til denne (Karpatherne mod N. O., Alperne mod S. V.) omfatter Riget mod N. Karpathernes Nordostafald eller Weichsels og Dnjestr's øvre Flodland, Oderens Kildeegn i Schlesien og den bøhmiske Kedel eller det øvre Elb-Land. Mod S. omfatter det Adiges øvre Flodland og Nordostkysten af det adriatiske Hav.

Mange Egne er meget frugtbare og rige paa mangfoldige Produkter; men netop de af Naturen mest begunstigede Lande, som Ungarn, staar endnu paa et lavt Udviklingstrin. Agerdyrkning og Kvægavl er Hovednæringsvejene, men drives i de fleste Provinser daarlig. Vin og Tobak er Hovedprodukter i Ungarn. Bjærgværksdriften yder især Jærn og Salt, i Ungarn Guld og Sølv.

Fabrikkerne er betydelige i de bøhmiske Lande og Nedre-Østerrig, og disse Lande er derfor ogsaa de tættest befolkede Dele af Riget. Handelen er i Opkomst og fremmes dels ved Dampskibsfart paa Donau, dels ved et Jærnsvejssæt, der har sit Middelpunkt i Wien. Denne Stad indtager som Østerrigs Hovedstad, første Landhandelsstad, Fabrikstad og Universitetsstad en meget fremragende Plads (den 5te) blandt Europas store Stæder (over 600,000 Indb.). Pest er som Ungarns Hovedstad, første Handels- og Fabrikstad og eneste Universitetsstad i stærk Tilvækst (200,000 Indb.; desuden har det lige overfor liggende Buda over 50,000). Prag er Bøhmens eneste store By og i enhver Henseende dets Middelpunkt (over 150,000 Indb.). Triest er Rigets eneste betydelige Søhandelsstad (100,000 Indb.). Derefter følger Hovedstæderne i Galizien, Steiermark og Mähren: Lemberg, Gratz og Brünn med over 70,000 Indb.

1. Erkehertugdømmet Østerrig

indbefatter Donaualden fra Inn til March, som mod Ø. udvider sig til en Slette, samt Udløbere af de noriske Alper (den nordlige Del af Østalperne) paa dens sydlige og af de bøhmiske Bjerge paa dens nordlige Side. Landet er veldyrket og Velstand almindelig udbredt.

I Nedre-Østerrig ligger Wien ved en Sidearm af Donau. Den gamle Stad, som før har været befæstet, er snævert bygget; langt større er Forstæderne, som ligger i en Kreds omkring den. Blandt Bygninger mærkes: den gotiske Stefanskirke med et meget højt Taarn, den kejserlige Hofborg og det umaadelig store Arsenal. Staden udmærker sig ved betydelige Samlinger og et muntert Folkeliv.

S. for Wien ligger Lystslottet Schönbrunn, N. for Donau Landsbyerne Aspern og Wagram (Slag 1809).

Længere oppe ved Donau (i Øvre-Østerrig) den smukke Stad Linz.

2. Salzburg

er et højt Alpeland omkring Salza. Ved denne det skønne Salzburg og Hallein med et Salthjærgværk. Fra Salzadalen stiger man mod S. op i den højtliggende Gasteinerdal, som er berømt af sine Bade og Vandfald.

3. Tyrol

gennemskæres fra V. til Ø. af de rætiske Alper (den østlige Del af Centralalperne) og deles herved i Nord- og Sydtyrol. De højeste Bjerge i Tyrol og i hele Riget (over 12,000') er Ortles paa Grænsen af Schweiz og Italien og Gross Glockner paa Grænsen af Salzburg og Kärnthen. Tyrolerne er for største Delen frie Bønder og Hyrder.

I Nordtyrol dannes Hoveddalen af Inn; ved denne Innsbruck. Derfra fører Hovedvejen til Sydtyrol over Passet Brenner.

I Sydtyrol dannes Hoveddalen af Adige; ved denne Trient i den italienske Del af Landet.

4. Steiermark

gennemskæres af de noriske Alper, men er ikke saa højt som de to foregaaende Lande. Jærnsvejen fra Wien til Triest (Sydbanen) fører over Passet Semmering (paa Grænsen af Østerrig) og forbi Gratz. Denne livlige Stad ligger ved Mur, en Biflod til Drav.

5. Illyrien

er et Fællesnavn for Kärnthen, Krain og det illyriske Kystland. Hovedfloden i Kärnthen er Drav, i Krain Sav. Østalpernes mellemste Del (i Kärnthen) kaldes de karniske, den sydlige Del (i Krain) de juliske Alper. De sidste bestaar af Kalk og er fulde af Huler, som den berømte Adelsberger Hule, og andre Naturmærkværdigheder.

I Krain ligger Laibach ved Sydbanen og Idria med Kviksølvminer.

I Kystlandet Triest, som i den nyeste Tid har hævet sig til en betydelig Plads blandt Evropas Søhandelssteder. Den er Sædet for den østerrigske Lloyd, et Handels-selskab, som især driver udbredt Dampskibsfart paa Levanten. Befolkningen er overvejende italiensk.

S. for Triest strækker Halvøen Istrien sig ud i det adriatiske Hav; derpaa Krigshavnen Pola.

6. Dalmatien

bestaar af de dinariske Alpers Affald mod det adriatiske Hav med en Mængde foran liggende Øer. Indb. er for største Delen Kroater og Serber; men i den lange Tid, Landet stod under Venedig, har en Del Italienere nedsat sig i Stæderne, og Italiensk er det herskende Sprog.

De vigtigste Søstæder er: Zara, Spalato (Diokletians Palads), Ragusa (forhen Republik) og Kattaro med en udmærket Havn.

7. Bøhmen

danner en Firkant paa henimod 1000 □ M., som paa de 3 Sider er omgivet af betydelige Bjerge (højeste Spidser 4—5000'), men mod S. O. kun af en Landryg. Bjærgene sender lavere Arme ind i Landet, som kun paa faa Steder har egentlige Sletter, men er rigt paa forskellige Produkter. Blandt Genstandene for den betydelige Industri mærkes Glas.

Elben løber i en Bue gennem den nordlige Del af Landet; men som dets Hovedflod maa man betragte Moldau. Paa begge Sider af denne ligger det skønne gamle Prag (c. 500' højt). Berømte er den gamle Moldaubro med den hellige Nepomuks Billede og Borgen Hradshin med Domkirken. I en anden Kirke er Tyge Brahes Grav. Det gamle Universitet var i sin tidligste Tid meget anset og stærkt besøgt.

Mod Ø. ved Elben ligger Königgrätz (Slag 1866); nærvæd den nordvestlige Grænse Eger ved Floden Eger og en Række Badesteder med berømte Sundhedsbrønde, som Karlsbad og Teplitz.

8. Mähren

ligner i de fleste Henseender Bøhmen. Deri Fabrikstaden Brünn, Austerlitz (Trekejserslaget 1805) og Fæstningen Olmütz ved March.

9. Østerrigsk Schlesien

bestaar af to Stykker Land, det ene ved Sudeterne, det andet ved Karpatherne. I det første ligger Troppau.

10. Galizien

paa Karpathernes nordøstlige Skraaning, er frugtbart, men slet dyrket. Beboernes Tilstand er omtrent den samme som i Kongeriget Polen.

I Vestgalizien ligger Krakau, Polens gamle Hovedstad, ved Weichsel, (over 40,000 Indb.). I den pragtfulde Domkirke ligger en Mængde polske Konger og berømte Mænd begravede. Ikke langt derfra Vieliczka med det største af alle Stensaltværker, hvis lange Bearbejdelse har dannet store underjordiske Rum i flere Stokværk.

I Østgalizien Handelsstederne Lemberg og Brody, den sidste nær ved den russiske Grænse. En stor Del af Lembergs og de fleste af Brodys Indb. er Jøder.

11. Bukovina

ligger ved Karpathernes østlige Affald og hørte før til Moldau. Nær ved dettes og Bessarabiens Grænse ligger Czernovitz ved Pruth.

12. Ungarn

bestaar mod N. mest af Bjærgland, mod S. af store Sletter. Det nordlige Bjærgland hører til Karpatherne, som kan

deles i 4 Hovedafdelinger: 1) de smaa Karpathen paa Grænsen af Mæhren og lige ned til Donau (Ø. for March), 2) Højkarpatherne, hvis højeste Del er Tatra med Spidser paa over 8000'. Blandt de lavere Bjerge, som omgiver Tatra, mærkes de ungarske Ertsbjerge. De sydligste Udløbere fra Højkarpatherne naar til Donaus Knæ. 3) Skovkarpatherne paa Nordostgrænsen. 4) De transsilvaniske Bjerge. Slettelandet bestaar af to Dele: Den mindre øvre-ungarske Slette, paa begge Sider af Donau fra dens Indløb i Ungarn til dens Knæ, og den store nedre-ungarske Slette, som omfatter Landets sydøstlige Halvdel. De to Sletter adskilles ved Bakonyer-Skoven, en lav Bjærgkæde, som strækker sig fra Donaus Knæ til Østalpernes østlige Udløbere. Den nedre-ungarske Slette er meget flad og skovløs, for en stor Del Græsgang for halvvildt Kvæg, men tildels rig paa Hvede.

De egentlige Ungarer eller Magyarerne (af finsk Herkomst) er et stolt og kraftigt Folk med en talrig Adel. Den højere Adel (Magnaterne) har meget store Besiddelser; den lavere Adel lever ofte af sine Hænders Arbejde.

I den øvre-ungarske Slette ligger Pressburg paa Grænsen af Østerrig (over 40,000 Indb.) og Fæstningen Komorn, begge ved Donau, som imellem dem er delt i to Arme og derved danner den store Ø Schütt.

N. for Donau Schemnitz og Kremnitz med Guld- og Sølvgruber i Ertsbjærgene.

Lidt nedenfor Donaus Knæ Ungarns Middelpunkt, de to ved en Bro forenede Stæder Pest og Buda (Ofen).

Mod S. ved en vestlig Sidearm af Donau Mohacs, bekendt af de to afgørende Slag (1526 og 1687), imellem hvilke Tyrkernes Herredømme i Nedre-Ungarn falder.

Ved Theiss ligger mod N. Tokaj, berømt af sin Vin, mod S. Szegedin lige overfor Udløbet af den store Biflod Maros.

Ø for Theiss Debreczin, en ægte magyarisk Stad med store Markeder, Sæbe-, Tobaks- og Tobakspibefabrikker, og mod S. Fæstningen Temesvar.

I de store Sletter paa begge Sider af Theiss bor Indbyggerne ikke spredte i Landsbyer, men samlede i store Byer, der imidlertid er byggede som Landsbyer og lever af Agerdyrkning og Kvægavl i de vidt udstrakte Bymarker. En af disse Byer, Theresiopel, i den af Serber beboede Slette mellem Donau og Theiss, angives til over 50,000 Indb.; deri er imidlertid den 20 □ M. store Bymark medregnet, og saaledes regnet bliver ogsaa Szegedins og Debreczins Folkemængde over 50,000.

13. Transsilvanien

er et bjærgigt Højland, af hvilket kun Maros-Dalen ligger under 1000'. De højeste af dets Bjerge, de saakaldte transsilvaniske Alper, paa Øst- og Sydgrænsen mod Moldau og Vallakiet, hæver sig til henved 8000'. Lavere er de transsilvaniske Ertsbjerge paa Grænsen af Ungarn.

Staden Klausenburg bebos mest af Magyarer, de to sydlige Stæder Hermannstadt og Kronstadt af Sachser.

14. Slavonien

ligger langs med Dravs sydlige Bred.

15. Kroatien

strækker sig fra Drav til det adriatiske Hav og gennemløbes af Sav. Ved denne ligger Agram, ved Havet Fiume.

16. Militærgrænsen

strækker sig langs med den tyrkiske Grænse fra Dalmatien til Transsilvanien; et langt Stykke dannes Grænsen af Sav, derpaa af Donau. Den er opstaaet under de forrige

Aarhundreders Kampe med Tyrkerne til Forsvar mod Indfald, Pest og Snighandel. Alle vaabendygtige Mænd er Soldater; imidlertid gør kun en mindre Del aktiv Tjeneste.

Ved Donau ligger: Fæstningen Peterwardein, Karlovitz og Semlin, den sidste nær ved Savs Udløb lige overfor Belgrad.

Schweiz

udgør over 700 □ M. med over 2½ Mill. Indb.; men Befolkningen er meget ulige fordelt. Alpelandet mod S. O., navnlig Kantonerne Graubünden, Uri og Wallis, er svagt befolket, medens de nordlige Kantoner langs med Rhinen (fra Bodensøen til Rhinknæet) hører til Europas tættest befolkede Egne.

Den største Del af Schweiz kaldtes i Oldtiden Helvetien; Graubünden var en Del af Rætien. Det schweizerske Forbund dannedes kort efter 1300 af de 3 smaa Skovkantoner (Waldstädte): Schwyz, Uri og Unterwalden; snart efter tiltraadte Luzern, og saaledes var de 4 Waldstädte forenede. Efterhaanden sluttede flere og flere Kantoner sig til Forbundet, som nu tæller 22 og i den nyeste Tid er blevet nøjere sammenknyttet, saa at det danner en Forbundsstat. Dennes Fællesanliggender afgøres af Forbundsforsamlingen, som bestaar af to Afdelinger: den ene valgt efter Folketallet, den anden sammensat af to Medlemmer fra hvert Kanton. Et Forbundsraad har den udøvende Magt. 3 af Kantonerne er igen delte i Halvkantoner, og Landet bestaar saaledes af 25 Republiker, som alle har en aldeles demokratisk Forfatning.

Den største Del af Schweizerne taler Tysk. Fransk tales i den vestlige Del af Landet, Italiensk S. for Alpernes Hovedkæde. I Graubündens øvre Dale tales særegne romanske Sprogarter.

Omtrent 1 Mill. af Indb., mest i Alpelandet, er katolsk; de øvrige reformerte. Blandt de sidste er Oplysningen god og Undervisningsvæsenet tildels fortrinligt.

Schweiz er Evropeas højeste Bjærgland (højeste Punkt Mont Rosa paa Sydgrænsen, over 14,000'), og kun enkelte Egne (mod N. V. ved Rhinknæet og mod S. ved Lago Maggiore) ligger under 1000'. Fra Genfersøen til Bodensøen (bægge c. 1200' over Havet) strækker sig den helvetiske Højslette, som for største Delen bestaar af Bakkeland og er rig paa Korn, Frugt og Vin. Mod S. O. gaar Bakkelandet efterhaanden over til Alpeland, og mod N. V. hæver Juras Kalkbjærg med deres parallelle Kæder og ufrugtbare Længdedale sig stejlt fra Sletten (højeste Spidser over 5000').

Kornavl er kun i Sletten af nogen Betydning, og der indføres meget Korn. Desto vigtigere er Kvægavlen, hvis Hovedprodukt er Ost. Om Sommeren drives Kvæget op paa de skønne Alpegræsgange, hvor Hyrderne bor i Sennhytter. — Industrien er meget betydelig mod N. og V., og Schweiz indtager i denne Henseende forholdsvis en høj Plads. De nordlige Kantoner har især vigtige Bomulds- og Silkefabrikker; i de vestlige er Ure samt Sølv- og Guldarbejder Industriens Hovedgenstande. Handelen er meget livlig; der udføres især Ost og Fabrikvarer.

Det baade i naturlig og politisk Henseende saa stærkt delte Schweiz har ingen store Stæder. De 5 folkerigste (imellem 50,000 og 20,000 Indb.) følger i Størrelse saaledes efter hinanden: Genève, Basel, Bern, Zürich, Lausanne. Den første og den sidste har franske Akademier, de 3 andre tyske Universiteter. Bern er Forbundsregeringens Sæde.

1. Kanton Bern, den folkerigste og næststørste, strækker sig igennem Landets 3 Hoveddele. Den nordvestlige Del hører til Juralandet, den midterste til Sletten,

den sydlige til Alpelandet. I den sidste, det saakaldte Berner Oberland, stiger man gennem skønne Dale, som Haslidalen og Lauterbrunnendalen (med det høje Vandfald Staubbach), op til de snedækte Berner-Alper med deres store Gletschere og Toppe paa 12—13,000', som Finsteraarhorn, Munken og Jomfruen. Igennem Haslidalen løber Aar til Brienzersø, derfra forbi det af Fremmede meget besøgte Interlaken til Thunersø og videre forbi Stæderne Thun og Bern.

2. Freiburg har en Hovedstad af samme Navn. Murten ligger ved Murtensøen, som har Afløb til Neufchatellersøen.

3. Neufchatel ligger imellem Neufchatellersøen og den franske Grænse og gennemskæres af Juras Kæder. I de høje Dale imellem disse ligger store Fabrikflækker, som La Chaux de Fonds, hvor der tilvirkes flere Ure end noget andet Sted paa Jorden. Ved Søen ligger Staden Neufchatel.

4. Waadt eller Pays de Vaud strækker sig fra Jura til Berner-Alperne og fra Genfersøen til Neufchatellersøen. Genfersøens Nordkyst er berømt af sin Skønhed og Opholdssted for en Mængde Fremmede. Nær ved den ligger Lausanne, ved Neufchatellersøen Granson.

5. Genève ligger paa bægge Sider af Genfersøens sydvestlige Hjørne og Rhone imellem Jura og Alperne og er næsten indesluttet af Frankrig. Staden Genève, ved Rhones Udløb af Søen, er bekendt af sine Ure og Guld- og Sølvarbejder samt som Kalvinismens Udgangspunkt.

6. Wallis indbefatter Rhones snævre Dal fra dens Udspring paa Vestsiden af St. Gotthard til dens Udløb i Genfersøen tillige med en Mængde Sidedale. Det adskilles fra Bern ved Berner-Alperne, fra Piemont ved Centralalpernes vestlige Hovedkæde (de penninske og lepontiske Alper). Midt imellem de snedækte Bjerge med deres store Gletschere har den dybe Rhonedal et varmt, men usundt Klima, og mange af Indbyggerne er Kretinere.

Igennem to af de sydlige Tværdale fører Landeveje over Passerne Store St. Bernhard og Simplon til Italien.

7. Ticino eller Tessin, S. for St. Gotthard, er baade i Naturbeskaffenhed og Nationalitet et italiensk Land. Det bestaar af Dale, som gennem Ticino og andre Floder sender deres Vand til Lago Maggiore. Den vigtigste Stad er Lugano, den sydligste i Schweiz, ved Luganersøen.

8. Graubünden, den største Kanton, bestaar af flere høje Alpekæder (Dele af de rætske Alper) og mellem-liggende Dale. De fleste af disse gennemløbes af Rhinens Kildefloder, som dels kommer fra St. Gotthard, dels fra de rætske Alper. Det vigtigste Pas til Italien er Splügen, hvorfra Vejen fører gennem Hinterrheins Dal ned til Graubündens Hovedstad, Chur. — Den sydøstlige Del af Graubünden hører for største Delen til Engadin, den højtliggende øvre Inndal, hvor man tæt under Snelinien træffer paa anselige og rige Landsbyer, hvis Indbyggere har samlet deres Formue som Konditorer i Evropas store Stæder.

9. Uri indbefatter Reusses Dal fra dens Udspring paa St. Gotthard til Vierwaldstädersøen og er omgivet af høje Bjerge. Indbyggerne lever af Kvægavl og Transport over St. Gotthards Pas. Egnen om Vierwaldstädersøen er fuld af Minder om Tell og Landets Befrielse.

10. Unterwalden er delt i to Halvkantoner.

11. Luzern hører mod S. til Alpelandet, mod N. til det frugtbare Bakkeland. Staden Luzern ligger ved Reusses Udløb af Vierwaldstädersøen; Thorvaldsens berømte Løve er her indhugget i en Klippe til Minde om de i den franske Revolution dræbte Schweizere. I Slette-landet ligger Sempach ved Sempachersøen.

12. Zug har en Stad af samme Navn ved Zugersø.

13. Schwyz er fuldt af Bjerge, blandt hvilke Rigi er berømt af sin herlige Udsigt og besøgt af utallige Rejsende. Ved Vierwaldstädersøen ligger Brunnen, nord-

ligere Schwyz og Einsiedeln, det sidste med et berømt Kloster, til hvis Mariebillede utallige Pilegrimme valfarter.

14. Glarus er omgivet af høje Bjerge.

15. St. Gallen begrænses mod Ø. af Rhinen. Staden St. Gallen har betydelige Fabrikker.

16. Appenzell ligger indesluttet i St. Gallen og bestaar af to Halvkantoner. Den ene er katholsk og lever mest af Kvægavl; den anden er reformert, meget tæt befolket og har vigtige Bomuldsfabrikker.

17. Thurgau, ved Bodensøen, er et af Schweizes laveste og frugtbareste Landskaber.

18. Schaffhausen ligger N. for Rhinen og er for største Delen omgivet af Baden. Ikke langt fra Staden Schaffhausen danner Rhinen sit berømte Fald.

19. Zürich er næst efter Bern den folkerigste Kanton. Staden Zürich ligger ved Limmats Udløb af Zürichersøen og er en vigtig Fabrikstad.

20. Aargau gennemløbes af Aar, som her optager Reuss og Limmat. Ved Aar ligger Aarau og Borgen Habsburgs Ruiner, ved Limmat Baden med varme Bade.

21. Basel bestaar af to Halvkantoner: Stad og Land. Staden Basel ligger ved Rhinens Knæ og er en rig Handels- og Fabrikstad.

22. Solothurn har en Stad af samme Navn ved Aar.

Kongeriget Nederlandene,

som ofte kaldes Holland, udgør 600 □ M. med over 3,600,000 Indb., altsaa over 6000 paa □ M. Provinserne Nord- og Sydholland har 12,000 Indb. paa □ M., Drenthe kun 2000.

Indbyggerne hører til den nedertyske Stamme; men idet de fra det 16de Aarh. af dannede en egen blomstrende

Stat, udviklede de sig til en særegen Nation, den hollandske. Skriftsproget er over hele Landet Hollandsk; men mod S. tales der tildels Flamsk, mod N. tildels Frisisk.

$\frac{2}{5}$ af Befolkningen er reformerte, $\frac{3}{5}$ Katholiker (samme Forhold som i Schweiz). Katholikerne er kun overvejende i Nordbrabant og Limburg. Stat og Kirke er stærkt adskilte.

Kongens Magt er indskrænket af Generalstaterne, som bestaar af to Kamre, bægge valgte efter en temmelig høj Census. Statsgælden og Skatterne er meget store, men ikke trykkende paa Grund af Landets Rigdom. Staten har desuden store Indtægter af de ostindiske Kolonier, hvis Folkemængde udgør omtrent 20 Mill.

Nederlandene er den laveste Del af den mellemevro pæiske Slette, og hele den nordvestlige Del af Landet vilde blive oversvømmet, hvis den ikke beskyttedes af Klitter (Düner) og Diger. Diger er opførte, ikke blot mod Havet, men ogsaa mod Floderne og de utallige Kanaler, der tjener til Vandets Afledning og til Vej for de saakaldte Trækskøjter og andre Fartøjer. De arbejdsomme Indbyggere har saaledes under stadig Kamp mod Havet selv dannet deres Land ved at føje Kog til Kog. Oftere har Havet berøvet dem store Stykker: saaledes blev i Middelalderen Zuiderseen fra en Indsø udvidet til en stor Bugt og Dollartbugten dannet. I den nyeste Tid er derimod Haarlemersøen forvandlet til Markland.

Den sydøstlige Del af Landet bestaar for en stor Del af Heder og Tørvemoser, skønt mange af dem er forvandlede til Agerland. Tørvten er iøvrigt af stor Vigtighed for det paa Skove fattige Land. — Jordbundens og Klimaets Fugtighed er gunstigere for Kvægavl end for Agerdyrkning. Kvæg, Smør og Ost er derfor Hovedgenstande for Udførselen, medens der maa indføres Korn. Havedyrkningen staar paa et meget højt Trin.

I Handel, Skibsfart og Fiskeri overgik Hol-

lænderne fordum (især i det 17de Aarh.) alle andre Nationer, og forholdsvis indtager de heri endnu en høj Plads. Af langt ringere Vigtighed er Fabrikkerne, skønt de i flere Retninger yder udmærkede Varer, som Lærred, Genever o. a. Af stor Betydning er Skibsbyggeriet og Fabrikationen af alt hvad der henhører til Skibe.

De 5 folkerigste Stæder ligger i en Kreds ikke langt fra hinanden, nemlig: Amsterdam med 270,000 Indb., Rotterdam med 120,000, Haag med henved 100,000, Utrecht med 60,000 og Leijden med 40,000. De to første er de vigtigste Handelsstæder, Haag Residensstaden; de to sidste og Groningen (med henved 40,000 Indb.) har Universiteter. Men ogsaa Videnskab og Konst har nu langt fra den Betydning i Holland som i dets glimrende Tid.

1. Nordholland.

Amsterdam ligger paa Sydsiden af Ij og er gennemskaaret af Kanaler. Langs med disse løber de renlige med Træer beplantede Gader. Bygningerne hviler paa nedrammede Pæle, det store Slot (forhen Raadhus) saaledes paa mange tusinde Mastetræer. Amsterdam, som tidligere var Verdens første Handelsstad, staar nu tilbage for adskillige andre. Den store nordhollandske Kanal fører de største Skibe fra Havet op til Staden; andre Kanaler og Jærnveje fører omkring i Landet.

Lige mod V. fører Jærnvejen til Haarlem, som er bekendt af sine Lærredsfabrikker og Blomsterhandel.

Paa Nordsiden af Ij ligger Zaandam, omgivet af en umaadelig Mængde Møller og bekendt af sine Skibsværfter (Peter den Store).

Ved Zuidersøen Edam, ved den nordhollandske Kanal Alkmaar, som bægge driver vigtig Handel med Ost.

Kanalen ender ved Havnen Helder. N. derfor Øen Texel.

2. Sydholland.

Fra Haarlem fører Jærnvejen over Leijden, Haag og Delft til Rotterdam. Leijden ligger ved den gamle Rhin, som en Mil derfra ved Hjælp af en Kanal løber ud i Nordsøen. Universitetet er det berømteste i Nederlandene.

Haag (egentlig 's Gravenhage, paa Fransk, som bruges meget i Nederlande, La Haye) er kun ved Klitterne adskilt fra Nordsøen. Den smukke Stad med sine Paladser, Haver og Lystskove har sin Oprindelse fra et Jagtslot, som Greverne af Holland havde bygget i Skoven. Den har et udmærket Billedgalleri.

Rotterdam ligger ved den af Rhindeltaets Mundingsarme, som bærer Navnet Maas, men har optaget en stor Del af Rhinens Vande i sig. Store Skibe kan sejle midt ind i Staden, som især driver vigtig Handel paa Kolonierne.

V. for Rotterdam ligger: Schiedam, Hovedsædet for Geneverbrænderierne, og Vlaardingen, som driver vigtigt Sildefiskeri i Nordsøen.

Den sydlige Del af Sydholland bestaar af Deltaøer imellem de brede Flodarme, i hvilke den forenede Maas og Waal deler sig. Et Middelpunkt for Flodskibsfarten er her Dordrecht, hvor talrige Savmøller modtager de Træstammer, der i store Flaader fra Schwarzwald gaar ned ad Rhinen og Waal.

3. Zeeland

bestaar dels af Deltaøer imellem den sydligste Maas-Arm og Schelde-Armene, dels af Flanderns Nordkyst, som Spanien ved den vestfalske Fred maatte afstaa til de forenede Nederlande.

Paa Øen Walcheren ligger Middelburg og Krigshavnen Vlissingen ved Vester-Schelde.

4. Utrecht

begrænses mod S. af Leck, der fører en stor Del af

Rhinens Vand til Maas, medens den svagere Arm, der beholder Navnet Rhinen, ved den gamle Stad Utrecht igen deler sig i den gamle Rhin og Vechte.

5. Friesland og Groningen

er rige Provinser ved Nordsøen. Den sidste adskilles ved Dollartbugten fra Ostfriesland. Deri Staden Groningen.

6. Drenthe, Overijssel og Geldern

er tildels mindre frugtbare. I Geldern ligger: Arnhem, ved den nordlige Rhinarm kort efter Jssels Afsondring, og Fæstningen Nymegen ved Waal.

7. Nordbrabant

ligger S. for Maas. Deri Fæstningerne Hertogenbosch og Breda.

8. Hollandsk Limburg

ligger langs med Maas. Længst mod S. Fæstningen Maastricht.

Storhertugdømmet Luxemburg

danner en egen lille Stat, som har Regent tilfælles med Nederlandene, men hører til det tyske Toldforbund. Det udgør henved 50 □ M. med 200,000 Indb., som næsten alle er Katholiker. Tysk er det almindelige Sprog; men Fransk er ogsaa meget udbredt. I Beskaffenhed ligner Landet de tilstødende Bjærgene i Belgien og Rhinpreussen. Dets Bjærg regnes til Ardennerne. Hovedstaden Luxemburg var før en stærk Fæstning.

Belgien

har paa henvend 540 □ M. en Befolkning af henved 5 Mill. Indb., altsaa over 9000 paa □ M. Østflandern har endog henved 15,000 Indb. paa □ M.

Noget over Halvdelen af Befolkningen er Flamlændere (af nedertysk Stamme), noget under Halvdelen Valloner (af keltisk-romansk Stamme). De første bebor de 4 nordlige Provinser og $\frac{2}{3}$ af Centralprovinsen Brabant, de sidste de 4 sydlige Provinser og $\frac{1}{3}$ af Brabant. Det vallonske Sprog er en Mundart af Fransk, og Fransk er det almindelige Skriftsprog og offentlige Sprog; men i den nyeste Tid har dog ogsaa det flamske Sprog vundet større Ret.

Næsten alle Indbyggere er Katholiker; men Stat og Kirke er stærkt adskilte. Almuens Oplysning er ringe.

Belgien, som tidligere var en Del af Nederlandene, er først i den nyeste Tid blevet et eget Kongerige med en konstitutionel Forfatning (to Kamre med Census).

Den nordlige og vestlige Del af Landet hører til det mellemeuropæiske Lavland, den sydøstlige Del til Ardennerne's Bjærgland. Det egentlige Ardennerland med sine Højsletter, dybt indskaarne Floddale og store Skove (1 à 2000' højt) gaar til den dybe Spalte, som dannes af Floden Sambre indtil dens Udløb i Meuse (Maas) og derpaa af denne Flod, indtil den ved Maastricht træder ud i Sletten. Et Par Mile mod N. V. fra denne Spalte strækker der sig lavere Bjærg og Bakker, som danner Overgangen til Lavlandet.

Lavlandet gennemstrømmes af den meget sejlbare Schelde og dens Bifoder. I det hele er det meget frugtbart, og de mange smaa Landejendomme med deres Haver og levende Hegn giver Landet et venligt Udseende. Kun mod N. O. er der Heder og Moser; men de opdyrkes mere og mere. Agerdyrkningen staar paa et særdeles højt Standpunkt; men der maa dog indføres Korn. Flandern

er rigt paa udmærket Hør og har fortræffelige Græsgange. Kvægavlen har imidlertid langt fra den Betydning som i Holland.

Sin mest glimrende Tid havde Belgien i Slutningen af Middelalderen, da Flandern og Brabant forsynede hele Evropa med Klæde, fint Lærred og Kniplinger. Det var dengang i Industri og Handel hvad England nu er, og samtidig blomstrede Konsten herligt, hvorom endnu talrige skønne Kirker, Raadhuse og andre Bygninger i de belgiske Stæder bærer Vidne. Denne Tid er vel nu forbi; men Belgien er dog endnu et af Europas vigtigste Fabriklande og begunstiges i denne Henseende ved sin store Rigdom paa Stenkul og Jærn, som især findes i Nærheden af den ovenfor omtalte Spalte. Intet andet Land har i Forhold til sin Størrelse en saa stor Jærnvejslængde, og Mellemhandelen er meget betydelig. Handelsflaaden er meget lille, men Omsætningen stor. Der udføres især Fabrikvarer, Stenkul, Jærn og Hør.

Hovedstaden Brüssel har med sine Forstæder 300,000 Indb., den første Fabrikstad, Gent, og den eneste betydelige Søhandelsstad, Antwerpen hver 120,000, den anden Fabrikstad Liège 100,000, den gamle Stad Brügge 50,000. 3 af disse Stæder har Universiteter, af hvilke de i Gent og Liège er stiftede af Staten, det i Brüssel af en privat Forening. Desuden har Gejstligheden sit katolske Universitet i Löwen.

1. Vestflandern

er den eneste Provins i Belgien, som berører Havet. Langs dettes Kyster løber Düner, og der findes kun én vigtig Søhavn, Ostende. Denne Stad er i Opkomst som de belgiske Jærnvejes vestlige Endepunkt og Overfartssted til England. Den er befæstet og har meget besøgte Søbade.

Jærnvejen og en stor Kanal fører derfra til Brügge, som kun er en Skygge af hvad den var i Slutningen af Middelalderen, da den var Verdens første Handelsstad.

Imod S. nær ved den franske Grænse ligger Fabrikstæderne Yperen og Kortryk.

2. Østflandern.

Midt i Provinsen ligger Gent (Gand) ved Schelde, gennemskaaret af Kanaler. Fra Slutningen af Middelalderen, da den ved sine Væverier havde naaet en overordentlig Rigdom, sank den stærkt, indtil den i dette Aarh. igen har hævet sig ved sine store Bomuldsfabrikker. Den kappes i Blomsterhandel med Haarlem.

3. Antwerpen

var fordum en Del af Brabant. Staden Antwerpen (Anvers) ligger ved Scheldes brede Strøm, som er sejlbar for de største Skibe. Den havde sin mest glimrende Tid c. 1500, da den havde afløst Brügge som Verdenshandelens Sæde; senere blev Schelden spærret, og Handelen gik til Amsterdam. Først i den nyeste Tid har Antwerpen igen hævet sig. Den er stærkt befæstet og har en stor Domkirke med et meget højt Taarn.

Fabrikstaden Mechelen (Malines) er et Knudepunkt for det belgiske Jærnvejssystem og Sædet for Landets Ærkebiskop.

4. Brabant (Sydbrabant).

Brüssel (Bruxelles) bestaar af to Dele. Den lavere Stad med et tildels middelalderligt Udseende og flamsk Sprog er Handelens og Fabrikernes, den skønne øvre Stad med sine nymodens Bygninger og fransk Sprog Hoffets og Regeringens Sæde. I hin ligger det herlige gamle Raadhus ved den Plads, hvor Egmont og Horn blev henrettede, i denne Kongens og Kamrenes Paladser ved den skønne Park. Fabrikkerne yder berømte Kniplinger, Uldtøjer, Vogne o. s. v. — S. for Staden udbreder der sig en stor Skov, og ved dennes sydlige Ende ligger Flækken Waterloo.

Fordum større end Brüssel var Löwen (Louvain),

som i Middelalderen især var berømt af sine Klædefabrikker, i Begyndelsen af den nyere Tid af sit Universitet. I bægge Henseender er det nu kun en Skygge af hvad det var.

5. Hainaut (Hennegau).

Mod V. nær ved den franske Grænse ligger Tournay ved Schelde med vigtige Strømpe- og Tæppefabrikker.

Ved Jærnvejen fra Brüssel til Paris ligger Fæstningen Mons (Bergen). I Nærheden Flækken Jemappes.

6. Namur.

Den befæstede Fabrikstad Namur ligger ved Sambres Udløb i Meuse.

7. Liège (Lüttich).

Ved Meuse ligger den uregelmæssig byggede gamle Stad Liège med berømte Vaaben- og Maskinefabrikker. Den er Middelpunktet for den vallonske Nationalitet ligesom Gent for den flamske. De omliggende Flækker i Maasdalen, som Herstal, deltager i dens Industri.

Fra Liège fører Jærnvejen til Tyskland gennem en romantisk Dal med mange Tunneler forbi Verviers, som nu er Middelpunktet for Belgiens Klædefabrikker. — S. derfor Badestedet Spa.

8. Belgisk Limburg og Belgisk Luxemburg

har ingen større Stæder. I Luxemburg ligger den lille By Bouillon.

Storbritannien og Irland

med omliggende mindre Øer danner det britiske Riges Hovedland og ligger omtrent mellem 50 og 60° N. B.

Af de mindre Øer hører Wight og Scilly-Øerne til England, Anglesey til Wales, Hebriderne, Ørknøerne og Shetlands-Øerne til Skotland. Man hører i politisk Henseende ikke til Hovedlandet, men til de i det engelske Parlament ikke repræsenterede Bilande ligesom de normanniske Øer, Helgoland, Gibraltar og Malta.

Hovedlandet udgør over 5700 □ M. med over 30 Mill. Indb.; men Befolkningen er meget ulige fordelt. England har paa henved 2400 □ M. over 20 Mill. Indb. og nærmer sig saaledes i Befolknings-Tæthed til Belgien. Wales har paa henved 400 □ M. noget over 1 Mill., Skotland paa henimod 1500 □ M. noget over 3 Mill. Irland har paa 1500 □ M. 5½ Mill. Indb. (for 25 Aar siden 3 Mill. mere).

Mange Gange større end Moderlandet er de engelske Besiddelser udenfor Evropa, som, naar vi medregner hele Avstrallandet og Britisk Nordamerika, udgør over 370,000 □ M. Hele det britiske Rige har en Folkemængde af over 200 Mill.

De britiske Øers Beboere bestaar af to Hovedstammer: de oprindelige Indbyggere af keltisk Herkomst, som efterhaanden er trængte tilbage til nogle vestlige Udkanter, og den ved forskellige Indvandring opstaaede herskende Nation, Englænderne. De første bestaar igen af Kymrerne i Wales og de gæliske Stammer i Højskotland, paa Hebriderne, paa Man og i Irland. Overalt trænger imidlertid det engelske Sprog mere og mere frem iblandt dem: det kymriske, som i forrige Aarh. uddøde i Cornwall, forsvinder nu efterhaanden i Syd-wales og er kun herskende i Nord-wales, og det irske Sprog tales nu kun i den vestlige Del af Irland. — Englænderne (med Lavlands-Skotterne) er et meget blandet Folk, som er opstaaet ved Sammensmeltning af Briter, Angelsachsere, Danske (især i Nord-England), Normænd (i Skotland, især paa de nordlige Øer) og franske Normanner. — De forskellige Stammer har blandet sig meget med hinanden: saaledes er der tidligere indvandret mange Englændere og Skotter til Ir-

land, i den nyeste Tid mange Irlændere til England og Skotland.

De kirkelige Forhold har efter mange Kampe udviklet sig saaledes, at der hersker fuldkommen Religionsfrihed, men bestaar to begunstigede Statskirker: den episkopale eller anglikanske (Højkirken) i England og Wales og den presbyterianske i Skotland. I Modsætning til Statskirkerne kaldes andre Trosbekendere Dissenters. — I England hører den største Del af Befolkningen til Højkirken, skønt der ogsaa findes mange Katholiker og Tilhængere af forskellige protestantiske Sekter, som Methodistere, Presbyterianere, Independentere, Baptister og Kvækere. I Wales er Methodisterne den talrigste Sekt. I Skotland har en fri presbyteriansk Kirke afsondret sig fra Statskirken, og der findes ogsaa en Del Katholiker og Episkopale. I Irland er den største Del af Befolkningen katholsk; men den episkopale Kirke har alligevel indtil den nyeste Tid ogsaa her været Statskirke og har været ligesaa rigt udstyret som i England. Nu er denne unaturlige Begunstigelse endelig bleven ophævet. — Fælles for alle britiske Protestanter er dyb Ærefrygt for Bibelen, daglig Husandagt og stræng Højtideligholdelse af Søndagen. Bibel- og Missionsselskaber er meget udbredte.

For Oplysningen er der sørget bedst i Skotland, mindst i Irland. Ogsaa i England opvokser endnu mange Børn uden Undervisning, og Skolegangen er en frivillig Sag, som Staten ikke blander sig i. Dog er der i den nyeste Tid, især af private Foreninger, virket meget for Undervisningsvæsenet, saavel i England som i Irland. — De højere Klasser er i Almindelighed meget dannede. Der findes 3 gamle episkopale Universiteter i Oxford, Cambridge og Dublin; Skotland har 4 Universiteter, og i den nyeste Tid er der stiftet et Par i England, som i London.

Den engelske Statsforfatning har udviklet sig gennem Aarhundreder, og først efterhaanden er Wales, Skotland og Irland blevene fuldkommen forenede med Hoved-

landet. Kongen (Dronningen) deler den lovgivende Magt med Parlamentet, som bestaar af Overhuset eller Lordernes (Peerernes) Hus og Underhuset. Sæde i Overhuset har de engelske og walesiske Biskopper og høje Adelsmænd (d. v. s. de førstefødte, som arver alt) samt et langt ringere Antal Repræsentanter for den skotske og irske Højadel. Underhusets Medlemmer vælges af Stæderne og Landdistrikterne. Kongen har den udøvende Magt, men regerer ved ansvarlige Ministre. — Enhver britisk Under-
saat er i Besiddelse af en stor personlig Frihed; men der gaar en aristokratisk Aand gennem alle Forhold, og Adelen ejer det meste af Landet. Der gives ingen egentlig Bondestand, men kun Forpagtere og Arbejdere.

Af de uhyre store Statsindtægter anvendes omtrent Halvdelen til Statsgældens Forrentning. Skattebyrden, men ogsaa Rigdommen er forholdsvis større end i ethvert andet Land. — Sømagten er overordentlig stor, Landmagten ikke betydelig.

De britiske Øer er rigt udstyrede af Naturen, og Engländerne har med stor Dygtighed benyttet sig heraf, saa at alle Næringsveje er udviklede til en høj Grad af Fuldkommenhed. Jordbunden udmærker sig ved en heldig Afveksling af Slette, Bakkeland og ikke synderlig høje Bjerge, Klimaet ved sin Mildhed og Fugtighed. Især er Vinteren meget mild og Regnmænden meget stor i Vest-England og Irland, hvor derfor Græsvæksten er fortrinlig og Kvægavlen spiller Hovedrollen. Derimod har Agerdyrkingen især naaet et højt Standpunkt i Øst-Englands Sletter og en Del af Skotlands Lavlande, hvor der avles udmærket Hvede. Saavel Heste som Hornkvæg og Faar er fortrinlige. — Fiskeriet er betydeligt, især Sildefiskeriet i Nordsøen og Kabliaufangsten ved Nordamerikas Kyster.

Storbritannien er overordentlig rig paa Mineralier, og Bjærgværksdriften giver et uhyre stort Udbytte. Af Stenkul frembringes langt mere end i alle andre Lande

tilsammen, af Jærn, Bly og Tin omtrent Halvdelen af hele Jordens Udbytte, af Kobber og Salt en stor Mængde. Tin og Kobber findes især i Cornwall, Stenkul og Jærn nær ved hinanden paa mange Steder i Nord- og Mellem-England, Wales og den nordlige Del af Sydsotland. Af Jærn yder især Syd-wales en umaadelig Mængde.

Fabrikkerne har i den nyeste Tid, efter Dampmaskinens Opfindelse, hævet sig over alle andre Landes. De knytter sig især til Stenkulsegnene og har i England deres Hovedsæder i Lancas-Shire, den sydvestlige Del af York-Shire og den S. derfor liggende Del af Mellem-England; i Skotland er Glasgow det store Middelpunkt. Den første Plads indtager Bomuldsfabrikkerne, især i Lancas-Shire med det store Centralpunkt Manchester. Derefter følger Uldfabrikkerne, især i York-Shire med Middelpunkterne Leeds og Bradford, og Metalfabrikkerne, hvis Hovedsæder i England er Birmingham og Sheffield.

Tidligere end Industrien har Handelen i Storbritannien naaet en hidtil ukendt Udstrækning, og den bliver ogsaa i høj Grad begunstiget af naturlige Forhold: Beliggenheden midt i den kultiverede Verden med en passende Afstand fra Evro-pas Fastland, det store Kystomfang, de herlige Havne, som for største Delen aldrig fryser til, og de overordentlig sejlbare Floder. Hele Landet er desuden gennemskaaret af Kanaler og Jærnveje. Kystfarten er meget stærk, især fra Newcastle og andre Havne i Nord-Englands Kuldistrikter til London og andre Dele af Landet, som mangler Kul, der næsten overalt er eneste Brændsel. Irland handler næsten kun med Storbritannien, især over Liverpool og Bristol. Den udenlandske Handel har sine Hovedhavne i London og Liverpool, der overgaar alle Fastlandets Handelsstæder, dernæst i Glasgow, Hull o. s. v. Der indføres især Bomuld og andre Raastoffer til Fabrikkerne samt alle Slags Fødevarer til det i Forhold til alle andre Lande meget store Forbrug, saavel Sukker, Té o. s. v.

som Hvede, Byg til de store Ølbryggerier, Kvæg fra Holland og Danmark o. s. v. Der udføres især Bomuldsvarer og andre Fabrikvarer samt Stenkul og andre Produkter af Mineralriget. Handelsflaaden er omtrent lige saa stor som hele det øvrige Evro-pas tilsammen.

England og Skotland har en meget stærk Stadbefolkning (over Halvdelen af deres hele Befolkning). London er den største Stad paa Jorden og tæller nu over 3 Mill. Indb. Liverpool og Manchester har hver omtrent $\frac{1}{2}$ Mill. og Skotlands første Handels- og Fabrikstad Glasgow næsten lige saa mange Indb. Birmingham nærmer sig til 400,000, Leeds og Sheffield har hver omtrent 250,000. Irlands Hovedstad Dublin har over 300,000, Skotlands Hovedstad Edinburgh henved 200,000. England har dernæst 6 Stæder med 1 à 200,000 Indb. (Bristol, Bradford, Newcastle, Hull, samt Krigshavnene Plymouth og Portsmouth). Af samme Størrelse er Irlands anden Stad, Belfast. Disse 16 Stæder har alt-saa over 100,000 Indb., og i det mindste lige saa mange har imellem 50 og 100,000.

1. England

deles i 40 Shires. En stor Modsætning finder Sted imellem det lavere og frugtbarere, agerdyrkende og aristokratiske Sydost-England og det mere bjærgige, paa Mineralier rige, fabrikdrivende og demokratiske Nordvest-England. Hist finder vi gamle Universitets- og Katedralstæder med middelalderlige Pragtbygninger og stille Gader, prægtige Slotte med store Parker, venlige Forpagtergaarde og Landsbyer. Her ligger nye Fabrikstæder med taarnhøje Skorstene, umaadelige Værksteder og fattige Arbejderboliger. Sydostlandet er langt tidligere udviklet, Nordvestlandet er i den nyeste Tid tiltaget langt stærkere. Nordvestlandet indeholder nu de fleste store Stæder; men de kan dog næppe alle tilsammen maale sig med Sydost-

landets Middelpunkt, Rigets Hovedstad og Jordens største Handelsstad, det mægtige London.

London har en udmærket Beliggenhed ved Themsen, inde i Landet og dog i umiddelbar Berøring med Havet, som sender sin Flod og med den de største Skibe op til Staden. Den største Del af den ligger paa den nordlige Flodbred omkring den gamle Kærne, City, som stammer fra Oldtiden. Dertil kom i Middelalderen det paa den sydlige Flodbred liggende Southwark, i det 16de Aarh. Westminster. I Begyndelsen af dette Aarh. var Folke-mængden stegen til 1 Million; men siden den Tid er den vokset til det tredobbelte, og en Mængde omliggende Byer er efterhaanden indlemmede i den grænseløse Kæmpestad. Befolkningen er ikke saa sammenpakket som i andre store Stæder: de fleste Familier bebor deres eget Hus, sædvanlig paa 3 Stokværk og 3 Fag, det ene som det andet, simpelt og sværtet af Kulrøgen. — Den snævraste Del af London er City, Handelens Hovedsæde, hvor Købmændene har deres Kontorer, medens deres Privatboliger gerne ligger i Stadens Udkanter. City har bevaret en Mængde gamle Privilegier, der næsten gør den til en Stat i Staten med sin Lord-Mayor i Spidsen. Blandt dens Bygninger mærkes: den gamle Fæstning Tower, fordum Kongeborg og Statsfængsel, Paulskirken, den største af alle protestantiske Kirker, Banken med sine umaadelige Forraad af Guld og Sølv og Børsen, Verdenshandelens Midtpunkt. Westminster med de tilstødende nye Staddele (Vest-Enden) er Sædet for Regeringen og den fornemme Verden. Der ligger: Westminster Abbedi, en herlig gotisk Kirke med en Mængde Gravminder, de uhyre store Parla-mentshuse, det britiske Museum med sine store Samlinger af Oldsager, Bøger, Naturgenstande o. s. v. og de kongelige Slotte, blandt hvilke det uanselige St. James er det berømteste. I denne Egn af London og de endnu nyere nordlige Staddele (Nord-Enden) findes de store Parker, som Hyde-Park, og de fleste Squares, Pladser med

smaa Parkanlæg i Midten. — I Øst-Enden ligger de store Dokker, d. e. Havne, som er udgravede indenfor Kysten og staar i Forbindelse med Themsen ved en Kanal, der kun aabnes ved Flodtid. I denne Egn, hvor den store Skibsfart forhindrer Anlæggelsen af Broer, fører den murede Vej Tunnel under Floden. Fra City og Westminster fører derimod flere Broer over til Southwark, Londons hæsligste Del og Hovedsædet for dets Fabrikker. — Blandt de i den nyeste Tid med London sammenvoksede Byer mærkes Deptford med store Skibsværfter og Greenwich, som er berømt af sit Observatorium og sit Invalidpalads for Sømænd.

Fra forskellige Punkter i London fører Jærnveje over Husene eller under Gaderne ud i Landet, saaledes mod S. til Krystalpaladset ved Sydenham, denne Kæmpebygning af Jærn og Glas, som giver en Oversigt over al Verdens Videnskab og Konst. Mod V. ligger Richmond ved Themsen med en stor Park og længere oppe ved Floden lige over for hinanden: Eton med Englands berømteste lærde Skole og Windsor med et stort og prægtigt kongeligt Slot, der ofte er Residens.

I Kent ligger: Krigshavnen Chatam ved en lille Flods Udløb i Themsen, den gamle Kathedralstad Canterbury med en prægtig Domkirke, hvis Ærkebiskop er den engelske Kirkes Primas, og Dover med Overfart til Calais (over 4 Mile).

I Sussex ligger Hastings og Brighton ved Kanalen. Brighton er en pragtfuld Stad med meget besøgte Søbade og henved 100,000 Indb.

I Hampshire den gamle Kathedralstad Winchester, i hvis Domkirke Knud den Store er begravet, den vigtige Handelsstad Southampton (50,000 Indb.) og Englands første Krigshavn og Fæstning, Portsmouth. Imellem Portsmouth og Øen Wight ligger den berømte Red Spit-head. — Wight, der ligesom en stor Del af Englands Sydskyst er omgivet af Kridtklinter, er paa Grund af sin

Skønhed og sit milde Klima blevet et Yndlingsopholdssted for den fornemme Verden.

Den sydvestlige Halvø bestaar for største Delen af lave Bjerge. En Indsænkning skiller Cornwall-Shire fra Devonshire. I det sidste ligger Kathedralstaden Exeter og Krigshavnen Plymouth (med det tilstødende Devonport). Plymouth har store Skibsværfter og vigtig Handel og udmærker sig ved flere Kæmpeværker, som den store Havnedæmning, den lange Bro over Fjorden til Cornwall og Fyrtaarnet Eddystone paa en Klippe midt i Havet.

I det metalrige Cornwall, hvor gamle Gruber gaar dybt ind under Havet, ligger Falmouth med en ypperlig Havn og stærk Skibsfart.

Ved den lille Flod Avon, som falder ud i Severns brede Munding, ligger den vigtige Handels- og Fabrikstad Bristol og det pragtfulde Bath med varme Bade (50,000 Indb.).

Ved Themsen eller (som den i sit øvre Løb ogsaa kaldes) Isis ligger den skønne gamle Universitetsstad Oxford. Universitetet indbefatter c. 20 Kollegier, Stiftelser for Videnskabsmænd og Studenter, af hvilke ethvert har sine skønne Bygninger, sin Kirke, sit Bibliothek og sine særegne Indretninger. De samme Indretninger, kun i en noget ringere Maalestok, findes i den anden gamle Universitetsstad Cambridge.

Den østlige Halvø imellem Themsebugten og the Wash indbefatter Shirerne Essex, Suffolk og Norfolk, af hvilke de to sidste hørte til det gamle Østangel. Her ligger Søstæderne Harwich i Essex, Ipswich og Lowestoft i Suffolk samt Yarmouth med vigtigt Sildefiskeri i Norfolk. I Norfolk ligger ogsaa Kathedralstaden Norwich, fordm England's første Fabrikstad, hvor de første Uldvævere fra Nederlandene nedsatte sig (80,000 Indb.).

Egnene omkring the Wash bestaar af meget lavt Marskland. Mod N. indtil Humber strækker sig her det

store Lincoln-Shire. Den gamle Kathedralstad Lincoln har en prægtig Domkirke.

V. for Lincoln-Shire begynder Fabrikdistrikterne. De 3 omkring Trents Mellemløb liggende Shires og især deres Hovedstæder Nottingham, Leicester og Derby, har store Strømpevæverier. Derby har 50,000 Indb., de to andre Stæder henved 100,000.

Derby-Shire indeholder den sydligste Del af Peak-Bjærgene med den berømte Peakhule, hvor umaadelige Drypstenspiller danner ligesom et underjordisk Tempel.

I den nordlige Del af Stafford-Shire omkring Trents øvre Løb ligger det saakaldte Pottmagerdistrikt (the potteries), som yder en umaadelig Mængde Stentøj og Porcellæn. Smaabyer og Fabrikker er her efterhaanden næsten voksede sammen til en Stad paa 100,000 Indb. og har som saadan under Navnet Stoke upon Trent (en af Byerne) deres fælles Repræsentation i Parlamentet.

Den sydlige Del af Stafford-Shire med de tilgrænsende Egne er fuld af Metalfabrikker og derved opstaaede folkerige Byer. Næst efter Birmingham er den største Wolverhampton (80,000 Indb.).

Ved Severn ligger Fabrikstæderne Shrewsbury og Worcester samt den gamle Stad Gloucester.

I Cheshire (Mellem-Englands nordvestlige Hjørne) ligger den gamle Kathedralstad Chester ved en bred Flodmunding paa Grænsen af Wales. Den driver Handel med Ost og er bygget paa en ganske ejendommelig Maade (med aabne Gange gennem Husenes første Sal).

Nord-England er langt mere bjærgigt end de øvrige Dele af Landet. Peak-Bjærgene eller den penninske Kæde*) adskiller de 3 østlige Shires (York, Durham og Northumberland) fra de 3 vestlige (Lancas, Westmoreland og Cumberland). V. derfor danner de cumbriske Bjærg

*) Med det sidste Navn betegner Englænderne sædvanlig hele denne Bjærgkæde, medens de ved Peak kun forstaaer dens sydligste Del (i Derby-Shire).

en særskilt Gruppe med snævre Dale og skønne Søer. I begge disse Kæder naar de højeste Punkter c. 3000'. Noget lavere er Cheviothøjene paa Skotlands Grænse, som adskilles fra dem ved en Indsænkning, i hvilken der findes Lævninger af Piktervolden. Det østlige Yorkshire har lavere Bjerge og stejle Kyster.

Medens det bjærgige Westmoreland er det svagest befolkede Shire i England, er Lancas-Shire uhyre tæt befolket, og dets Befolkning er i dette Aarhundrede steget til det tredobbelte. Endnu stærkere har Tilvæksten været i dets to store Stæder: Manchester og Liverpool, som i nøje Forbindelse med hinanden har hævet sig til deres nuværende Højde. Liverpool er den store Havn for Fabrik-Egnene og har især en overordentlig livlig Forbindelse med Amerika. Saavel ved Staden selv paa den højre Bred af den brede Mersey-Munding som lige over for i Chesshire (ved Birkenhead, en ny Stad paa over 50,000 Indb.) er der store Dokker og Skibsværfter. Manchester (med det tilstødende Salford) er Jordens første Fabrikstad, og rundt om den har mange andre Stæder i den nyeste Tid hævet sig til en betydelig Størrelse ved deres Bomuldsfabrikker. Preston og 4 andre har imellem 50 og 100,000 Indb. Langt mindre er den gamle Stad Lancaster mod N.

Det store York-Shire deles i West-, East- og North-Riding samt Staden York. West-Riding hører til de tættest befolkede Dele af England, navnlig den af Klædefabrikker opfyldte Egn omkring de store Stæder Leeds og Bradford. Paa Sydgrænsen ligger Sheffield, det store Middelpunkt for Knivfabrikationen.

I East-Riding ligger Hull ved den brede Humber, som mere er en Fjord end en Flod. Hull er Middelpunktet for Handelen paa Østersøen og driver stærk Robbefangst.

York ligger ved Ouse i den frugtbare Slette, som udgør Midten af York-Shire. Denne ypperste af de gamle Kathedralstæder var allerede en vigtig romersk Stad (Ebo-

racum); den er Sædet for Englands anden Ærkebiskop og har en stor og prægtig Domkirke, mange andre Kirker og gamle Mure. (50,000 Indb.).

Durham-Shire er et stærkt befolket Stenkuls-, Handels- og Fabrikdistrikt. Inde i Landet ligger den gamle Kathedralstad Durham med en herlig Domkirke, ved Kysten Handelsstæderne Hartlepool og Sunderland, den sidste med henved 100,000 Indb.

Ved Floden Tyne, som danner Grænsen mellem Durham- og Northumberland-Shire, ligger lige overfor hinanden: Gateshead og Newcastle, længere nede South-Shields og Nord-Shields samt Tynemouth. Omegnen er den rigeste af alle Stenkulsegne, og Kul-Udførselen er de 5 Stæders vigtigste Næringsvej. Tilsammen har de over 250,000 Indb.

Paa Skotlands Grænse ligger: Berwick ved Floden Tweed.

I Cumberland ligger den gamle Kathedralstad Carlisle og Whitehaven ved det irske Hav med Stenkulshandel.

2. Wales

er opfyldt af Bjerge, som i Snowdon mod N. V. naar en Højde af over 3300'. Større Stæder findes kun mod S. O., hvor en tæt Befolkning har samlet sig om Jordens største Jærnværker. Merthyr-Tydvill er saaledes (ligesom Stoke upon Trent) ikke egentlig en Stad, men en Samling af flere Byer (med henved 100,000 Indb.), som har fælles Repræsentation i Parlamentet. Jærnet udføres fra Søstæderne Cardiff og Swansea.

Mod S. V. ligger Pembroke ved en Fjord, som danner den udmærkede Milford-Havn.

Anglesey er forbunden med Fastlandet ved to Kæmpebroer, af hvilke den ene hænger i Kæder, den anden bestaar af et firkantet paa høje Piller hvilende Jærnrør, gennem hvilket Dampvognene gaar. Jærnvejen fører til

Holyhead paa en lille Ø V. for Anglesey, det sædvanlige Overfartssted til Dublin.

3. Skotland

bestaar for største Delen af Bjærgstrøg, som gaar fra S. V. til N. O., og deles ved to Spalter i 3 Dele: Syd-, Mellem- og Nord-Skotland. Den ene Spalte dannes af Clydes og Forths Fjorde og en mellem disse liggende lav Landstrækning, igennem hvilken der er draget en Kanal. Den anden Spalte dannes af de to dybe Fjorde Loch Linnhe og Moray Firth og en Række lange Søer, ved Hjælp af hvilke den kaledoniske Kanal er anlagt.

Den større sydlige Del af Syd-Skotland er et temmelig raat og svagt befolket Land, hvis Hovednæringsvej er Kvægavl. Langt lavere er Landet omkring den sydlige Spalte og N. derfor langs med Nordsøen, som paa en ringe Del af Skotlands Fladeindhold rummer den langt overvejende Del af dets Folkemængde. Landskabet Lothian (paa Sydkysten af Firth of Forth) udmærker sig især ved sit fortrinlige Agerbrug, det N. derfor liggende Landskab og især Eggen omkring Glasgow ved sin Industri. Her ligger ogsaa alle Skotlands større Byer, nemlig foruden Glasgow og Edinburgh to mod N., Dundee med henv. 100,000 Indb. og Aberdeen med 80,000, og to mod V., Paisley og Greenock, hver med c. 50,000.

Edinburgh har en meget malerisk Beliggenhed paa flere Højderygge og i mellemliggende Dale og Kløfter. I Midten udbreder den gamle Stad sig fra den ældgamle Klippeborg ned til det gamle Slot Holyrood House. Den har uhyre snævre Gader og taarnhøje Huse, som for-dum var de skotske Stormænds Paladser, men nu bebos af Fattige. Over Fordybninger, der er fulde af Haver og Huse, fører Broer til de nye Staddele, som udmærker sig ved skønne Bygninger og Squares. Fra den egentlige Stad fører en Række af Huse til dens Havn Leith ved Firth of Forth. Derover drives vigtig Handel; men Edinburgh

har dog især sin Betydning som Hovedstad og lærd Stad. Dets Universitet og andre Undervisningsanstalter nyder stor Anseelse og har mere Lighed med Fastlandets Skoler end de engelske.

Glasgow ligger ved Clyde, som ved Konst er gjort sejlbar for store Skibe. Det har i dette Aarh. hævet sig overordentlig stærkt ved Handel og Fabrikker. Især er Bomuldsfabrikkerne vigtige; men ogsaa Bygningen af Jærndampskibe og dertil hørende Maskiner drives her og længere ned ad Clydes Bredder i et større Omfang end noget andet Sted, og hele Omegnen er fuld af Jærnværker og andre Fabrikker. En kemisk Fabrik har en Skorsten, der er omtrent lige saa høj som Evropas højeste Kirketaarne.

Paisley er en betydelig Fabrikstad, hvor der især tilvirkes Shavler, Greenock en vigtig Handelsstad ved Clydes brede Munding.

Ved Tay ligger den smukke gamle Stad Perth, ved den brede Tay-Munding Dundee, for hvis meget vigtige Industri og Handel Lærred og Sejldug er Hovedgenstanden. — Aberdeen ved Nordsøen er ligeledes en vigtig Handels- og Fabrikstad.

Nogle Mile N. V. for de 3 sidste Stæder begynder Højlandene, som mod V. naar helt ned til Clydes Munding. Nær ved denne ligger Skotlands største Indsø Loch Lomond med mange Øer. I det hele udmærker Højlandene sig ved deres mange Bjærgsøer, der ligesom Vestkystens talrige Fjorde bærer Navnet Loch. Højlandenes Natur er vild og mørk; nøgne Fjælde afveksler med Heder og Moser. Hovedbjærgkæden er Grampianbjærgene; men de højeste Toppe, der naar over 4000' (som Ben Newis), ligger N. V. for disse. Højskotternes gamle Inddeling i Klaner er ophævet, og paa mange Steder er de gamle Indbyggere fortrængte af Forpagtere fra Lavlandene, som især benytter Landet til Faareavl. — Højlandenes vigtigste Stad er Inverness ved Moray Firth.

De skotske Øer bestaar for største Delen af nøgne Fjælde, Heder og Moser; de laveste og frugtbareste er Ørknøerne. Klimaet er i høj Grad Øklima. Indbyggerne lever mest af Faareavl, Fiskeri og Fuglefangst.

Shetlands- og Ørknøerne var norske Besiddelser, indtil Kristjan den 1ste pantsatte dem; siden er Indbyggerne blevne undertrykte af den skotske Adel og har ikke som Færingerne bevaret Ejendomsret til deres Land. Enhver af Øgrupperne har sin Hovedø (Mainland).

Hebriderne bestaar af en fortløbende ydre Række og en mere adspredt indre Række; de største Øer er de nordligste i begge Rækker: Lewis og Skye. Sydligere ligger Mull og ved den lille Ø Staffa, som bestaar af Basaltklipper, der danner den berømte Fingalshule.

4. Irland

er for største Delen Lavland, navnlig hele Øens Midte, medens Bjærgene er spredte omkring paa Kysterne. De højeste, der naar over 3000', ligger mod S. V., hvor Eggen ved Killarney-Søen er berømt for sin Skønhed. Irland er i det hele rigt paa Søer, blandt hvilke Lough Neagh er den største i de forenede Kongeriger. En stor Del af »den grønne Ø» eller »Smaragdøen», som de Indfødte kalder den, er opfyldt af Moser, og Agerdyrkningen staa i det hele taget paa et lavt Trin. Dog udføres der Korn, især Havre, men endnu mere Fedevarer til England. Svinet er den irske Bondes sædvanlige Husdyr; men selv smager han det kun sjælden. Hans Hovednæring bestaar i Kartofler, og da disse for en Del Aar siden slog fejl, opstod der en forfærdelig Nød blandt den dengang tætte Befolkning, og de store Udvandringer begyndte, ved hvilke Irlands Befolkning er bleven meget forringet og Tilstanden noget forbedret. Imidlertid bærer den største Del af Øen endnu Præget af et erobret Land, hvor de indfødte er fremmede Herrers Forpagtere, og naar man undtager en

Del af det halv skotske Ulster og det halv engelske Leinster, hersker der en sørgelig Fattigdom.

Hovedstaden Dublin (i Leinster), ved en Bugt af det irske Hav, bestaar tildels af smukke Kvarterer, tildels af elendige Hytter. Ligesaa vigtig Handel og langt større Industri har Irlands anden Stad, Belfast (i Ulster), ved en Bugt af Nordkanalen. Især har den store Hørspinderier og Lærredsfabrikker.

Medens disse to Stæder er voksede, er Befolkningen derimod aftaget i Connaughts og Munsters Stæder, af hvilke Cork (med 80,000 Indb.), Limerick (med 50,000), Waterford og Galway er de vigtigste. Galway ligger ved en stor Bugt, Limerick ved Shannon, Cork og Waterford ved to smaa Floders Udløb i Fjorde paa Sydkysten. De to sidste har fortrinlige Havne og udfører især en Mængde Fedevarer, Cork mest over Havnen Queenstown.

5. Man

er en bjærgig Ø, omtrent saa stor som Bornholm, og har betydeligt Sildefiskeri. Den har bevaret mange Særrettigheder og gamle Forhold.

De normanniske Øer

er den sidste Lævning af Englands franske Besiddelser. De udgør tilsammen lidt over 5 □ M. med henv. 100,000 Indb. Over Halvdelen bor paa Hovedøen Jersey, halvt saa mange paa Guernsey.

Frankrig

danner en fortrinlig afsluttet Helhed i Form af en Seks-kant. En Linje fra det nordlige til det sydlige Hjørne gaar omtrent midt igennem Landet (under Parises Meridian) og er 130 M. lang (mellem c. 42 og 51° N. B.). Samme

Længde har en Linje fra det vestlige Hjørne (i Bretagne) til det østlige (hvor Rhinen forlader Grænsen). De 3 Sider, der grænser til Havet, er omtrent lige store med de 3, som er omgivne af Land. Den sydøstlige Vandgrænse mod Middelhavet, som tidlig aabnede Landet for Sydens Kultur, svarer til den sydvestlige Landgrænse, der er skarpt afstukket ved de over 50 M. lange Pyrenæer med deres høje Passer. Den vestlige Vandgrænse mod den store Bugt af Atlanterhavet, som i sine indre Dele kaldes det biskaiske Hav eller Bugten ved Gascogne, med sine for største Delen lave Kyster er omtrent lige saa lang som den østlige Landgrænse, der bestemmes af Vestalperne, Jura og Rhinen. Endelig svarer den nordvestlige Vandgrænse mod Kanalen (la Manche), Strædet ved Calais og Nordsøen, som yder en let Forbindelse med England, til den ganske aabne nordøstlige Landgrænse, hvor Naturen ikke har adskilt Frankrig fra Belgien, Luxemburg, Rhinpreussen og Rhinbajern.

Frankrig (med Korsika) udgør henimod 10,000 □ M. med henved 39 Mill. Indb. Disse føler sig som ét Folk, det franske, og har et fælles Skriftsprog, som har udviklet sig af den nordfranske Sprogart (langue d'oïl). Mere forskellig fra Skriftsproget er den sydfranske Sprogart (langue d'oc). Bægge disse Sprogarter er romanske, skønt Befolkningen oprindeligt var keltisk og senere blev paavirket af germaniske Indvandring. Ganske afvigende Folkesprog tales af en Del Bretagner (Bretons), som har bevaret deres gamle kymriske Sprog, Baskerne i de vestligste Pyrenæer, Flamlænderne paa Grænsen af det flamske Belgien og de tildels endnu Tysk talende Beboere af Elsass og det nordøstlige Lothringen.

Den store Flerhed af det franske Folk bekender sig til den katholske Religion. Lutheranerne er kun talrige i Elsass, de Reformerte i Languedoc og nogle andre Egne i Sydfrankrig. De protestantiske Præster lønnes af Staten lige saa vel som de katholske. — Almuens Under-

visning staar i den største Del af Landet, især mod V., endnu lavt, Videnskaberne i de fleste Retninger højt. Universiteterne er opløste i særskilte Fakulteter, og alle Fakulteter findes kun samlede i Paris og Strasbourg. (Det theologiske Fakultet i Strasbourg er luthersk.)

Frankrig er et arveligt Kejserdømme; men Kejseren er ansvarlig for Folket. Han deler den lovgivende Magt med et Senat og en lovgivende Forsamling. Den sidste vælges af Folket ved almindelig Stemmeret; men Senatets Medlemmer vælges paa Livstid af Kejseren. — Alle gamle Særrettigheder og Forskelligheder er omstyrtede ved Revolutionen, Bestyrelsen er meget centraliseret, og Landet inddeles i ensartet indrettede Departementer, hvert med en Præfekt i Spidsen. — Skattebyrden og Statsgælden er meget store. Landmagten er grundet paa almindelig Værnepligt og staar ikke tilbage for nogen anden; Sømagten er næst efter Englands den største. Af Kolonierne er Algier den vigtigste.

Frankrig udmærker sig ved en stor Afveksling af Bjerge, Dale og Sletter, et skønt Klima og en rig Plantevækst; men Agerdyrkningen staar dog ikke paa noget højt Standpunkt, og Kvægavlen yder ikke et tilstrækkeligt Udbytte til Landets Forsyning. Imidlertid arbejder den nuværende Regering ivrigt paa Landbrugets Forbedring ligesom i det hele paa den materielle Udvikling. Skovene blev for en stor Del ødelagte ved Revolutionen; men nu har man igen begyndt at plante og frede. Kastanier yder i nogle Bjærgegne et vigtigt Næringsmiddel. — Fjederkræ er meget talrigt, og der udføres mange Æg til England. — Vinavlen er større end i noget andet Land, og Vin og Brændevin er Hovedgenstande for Udførselen. Mod N. V. træder Frugtavl i Stedet, og den almindelige Drik laves der af Æbler (Cidre). — I Sydfrankrig avles en Mængde Silke, i Provence ogsaa Olie. — Fiskerierne er meget vigtige og i stærk Tilvækst, saavel

Kystfiskeriet som især Kabliaufangsten ved Island og Ny Foundland.

Bjærgværksdriften er ligeledes tiltaget meget og yder en betydelig Mængde Jærn og Stenkul, af de sidste dog ikke nok til Fabrikkerens Forbrug. Disse er næst efter Englands de største i Evropa, og Silkefabrikkerne overgaar alle andre Landes. Den anden Plads indtager Uldfabrikkerne, som i Værenes Skønhed og Finhed overgaar de engelske, ligesom de franske Fabrikker i det hele især tilvirker alle Slags Luksusgenstande og Galanterivarer. Raastoffer til Fabrikkerne, især Silke, Bomuld, Uld, Huder, er Hovedgenstande for Indførselen, Silketøjer og andre Fabrikvarer for Udførselen.

Den udenlandske Handel begunstiges af den fortrinlige Beliggenhed og har i den nyeste Tid hævet sig overordentlig. Omsætningen staar ikke meget tilbage for Englands og langt over alle andre evropæiske Landes; men Handelsflaaden udgør kun $\frac{1}{6}$ af Englands og er ikke meget større end Norges. De vigtigste Søhandelsstæder er: Marseille, Le Havre, Bordeaux og Nantes. — Den indenlandske Handel befordres ved mange Jærnbaner og fortrinlige Vandveje. Floderne løber med et jævnt Fald uden at danne Søer eller Vandfald og spreder sig til forskellige Sider, og Indsænkninger mellem Bjærgene har lettet Anlæggelsen af Kanaler.

Stædernes Befolkning er i langt stærkere Tilvækst end Landbefolkningen, og navnlig har nogle af de store Stæder i den nyeste Tid hævet sig meget stærkt. Paris, som næsten i enhver Henseende er Frankrigs og i visse Retninger hele Evropas Middelpunkt, nærmer sig til 2 Mill. Indb. Silkefabrikkerens Middelpunkt, Lyon, og den første Søhandelsstad, Marseille, har over 300,000. Den tredje Søhandelsstad, Bordeaux, har 200,000 Indb., Fabrikstaden Lille over 150,000, Toulouse 130,000. Nantes, Rouen og St. Etienne har c. 100,000, Strasbourg, de to Krigshavne Brest og Toulon og den anden Sø-

handelsstad Le Havre c. 80,000. Desuden har c. 20 Stæder imellem 40 og 70,000 Indb.

1. De nordligste Landskaber

hører til de tættest befolkede i Frankrig, især Fransk Flandern og Hainaut, nu Nord-Departementet, som ligner de tilgrænsende Egne af Belgien og paa 100 □ M. næsten har $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Artois svarer omtrent til Departementet Pas de Calais; Departementet Somme omfatter den største Del af Picardie.

Dunkerque (Dünkirchen) ved Nordsøen, Calais ved Strædet og Boulogne ved Kanalen er befæstede Søstæder; de to sidste er de sædvanlige Overfartssteder til England. Dunkerque og Boulogne driver betydeligt Fiskeri. Boulogne besøges meget paa Grund af sine Søbade, og blandt dets 40,000 Indb. er der mange Englændere.

Flere Stæder inde i Landet har Betydning som Fæstninger og Fabrikstæder. Lille er i begge Henseender den vigtigste, og dens Omegn er fuld af Fabrikbyer, hvis Folkemængde er i stærk Tilvækst. En af dem, Roubaix, har 70,000 Indb. — Ved Schelde ligger Valenciennes og Cambray, i Artois Arras, ved Somme St. Quentin og Amiens (60,000 Indb.)

Imellem de to sidste Stæder (ved Somme) ligger den lille By Ham med et fast Slot, der oftere har tjent til Statsfængsel (bl. a. for den nuværende Kejser). Crécy og flere Smaabyer i disse Grænselandskaber er bekendte af Slag.

2. Normandie

er et frugtbart, skønt og rigt Land. Indbyggerne, som til dels endnu bærer Præget af nordisk Herkomst, udmærker sig ved Flid og Dygtighed. Saavel Agerdyrkning og Kvægavl som Handel og Industri staar paa et højt Trin, og Normannerne er Frankrigs bedste Søfolk. De normanniske Heste udmærker sig ved deres Styrke. Landet er

rigt paa prægtige Kirker og andre Mindesmærker fra Middelalderen.

Den nordostlige Del af Normandiet (Dep. Nedre-Seine) er en af de bedst befolkede Egne i Frankrig. Paa den høje Klintekyst, der her træder i Stedet for de nordligste Landskabers lave Sandkyster, ligger Dieppe med Søbade og Fiskeri.

Normandiets gamle Hovedstad Rouen ved Seine har en skøn gotisk Domkirke med et meget højt Spir. Rouen er en af Frankrigs vigtigste Handels- og Fabrikstæder; navnlig er Bomuldsfabrikkerne meget betydelige, medens de S. O. derfor liggende Stæder paa begge Sider af Seine især har vigtige Klædefabrikker.

Ved Seines Munding ligger Le Havre (de Grace), der som Havn for Paris har en overordentlig stor Handelsomsætning og megen Dampskibsfart.

Næst efter de to sidstnævnte er de største Stæder i Normandiet: Caen og Cherbourg, bægge med c. 40,000 Indb. Cherbourg ligger paa den mod N. V. fremspringende normanniske Halvø, som ender i Forbjærget La Hague. Den har en udmærket Krigshavn, som er dannet ved at sprænge Klipper og opføre umaadelige Stendæmninger.

3. Ile de France

udgør Midten af Nordfrankrig og var de franske Kongers Stammeland.

Idet Seine gør sin første Krumning efter at have optaget Marne, danner den nogle Smaaøer. Paa den største af disse havde allerede det galliske Folk Parisierne en By, som under Romerne kaldtes Lutetia Parisiorum, siden Parisii. Dette er den lille Kærne, omkring hvilken siden den umaadelige Verdensstad har dannet sig ved bestandig at tilføje den ene Ring udenom den anden. I Middelalderen omfattede Staden 3 Hoveddele: 1) la Cité paa Øen med den ærværdige gamle Domkirke Notre-Dame. 2) Borgerstaden (la Ville) paa den nordlige Flod-

bred. 3) den lærde Stad (Pays latin) paa den sydlige Flodbred. Disse ældre Staddele var omgivne af Fæstningsværker, som efterhaanden blev rykkede længere ud og endelig forvandlede til brede Gader med Alleer paa bægge Sider (Boulevarderne). Omkring dem havde der imidlertid dannet sig en Kreds af Forstæder (Faubourgs), som Arbejderkvarteret St. Antoine Ø. for la Ville og Adelskvarteret St. Germain V. for Pays latin. Disse gamle Forstæder blev lige før Revolutionen indlemmede i Staden, og omkring det hele blev der trukket en Ringmur med talrige Indgange (Barrières). Siden har der igen dannet sig en Kreds af nye Forstæder udenom Ringmuren, og nu er ogsaa disse indlemmede i Staden, hvis Grænse er rykket ud til den under Ludvig Filip anlagte Fæstningsmur (en Omkreds af c. 5 Mile). Udenom denne ligger der igen en Kreds af Forter.

Paris er under den nuværende Kejser ombygget paa en storartet Maade: gamle snævre og uregelmæssige Kvarterer er nedrevne, og brede, lige og pragtfulde Gader anlagte tværs igennem dem. Parallel med Seine gaar nu Rivoli-Gaden gennem hele la Ville, og vinkelret paa den gennemskærer den brede Boulevard de Sebastopol hele Staden indenfor Ringmuren. Nærved begge disse Linjers Skæringspunkt ligger Parises Centrum, det i Revolutionerne saa berømte Hotel de ville. Naar man derfra gaar mod V. langs med den af skønne Qvaier indesluttete Seine, kommer man til de forbundne Slotte Louvre og Tuilerierne, som bestaar af en Mængde forskellige Bygninger. Tuilerierne er Kejserens Bolig; Louvre indeholder udmærkede Samlinger af Konstværker og Oldsager. Lige N. for dem, blot adskilt ved Rivoli-Gaden, ligger Palais royal med sine af Boutiker, Kaféer o. s. v. opfyldte Buegange. Fra Tuilerierne kommer man mod V. til den skønne Concorde-Plads, hvor den fra Ægypten hentede Luksor-Obelisk hæver sig mellem storartede Springvande, derfra til de elysæiske Marker og tilsidst til

den store runde Plads med den prægtige Triumfhue Arc de l'étoile. Af andre Pladser mærkes Vendome-Pladsen med Napoleons-Søjlen og Bastille-Pladsen (paa Grænsen af la Ville og Faubourg St. Antoine), hvor Juli-Søjlen hæver sig paa den gamle Fæstnings Plads.

Paa den sydlige Flodbred ligger næsten alle de talrige videnskabelige Anstalter, blandt hvilke det af flere Akademier sammensatte Institut de France, den polytekniske og den medicinske Højskole er de berømteste; fremdeles Jardin des plantes med det store Menageri, Pantheon (Genoveva-Kirken) med sin høje Kuppel og mange berømte Mænds Grave, Invalidernes Hotel med Napoleons Grav og længst mod V. den store Marsmark. Under en stor Del af den sydlige Stad strækker sig Katakomberne, gamle Stenbrud, nu Gemmested for Kirkegaardenes Dødngeben. — Blandt de talrige Broer mærkes Pont neuf, som fører over den vestlige Ende af Cité-Øen.

Paris er en Centralplads for Kulturen og den fine Verden. Det er rigt forsynet med alle Slags Samlinger, og ingen anden Stad har saa store Bibliotheker. Bog- og Konsthandelen er meget stor, Theatrene talrige og tildels udmærkede. Den meget betydelige Industri beskæftiger sig især med alle Slags Luksus-Genstande. Handelen er overordentlig vigtig: til dens Fremme tjener bl. a. de store Haller (Udsalgssteder). Børsen er et af Pengehandelens Midtpunkter.

Lige udenfor Fæstningsmuren ligger mod V. den stærkt besøgte Boulogne-Skov. I en anden Lystskov mod Ø. ligger det gamle befæstede Slot Vincennes. Mod N. St. Denis med en gammel berømt Abbedi-Kirke, hvor de franske Konger er begravede. — Paris med Omegn udgør Seine-Departementet.

V. for Paris ligger de berømte Slotte Versailles, St. Cloud og St. Germain med hosliggende Stæder og store Parker, de to sidste ved Seine. Versailles har over

40,000 Indb.; dets store af Ludvig den 14de opførte Slot indeholder nu et omfattende historisk Nationalmuseum.

Længere borte fra Paris ligger Fontainebleau (mod S.) og Compiègne (mod N.), med berømte Slotte, omgivne af store Skove. Mod N. O. den befæstede gamle Stad Soissons.

4. Champagne

er for største Delen temmelig ufrugtbart og svagt befolket, men berømt af sin Vin. Den nordligste Del hører til Ardennerne, det sydøstlige Hjørne til Langres-Højslette, hvorfra Marne løber midt igennem Landet. Ved denne ligger Chalons sur Marne og Epernay med Vinhandel. Denne er ligeledes betydelig i Reims, en gammel Stad med en prægtig Domkirke, hvor de franske Konger fordum kronedes, vigtige Uldfabrikker og 60,000 Indb.

Champagnes anden Stad er det gamle Troyes ved Seine med betydelig Industri.

5. Lothringen (Lorraine)

bestaar af bakkede Højsletter, gennemskaarne af frugtbare Floddale, og hæver sig mod Ø. stejlt til Vogeserne (Vosges), hvorfra Mosel strømmer igennem Landets Midte, medens Meuse fra Langres Højslette løber igennem den vestlige Del.

De største Stæder (med c. 50,000 Indb.) er den stærke Fæstning Metz ved Mosel og den smukke Stad Nancy, fordum de lothringske Hertugers Sæde.

Ikke langt fra Nancy ligger Luneville, ved Meuse Fæstningen Verdun.

6. Elsass (Alsace)

begrænses mod V. af Vogeserne, som i deres Retning, Højde og hele Beskaffenhed ligner Schwarzwald. Rhinsletten er frugtbar, udmærket dyrket og tæt befolket.

I den nordlige Del (Dep. Nedre-Rhin) ligger Stras-

bourg ved Ill nær ved dens Udløb i Rhinen. Det var allerede en betydelig romersk Stad (Argentoratum), siden en af de vigtigste tyske Rigsstæder og er nu en meget stærk Fæstning med vigtig Handel og Industri. Den skønne Domkirke (Münster) har et Taarn paa 440'. En Bro fører over Rhinen til Kehl i Baden.

I den sydlige Del (Dep. Øvre-Rhin) ligger Mulhouse (Mühlhausen) ved Ill og den Kanal, som forbinder den med Doubs (Biflod til Saone). Som Middelpunkt i en af Bomuldsfabrikker opfyldt Egn har denne Stad i den nyeste Tid hævet sig stærkt (60,000 Indb.) og udmærker sig ved sine gode Arbejderboliger.

7. Franche Comté (Høj-Burgund)

er et bjærgigt Land. Den sydøstlige Halvdel er opfyldt af Jura, hvorfra man stiger ned i Doubs's Dal. I denne ligger den gamle Hovedstad Besançon, en stærk Fæstning og Middelpunkt for det jærnrige Lands Industri med henv. 50,000 Indb. Besançons Urfabrikker er de betydeligste næst efter Schweiz's.

8. Bourgogne (Hertugdømmet Burgund)

bestaar længst mod S. O. ved Rhone, hvor Jura støder sammen med Alperne, af højt Bjærgland, men iøvrigt af lave Bjærg, som Cote d'Or, og frugtbare Dale og Sletter. Det er berømt af sin Vin.

Landets Hovedflod Saone staar ved den burgundiske Kanal i Forbindelse med en af Seines Bifloder, ved Canal du Centre med Loire. Ved den burgundiske Kanal og Foden af Cote d'Or ligger den gamle Hovedstad Dijon med 40,000 Indb., ved Centralkanalens Begyndelse Chalon sur Saone.

9. De midterste Landskaber

omkring Loires Mellemløb bestaar mod S. O. af jærn- og

skovrigt Bjærgland, mod N. V. (i Orleanais) af kornrige Sletter. De er temmelig svagt befolkede.

Den gamle Stad Orleans ligger ved Loires Knæ og flere Jærnvejes Sammenstødspunkt (50,000 Indb.). Længere oppe ved Loire ligger Nevers med Porcelæns- og Metalfabrikker, længere nede Blois.

I Landskabet Berry ligger det gamle Bourges med en herlig gotisk Domkirke.

10. Touraine, Anjou og Maine

er lave og frugtbare Landskaber. Deres Hovedstæder: Tours, Angers og Le Mans er Byer paa 40—50,000 Indb. Tours har en prægtig Domkirke og en skøn lang Stenbro over Loire.

11. Bretagne

omfatter mod S. O. det lave Departement Nedre-Loire; men Halvøen bestaar for største Delen af raa Bjærg, som imidlertid ikke hæver sig over 1000'. De kraftige Indbyggere har bevaret mange gammeldags Særegenheder.

Den største By er Nantes ved Loire, Frankrigs fjærde Søhandelstad, den næststørste Brest med en stor og stærkt befæstet Krigshavn paa den klippefulde, dybt indskaarne Vestkyst. Den tredjestørste By er Bretagnes gamle Hovedstad Rennes med 50,000 Indb., den fjærde Lorient med en Krigshavn og henved 40,000 Indb. Paa Nordkysten ligger den befæstede Søstad St. Malo med Skibsfart og Fiskeri.

12. Poitou

har bevaret mange gammeldags patriarkalske Forhold, og den vestlige Del, det af Grave, Hækker og Smaakrat gennemskaaene Dep. Vendée, er bekendt af sin haardnakkede Kamp for disse. — Den gamle Hovedstad Poitiers har snævre og krumme Gader, mærkelige Kirker og vidtstrakte Mure og Taarne.

13. Landskaberne omkring Charente.

Ved Charente ligger: Angoulême med store Papirfabrikker og Rochefort, en ny Stad med en vigtig Krigshavn. N. derfor den befæstede Søstad La Rochelle.

14. Guienne og Gascogne med Navarra og Bearn.

I Dep. Gironde ligger Bordeaux, som allerede var en vigtig romersk Stad (Burdigala), siden Guiennes Hovedstad og nu Middelpunktet for det sydvestlige Frankrigs Handel, især med Vin. Store Skibe kan sejle op ad Garonne indtil den skønne Stenbro, der fører over Floden. Den rige Stad er næst efter Paris den prægtigste i Frankrig og har store Brændevinsbrænderier, Sukkerraffinaderier og andre Fabrikker.

Landskabet Médoc V. for den brede Gironde (d. e. Garonne nedenfor Dordognes Udløb) udmærker sig ved sin Vinavl; men det S. derfor liggende Land indtil Floden Adour bestaar af Heder (les Landes) med en ringe og fattig Befolkning, som mest lever af Faareavl og af at samle Harpiks i de store Naaleskove, der bedækker en stor Del af Kystens Sandklitter. Indenfor Klitterne ligger der en Række Søer og Sumpe.

Ved Adour, ikke langt fra dens Udløb, ligger Fæstningen Bayonne. Paa Spaniens Grænse den lille Flod Bidassoa.

Den gamle Hovedstad i Bearn, Pau, er bekendt som Henrik den 4des og Bernadottes Fødeby. S. for den begynder den højeste Del af Pyrenæerne (Centralpyrenæerne), som mod Ø. strækker sig til Garonnes Kilde og har flere Spidser paa over 10,000'. Tværdalene i Dep. Øvre-Pyrenæerne udmærker sig ved Naturskønhed, Sundhedsbrønde og Industri. De berømteste Badesteder er Bagnères og Baréges.

Ved Tarn (Biflod til Garonne) ligger den anselige Stad Montauban med et theologisk Akademi for Reformerte, Handel og Fabrikker.

15. Languedoc med Roussillon.

Ved Tarn ligger Albi, der gav Albigenserne Navn, ved Garonne det gamle berømte Toulouse, som i Folketale er Frankrigs 6te Stad. Her begynder den languedocske Kanal (Canal du midi), som fører til Søen Thau, en af de mange Brakvandssøer, der strækker sig langs med Middelhavets lave Kyster.

Landet S. for Kanalen er opfyldt af Pyrenæernes Udløbere. I det vinrige Dep. Østpyrenæerne (Roussillon) ligger Fæstningen Perpignan. N. derfor Narbonne, det gamle Narbo, med talrige romerske Lævnninger. Ved Kanalen: Carcassonne og Béziers.

Paa den smalle Landtunge mellem Søen Thau og Middelhavet ligger Søstaden Cette, som udfører en Mængde Vin og især Brændevin. Den staar ved Kanaler og Jærnveje i Forbindelse med alle de vigtigste Stæder i Languedoc, nærmest med Montpellier, en anselig Stad med over 50,000 Indb., som dels udmærker sig ved Industri (f. Eks. Tilberedelsen af Likører og kemiske Sager), dels som Middelpunkt for Kunst og Videnskab. Navnlig mærkes det berømte medicinske Fakultet, som tillige med det skønne Klima gør Montpellier til et Yndlingsopholdssted for syge Fremmede.

Nîmes er en gammel gallisk og romersk Stad (Nemausus) med mærkelige Lævnninger fra Oldtiden, som et vel vedligeholdt Amfitheater og et skønt Tempel, der nu benyttes som Museum. Staden har store Silkefabrikker og 60,000 Indb., blandt hvilke omtrent de halve er reformerte. — En Jærnvej fører ned til Beaucaire ved Rhone, hvor der en Gang om Aaret holdes en stor Messe.

Fra de rige Egne ved Lionbugten og Rhone stiger man op til Cevennerne, som fra Sydkanalen strækker sig i en Bue mod N. O. og naar deres største Højde (henv. 5500') ved Loires Kilde. De indeholder flere mærkelige Drypstenshuler.

16. Auvergne og Limousin.

Auvergne, som har sit Navn af det gamle galliske Folk Arvernerne, begrænses mod Ø. af Forez-Bjærgene, en Sidekæde af Cevennerne mellem Loire og dens Biflod Allier, der naar en Højde af 5000'. V. for Allier hæver sig Auvergne-Bjærgene, som danner et mærkeligt Højland med mange udbrændte Vulkaner og mineralske Kilder. Den højeste blandt dets for største Delen kegleformige Spidser er Mont Dore (5800') hvorfra Dordogne har sit Udspring. — Auvergnaterne er raa, men kraftige og flittige, og mange af dem søger Fortjeneste i Paris.

Den gamle Hovedstad, Clermont Ferrand, ved Foden af Bjærgene Puy de Dome, er for største Delen bygget af Lava og brolagt med Lava. Henv. 40,000 Indb.

I Limousin, der som en lavere Terrasse af Højfrankrig træder ud imod V., ligger Limoges med over 50,000 Indb.

17. Lyonnais

strækker sig fra Forez-Bjærgene over Loires Dal og den paa Stenkul rige nordlige Fortsættelse af Cevennerne til Rhone og Saone.

Ved disses Sammenløb (i Dep. Rhone) ligger den store Handels- og Fabrikstad Lyon, det allerede i Oldtiden berømte Lugdunum. Silkefabrikkerne i Staden, dens store Forstæder og tæt befolkede Omegn er de største i Evropa. Lyon er stærkt befæstet og har en skøn Beliggenhed, men for en stor Del krumme, snævre og stejle Gader med høje Huse, der bebos af fattige Silkevævere.

En Jærnvæg fører gennem Bjærgene til St. Etienne (i Dep. Loire), som først i den nyeste Tid har hævet sig til en stor By ved sine Metal- og Silkefabrikker.

18. Dauphiné

er for største Delen opfyldt af Alpernes Udløbere, der er rige paa mineralske Produkter. Rhone danner Nord- og

Vestgrænsen og optager Isère. Ved denne ligger den gamle Hovedstad Grenoble, omgivet af høje Bjærgene. Den er befæstet og har vigtig Industri, især store Hanskefabrikker (40,000 Indb.). — N. derfor i en vild Bjærgegn ligger Kartheuser-Ordenens Hovedkloster La grande Chartreuse.

19. Provence med Nizza.

Provence, som har sit Navn af Romernes Provincia, er for største Delen opfyldt af Alpernes Udløbere, der danner stejle Kyster med ypperlige Havne. Kun den vestligste Del hører til Lavlandet ved Rhone. Denne danner ved sit Udløb et sumpigt Delta.

Ved Rhone ligger Avignon og Arles. Avignon er omgivet af gamle Mure og Taarne og har bevaret mange Minder fra den pavelige Tid. Nu har det Silkefabrikker og anden Industri. Arles er det gamle Arelate, som i den romerske Kejsertid længe var Galliens første Stad og siden burgundisk Hovedstad. Det har bevaret mange romerske Lævnninger.

Provinces gamle Hovedstad Aix, det romerske Aquae Sextiae, er Middelpunktet for Tilberedelsen af Provence-Olie og et af Hovedsæderne for Videnskaberne i Sydfrankrig.

S. derfor, paa en Skraaning ved Foden af de sidste Alpeudløbere ligger det ældgamle Marseille (Massalia, Massilia), omgivet af utallige Landsteder. Den gamle Stadel har snævre og krumme Gader, den nye er meget regelmæssig. Marseille er en Hovedplads for Handelen paa Levanten og Afrika og Dampskibsfarten paa Middelhavet; den kappes med Hamburg om Forrangen blandt Søhandelsstæderne paa Europas Fastland. Hovedgenstande for Industrien er Sæbe, Sukker og Brændevin. Mærkeligt er de store Karantæne-Anstalter, det umaadelige Lasaret og den herlige Vandledning, som tilfører Staden Drikkevand.

Provinces næststørste Stad er Toulon med en ud-

mærket Krigshavn og et umaadeligt Arsenal. Bekendt er ogsaa det hittilværende Bagno for Galejslaver. — Ø. derfor ligger Hyères, som paa Grund af sit milde Klima er et Yndlingsopholdssted for Fremmede. Det samme gælder om flere Byer paa denne skønne Kyst, som Cannes, der har betydelige Parfumefabrikker, men allermest dog om Nizza.

Nizza eller Nice ligger dejligt mellem Orangelunde ved en af Høje omgivet Bugt, som mod N. er dækket af Søalperne (den sydligste Del af Vestalperne). Det driver Handel med Olie og Sydfrugter og har 50,000 Indb. Det lille Landskab, hvori det er Hovedstaden, er halvt italiensk og først 1860 indlemmet i Frankrig.

20. Savojen

er ligeledes først indlemmet 1860, men har ganske fransk Nationalitet. Det er for en stor Del et højt Alpeland, som kun er skikket til Kvægavl, og kan ikke ernære sin temmelig stærke Befolkning. Mange Savojarder søger derfor Fortjeneste i Paris. Den største By er Chambéry.

Paa Savojens Østgrænse hæver Mont blanc sig til 14,800'. Ved dets Fod ligger Chamouni-Dalen.

21. Korsika (Corse)

ligger c. 20 M. fra Frankrig og c. 10 M. fra Italien, men adskilles kun ved det 1 à 2 M. brede Bonifacio-Stræde fra Sardinien. Øen har paa 160 □ M. kun 260,000 Indb. Den gennemskæres fra N. til S. af en betydelig Bjærgkæde, som i Midten naar en Højde af 8500'. Store Skove yder Tømmer til den franske Flaade. Kvægavl og Fiskeri er Hovednæringsveje; men Agerdyrkingen staar paa et lavt Trin, og Tilstanden er i det hele meget raa. Sproget er italiensk.

Mod N. O. ligger den befæstede Søstad Bastia, mod S. V. Napoleons Fødeby Ajaccio med en god Havn.

Spanien.

strækker sig fra 36 til henv. 44° N. B. Det udgør 9000 □ M. med over 16 Mill. Indb. og har altsaa kun c. 1800 paa □ M. En tættere Befolkning har alle Kystprovinserne undtagen Murcia, en svagere Befolkning har alle de indre Provinser.

Den spanske Halvøs gamle iberiske Befolkning blev for største Delen romaniseret. Senere blev den vel noget blandet med Goter og Mavrer, men Sproget blev dog romansk. Det spanske Skriftsprog har uddannet sig af den kastilianske Sprogart; meget afvigende er den katalanske, der danner Overgangen til den sydfranske. Baskerne har bevaret det gamle iberiske Sprog. C. 50,000 Moriskere (Efterkommere af Mavrerne) har holdt sig i nogle sydlige Bjærgegne; omtrent ligesaa mange Zigevnere (Gitanos) strejfer om i Landet.

Næsten alle Spaniere er Katholiker; men efter den nyeste Revolution er der nu endelig ogsaa i dette Land indført Trosfrihed. Oplysningen staar i det hele taget paa paa et lavt Trin; men nu er det bestemt, at der overalt skal oprettes Almueskoler, medens en stor Mængde Klostre er ophævede. Der er 10 Universiteter, af hvilke det i Madrid er det vigtigste.

Der er vedtaget en meget fri Forfatning, bygget paa almindelig Valgret. Den lovgivende Magt tilhører Cortes, som bestaar af to Kamre, Senatet og Kongressen. Senatets Medlemmer vælges af Provinsraadene og skal være ældre, ansete Mænd. Kongen faar kun et suspensivt Veto; indtil der bliver valgt en Konge, staar en Regent i Spidsen for Landet. — Den høje Adel ejer en stor Del af Landet; men den overmaade talrige lavere Adel (Hidalgoerne) er for største Delen fattig og har ingen Forrettigheder fremfor den øvrige Befolkning. — Finanserne er i en slet Forfatning, og Statsgælden er stor.

Den spanske Halvø hæver sig som en afsluttet og lidet indskaaren Landmasse fra de omliggende Have og Sydfrankrigs Sletter. En stor Del af Landet bestaar af tørre Højsletter, de enkelte Landskaber adskilles ved Bjerge fra hinanden, og Floderne er lidet sejlbare, idet de om Sommeren ofte næsten udtørres, medens de om Vinteren er rivende Strømme. Uagtet disse naturlige Hindringer blomstrede dog Landet i ældre Tider ved sin Rigdom paa forskellige Produkter og sin fortræffelige Beliggenhed imellem Middelhavet og Atlanterhavet. Men fra Filip den 2dens Tid sank det mere og mere, og først i den nyeste Tid har det igen begyndt at hæve sig.

Agerdyrkningen staar i det hele taget paa et lavt Trin; dog er den i Opkomst, og der udføres nu Korn og Mel. Enkelte Egne, især paa Østkysten, udmærker sig ved Vandingsanstalter fra Mavrernes Tid og dyrkes som Haver (Huertas). Paa den tørre og skovløse Højslette ligger store Strækninger øde og er bevoksede med Lyng og Buskvækster. Agerdyrkningen har der lidt meget ved den Ret, Ejerne af de store Faarehjem har til at drive disse omkring i Landet. Faareavlen er nu iøvrigt ikke saa vigtig som forud: den berømte spanske Faarerace (Merinos) er forplantet til andre Lande, og den spanske Uld er ikke længere den bedste. Den berømte andalusiske Hesterace er forringet; men Æsler og Muldyr er fortrinlige. Hornkvæg er ikke talrigt, og Melk og Smør bruges meget lidt.

Vinavlen er betydelig, og Vin, Brændevin og Rosiner er Hovedgenstande for Udførselen, ligeledes Olie og Sydfrugter. Silkeavlen er langt fra saa betydelig som i ældre Tider; men Cochenille er i den nyeste Tid blevet et Hovedprodukt i de sydlige Egne. En anden Udførsels-genstand er Kork. — Den længe forsømte Bjærgværksdrift har nu igen hævet sig, og der udføres Bly, Sølv og Kviksølv samt Salt.

Industrien har begyndt at hæve sig noget; dog er Fabrikvarer den vigtigste Genstand for Indførselen. — Handelen er ligeledes i Tilvækst, især efter at Jærnveje har aabnet Adgangen til det indre. Handelsflaaden staar omtrent midt imellem Danmarks og Norges. Meget vigtig er Handelen paa Kuba, den betydeligste Koloni, som Spanien har beholdt.

De største Stæder ligger i Kystlandskaberne med Undtagelse af Hovedstaden Madrid. Denne har 300,000 Indb. Den vigtigste Handels- og Fabrikstad Barcelona har 200,000, Sevilla, Valencia og Malaga c. 100,000, Cadiz og Granada c. 70,000 Indb.

1. Galicien

er opfyldt af høje og skovrige Bjerge, men indtager dog med Hensyn til Agerdyrkning, Kvægavl og Befolkningstæthed en høj Plads blandt Spaniens Provinser. De flittige Indbyggere (Galegos) vandrer som Vandbærere og Daglejere til Halvøens store Stæder.

Midt paa Nordvestkysten (mellem Spaniens Nordspidse, Kap Ortegal, og dets Vestspidse, Kap Finisterre) danner en Bugt flere Havne, navnlig ved Ferrol og Coruña. Den første er en Krigshavn, den anden er beskyttet af Forter.

Santiago de Compostella er et af Spaniens mest ansete Universitets- og Ærkebispesæder med en prægtig Domkirke, der forud som Apostelen Jakob den ældres Begravelsested blev besøgt af utallige Pilegrimme.

2. Asturien

begrænses mod S. af høje Bjerge, der udsender mange skovrige Sidegrene til Havet. Dalene bliver omhyggelig dyrkede, og Landet har mange Jærnværker og Stenkulsgruber. Indbyggerne er stolte af deres gotiske Herkomst, men søger dog ofte Tjeneste i andre Provinser, hvor de

er bekendte for deres Ærlighed. Den gamle Hovedstad er Oviedo.

3. Leon

bestaar af lidet opdyrkede Højsletter og Bjerge og hører til Dueros Flodland. Den gamle Hovedstad Leon har en herlig gotisk Domkirke. Salamanca har mange anselige Bygninger og et Universitet, som forud var det berømteste i Spanien. Bøge disse Stæder var i ældre Tider langt større end nu.

4. Gammel-Kastilien

bestaar af: 1) Bjærglandskabet mellem de kantabriske Bjerge og det biskaiske Hav, af samme Beskaffenhed som Asturien. Her ligger Søstaden Santandér med vigtig Handel og Industri.

2) Ebro's Kildeegn og Landet mellem denne Flod og de Bjærggrupper, over hvilke man stiger op paa

3) Det øvre Duerolands Højslette. Her ligger Kastiliens gamle Hovedstad Burgos med en storartet gotisk Domkirke og Valladolid, som var Spaniens Hovedstad indtil Filip den 2den og har et Universitet.

Ved Foden af Sierra Guadarama ligger Segovia med en herlig romersk Vandedning og et middelalderligt Klippeslot. Højere oppe i Bjærgene St. Ildefonso med et prægtigt Slot; det ligger henv. 4000' over Havet (omtr. det halve af Sierra Guadaramas største Højde).

5. Ny-Kastilien

indbefatter Højsletterne mellem Sierra Guadarama og Sierra Morena. Tajo, som gennemstrømmer den nordlige Del, adskilles ved mindre Bjærggrupper fra Guadiana, som gennemløber den sydlige Del, det frugtbare, men lidet opdyrkede Landskab La Mancha.

Madrid, som Filip den 2den fra en ubetydelig By hævede til Spaniens Hovedstad, ligger 2000' over Havet

i en øde Egn ved den lille Flod Manzanares, som udtørres i den hede Sommer. Det kongelige Slot er et af de største i Evropa. Mærkelige er den skønne Spadseregang Prado og den lange Vandedning fra Sierra Guadarama. Madrid har et fortrinligt Billedgalleri og andre Samlinger.

Paa Sierra Guadaramas sydlige Affald ligger det uhyre store Kloster-Palads Escorial, opført af Filip den 2den i Form af en Rist til Ære for St. Lavrentius, paa hvis Dag Slaget ved St. Qventin var vundet. Det indeholder en prægtig Kirke med de kongelige Begravelser. — S. for Madrid ligger Aranjuez ved Tajo med et Slot, som er omgivet af en smuk Park.

Længere nede ved Tajo ligger den gamle gotiske Hovedstad Toledo, som med sine mange Taarne og ærværdige middelalderlige Bygninger yder et storartet Skue. Dets Ærkebiskop er den spanske Kirkes Primas, og den ældgamle Domkirke udmærker sig ved Størrelse og Pragt. Toledos Klinger har til alle Tider været berømte.

I La Mancha ligger Almadén med Europas største Kviksølv- og Sinnober-Bjærgværk.

6. Estremadura

danner en lavere, men ujævnere Fortsættelse af Ny-Kastilien. Det frugtbare Land blomstrede under Romerne og Araberne, men tjener nu for en stor Del kun til Vintergræsning for Faarene. — Nær ved Portugals Grænse ligger Fæstningen Badajoz ved Guadiana.

7. Andalusien

i snævrere Betydning (Nedre Andalusien) omfatter Lavlandet omkring Guadalquivir og bjærgige Egne mod N. og S. Det blomstrede højt i Oldtiden og under Araberne, men er nu for største Delen øde og svagt befolket. Befolkningen har endnu et halvt mavnisk Præg.

Mod Ø. ligger Jaen, forud en blomstrende mavnisk Kongestad, nu ubetydelig. I en herlig Egn ved Guadalquivir

ligger Cordoba, som allerede var en vigtig romersk Stad, senere glimrende arabisk Hovedstad og blomstrende Sæde for Videnskab, Handel og Industri (Corduan), nu dybt sunket (40,000 Indb.). Den store forhenværende Moské, nu Domkirke, er en højst ejendommelig Bygning, som ved henved 1000 smaa Søjler deles i en Mængde Gange.

Længere nede ved Guadalquivir ligger Sevilla, som endnu er Spaniens tredje Stad, men dog var langt større i den maviske Tid og siden igen havde en Glansperiode efter Amerikas Opdagelse. Ved Siden af Handelen og Industrien blomstrede dengang ogsaa Konsten, og her levede den største spanske Maler Murillo, som har smykket Staden med en Mængde herlige Værker. De mærkeligste Bygninger er: det maviske Slot (Alcazar) og den prægtige Domkirke, som er en af de største paa Jorden. Sevilla er fremdeles bekendt af sit store Amfiteater til Tyrefægtninger og sin uhyre store kongelige Tobaksfabrik.

Fra Sevilla fører en Jærnvæg til det af sin Vin berømte Jerés de la Frontera og derfra til det paa Øen Leon liggende smukt byggede og stærkt befæstede Cadiz. Denne ældgamle Stad var en af de største i Oldtiden (Gades) og blomstrede i nyere Tider især ved Handelen paa Amerika. Den er gaaet noget tilbage, men driver dog endnu vigtig Handel med Vin, Sydfrugter og Salt.

Mod N. V. ligger Havnen Palos, hvorfra Columbus sejlede ud, mod S. O. Kap Trafalgar.

Anm. Ved den østlige Ende af Gibraltar-Strædet hæver en Klippe sig stejlt op fra Havet og den sandige Tange, som forbinder den med Fastlandet. I Oldtiden kaldtes den og den lige over for liggende Spids af Afrika Herkules's Søjler; sit nuværende Navn, Gibraltar, (d. e. Gibl al Tarik, Tariks Klippe) fik den af Arabernes Anfører, som landede her 711. Den tilhører England og er ved Natur og Konst en uhyre stærk Fæstning.

8. Granáda (Øvre Andalusien).

er et højt Bjergland, hvis Centralkæde Sierra Nevada har Spidsen paa 10—11,000'. Dens sydlige Sidekæde,

Alpujarras, falder stejlt af mod den hede Kyst, som frembringer Cochenille, Bomuld og Sukker.

Dette Landskab var det sidste maviske Rige i Spanien, og dets Hovedstad Granada var dengang en meget stor og blomstrende Stad. Den ligger ved Sierra Nevadas nordlige Fod (2000' over Havet) paa en dejlig, vel vandet Slette, omgivet af Haver og Orangelunde. Paa en Høj ligger det berømte Alhambra, tildels i Ruiner, med sine herlige Sale, Gaarde, Springvande og Haver. Granada har en prægtig Domkirke med Ferdinand den katholskes og Isabellas Grave.

Paa Sydkysten ligger den blomstrende Handelsstad Malaga, som ogsaa har betydelig Industri.

9. Murcia

bestaar for største Delen af Bjerge og Højsletter, som forbinder Granadas og Kastiliens Højland. Kun Seguras Dal er vel dyrket, og i en Huerta ved denne Flod, som er rig paa Silke, Korn og Sydfrugter, ligger Staden Murcia med Silkefabrikker.

Omtrent samme Folkemængde som Murcia (c. 30,000) har Cartagena (Oldtidens Carthago nova), med en Krigshavn, og Lorca med Bjærgværker og Fabrikker. — Mod N. ligger Almansa.

10. De baskiske Provinser

gennemskæres af de kantabriske Bjerge, som udsender Sidekæder mod N. til Havet og mod S. til Ebro. Dalene bliver omhyggelig dyrkede, og Landet har betydelige Jærnværker og dertil knyttet Industri. De kraftige Indbyggere, som i Middelalderen frivillig gav sig under Kastiliens Højhed, bevarede indtil den nyeste Tid næsten republikanske Forhold og har endnu forskellige Særrettigheder.

De 3 Provinsers Hovedstæder er: Handelsstaden Bilbao samt Fæstningerne St. Sebastian ved Kysten og Vitoria paa Sydaffaldet.

11. Navarra

bestaar af Vestpyrenæernes Affald til Ebro-Dalen. Et af Passerne fører gennem den berømte Dal Roncesvalles. Hovedstaden Pamplona er befæstet.

12. Aragonien

gennemstrømmes i Midten af Ebro, fra hvis Slette man mod N. stiger op til Pyrenæerne, mod S. V. til Bjærgene paa Højslettens Østrand (de iberiske Bjærg).

Imellem Ebro og Kejserkanalen, som er anlagt langs med den lidet sejlbare Flod, ligger Zaragoza, Romernes Cæsar augusta, senere mavrisk og aragonisk Hovedstad, i nyere Tider sunket. Dog angives Folkemængden nu til 60,000.

13. Katalonien

er for største Delen opfyldt af Pyrenæernes Udløbere, men dyrkes godt af de flittige Indbyggere, som tillige har gjort deres Land til Hovedsædet for Spaniens Industri.

Barcelona er det store Middelpunkt for denne og har især vigtige Bomuldsfabrikker. Staden er stærkt befæstet. Den anden Fabrikstad er Reús, som ved en Jærnvæg staar i Forbindelse med Søstaden Tarragona. Denne har bevaret Ruiner af den gamle romerske Hovedstad Tarraco. — Ved Ebro ligger Fæstningen Tortosa.

14. Valencia

bestaar tildels af Bjærgland, tildels af Sletter, som af de driftige Indbyggere dyrkes som Haver og er rige paa Silke, Sydfrugter, Vin og Olie.

I en saadan Huerta ligger den blomstrende Handelsstad Valencia, som har et halvt mavrisk Præg. Den har vigtige Silkefabrikker. — I Handel med Udlandet kan Søstaden Alicante maale sig med Valencia.

15. De baleariske Øer.

Under dette Navn indbefattes nu ogsaa de pityusiske Øer, af hvilke Iviza er saa stor som Bornholm. Af de egentlige Balearer er Mallorca lidt større og folkerigere end Fyn, Minorka lidt større end Bornholm. Paa Mallorca ligger Handelsstaden Palma med 50,000 Indb., paa Minorka Fæstningen Port Mahon.

Portugal

udgør henved 1700 □ M. med 4 Mill. Indb. Det er altsaa noget bedre befolket end Spanien. Den lille nordvestlige Provins Entre Douro e Minho er langt tættere, den største Provins Alemtejo svagere befolket end nogen af Spaniens Provinser.

Portugal er af Naturen en Del af Spanien; men idet det tidlig dannede en egen Stat, udviklede Portugiserne sig til et selvstændigt Folk med et eget Skriftsprog. Religionen er katolsk; men Munkeklostrene er ophævede. Oplysningen er meget ringe. Adel, Tjenestefolk og Tiggere er meget talrige.

Kongen er indskrænket af to Kamre. Finansernes Tilstand er slet og Statsgælden stor. Af de store Kolonier er kun ringe Lævninger tilbage. Nogle af disse (Azorerne og Madejra) regnes af Portugiserne med til Hovedlandet.

Agerdyrkningen bliver i den største Del af Landet forsømt, og der maa indføres Korn. Fiskeriet er af Vigtighed. Industrien er ubetydelig, og den fordum blomstrende Handel er i Englændernes Hænder. Omsætningen er mindre end Danmarks, Handelsflaaden mindre end Københavns. Der udføres Vin, Sydfrugter, Salt, dernæst Kork, Olie, Sardinier og Thunfisk.

De største Byer og vigtigste Handelsstæder er Lissabon med c. 250,000 Indb. og Oporto med henimod

100,000; den sidste er ogsaa den eneste By, hvor Industrien har nogen Betydning.

1) Entre Douro e Minho er godt dyrket og frembringer den berømte Portvin, som udføres over Oporto. Denne Stad ligger skønt ved Dueros Udløb. Midt i Landet ligger den anselige gamle Stad Braga.

2) Tras os Montes er en Fortsættelse af Galiciens og Leons Bjærgland. Deri ligger Braganza med Kongehusets Stamborg.

3) Beira er for største Delen opfyldt af Bjærg, hvis Hovedkæde Serra d'Estrella (en Fortsættelse af Sierra Guadarama) har Spidser paa 7000'. Heri den skønt liggende Universitetsstad Coimbra.

4) Estremadura er N. for Tejo gennemskåret af Serra d'Estrellas Fortsættelse, som ender i Kap Roca. Ved Tejos brede Munding ligger Portugals Hovedstad Lissabon (Lisboa), vidt udstrakt og omgivet af Landsteder. Den gamle Stad har en dejlig Beliggenhed og en udmærket Havn; men dens Handel er kun en Skygge af hvad den var i Portugals Glansperiode. Mærkelig er den herlige Vandledning, der tildels er anlagt paa høje Buer. — N. for Staden ligger det storartede Klosterpalads Mafra, som blev opført i forrige Aarh. for at overtræffe Escorial.

Mod S. ligger Setúval, som udfører en Mængde Salt.

5) Alemtejo, d. e. Landet paa hin Side Tejo, er en Fortsættelse af det spanske Estremadura og bestaar af frugtbare, men lidet opdyrkede Højsletter, der tildels ligger øde, tildels er bevoksede med stedsegrønne Ege og Kastanier. — Ikke langt fra den spanske Grænse ligger Fæstningen Elvas.

6) Algarve er adskilt fra det øvrige Portugal ved en lille Bjærgkæde, hvis Udløbere mod S. V. ender i Kap St. Vincent.

Kongeriget Italien

udgør over 5000 □ M. med over 25 Mill. Indb. og er saaledes næst efter Belgien, England og Nederlandene det tættest befolkede Land i Evropa. En meget tæt Befolkning findes især i nogle Dele af Norditalien (Lombardiet, Genova), en meget svag Befolkning paa Øen Sardinien.

Den langt overvejende Del af det italienske Folk, som forhen var adsplittet i mange Stater, er nu samlet under Kongeriget Italien; udenfor dette bor der endnu Italianere i Kirkestaten, paa Korsika samt i de S. for Alpernes Hovedkæde liggende Dele af de tilgrænsende Fastlandsstater. Det italienske Sprog, som af alle de romanske staaer Latin nærmest, tales i mange temmelig forskellige Sprogarter; den toskanske ligger til Grund for Skriftsproget. — Næsten alle Italianere er Katholiker. — Oplysningen staaer i det hele taget paa et lavt Standpunkt, især i Syditalien. Der findes 20 Universiteter; men kun 7 af disse er fuldstændige og har større Betydning (i Turin, Pavia, Padova, Pisa, Bologna, Napoli og Palermo).

Kongen deler den lovgivende Magt med Parlamentet, som bestaar af Senatet og de Deputeredes Kammer. Senatorerne vælges paa Livstid af Kongen, de Deputerede af Vælgere, som skal kunne læse og skrive og betaler en vis Skat eller Leje. Finanserne er i en daarlig Forfatning, Statsgælden er stor, og Forholdene er i det hele i mange Henseender endnu ikke ret befæstede.

Italien er paa mange Maader rigt udstyret af Naturen: det ligger midt i Middelhavet og har en stor Kystudstrækning; mod N. er det dækket af Alperne som af en Mur, Klimaet er skønt og Jordbunden i det hele taget meget frugtbar. Men Tilstandene har hidtil i de fleste Egne ikke været gunstige for Næringsvejenes Udvikling, især mod S., hvor Almuen staaer paa et lavt Trin, og der næsten mangler alle Samfærselesmidler. — Posletten, Arnodalen, den yppige Slette omkring Napoli (Campagna felice) og flere

Kystegne er imidlertid omhyggelig opdyrkede. I Almindelighed dyrker man flere Ting sammen: Hvede, Mais og Bælgfrugter saas imellem Rader af Morbærtræer eller Elme og Popler, op ad hvilke der dyrkes Vinranker, som saa hænger fra Træ til Træ. Samme Mark giver saaledes Korn, Grønt, Vin, Brændsel, Føde til Silkeormene og Foder til Husdyrene. I de laveste Egne af Posletten, som let kan sættes under Vand, dyrkes Ris.

Kornavlén er imidlertid ikke tilstrækkelig til Landets Forbrug, og heller ikke af Vin udføres der meget, da den behandles slet. Silke er derimod den vigtigste Udførselsgenstand, især fra Norditalien. I den sydlige Del af Posletten dyrkes meget Hamp. Andre vigtige Udførselsgenstande er Olie og Sydfrugter. Olie avles især paa Apenninernes Sydvestside, Sydfrugter i Syditalien og paa Sicilien. Højere oppe i Bjærgene danner Kastanier og Ege tildels betydelige Skove; men selve Apenninernes Hovedkæde er for største Delen nøgen.

Kvægavlén staar ikke paa noget højt Trin undtagen i Poslettens fugtige Egne. Lombardiets sydvestlige Hjørne yder den berømte Parmesan-Ost. Okser, Æsler og Mølæsler benyttes mere end Heste. Faareavlén er ikke saa betydelig som i Spanien; men ogsaa her drives Faarene fra Abruzzos Bjærg om Vinteren ned i den apuliske Slette. — Fiskeriet har især Betydning for Syditalien. Særlig mærkes Koralfiskeriet under Afrikas Kyster.

Bjærgværksdriften er ubetydelig, Industrien kun betydelig i Lombardiet, som har vigtige Silkefabrikker. Den forðum blomstrende, senere dybt sunkne Handel er nu igen i Opkomst og befordres ved Jærñveje, Kanaler i Posletten og gode Veje over Alperne. Handelsflaaden er lidt mindre end Norges. De vigtigste Søhandelsstæder er Genova, Livorno, Napoli og Messina.

Den folkerigste Stad er Napoli med 450,000 Indb. Turin, Milano, Palermo har c. 200,000, og den nye Hovedstad Firenze har maaské allerede naaet det samme

Folketal. Genova har 130,000 Indb., Venezia, Livorno, Bologna og Messina omtrent 100,000.

1. Piemont,

d. e. Landet ved Bjærgenes Fod, omfatter det øvre Po-land indtil Lago Maggiore og Ticino og er paa tre Sider indesluttet af Bjærg: mod N. af Centralalperne, mod V. af Vestalperne og mod S. af Nord-Apenningerne, den smalleste og laveste Del af Apenningerne, der løber parallel med Genova-Bugten. Vestalperne deles sædvanlig i Søalperne fra Havet til Mont Viso, de kottiske Alper til Mont Cenis og de grajiske Alper til Montblanc. De herhen hørende Dele af Centralalperne er de penninske Alper til Mont Rosa (Alpernes næsthøjeste Punkt) og den vestlige Del af de lepontiske Alper. Po udspringer paa Mont Viso og optager Dora Ripera og Dora Baltea. Dora Baltea kommer fra Montblanc, og fra dens Dal fører Vejen over Store St. Bernhard til Wallis, en anden Vej over Lille St. Bernhard til Savojen. Fra Dora Riperas Dal fører Hovedvejen til Frankrig over Mont Cenis. Der er her anlagt en Jærñvej over Passet og arbejdes paa en anden i en Tunnel gennem Bjærget. Til Nizza fører Vejen over Col di Tenda, hvor Alperne og Apenningerne støder sammen.

Ved Dora Riperas Udløb i Po ligger Turin (Torino), forhen Kongeriget Sardiniens Hovedstad, med brede og lige Gader og anselige Bygninger. Blandt dens Samlinger er det ægyptiske Museum det mærkeligste. — S. for Po ligger Fæstningen Alessandria, nær derved Landsbyen Marengo. N. for Po Novara.

2. Genova,

den forrige Republiks Land, omfatter Nord-Apenninernes sydlige Skraaning. Bjærgene danner i klimatisk Henseende en meget skarp Grænse. Sommervarmen er paa bægge Sider af dem omtrent den samme; men Vinteren er N. for

Bjærgene næsten ligesaa stræng som hos os, medens den paa Sydsiden er 6 å 7° varmere. Genova har derfor en fuldkommen sydevropæisk Plantevækst, og dets Høje er bedækkede med Oliven og Sydfrugter.

Staden Genova hæver sig amfitheatralisk op fra den skønne Havn og er omgivet af Fæstningsværker. Den kaldes la superba paa Grund af sine mange pragtfulde Paladser, men har meget snævre og stejle Gader, de fleste endog utilgængelige for Vogne. Den er en af Europas livligste Handelsstæder og har en meget stor Handelsflaade (næsten $\frac{1}{3}$ af hele Italiens). Ogsaa Industrien er betydelig; bl. a. tilvirkes der Fløjel samt Koral- Guld- og Sølvarbejder.

Længst mod S. O. ligger Spezia med en udmærket Krigshavn.

3. Sardinien

har paa 440 □ M. kun 600,000 Indb. Øen har betydelige Bjærgmasser (højeste Punkt over 5500'), men ogsaa meget frugtbare Sletter, som dog kun dyrkes slet af de raa Indbyggere. Der udføres Hvede, Huder, Thunfisk, Salt. Den største By er Cagliari.

4. Lombardiet og Venetien

har før tilhørt Østerrig. Den nordlige Del af Landet hører til Alpernes sydlige Affald, hvor de flittige Indbyggere ikke blot dyrker Dalene, men ogsaa danner Terrasser paa Bjærskraaningerne ved Hjælp af Stengærder og udfylder Mellemrummene mellem disse og Klippen med Jord. Den betydeligste Dal i Alpelandet er Val Tellina (Veltin), hvorigennem Adda løber til den skønne Lago di Como. Adda udspringer ved Ortles, og forbi dette høje Bjærg fører Vejen over Stilfser Joch, den højest liggende af alle store Veje i Evropa (over 8500') til Adige-Dalen i Tyrol. Fra Nordspidsen af Lago di Como fører Vejen gennem en mindre Dal over Passet Splügen til Graubünden.

Paa Grænsen mellem Bjærglandets sidste Høje og den

rige Poslette ligger en Række anelige Stæder, som danner Forbindelsesleddet mellem Højlandet og Lavlandet og har en Del Industri, især Silkefabrikker. Disse Stæder er: Como ved Søens Sydvestspidse, Bergamo, Brescia, Verona ved Adige, Vicenza og længst mod Ø. Udine. Den største er Verona (60,000 Indb.), som er stærkt befestet og har store Lævnings af et romersk Amfitheater. Vicenza er bekendt af sine skønne Bygninger.

Midt i Sletten S. for Como ligger Milano (Majland), Oldtidens Mediolanum, som til alle Tider har været et Middelpunkt for Norditalien og anses for den rigeste af alle italienske Stæder. Dens Silkefabrikker er de største i Evropa næst efter Lyons, dens Handel meget vigtig. Blandt Bygninger mærkes den herlige Marmordomkirke, en af de største Kirker paa Jorden, med sin Skov af Spire og Statuer.

N. for Milano ligger Monza, hvor den berømte lombardiske Jærnkroner opbevares, ved Ticino Universitetsstaden Pavia, fordum Longobardernes Kongestad, ved Adda Lodi, ved Po det af sine Violiner berømte Cremona.

Det stærkt befæstede Mantova, som ligger i en af Mincio dannet Sø, samt de mindre Fæstninger Peschiera ved Mincios Udløb af Lago di Garda og Legnago ved Adige danner tilsammen med Verona den berømte Fæstningsfirkant, som Østerrig saa længe holdt fast paa.

Over Universitetsstaden Padova, det gamle Patavium, en stor By med over 50,000 Indb., fører Jærnvejen mod Ø. til Lagunerne og paa en $\frac{1}{2}$ M. lang Bro gennem disse ud til Venezia (Venedig). Denne mærkelige Stad ligger paa en Mængde Smaaøer og gennemskæres af Kanaler, til hvilke Husene vender deres Forside. Gondoler træder i Stedet for Vogne; men talrige Broer og snævre Stræder danner Veje for Fodgængere. En bred Hovedkanal deler Staden i to Dele, der kun er forbundne ved den berømte Rialto-Bro. Mange Paladser vidner om Republikens glimrende Tid, men er nu tildels forfaldne, tildels forvandlede til Hoteller

o. s. v. Stadens Middelpunkt er den skønne Markusplads med den pragtfulde Markuskirke, det fritstaaende Klokke-taarn og Dogepaladset. Berømt er ogsaa det store Arsenal. Handelen er kun en Skygge af hvad den forud var. Genstande for Industrien er bl. a. Glasperler, Emaill- og Guldarbejder.

Paa en Lagune S. for Venezia ligger Chioggia; ved en af de Kanaler, som forbinder Adige med Po-Deltaet, den ældgamle Stad Adria, af hvilken det adriatiske Hav, som nu ligger 3 M. fra den, har faaet Navn.

5. Parma og Modena

var før egne Hertugdømmer. Ved Po ligger Piacenza, det romerske Placentia, med et stærkt Citadel. Derfra fører den gamle Hovedvej (den romerske via Aemilia) nedfor de sidste Høje, der løber ud fra Apenninerne, forbi Parma, Reggio og Modena (Mutina). Disse 4 gamle Stæder har et stort Omfang og er velbyggede; den folkerigste er Parma, som er rig paa Konstskatte, især Malerier af Correggio (henv. 50,000 Indb.). I Nærheden af Reggio ligger Correggio, som gav den berømte Maler Navn.

Det lille Landskab Massa-Carrara ligger paa Apenninernes sydvestlige Skraaning. Deri Carrara, hvis Marmorbrud yder den største Del af det Marmor, som benyttes til Billedhuggerarbejde.

6. Toskana

var før et Storhertugdømme. Dertil hørte i den sidste Tid ogsaa Lucca, før en egen lille Stat, et udmærket dyrket og meget tæt befolkede Landskab, som især er rigt paa Olie. Deri den gamle Stad af samme Navn.

Toskanas og nu Italiens Hovedstad Firenze (Florents) ligger i en dejlig Egn paa begge Sider af Arno og fører med Rette Tilnavnet »den skønne». Den havde sin glimrende Tid i Slutningen af Middelalderen, da den var Kul-

turens ypperste Middelpunkt (Middelalderens Athen) og en af Europas rigeste Handels- og Fabrikstæder. Hin Tids herlige Mindesmærker: de skønne Kirker, massive Paladser og især de fortrinlige Konstsamlinger drager en Mængde Fremmede til Staden. Blandt Bygningerne mærkes den store Domkirke med sin høje Kuppel og det lige overfor liggende Baptisterium. Nu er Staden igen i meget stærk Tilvækst, efterat den er bleven Regeringens Sæde. Den er bekendt af smukke Arbejder i Mosaik o. s. v. og er Middelpunktet for den betydelige Straahatte-Fabrikation, som især drives af Bønderpigerne i Arnodalen.

Længere nede ved Arno, ikke langt fra dens Munding, ligger det gamle Pisa, som i Middelalderen naaede en overordentlig Magt og Rigdom, men nu er meget mennesketomt. Samlede paa én Plads ligger den mærkelige Domkirke, det berømte skæve Taarn, Baptisteriet og Kirkegaarden Campo santo, som er omgivet af Buegange med Freskomalerier fra den nyere Konsts ældste Tid. I Nærheden er der berømte Bade.

Fra det stille, ærværdige Pisa fører Jærnvejen til den livlige nymodens Søstad Livorno. Den har næst efter Genova den største Handelsomsætning med Udlandet blandt Italiens Stæder; men Handelen drives mest med fremmede Skibe. Blandt Indbyggerne er der mange Jøder, Grækere og andre Udlændinge. Industrien er betydelig; bl. a. mærkes Koralarbejderne.

Midt i Landet ligger Siena, som i Middelalderen var en mægtig Fristad og har bevaret mange prægtige Bygninger, bl. a. en mærkelig Domkirke, fra hin Tid. — Imellem Siena og Livorno ligger Volterra, det gamle Volterra, højt oppe paa et Bjerg, med mange mærkelige Lævninger fra den etruskiske Oldtid. I Nærheden findes Alabast, som forarbejdes i Staden.

Den bjærgige Ø Elba (lidt større end Møen) er meget rig paa Jærn.

7. De Landskaber, som før hørte til Kirkestaten.

a) Den nordligste Del (mellem Apenninerne og Po) er det frugtbare Romagna. Ved en Arm af Po ligger den store og velbyggede, men nu meget mennesketomme befæstede Stad Ferrara, fordum Hovedstad i et Hertugdømme og et berømt Sæde for Kunst og Videnskab (Ariosto, Tasso).

I en sumpig Egn S. for Po-Deltaet ligger Ravenna, som fra sin glimrende Tid i Slutningen af Oldtiden og Begyndelsen af Middelalderen har bevaret mange mærkelige Bygninger, navnlig Kirker i den ældste kristelige Stil (Basilikaer) og den derefter følgende byzantinske Stil.

Ved den æmiliske Vej og Foden af Højene ligger Bologna, Faenza (hvoraf Fayence har Navn) og Rimini (det gamle Ariminum) nær ved Kysten. Bologna (det gamle Bononia) kaldes »det fede» paa Grund af sin Handel med Pølser og andre Fedeverer eller »det lærde» af sit gamle berømte Universitet. Blandt Bygninger mærkes de to skæve Taarne.

Anm. Ikke langt fra Rimini ligger den lille ældgamle Republik St. Marino (1 □ M).

b) De af Apenninernes Udløbere gennemskaarne, men vel dyrkede og befolkede Egne ved det adriatiske Hav kaldes Markerne. Ved Kysten ligger Sinigaglia (Sena Gallica), hvor der holdes en meget besøgt Messe, og Ancona, d. e. Albustaden, saa kaldet formedelst sin Beliggenhed, en gammel befæstet Handelsstad, blandt hvis Indbyggere der er mange Jøder. — S. derfor Loreto med en berømt Valfartskirke, som indeslutter »det hellige Hus», d. e. den hellige Jomfrus Bolig i Nazaret, som tros at være bragt herhen af Engle.

c) Midten af Landet paa Apenninernes sydvestlige Skraaning kaldes Umbrien. Her ligger Perugia paa et Bjærg imellem Tiberen og Trasimenersøen; den gamle Stad er rig paa Lævninger fra sin tidligere blomstrende Tid, især

Malerier. — Assisi har en mærkelig Kirke, hvori den her fødte hellige Franciskus er begravet. Spoleto er en gammel, fordum betydelig Stad.

8. Syditalien

omfatter det forrige Kongerige Neapel; dog hører dettes nordligste Del, Bjærglandskabet Abruzzo, til Mellemitalien. Apenninerne tiltager fra N. af i Højde indtil dette Landskab, hvor de udvider sig til et Højland og udsender betydelige Sidegrene; i en af disse ligger deres højeste Punkt, Gran Sasso d'Italia (henv. 9000'). Sydligere danner de et langt lavere Højland, men hæver sig igen betydelig paa den kalabriske Halvø og strækker sig lige til dennes Sydspidse (38° N. B). Derimod har den apuliske Halvø kun lave og usammenhængende Højder. Syditalien indeholder Italiens største By, men ellers ikke en eneste over 40,000 Indb.

a) De mod Bugterne ved Gaëta, Napoli og Salerno skraanende Landskaber sammenfattes sædvanlig under Navnet Kampanien.

Nær ved Kirkestatens Grænse ligger Arpino, det gamle Arpinum, Marius's og Ciceros Fødeby. S. derfor den stærke Fæstning Gaëta paa en Klippe, der kun ved en smal Landtunge hænger sammen med Fastlandet. I Campagna felice de historisk berømte Stæder Capua, Aversa og Nola.

Napoli (Neapel) hæver sig amfiteatralsk op ad Højene ved den skønne Bugt og gaar uden skarpe Grænser over i den dejlige, tæt befolkede Omegn. Blandt Bygninger mærkes det store Theater San Carlo og det kongelige Museum, som indeholder alle Slags udmærkede Samlinger, især de rige Skatte fra Herkulanum og Pompeji. Handelsflaaden nærmer sig til Genovas, Omsætningen til Livornos. I Gaderne hersker der en umaadelig Tummel, og Folket, især den laveste Klasse (Lazzaronerne) opholder sig næsten altid i fri Luft.

Mod V. begrænses Staden af Bjærget Posilippo, gennem hvilket en lang Gang fører til den ved sin vulkanske Natur og sine Oldtidslævninger lige mærkelige Egn omkring Bugten ved Pozzuoli (en Underafdeling af Napoli-Bugten). Pozzuoli har mærkelige Lævninger af den gamle romerske Handelsstad Puteoli. Ved Bugten laa fremdeles Romernes berømteste Badested, Bajæ, nu en ussel Landsby, og deres Flaadestation Misenum ved Forbjærget Kap Miseno, noget derfra det ældgamle Cumæ med Avernersøen, hvor Virgil sætter Nedgangen til Underverdenen. Hele Egnen er fuld af udbrændte Vulkaner, Huler, af hvilke der opstiger Svovldampe, hede Kilder o. s. v.

Udenfor Kap Miseno ligger de smaa, men særdeles frugtbare og tæt befolkede Øer Procida og Ischia. Den sidste er meget bjærgig og har berømte varme Bade.

Mod S. O. fører Jærnvejen fra Napoli langs med Bugten igennem en næsten uafbrudt Række af Huse til Portici og videre gennem flere Stæder ved Foden af Vesuv til Castellamare, som har en god Havn, Skibsværfter og næst efter Genova og Napoli den største Handelsflaade af alle italienske Stæder. — Vesuvs lavere Dele er rige Frugt og Vin (Lacrymæ Christi); men jo højere man stiger op, desto mere faar Lavaen Overhaanden, og tilsidst hæver den stejle nøgne Askekegle sig til en Højde af 3500'. Paa Kristi Tid antoges Vulkanen for udbrændt; men efter flere mindre Udbrud fulgte det forfærdelige i Aaret 79, som ødelagde Stæderne Herkulanum, Pompeji og Stabiæ. Af Stabiæ (ved Castellamare) er kun lidet opgravet; Herkulanum ligger tildels dybt begravet under Portici og tilstødende Byer; men Pompeji er for en stor Del afdækket og giver os det mest anskuelige Begreb om Oldtidens Liv.

Paa den sydlige Side af Bugten ligger det skønne Sorrento ved Foden af den høje Bjærgryg, som opfylder Halvøerne mellem Napoli- og Salerno-Bugten. Udenfor

Halvøens Spidse ligger det klippefulde Capri (Capræ) med den berømte blaa Grotte og Lævninger af Tiberius's Palads.

Paa den nordlige Side af Salerno-Bugten ligger Amalfi, en ringe Lævning af den i Middelalderen berømte Handelstad, i en snæver Klipperift, og Salerno, som ligeledes var berømt i Middelalderen, især ved sin Læge-Højskole; om hin Tid minder den ærværdige Domkirke med Gregor den 7des Grav. — Paa Bugtens Østside ligger det gamle Pæstums herlige Tempelruiner i en øde og usund Slette.

b) Apulien (Puglia) indbefatter den apuliske Slette med den af den afsondrede Bjærgmasse Gargano opfyldte Halvø (Oldtidens Apulien) og den apuliske Halvø (Oldtidens Kalabrien).

Midt i Sletten ligger Foggia, der om Vinteren er en ret livlig Handelsstad, men om Sommeren, naar Hjordene er i Bjærgene, bliver meget mennesketom. Ved det adriatiske Hav Handelsstæderne Barletta og Bari.

Paa Østkysten af den apuliske Halvø ligger Brindisi (det gamle Brundisium) og Otranto ved det derefter benævnte Stræde. Ved Taranto-Bugten det gamle berømte Taranto.

c) Kalabrien har en yppig, vulkansk Natur. Af Oldtidens berømte græske Stæder er der kun ringe Lævninger tilbage. Reggio, det gamle Rhegium, ved Messina-Strædet er nu den vigtigste.

9. Sicilien

har paa 500 □ M. c. 2½ Mil. Indb. Det adskilles fra Italien ved det smalle Faro di Messina og danner en Trekant (Trinakria), hvis Spidser ere Forbjærgene Peloro, Passaro (36½° N. B.) og Boeo (Lilybæum). Den største Del af Øen danner et Højland paa c. 1500', hvorfra der igen hæver sig Bjærg, de betydeligste langs med Nordkysten. Adskilt fra de andre Bjærg hæver Ætna

sig fra Catanias Slette til en Højde af 10,500'. Det danner en stor kegleformig Masse med en Mængde Kratere og bestaar af 3 Bælter: det dyrkede, Skovbæltet og det nøgne.

Sicilien er et herligt Land med et varmt Klima (Middeltemperaturen som vor Sommer) og en udmærket frugtbar Jordbund, men for største Delen slet dyrket. Den vulkanske Jordbund yder mere Svovl end hele det øvrige Evropa. Industrien er ubetydelig, Vejene slette, Armoden stor. Befolkningen lever for største Delen i talrige, tildels folkerige Stæder; men mange af dem er dog kun usle Flækker.

a) Den vestlige Del. Palermo, Oldtidens Panormus, ligger herligt ved en Bugt paa Nordkysten og har et halvt østerlandsk Præg. Blandt Bygninger mærkes det gamle arabiske Slot med Kong Rogers prægtige Kapel og den til Stadens Skytshelgeninde Rosalia indviede Domkirke i arabisk-normannisk Stil. Palermo er Siciliens anden og hele Italiens femte Søhandelsstad. — N. for Staden ligger paa Kysten det stejle Monte Pellegrino (Oldtidens Herkte) med Rosalias Grotte, hvortil der aarlig foretages et storartet Triumftog.

Paa Vestkysten ligger Søstæderne Trapani (det gamle Drepana) og Marsala (det gamle Lilybæum). Den første driver især Koralfiskeri, den anden Vinhandel.

Paa Sydvestkysten ligger Girgenti med vigtige Svovlgruber og herlige Lævninger af det gamle Agrigent. I Nærheden Dyndvulkanen Maccaluba.

b) Østkysten. Messina, Oldtidens Messana, er Siciliens vigtigste Handelsstad. Den er omgivet af Forter og har et regelmæssigt, nymodens Udseende efter oftere at være ødelagt ved Jordskælv. Det samme er Tilfældet med Catania, Siciliens tredje Stad (med henv. 70,000 Indb.), som for største Delen er bygget af Lava. Siragosa ligger paa den lille Ø, hvor ogsaa den ældste Del af det gamle berømte Syrakus laa; den driver Handel med Vin.

c) De mindre Øer, som hører til Sicilien. Mod V. ligger de ægadiske Øer, mod N. de lipariske (æoliske). De sidste er meget vulkanske. Hovedøen er Lipari. Stromboli har en Vulkan, som næsten uophørlig sender en Ildsejle i Vejret.

Kirkestaten

udgør nu kun lidt over 200 □ M. med over 700,000 Indb. Den beherskes af Paven, som vælges af Kardinalerne. Den talrige Gejstlighed har næsten hele Bestyrelsen i sine Hænder og ejer tillige med Adelen den største Del af Jordegodset. De lavere Klasser lever i daarlige Kaar, og Udviklingen staar i alle Henseender tilbage.

Roma (Rom) ligger paa bægge Sider af Tiberen (Tevere) henv. 4 M. fra dens Munding. Ringmuren indeluttes endnu den gamle Stads Rum; men den sydlige og østlige Del er opfyldt af Ruiner, Haver og Enge. Derimod er nu den gamle Campus Martius (mod N. V.) bebygget, og det nye Rom omfatter et større Stykke af den højre Tiberbred end det gamle. Der ligger Fæstningen Engelsborg, hvis Grundlag er Hadrians Mausoleum, og det umaadelig store pavelige Residensslot, Vatikanet, som indeholder udmærkede Samlinger af Oldtidens og den nyere Tids Kunstværker, bl. a. Rafaels berømteste Billeder, det sextinske Kapel med Michel Angelos Malerier og det vaticanske Bibliothek med store Skatte af Haandskrifter. Til Vatikanet støder den største af alle Kirker, Peterskirken med sin høje Kuppel. Den skønne Plads foran den er, ligesom andre Pladser i Rom, smykket med en Obelisk og prægtige Springvande. — Paa Campus Martius ligger det gamle Pantheon, nu Kirken Rotonda. Ø. derfor fører Roms Hovedgade Corso fra Piazza del Popolo ved den nordligste Port hen

imod den kapitolinske Høj. Paa denne ligger det kapitolinske Museum, som indeholder herlige Konstschatte fra Oldtiden. Nedenfor Kapitolium ligger det udgravede Forum Romanum med forskellige Ruiner. Derfra stiger man igen op paa Palatinerbjærget, hvor der findes Ruiner af Kejserpaladserne. Ø. derfor ligger det umaadelige Amphitheater Colosseum. Langt ude i en øde Udkant mod S. O. ligger Pavens Sognekirke, Laterankirken. — Af Oldtidslævninger maa fremdeles nævnes mange Ruiner af Templer og Bade, flere Triumfbuer, den store Kloak og flere Vandledninger, som tildels endnu bringer Vand fra Bjærgene og er førte paa Buer gennem Campagnen. I Katakomberne findes ældgamle kristelige Mindesmærker. Talrige adelige Paladser i Byen og Villaer udenfor Byen er rige paa Konstschatte. — Blandt Undervisningsanstalter mærkes Universitetet og det store Missions-Seminarium (Collegium de propaganda fide). Blandt Genstande for Industrien mærkes Mosaiker. Folkemængden udgør 220,000, deriblandt mange Fremmede. Især strømmer Kunstnere fra alle Lande sammen til Konstens Hovedstad. Tommest er Staden i Eftersommeren, naar den slemme Luft (Malaria) hersker. Hvo der kan drager da ud til Bjærgene.

Rom ligger næmlig midt i den usunde Campagna, som danner et højest ejendommeligt øde Landskab med en bølgeformig Overflade og er fuld af Oldtidslævninger fra dens forud blomstrende Tid. I den sumpige Skovegn ved Tiberens Udløb ligger en ussel Lævning af det gamle Roms Havn, Ostia. Nu fører en Jærnvej til Søstaden Civita vecchia. — Mod S. gaaer Campagnen over i de pontinske Sumpe, gennem hvilke den gamle appiske Vej fører til Terracina paa Kirkestatens Sydgrænse. — De her nævnte usunde Sletter er delte i store Ejendomme og har meget faa faste Boliger: tildels dyrkes de af lejede Folk, der i Saa- og Høsttiden kommer ned fra de fattige Bjærgene, tildels tjener de, især om Vinteren, til Græs-

gang for Faar og Geder, i Sumpene for Bøfler, der bevogtes af Hyrder, ofte til Hest.

S. O. for Rom hæver sig i Campagnen det skønt dyrkede og skovbevoksede Albanerbjærg til en Højde af 3000'. Oppe paa Bjærget ligger Albanersøen, der ligesom andre Søer i Kirkestaten synes at udfylde Krateret af en udslukt Vulkan. Paa Bjærgets Affald ligger Albano og Frascati med talrige Sommerboliger.

Paa de yderste Spidser af Apenninernes Udløbere i Campagnen ligger Palestrina med Ruiner af det gamle Præneste og Tivoli, det gamle Tibur, med talrige Oldtidslævninger.

Malta med Gozzo

har paa 5 □ M. henved 150,000 Indb. Øerne bestaar af Kalkstensfjælde, som kun er dækkede med et tyndt Jordlag, men dyrkes omhyggelig og frembringer især Bomuld. Indbyggerne taler en af Arabisk og Italiensk blandet Sprogart. Malta er en vigtig Station for Englands Sømagt, og Hovedstaden La Valetta er en meget stærk Fæstning. Den er tillige en vigtig Handelsstad med to ypperlige Havne og 60,000 Indb.

Kongeriget Grækenland

udgør henimod 1000 □ M. med 1,400,000 Indb. Vel befolkede er de ioniske og nogle af de andre Øer; Peloponnes har omtrent Gennemsnitsbefolkningen, medens Mellemgrækenland og Evbøa næppe har 1000 Mennesker paa □ M. Nogle af Indbyggerne er Albanesere, men de fleste Grækere eller Hellener, der vel i Middelalderen

er blevne meget blandede med Slaver, men dog taler et Sprog (det nygræske), der ikke er meget forskelligt fra det gamle græske. Ogsaa Albaneserne antager mere og mere dette Sprog og smelter sammen med Grækerne. Paa de ioniske Øer findes der en Del Italianere.

Den nye Stat har gjort meget for Undervisningsvæsenet, og de opvakte Grækere stræber ivrig efter at tilegne sig Oplysning; endnu er denne imidlertid kun ringe blandt Menigmand, til hvilken Klasse ogsaa den største Del af den græske Gejstlighed maa henregnes. Paa nogle af Øerne er en Del af Indbyggerne romersk-katholske. — Regeringsformen et konstitutionel med ét Kammer og almindelig Valgret. Finanstilstanden er meget daarlig.

Kun en ringe Del af Landet er opdyrket, og der maa indføres Korn. Der udføres især Korinther, dernæst Olie, Vin og Silke. Kvægavlen indskrænker sig til Faar og Geder. Der er næsten ingen Industri, Vejene er elendige, og Handelsomsætningen er ringe (dog med Undtagelse af de ioniske Øer). Derimod er Fragtfarten paa Middelhavet, som begunstiges af den fortrinlige Beliggenhed og det store Kystomfang, meget vigtig, og Handelsflaaden er næsten lige saa stor som Sverrigs. I Forhold til Folkemængden staar Grækenland i denne Henseende kun tilbage for Norge og omtrent lige saa højt som England.

1. Mellemgrækenland

kaldtes under Tyrkerne Livadien, nu undertiden Rumelia. Den gamle Grænse mellem Nord- og Mellemgrækenland (Bjærgkæden Ota med Passet Thermopylæ) er iøvrigt ikke Kongerigets Nordgrænse; men et Stykke af Nordgrækenland er indlemmet deri, og Grænsen dannes af Bjærgkæden Othrys, længst mod V. af Bugten ved Arta.

De vestlige Landskaber: Akarnanien og Ætolien adskilles ved Floden Acheloos (nu Aspro Potamo). I Ætolien ligger Missolonghi, berømt af sit tappe Forsvar i Frihedskrigen, nær ved Patras-Bugten. Fra denne

fører et snævert Stræde til den korinthiske Bugt eller Bugten ved Lepanto. Lepanto er det italienske Navn paa Staden Epakto, det gamle Navn paktos.

I Landskabet Phokis hæver det mægtige Parnas sig til en Højde af over 7000', Ø. derfor i Bøotien det berømte Helikon. I Bøotien ligger den forrige tyrkiske Hovedstad Livadia og Thiva, som af det gamle Theben kun indtager Kadmeas Plads.

Paa Attikas bjærgige Halvø ligger Hovedstaden Athen i en paa Olivenskov rig Slette. Mange Mindesmærker vidner om Oldtidens Herlighed, fremfor alle Parthenon og andre Bygninger paa Akropolis, den ældgamle Borg, som ligger paa en 500' høj Klippe. Blandt nye Bygninger mærkes det kongelige Slot og Universitetet. En Jærnvæg fører til den 1 M. fra Staden liggende Havn Piræus. Med denne har Athen 50,000 Indb. — Mod S. ender Halvøen i Forbjærgtet Sunion, som af sit Athene-Tempels endnu staaende Søjler har faaet Navnet Kap Kolonnæ.

I det gamle Megaris, den bredere Del af Isthmen, som ved høje Bjerge adskilles fra Peloponnes, ligger den lille Stad Megara.

2. Peloponnes eller Morea.

Den smallere Del af Isthmen eller den egentlige korinthiske Tange er lav; men paa Morea hæver Bjærgene sig igen og blandt dem det berømte Akrokorinth. Ved denne gamle Klippeborgs Fod findes nu ubetydelige Lævnninger af det fordum store og rige Korinth.

V. derfor hæver sig den høje Bjærggruppe Kyllene (over 7000'), som tillige med andre Bjerge danner Arkadiens Nordrand. Bjærgenes Affald til Nordkysten udgør Landskabet Achaja. Deri ligger Patras, som driver vigtig Handel med Korinther.

Arkadien bestaar af mange adskilte Dale og Højsletter. Der findes Ruiner af Mantinea og Megalopolis.

Nu er den største By Tripolitza, der dog var betydeligere under Tyrkerne som Moreas Hovedstad.

Mod V. aabner Arkadien sig igennem Alfios-Dalen til Kystlandet Elis. Ved Alfios laa i Oldtiden det berømte Olympia.

Messenien hører til de frugtbareste og bedst dyrkede Egne af Grækenland. Modon og Navarino er smaa befæstede Søstæder. Den sidste, som ligger nær ved det gamle Pylos, har en udmærket Havn, der dannes af Øen Sfagia, det gamle Sfakteria.

Lakonien gennemskæres af to Bjærgkæder, af hvilke den vestlige, Taygetos (over 7000') ender i Grækenlands Sydspidse Kap Matapan (lidt N. for 36°), den østlige i Kap Malia. Paa den Halvø, der ender i Kap Matapan, bor de fra Frihedskampen bekendte Mainoter. Paa det gamle Spartas Plads er der nu igen anlagt en lille By af samme Navn.

Den største Del af Argolis er en bjærgig Halvø; kun ved det inderste Hjørne af Navplia-Bugten er der en større Slette. I denne ligger den ældgamle Stad Argos og ved Bugten den befæstede Handelsstad Navplia. Af de allerede i Oldtiden ødelagte Stæder Tiryns og Mykenæ findes der mærkelige Ruiner (kyklopiske Mure m. m.).

3. Øerne i Arkipelagus.

a) Ved Kysten af Argolis ligger Spezzia, Hydra og Poros med Stæder af samme Navn. Det er nøgne Klipper; men Skibsfarten nærer deres tætte Befolkning. Den største er Hydra (1 □ M.). Paa Poros er Grækenlands Marine-Arsenal.

b) I Ægina-Bugten mellem Argolis og Attika ligger de i Oldtiden berømte Øer Ægina med berømte Tempelruiner og Salamis.

c) Evbøa (c. 80 □ M.) kaldes nu igen med dette sit gamle Navn, ligesom den befæstede Hovedstad igen

kaldes Kalkis. Hidtil kaldtes bægge Evriipo (italiensk Negroponte) efter Strædet Evripos. Over dette fører en Bro fra Kalkis til Bøtien.

d) N. for Evbøa ligger de nordlige Sporader, af hvilke Skyros er den største.

e) Kykladerne danner ligesom en Fortsættelse af Attika og Evbøa. Den største er Naxos (6 □ M.); men flere af de andre er folkerigere, som Andros, Tinos og især Syra. Paa den sidste ligger nemlig den anselige Handelsstad Hermupolis, som har meget vigtigt Skibsbyggeri og en stor Handelsflaade. — Blandt de øvrige Kyklader mærkes den lille Klippeø Delos med Ruiner fra sin glimrende Tid, Paros med berømte Marmorbrud, Antiparos med en mærkelig Drypstenshule og de vulkanske Øer Milo og Santorini eller Thera. Den sidste danner med flere til forskellige Tider af Havet opstegne Smaaøer et af Vand opfyldt Krater.

4. De ioniske Øer

bestaar af 3 Grupper, af hvilke den nordlige ved Kysten af Albanien omfatter 2 af de 7 Hovedøer (Korfu og Paxo), den mellemste udenfor Patras-Bugten 4 (Levkada, Ithaka, Kefalonia og Zante), den sydlige S. for Morea 1 (Cerigo). De to største, Korfu og Kefalonia, er lidt større end Bornholm, men langt stærkere befolkede. Korfu er det gamle Korkyra, Levkada kaldes ogsaa Santa Mavra, Zante er det gamle Zakynthos og kaldes ogsaa Zakytho, Cerigo er det gamle Kythera. Stæderne Korfu og Zante er anselige Handelsstæder.

Tyrkiet.

Rundt om den østlige Del af Middelhavet udbreder sig de af Naturen rigt udstyrede, forðum højt blomstrende

Lande, der i den nyere Tid har været samlede under de osmaniske Tyrkers fordærlige Herredømme. Naar man medregner Vasalstaterne, udgør det tyrkiske Rige

i Evropa henv. 10,000 □ M. med c. 16 Mill. Indb.

i Asien over 30,000 — — c. 16 — —

i Afrika over 40,000 — — c. 8 — —

Ialt over 80,000 □ M. med c. 40 Mill. Indb.

Disse Angivelser er iøvrigt naturligvis meget usikre.

Af det evropæiske Tyrki staar omtrent $\frac{2}{3}$ under Sultanens umiddelbare Herredømme, medens $\frac{1}{3}$ danner næsten uafhængige Vasalstater.

a) De umiddelbare Besiddelser.

Omtrent Halvdelen af Befolkningen hører til den slaviske Stamme, som er udbredt over hele den nordlige Del af Halvøen. Mod V. (i Bosnien) bor Serber, mod Ø. Bulgarer, ikke blot i Bulgarien, men ogsaa i den største Del af Thracien og Macedonien. — De tre andre Hovedfolk, Tyrkerne, Grækerne og Albaneserne, er omtrent lige talrige, men tilsammen ikke engang saa talrige som Slaverne. Tyrkerne danner smaa Kolonier rundt omkring i Riget, den største i Konstantinopel. De fleste hører til den osmaniske Stamme, en mindre Del til de saakaldte Tatarer. — Grækerne bebor Thessalien, en Del af det sydlige Albanien (det gamle Epiros), Macedoniens og Thraciens Kystegne samt Øerne. — Albaneserne eller Arnauterne bebor den største Del af Albanien. — Desuden findes der en Del Armeniere og Jøder i Stæderne, samt Zigevnere og Tsherkessere, de sidste nylig indvandrede fra Kaukasus.

Tyrkerne, en stor Del af Albaneserne og en mindre Del af Slaverne er Muhamedanere; de fleste Slaver, Grækerne og en Del Albanesere bekender sig til den græske Kirke (under Patriarken i Konstantinopel), nogle Albanesere til den romersk-katholske. — Hidtil har Staten været

nøje knyttet til den muhamedanske Religion, og dennes Bekendere (de troende) har dannet den herskende Klasse, medens »de vantro» (Rajaherne) var udsatte for den vilkaarligste Behandling. Paa den anden Side var de i Besiddelse af en stor Kommunalfrihed og fritagne for Krigstjeneste. Nu er de efter Loven blevne stillede lige med Muhamedanerne; men i Virkeligheden er det langt fra gennemført.

Sultanen, som af de evropæiske Magter kaldes Kejser, er uindskrænket Herre (Padishah), og tillige Kalif eller de troendes Behersker. Ved hans Side staar et Statsraad (Divan). Den første Minister, Storveziren, staar som Sultanens Repræsentant i Spidsen for den verdslige Bestyrelse. Koranen er ogsaa politisk Lov, og dens Fortolkere (Ulemaerne) har stor Indflydelse. De deler sig i Muftier (Retslærde), Kadier (Dommere), og Imamer (Præster). Deres Overhoved, Sheik ul Islam, staar i Spidsen for Religions-, Rets- og Undervisningsvæsenet. Tyrkerne har talrige Skoler, men kun ringe Sans for Konst og Videnskab. De kender ingen Standsforskel, og selv deres Slaver har ofte hævet sig til de højeste Værdigheder, naar de blot var Muhamedanere.

Det frugtbare Land er i det hele taget meget slet dyrket. De flittigste Agerdyrkere er Bulgarerne. Der avles Korn, især Mais, Vin, Tobak, i de sydlige Provinser desuden Olie, Silke, Bomuld (især i Macedonien), og alle disse Produkter giver Overskud til Udførsel. — Kvægaflen er betydelig. Især er der en Mængde Faar og Geder, der drives fra de lavere til de højere Egne. Uld er en Hovedgenstand for Udførselen.

Industrien er ubetydelig, og de forhen ansete tyrkiske Fabrikvarer, som Saffian, rødt Garn, Tæpper, Vaaben, fortrænges mere og mere af billige engelske Varer. — Beliggenheden for Handelen er meget gunstig; men Forbindelsen mellem Landets enkelte Dele hindres ved Bjærgkæder og Mangel paa Veje. Handelen drives af

Grækerne, Armenierne, Jøderne og de i Landet bosatte Vestevropæere (Franker). Handelsflaaden er langt mindre end Grækenlands.

Det tyrkiske Rige deles i Provinser, hvis Bestyrere har forskellige Benævnelser (Pasha er en Titel, som tillægges alle høje Embedsmænd). Her følger vi som sædvanlig den gamle historiske Inddeling.

1. Thracien

begrænses mod N. og V. af skovrige Bjerge. Den vestlige Kæde, Rhodope, er højere end den nordlige, Balkan eller Hæmus. Lavere Bjerge strækker sig langs med det sorte Hav. Fra alle disse Bjerge løber Vandet til Hovedfloden Maritza (Hebrus).

Det smalle Stræde ved Konstantinopel, Oldtidens thrakiske Bosporos, adskiller de to Halvøer, som her fra Evropa og Asien strækker sig ud imod hinanden imellem det sorte Hav og Marmora-Havet. Nær ved det sidste trænger en Fjord fra Strædet over 1 M. ind i den europæiske Kyst og danner en udmærket Havn, som de gamle Grækere kaldte Guldhornet. Derved dannes en Trekant (under 41° N. B.), som i enhver Henseende er fortrinlig passende til en stor Stad, og en saadan har der ogsaa ligget i mere end 2500 Aar. Den helleniske Handelsstad Byzantion blev afløst af den romerske Kejserstad Konstantinopel, denne af den tyrkiske Hovedstad Istambul. — Den egentlige Stad indtager Trekanten, medens Forstæderne for største Delen ligger paa den anden Side af Guldhornet; men ogsaa det paa den asiatiske Kyst liggende Skutari regnes med Rette for en Forstad. Indbyggernes Antal anslaaes til en Million, hvoraf henved Halvdelen er Tyrker. Det hele gør et mageløst Indtryk med sine talrige Moskeer med deres Kupler og slanke Minareter, de brogede Huse blandede med Træer og de af Skibe vrimlende Vande. Husene, der hvert bebos af sin Familie, er iøvrigt uanselige og mest af Træ, Gaderne

smudsige og fulde af herreløse Hunde. Handelen er meget betydelig, Industrien ringe. — Et eget Kvarter paa Spidsen af Trekanten danner Seraillet, som er $\frac{1}{2}$ M. i Omkreds og indeslutter en Mængde Bygninger og Haver. Hovedindgangen kaldes den høje Port, hvilket er blevet en Betegnelse for den tyrkiske Regering. Ikke langt derfra ligger den af Kejser Justinian opførte Sofiekirke, nu Moské, med en paa Søjler hvilende skøn Kuppel. Moskeerne er omgivne af Gaarde og Haver med Springvande, og til dem slutter sig gerne Sultanernes Gravkapeller, Hospitaler og Skoler. Konstantinopel har en Mængde Bade, Kaffe-huse, Bazarer og Khaner (hvor Fremmede uden Betaling finder Husly). Af Lævnninger fra den romerske Tid mærkes de store underjordiske Vandbeholdere, der ligner Paladser, og den berømte Rendebane (Hippodrom). Det gamle Slot de 7 Taarne er forfaldet ligesom de fordum næsten uindtagelige Stadmure. — En Del af Staden er Kvarteret Fanar, hvor de fornemme gamle græske Familier (Fanarioterne) bor. Blandt Forstæderne mærkes Galata (fordum genuesisk) og Pera, som bægge mest bebos af Franker. Det er iøvrigt vanskeligt at bestemme, hvor Konstantinopels Forstæder hører op, da Bosporos-Kysten i en lang Udstrækning er fuld af Landsbyer og Lyststeder. Ved Skutari mærkes den umaadelig store Kirkegaard med sine Cypresser.

Ved Indløbet fra Marmora-Havet til Dardanel-Strædet (Hellespont) ligger Gallipoli paa den thrakiske Halvø (Kersones) med vigtig Handel og c. 50,000 Indb. Strædets smalleste Sted og dets Udløb i det ægæiske Hav dækkes af de gamle og nye Dardaneller.

Ved Maritza ligger Handelsstæderne Filippopel (henv. 50,000 Indb.) og Adrianopel (c. 100,000 Indb.) samt den mindre By Demotika. Filippopel er anlagt af Filip af Macedonien, Adrianopel af Kejser Hadrian. Den sidste var de osmaniske Sultaners Residens, før end de erobrede Konstantinopel. Den store Stad gør nu et

øde Indtryk, men har dog en Del Industri; bl. a. tilberedes der en Mængde Rosenolie og Rosenvand.

2. Bulgarien

bestaar af Balkans nordlige Affald til Donau og er for største Delen skønt og skovrigt. Den største By er Dsjumla (henv. 50,000 Indb.) ved Foden af Balkan, hvor flere Hovedveje støder sammen. Ved det sorte Hav ligger Varna, ved Donau: Nikopoli, Szistova, Ruschtsjuk og Silistria. Alle disse Byer har Betydning dels som Fæstninger, dels som Handelsstæder.

Den nordøstlige Del af Bulgarien, Landskabet Dobrudja, begrænses baade mod V. og N. af Donau og indbefatter (siden den sidste Krig med Rusland) hele Donau-Deltaet. Dets Befolkning er (ifølge samme Krig) bleven forøget ved Indvandring af Tatarer fra Krim. Korn-Udførselen fra Donau-Egnene er betydelig og lettes ved en Jærnvej gennem den sydlige smalle Del af Dobrudja.

3. Macedonien

begrænses mod Ø. af Rhodope, mod V. af de helleniske Bjerge, mod N. af Balkans vestlige Fortsættelse. Denne naar sin største Højde (c. 8000') mod N. V. i Shar Dag (Scardus), en Bjærgknode, som forbinder Balkan, de helleniske Bjerge og de dinariske Alper. Hovedfloderne er Strymon og Vardar.

Ikke langt fra Strymon, i en herlig Slette, som især anvendes til Bomuldsavl, ligger Seres; ved Saloniki-Bugtens nordøstlige Hjørne Saloniki, det gamle Thessalonika, som næst efter Konstantinopel er det evropæiske Tyrkis vigtigste Søhandelsstad og har 70,000 Indb.

S. derfor strækker den bjærgige kalkidiske Halvø med sine 3 Landtunger sig ud i det ægæiske Hav. Den østlige Landtunge (Forbjærget Athos) kaldes det hellige Bjærg, fordi den er fuld af græske Klostere.

4. Thessalien

danner en af Bjærgene omkranset frugtbar Kedel. Mod S. adskiller Othrys det fra Mellemgrækenland, mod V. Pindos fra Epirus. Mod N. hæver den græske Halvøs højeste Bjærg, Olympos (over 9000') sin snedækkede Tinde op over tætte Skove. Det adskilles fra Ossa ved den skønne Dal Tempe, gennem hvilken Salambria (Penios) fører alle Thessaliens Vande til Havet. S. for Ossa strækker det skovrige Pelion sig ud paa Halvøen Magnesia, der er fuld af store og velhavende græske Landsbyer.

Den største By er Larissa ved Salambria. S. derfor ligger Farsala med Ruiner af det gamle Farsalos. Volo ved den derefter benævnte Bugt (indenfor Magnesia) er Thessaliens vigtigste Havn.

5. Øerne.

a) I den nordlige Del af det ægæiske Hav (mellem den thrakiske og den kalkidiske Halvø) ligger de bjærgige Øer: Thasos, Samothraki, Imbros og Limno (Lemnos). Den største er Limno, som har flere udbrændte Vulkaner.

b) Mod S. begrænses det ægæiske Hav af Kriti (Kreta) eller Kandia (under 35° N. B.). Denne lange Ø (c. 180 □ M.) har i ældre Tider været rig og blomstrende, men er nu meget slet dyrket og har kun 200,000 Indb. Den gennemskæres af Bjerge, hvis midterste Del er det gamle Ida (over 7000'). Hovedproduktet er Olie. De vigtigste Stæder er Kandia og Kania.

6. Albanien

bestaar for største Delen af vildt Bjærgland. De krigerske Indbyggere er adsplittede ved deres forskellige Trosbekendelser.

a) Den sydlige Del mellem Pindos og det ioniske Hav er det gamle Epiros. — Den største By er Janina, som i Begyndelsen af dette Aarh. var den mægtige Ali

Pashas Residens. — Arta (det gamle Ambrakia) ligger ved en Flod af samme Navn, der falder ud i Bugten ved Arta. — Ved den vilde Bjærgstrøm, som i Oldtiden hed Acheron, ligger Suli, berømt af sine Indbyggerses Kampe mod Tyrkerne.

b) Nord-Albanien (en Del af det gamle Illyricum) strækker sig langs med det adriatiske Hav. Ved dette ligger Durazzo, det gamle Dyrrhachium; ved en Indsø mod N. Handelsstaden Skutari (Skodra).

7. Bosnien

er et bjærgigt Land, gennemskaaret af de dinariske Alper, som mod N. O. falder af til Grænsefloden Sav, mod S. V. til den dalmatiske Kyst. De Bosniere, som har antaget Islam, er Herrer i Landet og har hidtil undertrykt deres kristne Landsmænd. Hovedstaden Serajevo eller Bosna-Seraj har Handel, Industri, især Vaabenfabrikker, og henved 50,000 Indb.

b) Zernagora eller Montenegro

er et lille Bjærglandskab mellem Albanien, Dalmatien og Bosnien, som regnes for en tyrkisk Vasalstat, men ikke betaler nogen Skat til Sultanen. Indbyggerne er en meget krigersk serbisk Stamme, som bekender sig til den græske Religion. Fyrsten er tillige Vladika, d. e. Landets kirkelige Overhoved.

c) Serbien

udgør 800 □ M. med over 1,200,000 Indb. Det tapre Folk, som for største Delen bestaar af frie Selvejerbønder, bekender sig til den græske Religion og staar under en indfødt Fyrste, der er indskrænket af Folkets Udvalgte og betaler Skat til Sultanen.

Det bjærgige Land er rigt paa Skove, i hvilke en Mængde Svin finder deres Underhold. Det begrænses mod

N. af Sav og Donau. Ved disses Sammenløb ligger Hovedstaden Belgrad, som driver vigtig Handel paa Østerrig.

d) Rumænien

eller de forenede Donau-Fyrstendømmer Vallakiet og Moldau udgør 2500 □ M. med over 4 Mill. Indb. Fyrsten er indskrænket af to Kamre og betaler Skat til Sultanen. Det store Flertal af Indbyggerne er Rumæner og bekender sig til den græske Religion. Den talrige Adel (Bojarerne) er paavirket af fransk Kultur, medens den fattige Bondestand lever i raa Uvidenhed. Zigevnerne er talrige og tildels bosiddende. I Moldau, der tidligere var afhængigt af Polen, er ogsaa Jøderne talrige.

Fra Karpatherne, som danner Vallakiets Nord- og Moldaus Vestgrænse, stiger man gennem skovrigt og skønt Terrasseland ned i Lavlandet ved Donau. Dette er meget frugtbart, men slet dyrket. Imidlertid giver baade Korn- og Kvægavl en betydeligt Overskud, og især udføres der en Mængde Hvede og Mais.

1) Vallakiet er lidt større og meget folkerigere end Moldau. Regeringens Sæde er Bukuresht, en vidt udstrakt By med c. 150,000 Indb., hvor prægtige Paladser og skønne Haver er blandede med usle Hytter og smudsige Stræder. — Ved Donau ligger Braila, som driver meget vigtig Kornhandel.

2) Moldau gennemstrømmes af Sereth og Pruth. Hovedstaden Jassy og den vigtige Handelsstad Galats (ved Sereths Udløb i Donau) har bægge over 50,000 Indb. Ved den nordlige Donau-Arm i det af Rusland afstaaede Land ligger Handelsstaden Ismail.

Det asiatiske Rusland

indbefatter Kaukasuslandene og hele Nordasien (Sibirien med Bilande) og udgør ialt henimod 300,000 □ M. med henv. 10 Mill. Indb.

a) Kaukasuslandene.

Under dette Navn indbefatter vi alle russiske Besiddelser S. for Kuban og Terek imellem det sorte og kaspiske Hav.

1. Det egentlige Kaukasusland.

Kaukasus strækker sig fra Kubans Udløb c. 150 M. mod S. O. til Halvøen ved Baku. Imellem den højeste Spids, Elbrus (over 17,000') og den noget lavere Kasbek har Bjærgryggen en Middelhøjde af 10,000'. Den snedækkede Hovedkæde er omgivet af skovrige Sidekæder og Udløbere, som især udbreder sig mod N. O. over Landskabet Daghistan. Kaukasus er rig paa skønne Dale og vilde, romantiske Egne. To Hovedveje fører over Bjærgene: den ene op ad Terekdalen, forbi Fortet Vladikavkas og Kasbek, ned i Kurdalen til Tiflis; den anden langs med det kaspiske Hav gennem Daghistan, forbi Staden Derbent.

Kaukasus bebos af forskellige Folkestammer, blandt hvilke Tsherkesserne mod V. er de berømteste. Efter lang og tapper Modstand har Russerne nu betvunget alle Bjærgstammerne; men en stor Del af Tsherkesserne er vandret ud til Tyrkiet. De fleste Stammer beherskes af Fyrster og Adelsmænd og bekender sig til den muhamedanske Religion, nogle dog kun af Navn.

2. De transkaukasiske Lande.

S. for Kaukasus ligger herlige Terrasse- og Lavlande, som er rige paa Bomuld, Silke, Vin og Korn. Ved det sorte Hav ligger Mingrelien (det gamle Kolkis), gennemstrømmet af Rion (Oldtidens Fasis), som kommer fra Kaukasus. Imellem Rion og Kur strækker sig Bjærgene, som forbinder Kaukasus med Armeniens Højland. Den østligste Del af dette hører nu til Rusland, og dets højeste Bjærg Ararat (henv. 16,000') ligger paa Sammenstøds-punktet imellem 3 Riger. Russisk Armenien adskilles fra

Kaukasus ved Kurdalen. Dennes øvre og mellemste Del er Georgien; Landskaberne omkring den nedre Kur og langs med det kaspiske Hav danner nu Gouvernementet Baku.

Indbyggerne er dels græske Kristne (navnlig Georgierne og de med dem beslægtede Mingreliere), dels armenske Kristne, dels muhamedanske Tatarer (især i Gouvernementet Baku).

Kaukasuslandenes Hovedstad Tiflis ved Kur (i Georgien) har over 50,000 Indb. og varme Bade. I Omegnen bebos flere Landsbyer af tyske Kolonister. — I Armenien ligger Erivan; ikke langt derfra Klosteret Etshmiadsin, som er Sædet for Armeniernes øverste Patriark. — Handelsstaden Baku ved det kaspiske Hav er berømt af sine Stenolie-Kilder.

b) Sibirien med Bilande.

Efterat Russerne i Slutningen af det 16de Aarh. havde besat Vestsibirien, udbredte de snart deres Herredømme lige til det store Hav; men først i den nyeste Tid har de indlemmet store Stykker af Turan og Mandshuriet i deres umaadelige Rige.

Den europæiske Befolkning (indvandrede fra det europæiske Rusland og disses Efterkommere) bestaar af Embedsmænd, frie Kolonister, Kosakker og forviste. Af de sidste maa nogle arbejde i Bjærgværkerne; andre anvendes som Kolonister. — Den langt overvejende Del af den asiatiske Befolkning hører til den altaiske (turanske) Sprogæt og bestaar af: 1) Finske Folk, som Ostjakerne ved Ob. 2) Samojeder ved Ishavets vestligere Kyster. 3) Tyrkiske Folk, som Kirgiserne mod S. V. (i det nordlige Turan.) 4) Mongoler omkring Bajkalsøen. 5) Tunguser fra Jenisejs østlige Bifloder, som efter dem kaldes Tunguska, til Mandshuriet, hvor de støder sammen med de beslægtede Mandshurer. 6) De østlige Stammer, der synes at danne Overgangen til den amerikanske Race,

som de endnu skattefrie Tshuktsher længst mod N. O., Kamtshadalerne og Beboerne af Kurilerne og Krafto. — Til den jafetiske Sprogæt hører Tadshikerne i nogle Egne af Turan.

Foruden Evropæerne bekender adskillige af de indfødte sig til Kristendommen. Nogle, som Kirgiserne og Tadshikerne, er Muhamedanere, andre, som Mongolerne, Buddhaister; men de raaeste Stammer har endnu bevaret deres oprindelige hedenske Religion, Shamanismen.

I Tundraerne langs med Ishavet og de store Skove S. for disse lever de faa Indbyggere dels af deres Rensdyr, dels af Fiskeri i de store Floder og Jagt paa Pelsdyr (især Egener, Ræve, Sobler). Derefter følger gode Agerdyrkningsegne, hvor russiske Kolonister har store og velhavende Landsbyer, Stepper, i hvilke Faar, Heste og Kameler udgør Beboernes Rigdom, og Bjærgværksdistrikter, som yder Guld, Sølv, Jærn, Kobber og ædle Stenarter.

1) De Ø. for Ural liggende Dele af Gouvernementerne Perm og Orenburg er rige paa Metaller, især Guld. Hovedbjærgværksstaden er Jekaterinburg.

2) Vestsibirien bestaar næsten helt af Lavland og omfatter omtrent Obs Flodland. Denne store Flod kommer fra Altai-Bjærgene, hvis nordlige Affald er et af Sibiriens vigtigste Bjærgværksdistrikter. Efter et langt Løb forener den sig med den endnu større Irtish. Denne kommer fra Højlandet S. for Altai (Songariet) og danner et langt Stykke Grænsen imellem det egentlige Sibirien og Kirgisernes Stepper.

De største Stæder i Vestsibirien (med c. 20,000 Indb.) er: Tobolsk, Omsk (bægge ved Irtish) og Tomsk.

3) Østsibirien bestaar for største Delen af Bjærgland og er endnu langt koldere og svagere befolket end Vestsibirien. Det er imidlertid nu foreget med det frugtbare Amurland, og ad Amur og dens Bifloder er der aabnet det en vigtig Handelsvej. Flere Egne er meget rige

paa Metaller, især Landet ved den øvre Jenisej og dens Bifloder og det dauriske Alpeland Ø. for Bajkalsøen. Denne højtliggende Sø optager Selenga, der ligesom Jenisej udspringer paa Mongoliets Højsletter. Fra Bajkal løber Angara til Jenisej.

Ved Angara ligger Østsibliens Hovedstad Irkutsk, Middelpunktet for Handelen mellem Rusland og Østasien (30,000 Indb.). Handelen med Kina drives over Grænsebyen Kjakta, hvor der omsættes en umaadelig Mængde Té og Pelsværk. — Jakutsk ved Lena er et Hovedoplagssted for Østsibliens Pelsværk.

Ved det store Hav var den lille By Okotsk før det vigtigste Punkt; men nu er Nikolajevsk ved Amurs Udløb langt vigtigere. Der er Dampskibsfart paa Amur, og en Jærnvej er anlagt fra Floden til et for Handelen gunstigere Punkt ved Strædet lige overfor Krafto.

Halvøen Kamtshatka har paa Østkysten en Række høje Vulkaner. Den er yderst svagt befolket af et Fiskerfolk, hvis eneste Husdyr er Hunden.

4) Den nordlige Del af Turan bebos for største Delen af Kirgiserne. Disse, som egentlig hedder Kasaker, lever som Nomader, nærer sig af Kød og Mælk og staar under Sultaner, som erkender den russiske Kejser for deres Overherre. I de kirgisiske Stepper er der nogle adspredte Bjerge, og mod S. O. stiger man fra Balkash-Søen gennem et skønt og frugtbart Terrasseland (det sibiriske Italien) op til Højasiens mægtige Bjerge, længst mod S. til den snedækte Tianshan (Himmelbjærgene). Herfra løber Sir, Oldtidens Jaxartes, gennem Turkestans Alpeland og videre gennem Lavlandet til Aralsøen. Disse Egne danner nu den nye russiske Provins Turkestan. Hertil hører Handelsstaden Tashkend med 70,000 Indb. (mest Tadshiker). Russerne har Herredømmet paa Aralsøen og har sat sig fast paa Østkysten af det kaspiske Hav.

Det sydlige Turan.

Den østlige Del bestaar af Terrasser og Udløbere fra Tianshan, Belurtag og Hindukush; men den største Del er et tørt Lavland, som kun paa enkelte Steder er gjort meget frugtbart ved at lede Flodernes Vand gennem utallige Kanaler. Blandt Produkterne mærkes herlige Frugter.

I Oldtiden var Baktrien S. for Oxus (nu Amu) og Sogdiana mellem Oxus og Jaxartes blomstrende Lande. Efterkommerne af disse Landes gamle Beboere er Persere eller Tadshiker, som her kaldes Bukarer. De bor i de frugtbareste Egne, især i Stæderne, og driver Agerdyrkning, Handel og Industri. Senere blev Landet besat af tyrkiske Stammer, hvorfor det ogsaa kaldes Turkestan (tidligere »det frie Tatar»). Den herskende tyrkiske Stamme er Usbekerne, hvis Kaner behersker større eller mindre Dele af Landet, men i den nyeste Tid tildels er blevne afhængige af Ruslands Magt. I de vestlige Stepper lever Turkmenerne (Turkomannerne) som Nomader og plager Persien ved deres Røvertog; de erkender tildels de usbekiske Kaners Overherredømme. Alle Indbyggerne er Muhamedanere.

De betydeligste Kanater er Bukara, Kiva og Kokand, alle med Hovedstæder af samme Navn. Kiva eller Kovaresm er en Oase ved Amus nedre Løb. Den vigtigste Del af Bukara er det dejlige Landskab Sogd, som gennemstrømmes af en Steppeflod, der med Rette kaldes »den Guld ydende». Der ligger Bukara, et Middelpunkt for Karavanehandelen og for muhamedansk Lærdom og Trosiver (med c. 100,000 Indb.), og det gamle Samarkand, Oldtidens Marakanda og senere Timurs Hovedstad. — Balk (det gamle Baktra) var før ogsaa et eget Kanat, men er nu blevet en Provins af Afganistan.

Det asiatiske Tyrki

omfatter i videre Betydning ogsaa en Del af Arabien. Uden denne er det over dobbelt saa stort som det evropæiske Tyrki, men har næppe engang saa mange Indb. som dette.

I. Lilleasien

kaldes ogsaa Anatoli (= Orienten, Levanten). Det udgør 10,000 □ M. og har maaske 10 Mill. Indb. Mod S. naar det til 36° N. B. Hele Halvøen er Højland. Langs Sydkysten gaar Taurus gennem de gamle Landskaber Cilicien, Pamfylie, Lycien og Karien, Alpelande med skønne Dale og vilde, romantiske Egne. Fra den østlige Ende af Taurus gaar flere Bjærgkæder mod N. O. til Armenien, af hvilke den vestligste sædvanlig kaldes Antitaurus. Gennem de nordlige Kystlandskaber (Pontus, Paflagonien og Bithynien) gaar en Række Bjærgkæder, der falder terrasseformigt af mod det sorte Hav og gennembydes af mange Floder, blandt hvilke Kisil Irmak (Oldtidens Halys) er den største. I de vestlige Landskaber (Mysien, Lydien og det nordlige Karien) strækker lavere Bjerge sig fra Ø. til V. og indeslutter skønne Floddale. De indre Landskaber (Frygien, Galatien, Kapadocien) bestaar af Højsletter paa 3—4000', tildels tørre Stepper med mange Saltøer. Paa Højsletterne hæver sig igen Bjerge, der tildels er udbrændte Vulkaner, som Erdshish (Argæus), Lilleasiens højeste Bjærg (12,000').

Den talrigste Del af Befolkningen bestaar af osmaniske Tyrker. Paa Vestkysten findes mange Grækere, i Stæderne Armeniere. I Stepperne vandrer Turkomanner og mod Ø. Kurdere om som Nomader. Nomadestammerne driver betydelig Kvægavl, men hindrer i mange Egne Agerdyrkningens Opkomst. Dog frembringer det frugtbare Land alle sydevropæiske Produkter og udfører bl. a. Sydfrugter, Olie, Korn, Opium, Silke, Uld.

I det gamle Bithynien ligger (foruden Skutari):

Ismid, det gamle Nikomedia, ved en Bugt af Marmorahavet, Isnik, en ringe Lævning af det gamle Nicæa, og Brussa (Oldtidens Prusa), som fordum var de osmaniske Sultaners Residens og endnu i dette Aarh. en betydelig Stad, men nu meget forfalden efter at være ødelagt ved et Jordskælv.

I Mysien ligger Bergama, det gamle Pergamum.

Af Lydiens Stæder har Magnesia holdt sig som en temmelig stor By (Manisa) og Smyrna som Lilleasiens folkerigste By (150,000 Indb.) og første Handelsstad. Handelen drives mest af Frankerne, som beboer et eget Kvarter af Staden. Jærnveje forbinder Smyrna med nogle af de nærmeste frugtbare Egne.

De sydvestlige Landskaber, især Lycien, er rige paa mærkelige Ruiner fra Oldtiden. — I Cilicien ligger Tarsus, som endnu driver vigtig Handel.

Paa Nordkysten har de berømteste af de gamle græske Kolonier holdt sig, saaledes Sinope i Paflagonien, Amisus, nu Samsun, og Trapezunt (Tarabusun) i Pontus. De to sidste er vigtige Handelsstæder, og Trapezunt driver især en stærk Mellemandel med Armenien og Persien.

Blandt Stæderne i det indre mærkes Angora (i Galatien) og Konja. Angora har mærkelige Lævninger af det gamle Ancyra og er næst efter Smyrna den mest blomstrende Stad i Lilleasien (henv. 50,000 Indb.). Den er berømt af sine Geder, hvis fine Haar tillige med Uld er den vigtigste Udførselsgenstand. Vinteren er her paa Højsletten lige saa kold som hos os, medens Sommeren er meget hed. — Konja, det gamle Iconium, var i Middelalderen længe Hovedstad i et seldshukisk Rige.

Langs Vestkysten ligger en Række skønne og frugtbare Øer, som navnlig frembringer megen Vin. De mærkeligste er: 1) Tenedos lige over for den Halvø, hvor fordum Troja laa. 2) Mytilini, det gamle Lesbos. 3) Kios, som igen hæver sig efter den skrækkelige Øde-

læggelse i den græske Frihedskrig, der tilintetgjorde dets tidligere Rigdom. 4) Ipsara, berømt af Indbyggernes Heltmod i samme Krig. 5) Samos. 6) Kos. 7) Rhodos, den største (over 20 □ M.), men svagt befolket. Staden Rhodos bevarer Minder fra Johanniternes Tid.

S. for Lilleasien (under 35° N. B.) ligger den skønne Ø Cypern, 250 □ M. stor, men svagt befolket. Oldtidens berømte Stæder (som Pafos og Salamis) er sunkne i Grus, og af de fordum berømte Produkter (Vin, Kobber, Skibstømmer) vindes der nu kun lidt.

2. Syrien.

Fra den smalle Kyst ved Middelhavet stiger man op til et Bjærgland, som i Midten (Libanon) hæver sig over 9000', medens det i det nordlige Syrien og især i Palæstina er meget lavere. Mod Ø. falder det stejlt af til en Indsænkning, i hvilken Orontes løber mod N., Jordan mod S. Fra denne stiger man igen op til den østlige Højslette (i Gennemsnit henv. 2000' høj), som for største Delen bestaar af Steppeland og mod Ø. gaar over i Ørken.

Befolkningen er meget blandet saavel med Hensyn til Nationalitet som til Religion; dog er Muhamedanerne langt overvejende. Højslettens Nomadestammer bestaar mest af Arabere. Landet er rigt paa sydevropæiske Produkter, men dybt sunket fra Oldtidens Rigdom og Herlighed.

a) Det nordlige Syrien grænser til Evfratlandet, hvormed det altid har staaet i nøje Forbindelse. Derimod mangler Kysten gode Havne og har ingen betydelige Stæder.

Ved Orontes, der hvor den baner sig et Udløb til Middelhavet gennem en Tværdal, ligger Antakia, en ringe Lævning af det berømte Antiokia.

Paa Højsletten ligger Handelsstaden Haleb eller Aleppo ved en Steppeflod i en skøn Egn (c. 70,000 Indb.). — Mod S. O. i en Oase i den syriske Ørken de vidt strakte Ruiner af det gamle Palmyra.

b) Libanonlandet indbefatter det gamle Fønicien

og Kolesyrien. Af de gamle føniciske Stæder er Sidon og Tyrus nu ubetydelige; men Bejrut er en stærkt fremblomstrende Handelstad med henv. 100,000 Indb.

Libanon bebos for største Delen af Druserne og Maroniterne, tapre syriske Stammer, som flittig dyrker Bjærgenes Terrasser og især driver megen Silkeavl. Druserne bekender sig udvortes til Islam, men har ved Siden deraf hemmelige Lærdomme; Maroniterne danner en med den romersk-katholske Kirke forenet Sekt med en Patriark, en Mængde Gejstlige og Klostre.

Det egentlige Kolesyrien er Indsænkningen mellem Libanon og den dermed parallele lavere Kæde Antilibanon, som adskiller det fra den østlige Højslette. Ligesaa højt som Libanon hæver sig over Nordsyriens og Palæstinas Bjerge, ligesaa højt ligger Kolesyrien over de øvrige Dele af Indsænkningen, og herfra strømmer ikke blot de to Hovedfloder mod N. og S., men ogsaa to andre Floder til Middelhavet og mod Ø. ind paa Højsletten.

Den sidste vander den af Frugthaver og Olivenskove bedækkede dejlige Slette omkring Damaskus og falder længere mod Ø. ud i en stor Sump. Det ældgamle Damaskus har til alle Tider været en stor By og tæller endnu over 100,000 Indb. Ud til de smudsige Gader vender Husene uanselige Lervægge; men i det indre er de ofte skønne og rigt udstyrede med Marmor, Springvande og Blomsterhaver. Staden har betydelig Industri, især Silke- og Bomuldsfabrikker, og er et Middelpunkt for Karavanehandelen. Bl. a. samles her aarlig den hellige Karavane for at drage til Mekka.

c) Palæstina gennemskæres fra N. til S. af Jordens dybeste Kløft, Jordandalen (el Ghor). Allerede den skønne Genezareth- eller Tiberias-Sø ligger 600' og det døde Hav over 1200' under Havets Overflade. Det døde Hav er omgivet af vilde Klipper; mod N. er det meget dybt, mod S. en lav Saltlagune (Sodoma).

Højsletten Ø. for el Ghor, det gamle Peræa med

Ammoniternes og Moabiternes Land, indeholder mange frugtbare Egne og en utallig Mængde Ruiner af gamle Stæder.

Landet V. for Jordan deltes paa Kristi Tid i Provinserne Galilæa, Samaria og Judæa. — I Galilæa ligger de smaa Stæder: Tiberias ved Søen, for en stor Del beboet af Jøder, og Nazareth, mest beboet af Kristne, nær ved Bjærget Tabor.

Paa Kysten ligger Akka (Akre, Ptolemais), der har spillet en stor Rolle i Historien som Fæstning. S. derfor strækker det skønne Bjærg Karmel sig som et Forbjerg ud i Havet; derpaa et berømt Kloster.

I Samaria ligger Nablus, det gamle Sikem, ved Foden af Samaritanernes hellige Bjærg Garizim. I den overvejende muhamedanske Stad findes endnu en lille samaritansk Menighed.

I Judæa ligger Jerusalem, »den hellige« (som den almindelig benævnes paa arabisk), paa en 2400' høj Kalkflade, som ved Fordybninger deles i flere Høje og paa 3 Sider falder af til dybe Kløfter. Staden er omgivet af Mure og Taarne og tæller nu 20,000 Indb. Jøderne, Muhamedanerne og de Kristne har deres særegne Kvarterer; men de sidste er delte i 5 Sekter, som alle har Del i den hellige Gravs Kirke. Paa det gamle Tempels Sted staar nu en af Muhamedanernes helligste Moskeer.

S. for Jerusalem ligger Bethlehem, hvis kristne Indbyggere bl. a. forfærdiger Rosenkranse, Kors af Perlemoder o. s. v., som de sælger til Pilegrimmene. I et stort fæstningsagtigt Kloster findes Mariakirken med en altid oplyst Grotte, der anses for Kristus's Fødested. — Længere mod S. Hebron med en mærkelig gammel Moské (over Abrahams Grav).

Paa Kysten ligger Jaffa, der især er bekendt som Pilegrimmenes Landingssted, og længst mod S. den gamle filistiske Stad Gaza, der har holdt sig som en vigtig Handelsplads paa Vejen mellem Syrien og Ægypten.

3. Mesopotamien

i videre Betydning indbefatter: a) det egentlige Mesopotamien eller el Dshesireh (Øen) imellem Evfrat og Tigris fra den sidstes vestlige Kilde (meget nær ved Evfrat) til den Egn, hvor de igen nærmer sig stærkt til hinanden, og Kanalforbindelsen imellem dem begynder. b) Irak Arabi, det gamle Babylonien, fra denne Egn til den persiske Bugt, ikke blot imellem, men ogsaa paa bægge Sider af Floderne.

a) El Dshesireh bestaar mod N. af græsrigt Bjærg- og Terrasseland, mod S. af øde Sletter. Bjærgene bebos mest af Kurdere, Sletterne af Arabere, og disse røverske Stammer har tilintetgjort al tidligere Velstand.

Imod N. V. ligger Orfa, det gamle Edessa; ved Tigris Mosul. Lige over for Mosul er de mærkelige Ruiner af Ninive blevne udgravede af Jorden.

b) Irak Arabi overgik i Oldtiden alle andre Lande i Frugtbarhed; men medens dengang Flodernes Oversvømmelser gennem utallige Kanaler vandede hele Landet, er nu de fleste Egne blevne til Sump eller Ørken, og arabiske Nomader har næsten hele Landet inde. Flodbredderne er imidlertid paa mange Steder bedækkede med Daddelpalmer, og hist og her har Araberne bekvæmt sig til at tage fast Bolig og dyrke Jorden.

Af de mange glimrende Stæder, der i ældre Tider har afløst hinanden i dette Land, er kun Bagdad (ved Tigris) tilbage. Den er dybt sunken, men dog endnu en vigtig Handelsstad med over 50,000 Indb.

S. derfor ved Evfrat ligger Hilla, omgivet af det ældgamle Babylons Ruiner. Disse bestaar i umaadelige Murstensdynger, og saadanne finder man ogsaa paa andre Steder rundt omkring i Landet.

Ved Shat el Arab ligger Basra, en ringe Lævning af den under Kaliferne blomstrende Handelsstad Balsora.

4. Tyrkisk Armenien

bestaar af kolde og træløse Højsletter, adskilte ved Bjærg. Armenien er højere end de to Højlande, imellem hvilke det danner Forbindelsen (Lilleasien og Iran). Armenierne lever her i deres oprindelige Hjem mest af Agerdyrkning og Kvægavl, medens de som Købmænd har udbredt sig over andre Lande. Derimod er muhamedanske Folkeslag igen vandrede ind i Armenien, især Tyrker og mod S. Kurder.

De største Stæder er: Erzerum nær ved Evfrats Kilde (henv. 50,000 Indb.) og Van ved Søen Van. Erzerum ligger paa Handelsvejen mellem Tarabusun og Persien. Nær ved den russiske Grænse ligger Fæstningen Kars.

5. Tyrkisk Kurdistan.

Under dette Navn forstaar man Bjærglandet Ø. for Tigris, skønt Kurderne har udbredt sig langt videre. De lever halvt som Nomader, halvt som Agerdyrkere under talrige Høvdinger. Imellem de muhamedanske Kurdere bor der en Del Kristne (Nestorianere).

Arabien

udgør henved 50,000 □ M., men har næppe mere end 5 Mill. Indb. Paa 3 Sider omgivet af Havet gaar det mod N. uden bestemte Grænser over i den syriske Ørken, som udbreder sig imellem Syrien og Mesopotamien. Det tørre Land danner Overgangen til Afrika: det har ikke en eneste betydelig Flod, kun Vadi'er d. e. Dale, i hvilke Vandet samler sig i Regntiden. Men kun imod S. falder der en større Regnmængde, medens den største Del af Landet hører til det regnløse Bælte.

Højsletterne i det indre (Nedjed i videre Betydning) indeholder imidlertid ikke faa Dale med Brønde, Marker,

Græsgange og Daddelskove. Men rundt omkring og tildels tværs igennem disse frugtbare Højsletter strækker der sig Sand- og Stenørkener. Udenom disse hæver der sig Bjerge, for største Delen nøgne og ikke synderlig høje; kun i Jemen og Oman danner de højere, bredere og frugtbare Bjerglandskaber. Udenom Bjergene gaar der igen langs med Havet en meget tør og hed smal Kyststrækning. — Den største Del af Landet S. for Vendekredsen er iøvrigt aldeles ubekendt.

Araberne hører til den semitiske Sprogæt og bekender sig til Islam, dog med forskellige Afvigelser i flere Egne. De bestaar af Stadbeboere, Bønder (Fellaher) og Beduiner. De sidste drager omkring som Nomader med deres udmærkede Heste, Kameler og andre Husdyr. Mange af dem driver dog ogsaa nogen Agerdyrkning og avler især Dadler, som i de fleste Egne udgør det vigtigste Næringsmiddel; men ofte overlader de disse Beskæftigelser til deres Slaver og indfinder sig kun i Høsttiden ved deres Ejendomme. De hæver Afgifter af de rejsende eller plyndrer dem. Mange af dem er kun af Navn Muhamedanere og har i Virkeligheden bevaret den ældgamle Soltilbedelse.

Under Muhameds Efterfølgere udbredte Araberne sig erobrende over mange andre Lande, til hvilke de forplantede deres Religion, Sprog og Sæder; men deres Hjemstavn blev ikke meget paavirket af Kalifatets Kulturliv. I den nyere Tid har den osmaniske Sultan som de troendes Behersker faaet Indflydelse blandt alle sunnitiske Arabere, og Vestkysten hører til det tyrkiske Rige.

1. Det petræiske Arabien

danner et mærkeligt Overgangsled mellem Arabien, Ægypten og Syrien. I naturlig Henseende hører det nærmest til det sidste, da det er en Fortsættelse af Palæstinas Bjergland, ligesom el Ghor fortsættes til Bugten ved Akaba. Hele Landet bestaar af Ørkener og vilde Bjerge, som

mod S. paa Sinais Halvø naar en Højde af over 8000'. Der ligger de berømte Bjerge Sinai og Horeb, og i en højtliggende Dal har et gammelt græsk Kloster holdt sig midt imellem de vilde Beduiner, der udgør Landets ringe Befolkning.

I en østlig Sidedal af el Ghor findes prægtige Ruiner af den gamle Stad Petra, der er udhugne i Sandstensklipperne.

2. Hedjas

indbefatter Muhamedanernes hellige Land med Profetens Fødeby Mekka og hans Begravelsessted Medina. Bægge disse Stæder har deres Hovednæring af Pilegrimmene, og de hellige Karavaners Ankomst frembringer for en kort Tid et overordentligt Liv i deres ellers stille og øde Gader.

Mekka ligger i en Dal i Højslettens Affald. Her findes Muhamedanernes ypperste Helligdom Ka-aba, hvis Opførelse tilskrives Abraham. Det er en lille firkantet Bygning, som ligger i en af Søjlehaller omgiven Gaard og indeholder den sorte Sten, som fra ældgammel Tid af har været Genstand for Arabernes Tilbedelse. — Mekkas Havn, Djidda, ved det røde Hav, er en vigtig Handelsstad og Sædet for den tyrkiske Pasha i Arabien.

Medina, egentlig Medinet el Nabi (Profetens Stad), ligger paa Højsletten og har en berømt Moské med Profetens Grav.

3. Jemen

er Oldtidens lykkelige Arabien. Fra den flade Kyst kommer man først til lavere Bjerge, som især frembringer Kaffe, derpaa til det højere Bjergland, der har et sydevropæisk Klima og frembringer Vin og Frugter. — Den mægtigste Fyrste er Imamen af Sana, der dog ikke har stor Myndighed over de mange mindre Sheiker.

Staden Sana ligger i en frugtbar Dal 4000' over

Havet og har c. 50,000 Indb. Ø. derfor findes Ruiner af det gamle Saba.

Paa Vestkysten ligger flere Handelsstæder, blandt hvilke Mokka er den mest bekendte. De udfører især Kaffe, dernæst Røgelse og Gummi, af hvilke Produkter imidlertid en stor Del kommer fra Afrika.

Paa Sydkysten ligger Adén, en stærkt befæstet Stad, som tilhører England («Asiens Gibraltar»). Den ligger paa et Forbjærg, som kun ved en smal Tange hænger sammen med Fastlandet. Som Station imellem Suez og Bombay er den bleven en vigtig Handelsstad.

4. Oman

er den eneste større Halvø, der træder frem fra det lidet indskaarne Arabien. Det er det mest blomstrende Land i Arabien, og dets Sultan har tillige Herredømmet over flere Kystegne ved den persiske Bugt. Han har en ikke ringe Sømagt og deltager selv i den livlige Handel, som drives fra Staden Maskat. Denne har 50,000 Indb., blandt hvilke de indiske Købmænd (Banianer) spiller en vigtig Rolle.

Afhængige af Oman er Bahrejn-Øerne i den persiske Bugt, hvor talrige Dykkere driver et meget betydeligt Perlefiskeri.

5. Nedjed

omfatter i snævrere Betydning en Del af Arabiens indre Højland N. for Vendekredsen, som bebos af Vahabiterne, muhamedanske Puritanere, der hader al Kultur og Luksus og næst Afgudsdyrkelse betragter Tobaksrygning som den største Synd. De har udbredt deres Herredømme over flere Landskaber lige fra Mekkas Nærhed til den persiske Bugt.

Persien

omfatter den vestlige Halvdel af Irans Højland med Overgangslandskaberne Aserbejdshan, hvor igennem man stiger op til Armenien, Persisk Kurdistan og Kustistan, hvor igennem man stiger ned til Mesopotamien. Det udgør over 20,000 □ M. med henv. 5 Mill. Indb. De fleste af disse er Persere eller Tadschiker, et begavet Folk med et ved en betydelig Litteratur uddannet Sprog, som hører til den jafetiske Sprogæt, men er blevet meget blandet med Arabisk. De allerfleste er shiitiske Muhamedanere; kun faa (Parserne) holder endnu fast ved Zoroasters Religion. — Tyrkiske Stammer, især mod N., Kurdere, især mod V., og Arabere, især mod S. V., er temmelig talrige og lever tildels som Nomader. Af tyrkisk Stamme er Shahen, der regerer med despotisk Magt.

I Alpelandskabet Aserbejdshan ligger Tebris, som driver vigtig Handel, især over Erzerum og Tarabusun, dernæst over Tiflis (over 100,000 Indb.).

Det kaspiske Havs Sydkyst er meget fugtig, varm, frugtbar og skovrig, men ogsaa meget usund. Den har betydelig Silkeavl. Den vigtigste Stad er Ræst.

Kysten skilles fra Højsletten ved Elburs-Bjærgene, hvis højeste Spidse, den udbrændte Vulkan Demavend, hæver sig til c. 18,000'. Højsletten har et meget tørt Fastlandsklima og en overordentlig klar Luft. Dens vestlige Hjørne imellem Elburs og de sydvestlige Randbjærgene bestaar imidlertid for største Delen af Bjærg og velvandede Sletter og er rig paa Hvede, Vin, Lægeplanter og herlige Frugter. Stæderne er omgivne af de dejligste Haver, men paa mange Steder er de gamle Vandledninger forsojede, og alt bærer Præg af Forfald. Faareavlen er betydelig, Hestene fortrinlige.

Persiens Hovedstad Teheran ligger i en Slette (over 3000' over Havet) ved Foden af Demavends Forbjærg.

Om Vinteren bor Shahan her, og Staden har da over 100,000 Indb.; men om Sommeren drager Hoffet og en stor Del af Befolkningen til køligere Egne, hvor de bor i Landsteder eller Telte.

I saadanne højere Egne ved Foden af de sydvestlige Randbjerge ligger Landets ældre Hovedstæder Hamadan og Isfahan. Hamadan er det gamle Ekbatana, som i Oldtiden var Mediens Hovedstad. Isfahan er den forrige muhamedanske Hovedstad, som tildels ligger i Ruiner, men endnu har store Lævnings af fordums Herlighed. Den er endnu Persiens vigtigste Fabrikstad og har over 50,000 Indb.

Sydvestrandens Bjerge danner en bred Bue og bestaar af parallelle Kæder med meget besværlige Passer og skønne Længdedale. I en saadan Dal ligger Shiras, Hovedstaden i Farsistan (det gamle Persis), berømt af sin Vin. Ikke langt derfra Ruinerne af den gamle persiske Hovedstad Persepolis med deres Søjler og Kileindskrifter.

Kusistan skraaner fra Randbjergene ned til Lavlandet ved Shat el Arab. Her laa det gamle Susa, hvis Ruiner danner vidt udstrakte Murstensdynger (Shush).

Den østlige Del af Persien bestaar for en stor Del af saltholdige Ørkener. Mod N. i Landskabet Korasan (det gamle Parthien) ligger Meshed, et meget besøgt shiitisk Valfartssted med vigtig Handel og over 50,000 Indb. — Mod S. Kerman i Landskabet af samme Navn, det gamle Karamanien.

Sydkysten tillige med Øerne i Ormus-Strædet tilhører Sultanen af Oman.

Afganistan

begrænses mod N. af den høje Hindukush, som hæver sig til over 18,000', og lavere Bjerglandskaber V. derfor

(Paropamisus), mod Ø. af Sulejmans-Bjærgene. Landet bestaar dels af høje Bjerge med mellemliggende frugtbare Dale, dels af kolde Højsletter, mod S. V. af Ørkener. Det er halvt saa stort som Persien, men har maaske næsten ligesaa mange Indb. De talrigste blandt disse er de herskende Afganere og især mod V. Persere. Afganerne er Sunniter.

Den store Vej fra Persien til Indien fører forbi Herat, Kandahar og Kabul, Handelsstæder med c. 50,000 Indb. Kabul er Hovedstaden og ligger ved Floden af samme Navn (6000' over Havet).

Belutshistan,

Oldtidens Gedrosien, begrænses mod Ø. af Brahu-Bjærgene og bestaar for største Delen af tørre Højsletter, som gennem Randbjerge falder af til den hede Kyst ved det arabiske Hav. Indbyggerne (Belutsher og Brahuer) lever for største Delen som Nomader.

Forindien

bestaar af to Trekanter (Hindostan og Dekan), som har en fælles Grundlinie under Krebsens Vendekreds. Dekans Højland strækker sig ud i det indiske Hav og ender mod S. i Kap Komorin (under 8° N. B.); Hindostans Lavland indesluttet mod V. af Brahu- og Sulejmans-Bjærgene, mod N. O. af Himalajas vældige Bjærgmasse og naar længst mod N. ved Indus. Naar man regner de Dele af Himalaja, som ikke hører til det kinesiske Rige, med til Forindien, kan dette anslaaes til henimod 70,000 □ M. med over 200 Mill. Indb. Det har saaledes over

4 Gange saa mange Indb. som alle de hidtil omtalte (over 6 Gange saa store) asiatiske Lande tilsammen og kan derimod i Størrelse og Folkemængde sammenlignes med Evropas Fastland undtagen det russiske Rige. Gangeslandet er ligesaa tæt befolket som Evropas bedst befolkede Stater.

Alle Folkeslag, som fra Oldtiden af har været bosatte i Forindien, sammenfatter man under Navnet Hinduer; men de hører iøvrigt til ganske forskellige Stammer. De egentlige Hinduer, som hører til den jafetiske (indo-evropæiske) Sprogæt, bebor især Hindostan og taler forskellige Sprogarter, som nedstammer fra deres gamle hellige Sprog, Sanskrit. Nationerne i Dekan taler derimod Sprog, som ikke hører til den jafetiske Sprogæt; men de fleste af dem har tidlig antaget Hinduernes Religion og Kultur. Imidlertid findes der endnu forskellige vilde Bjærgstammer, som slet ikke har faaet Del i det braminske Kulturliv. Ligeledes lever der blandt Hinduerne foragtede Kaster, der ikke er optagne imellem dem, som Pariaerne. — Af Hinduernes 4 gamle Hovedkaster har Braminerne bevaret deres Anseelse og danner en Art Adel, men er ingenlunde alle Præster. De to andre højere Kaster (Krigerne og de næringsdrivende) er saa godt som forsvundne, medens den langt overvejende Del af Folket hører til Sudraernes Kaste, som igen deler sig i mange Underafdelinger.

Allerede i Middelalderen trængte muhamedanske Folk ind i Indien og stiftede der forskellige Riger; men især blev Stormogulens Rige (fra det 16de til det 18de Aarh.) mægtigt. Disse Folk bestaar mest af iraniske og tyrkiske Stammer, men har for største Delen antaget Hinduernes Sprog. Derimod har en Del Hinduer antaget Islam. — I langt mindre Antal findes Parsere (skønt flere end i selve Persien) og Evropæere af forskellige Nationer, mest Englændere, som nu er Herrer næsten

i hele Landet. — Til Kristendommen har endnu kun en ringe Del af de Indfødte omvendt sig..

Forindien har fra Oldtiden af været berømt for sin Rigdom paa herlige Produkter. Hovednæringsmidlet er Ris, hvorefter der ogsaa udføres meget. Hvede og forskellige Palmearter yder dernæst Fødemidler. Bomuld er det almindelige Klædningsstof, og Bomuldsvæverierne har fra gammel Tid af været meget betydelige; men nu udføres det meste Bomuld raat til England for igen at vende tilbage som Bomuldstøjer. Andre Hovedgenstande for Udførselen er: Opium, Indigo, Sukker, Silke, Uld, Salpeter. Ogsaa Té er i den nyeste Tid blevet et vigtigt Produkt. Bambusrøret yder det almindelige Bygningstømmer. Indien er berømt af sine Diamanter og andre Ædelstene. Blandt Husdyr er de vigtigste: Hornkvæg af forskellige Arter (som Pukkeloksen) og Elefanter.

Handelen er meget betydelig, især med England. I den nyeste Tid er der anlagt storartede Kanaler og Jærnveje. Landet har mange store Stæder. De 3 største er de engelske Gouvernements-Hovedstæder: Kalkutta, Bombay og Madras (imellem 400,000 og 1 Mill. Indb.). Omtrent 12 andre Stæder har imellem 100,000 og 300,000; men af disse nævner vi kun de mærkeligste.

1. De uafhængige Stater i Himalaja.

a) Kashmir omfatter den nordvestlige Del af Himalaja, som her bestaar af flere parallelle Kæder med højtliggende Dale imellem sig. Den berømteste af disse er den skønne Kashmir-Dal med Hovedstaden Kashmir eller Srinagar. Denne er bekendt af sine Shavlsfabrikker og har over 50,000 Indb. (fordum langt flere). — N. O. for Kashmir-Dalen ligger den øvre Indusdal imellem meget høje Bjerge. I Karakorum-Kæden N. for Indus har man maalt det næsthøjeste bekendte Bjerg paa Jorden 26,500').

b) Nipal ligger i Midten af Himalajas Sydaffald.

Himalaja danner her én Hovedkæde med mægtige Bjærgknuder; i en af disse hæver Mount Everest sig over 27,000'. Bjærgene falder stejlt af gennem det indiske Alpeland, og S. for dette frembringer de nedstrømmende Floder en Sumpstrækning med tætte Skove, fulde af vilde Dyr.

c) Butan ligger mod Ø., ligeledes paa Sydaffaldet. Dets Indbyggere er af tibetansk Stamme og bekender sig til den buddhaistiske Religion. En Lama, i hvilken Guddommen tros at bo, er den øverste Herre.

2. Det umiddelbart engelske Indusland

bestaar af det forrige Sik-Rige og Sind. Det første omfatter Landet imellem Sulejmans-Bjærgene og Indus samt Pendjab (Femflodlandet) imellem Indus og dens store Biflod Setledsh. Bæge udspringer nær ved hinanden i Tibet; men medens Indus først løber et langt Stykke mod N. V., inden den ved Himalajas Vest-Ende vender sig mod S. V., bryder Setledsh meget hurtigere igennem Bjærgene. Imellem bæge flyder de 4 fra Alexander den Stores Tog bekendte Bifloder til Setledsh, af hvilke Hydaspes og Hyfasis er de berømteste.

Pendjab er for største Delen Lavland, men kun frugtbart ved Floderne. Blandt Beboerne er der mange Muhamedanere og en Del Siker, den forhen herskende Stamme, som danner en egen Religionssekt (ligesom et Mellemed mellem den braminske og muhamedanske Religion). Deres forrige Hovedstad Lahore har c. 100,000 Indb.

Sind, der ogsaa før var en egen Stat, indbefatter Landet mellem Brahu-Bjærgene og Indus (Sind), det lidet opdyrkede og om Sommeren oversvømmede Indus-Delta og en Del af den store Ørken, som udbreder sig Ø. for Floden. Indus-Mundingerne er foranderlige og uden Havneplads; men en Jærnvæg fører fra Deltaets Begyndelse til Karatshi ved Brahu-Bjærgenes sydlige Fod, en stærkt fremblomst-

rende Handelsstad med henv. 100,000 Indb., over hvilken Induslandets og Afganistans Produkter udføres.

3. Det umiddelbart engelske Gangesland.

Ganges og dens vigtigste Biflod Djamna udspringer nær ved hinanden paa Himalajas Sydside. De løber bægge først mod S., derpaa mod S. O. og indeslutter imellem sig det rige Doab, som med de nærmest omliggende Egne danner Nordvestprovinsernes tæt befolkede Gouvernement.

Den hellige Ganges's Kilde og andre mærkelige Punkter i dens Løb besøges af talrige Pilegrimme. Ved Hardvar, hvor den træder ud i Sletten, holdes en uhyre besøgt Messe.

Ved Djamna ligger Delhi og Agra, som vel endnu bægge har over 100,000 Indb., men forud var langt større som Stormogulens Hovedstæder. Især var Delhi en af Jordens største og prægtigste Stæder. Agra har bevaret flere Pragtbygninger fra sin glimrende Tid.

Noget mindre, men i Tilvækst som Nordvestprovinsernes Hovedstad og vigtig Vaabenplads er Allahabad ved Sammenløbet af Ganges og Djamna.

Gangeslandets største Stæder (næst efter Kalkutta) er Lakno, Benares og Patna, de første med e. 200,000, Patna med 300,000 Indb. Lakno var indtil den store Opstand (1857) Hovedstaden i et eget Kongerige (Avd) og folkerigere end nu. Benares er Hinduernes helligste Stad og Middelpunktet for braminsk Lærdom og Overtro. Dens snævre Gader vrirler af Præster, Tiggere og hellige Dyr, Gangesbredderne er forsynede med Marmortrapper og fulde af Helligdomme, og mange Hinduer ender her deres Liv. Patna er en smudsig Handels- og Fabrikstad; især tilberedes der en Mængde Opium.

Omkring Ganges's og Bramaputras nedre Løb ligger Landskabet Bengalen. Bramaputra kommer fra Tibet; men ved Himalajas Østgrænse er dens Løb ubekendt.

Derfra løber den mod S. V. gennem Dalen Assam (hvor Tébusken vokser vild) ind i Bengalen, hvor den ved flere Arme træder i Forbindelse med Ganges-Deltaet. Dette er mod N. meget frugtbart ved Flodarmenes Oversvømmelser; men mod S. bestaar det af de saakaldte Sunderbands, en Labyrint af halvt oversvømmede Skove, fulde af Tigere og Krokodiller. Ganges's Hovedarme er den østlige (den egentlige Ganges) og den vestlige (Hugli).

Ved Hugli ligger Kalkutta, den indiske Generalgouverneurs Sæde og Landets anden Handelsstad. Den egentlige Stad har 400,000 Indb.; men med de store Forstæder og tæt bebyggede Omgivelser anslaaes Befolkningen til en Million. Den »hvide« (evropæiske) Staddel er meget pragtfuld, den »sorte« uanselig. Kalkutta har et Universitet og andre videnskabelige Anstalter.

4. Det umiddelbart engelske Dekan.

Dekan begrænses mod N. af Vindhja-Bjærgene, der bestaar af flere lave Kæder. Langs med Vestsiden strækker sig de noget højere vestlige Ghatsbjærgene, som kun ved en smal Kyst adskilles fra det arabiske Hav. Fra dem falder Dekan gennem Højsletter og Lavland af til Østkysten. De saakaldte østlige Ghats danner ingen sammenhængende Bjærgkæde. Betydelige Floder, som Godavery og Krishna, løber fra de vestlige Ghats til den bengalske Bugt.

Østkysten bestaar af flere Afdelinger med forskellig Retning. Paa den Del af den, som gaar næsten lige fra N. mod S. (Koromandelkysten) ligger den store Gouvernementsstad Madras og det forhen danske Trankebar. Madras er Forindiens tredje Handelsstad, skønt den mangler Havn, som Østkysten i det hele i denne Henseende er meget slet udstyret. Den har over 400,000 Indb.

Paa Malabarkysten (den sydlige Del af Vestkysten)

ligger Kalikut, hvor Vasco de Gama landede. — Længere mod N. ligger Øerne Bombay, Salsette og Elefanta. Paa den første ligger Gouvernementsstaden Bombay, som i den nyeste Tid ved sin overordentlig store Bomulds-Udførsel har hævet sig til Indiens første Handelsstad. Herfra afgaar Dampskibene til Sues, og en Jærnvej fører paa en Bro over Salsette til Fastlandet. Blandt Indbyggerne, hvis Antal nærmer sig til en Million, er der mange rige og vindskibelige Parsere. — Paa Salsette og Elefanta findes mærkelige Tempelgrøtter fra Indiens Oldtid.

5. De afhængige Stater.

Omtrent $\frac{1}{4}$ af det britiske Forindien (i Fladeindhold mere) staar under afhængige indfødte Fyrster. Dertil hører:

a) Radshputernes mange Smaastater imellem Indus og Djamna. Den herskende Stamme, Radshputerne, gælder for Efterkommere af Krigerkasten.

b) Maratternes Stater S. for de forrige i Bjærglandet paa Grænsen af Hindostan og Dekan. Den betydeligste Marat-Fyrste er Scindia, som har sit Sæde i Udjen, en af Hinduernes hellige Stæder, der ligger ved Vindhja-Bjærgenes nordlige Fod i Landskabet Malva (c. 100,000 Indb.)

c) Hajdarabad, hvis Fyrste kaldes Nizam, den største af alle Indiens Vasalstater. Hovedstaden Hajdarabad har c. 200,000 Indb. I Nærheden ligger det af sine Diamanter berømte Golkonda.

d) Majsur med en Hovedstad af samme Navn. Den tidligere Hovedstad Seringapatam er berømt som Fæstning fra de Krige, denne Stats Fyrster i forrige Aarh. førte med Englænderne. Majsur er nu kun af Navn en egen Stat: Radjaen faar en Del af dens Indtægter; men Regeringen er i Englændernes Hænder.

6. De portugisiske Besiddelser

er en ringe Lævning af fordums Magt. Hovedstaden Goa ligger paa Vestkysten.

7. De franske Besiddelser

har heller ikke saa stor Betydning som tidligere. Den vigtigste er Pondichery paa Koromandelkysten.

Bagindien

er for en stor Del kun lidet bekendt. Det udgør henv. 40,000 □ M. og har maaske 20 Mill. Indb. Fra N. til S. strækker sig Bjærgkæder, adskilte ved Floddale, der mod S. udvider sig til større Sletter og Deltalande. Floderne oversvømmer i Regntiden det omliggende Land, som derved naar en overordentlig Frugtbarhed og har den yppigste tropiske Plantevækst. Tætte Skove yder Tiktræ og andre fortrinlige Træsarter og er fulde af vilde Dyr. De faa opdyrkede Egne frembringer især Ris, Sukker, Bomuld og herlige Frugter. Jordbunden er rig paa Mineralier, Havet og Floderne paa Fisk.

Bagindien danner en Overgang fra Indien til Kina og kaldes derfor ogsaa den indokinesiske Halvø. Jo længere man kommer mod Ø., desto større bliver Ligheden med Kina; men Kulturen staar i det hele taget langt tilbage baade for den kinesiske og den hinduiske. De fleste Indb. bekender sig til den buddhaistiske Religion; men Malajerne paa Halvøen Malaka er Muhamedanere.

Den største Del af Bagindien er delt imellem de 3 despotiske Riger: Birma, Siam og Annam eller Koshinkina samt forskellige af dem afhængige Smaastater og Stammer. Imidlertid har Birma maattet afstaa alle

sine Kystlande til England, og Frankrig har bemægtiget sig et Stykke af Koshinkina, navnlig Mekong-Deltaet, ligesom det mellem Siam og Annam liggende og før af disse afhængige Kongerige Kambodja (ved Mekong) har givet sig under fransk Beskyttelse. Hovedstaden i Fransk Koshinkina er Saigon.

De engelske Besiddelser omfatter: a) Britisk Birma langs med Vestkysten. Det vigtigste Landskab er Pegu med Handelsstaden Rangun i Iravaddis Delta. b) Staden Malaka ved Malaka-Strædet med et lille Distrikt, som er omgivet af smaa uafhængige malajiske Stater. Halvøen Malaka er rig paa Tin.

Siams Hovedstad Bangkok i Menam-Deltaet er Bagindiens største By og vigtigste Handelsstad. Næsten Halvdelen af dens 400,000 Indb. bestaar af driftige Kinesere.

Den nordlige Del af Annam er Tongking, et vel dyrket Land, der i alle Henseender ligner Kina og maaske har flere Indb. end hele det øvrige Bagindien tilsammen.

Det kinesiske Rige

udgør med alle dertil regnede Lande over 200,000 □ M. med over 400 Mill. Indb.

I. Det egentlige Kina

(rettere Tsina) kan anslaaes til henv. 70,000 □ M. med henimod 400 Mill. Indb. Det er saaledes omtrent af samme Størrelse som Forindien eller Evropas Fastland undtagen det russiske Rige, men dobbelt saa tæt befolket. Omtrent $\frac{1}{3}$ af Jordens Befolkning er her samlet i én Stat; men den er naturligvis meget ulige fordelt i det store Land, som strækker sig fra 20 til over 40° N. B. og i sine forskellige Dele har en meget forskellig Beskaffenhed. Den vestlige, især den sydvestlige Del (Jynnan) er højt Alpeland.

Lavere Bjærge udbreder sig derfra mod Ø. over hele Landets sydlige Del: i nogle Egne er de lidet opdyrkede og bebos tildels af halvville uafhængige Stammer; i andre, især mod Ø., afveksler omhyggelig dyrkede Terrasser med frugtbare Floddale. Ogsaa i den nordlige Del af Landet strækker Bjærgene sig hist og her ud mod Ø.; men den største Del af det nordøstlige Kina danner dog et sammenhængende frugtbart og uhyre tæt befolket Lavland. Allertættest er Befolkningen midt i Landet omkring Jangtsekiang og i Deltalandet ved dennes og Hoanghos Munding, hvor der bor over 20,000 Mennesker paa □ M. En Mængde Mennesker bor der paa Vandet, og den ene store Stad ligger nær ved den anden. Flere har imellem $\frac{1}{2}$ og 2 Mill. Indb., mangfoldige baade her og i andre Dele af Kina mellem 100,000 og $\frac{1}{2}$ Mill. — De kinesiske Stæder ligner næsten alle hinanden: Gaderne er snævre og smudsige, Husene lave, de offentlige Bygninger i Almindelighed forfaldne; rundt om det hele løber en Mur; men udenfor denne ligger ofte store Forstæder.

Med Undtagelse af de ovenfor omtalte Bjærgstammer og et Par Millioner indvandrede Mongoler og Mandshurer bestaar hele Befolkningen af Kinesere, og selv de indvandrede Folk har for største Delen antaget disses Kultur og Sprog. Det kinesiske Sprog bestaar af lutter Enstavelsesord og har ingen Bøjningsformer; men flere Ord kan uforandrede forbindes med hinanden. I Skriften har hvert Ord sit eget Tegn. — Det flittige og fredelige Folk har i Aarhundreder dannet en Verden for sig (»Midtens Rige») og har udviklet en højst ejendommelig Kultur. Mange Opfindelser er langt ældre her end i Vesten, saaledes Kompasset, Krudtet, Papiret, Bogtrykkerkonsten, Silkeavlen, Porcelænet; men i nyere Tider har der i Kina ikke været Tale om Fremskridt, men kun om at holde alt i det gamle Spor.

Den ejendommelig kinesiske Religion er Konfutses, hvis højeste Guddom er Himlen. Den bestaar iøvrigt især

i et Moralsystem, og den almindelige udbredte Folke-religion er den buddhaistiske, der imidlertid har optaget ældre religiøse Skikke og alskens Overtro i sig. En stor Rolle spiller især Forfædrenes Tilbedelse. Buddha hedder i Kina Fo; Præsterne kaldes Bonzer.

Kejseren, som er af mandshurisk Stamme, er Himlens Søn og Folkets Fader. Til Grund for Forfatningen ligger den barnlige Lydighed. Kejseren er den eneste frie; men selv han er strængt bunden ved gamle Forskrifter. Overalt gælder det saaledes om at kende Fortidens Visdom, og kun ved Lærdom kan man hæve sig over Folkets Masse; men enhver Kineser har Adgang hertil, idet han ved Kundskabsprøver kan hæve sig gennem Embedsstandens (Mandarinernes) mange Rangklasser. I Virkeligheden kommer det imidlertid ofte an paa Gunst og Penge, og navnlig foretrakkes Mandshurerne til de højere Embeder.

Agerdyrkningen drives med fortrinlig Omhu, og i Lavlandet har Kulturen næsten ganske fortrængt alle vilde Dyr og Planter. Ejendommene er i Almindelighed meget smaa, og Hungersnød hyppig. Ris dyrkes overalt, hvor der er Vand nok, Hvæde og andre Kornsorter i den nordlige Del af Landet. Der avles en umaadelig Mængde Té, især i de lavere Bjærg egne S. for Jangtsekiang, dernæst Silke, Bomuld, Tobak, Sukker. Fremdeles mærkes Kamfertræet, Bambusrør og herlige Frugter. — Kvægavlen er ubetydelig; kun Svin og Fjederkræ er af Vigtighed. Fiskeriet ernærer en Mængde Mennesker.

Industrien er betydelig og tilvirker især Silke- og Bomuldstøjer, Porcelæn, lakerede Varer, Tusk o. s. v. Alle disse Varer er Udførselsgenstande ligesom Kamfer, Rabarber m. m., men uden Vigtighed i Sammenligning med de to Hovedgenstande: Té og raa Silke, af hvilke der udføres en uhyre Mængde. Der indføres tilsøs især Opium og europæiske Fabrikvarer, tillands bl. a. Pelsværk. De forhen bestaaende store Indskrænkninger for den udenlandske Handel er nu ophævede. Selv sejler Kineserne

kun til de nærmeste asiatiske Lande; men som Udvandrere drager de nu i stor Mængde ogsaa over Havet til Amerika og Avstralien.

Den indenlandske Handel er umaadelig stor og drives især paa Floder og Kanaler. Især vrimler Jangtsekiang og den store Kejserkanal formelig af Baade. Jangtsekiang er i denne Henseende ligesom ved sine Bredders tætte Befolkning uden Sammenligning Jordens første Flod, medens den rivende Hoangho kun bliver lidet besejlet. Kejserkanalen, som fører gennem hele det nordøstlige Lavland (henv. 150 M.) og undertiden flyder paa Dæmninger højt over Sletten, er den store Vej fra Deltalandet til de nordlige Egne omkring Hovedstaden.

Et andet Kæmpeværk er den store Mur, som er anlagt før Kristi Fødsel for at beskytte Riget mod de nordlige Folks Angreb. Den løber i en Udstrækning af henv. 300 M. over høje Bjerge og dybe Dale, men har nu kun Betydning som geografisk Grænse og er tildels meget forfalden.

Ikke langt fra den (under 40° N. B.) ligger Peking, d. e. den nordlige Hovedstad, som har et umaadeligt Omfang og bestaar af forskellige Afdelinger, omgivne af særskilte Mure. En egen Afdeling er den kejserlige Residens, som indbefatter en Mængde Bygninger, Gaarde og Haver og har $\frac{1}{2}$ M. i Omfang. Et endnu større Omfang har Himlens Tempel, hvor Kejseren selv er Ypperstepræst, og Agerdyrkningsstemplet, hvor han en Gang om Aaret pløjer. Peking har et kejserligt Akademi, et stort Bibliothek o. s. v. Folkemængden er imellem 1 og 2 Mill.

S. for Peking ved Kejserkanalens Udløb i Floden Pehou (den nordlige Flod), ligger den vigtige Handelsstad Tientsin med c. $\frac{1}{2}$ Mill. Indb.

Ved Jangtsekiang ligger Vutshang, et Middelpunkt for den indre Handel og en af Jordens største Stæder. Naar man medregner en lige overfor liggende og en tilstødende By, er Folkemængden sandsynligvis større end

Londons, og der er næppe noget andet Sted paa Jorden sammentrængt en saa stor Menneskemængde paa et saa lille Rum.

Længere nede ved Jangtsekiang ligger Nanking, d. e. den sydlige Hovedstad, som var Kejsernes Sæde, før end Mandshurerne blev Landets Herrer. Staden har et umaadeligt Omfang, men er kun tildels bebygget (som Rom); dog har den endnu vigtige Silke- og Bomulds(Nankings)-Fabrikker og vel i det mindste $\frac{1}{2}$ Mill. Indb.

Nu overtræffes den af de blomstrende Stæder Sutsheu og Hangtscheu (S. for Jangtsekiang), som har imellem 1 og 2 Mill. Indb. Sutsheu gælder navnlig for Modernes og Fornøjelsernes Stad. — I Kingtshin er Jordens største Porcelænsfabrikker, der skal beskæftige en Million Mennesker.

Ikke langt fra Sutsheu ligger Kinas første Søhandelsstad Shanghai, længere mod S. de to næstvigtigste: Futsheu og Kanton, alle 3 med over $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Kanton var tidligere den eneste for Evroperne tilgængelige Handelsplads. En stor Del af dens Indbyggere bor i Skibe paa den Flod, der løber forbi Staden og lidt længere nede falder ud i en Bugt.

Ved Indløbet til denne Bugt ligger den portugisiske Koloni Makao, som fordum var en vigtig Handelsstad, og den England tilhørende Ø Hongkong med den nye blomstrende Handelsstad Viktoria, som har over 100,000 Indb.

De bjærgige, men frugtbare Øer Hainan og Formosa (henimod 1000 □ M. store) bebos tildels af Kinesere, tildels af uafhængige Stammer.

2. Mandshuriet,

d. v. s. dets sydvestlige Del, staar umiddelbart under den kejserlige Regering. (Den nordøstlige Del er afstaaet til Rusland). Det er et bjærgigt, skovrigt og tildels frugtbart, men svagt befolket Land, hvis oprindelige Indbyggere

for en stor Del er vandrede ind i Kina, medens kinesiske Nybyggere igen har nedsat sig i deres Land.

3. Mongoliet

bestaar af en større nordlig og en mindre sydlig Del, adskilte ved en i det egentlige Kina indlemmet Landstrækning. Den sydlige Del (imellem Kina og Tibet) er højt Alpeland omkring Hoanghos øvre Løb og Kukunor, d. e. den blaa Sø. Den nordlige Del bestaar i Midten af den store Ørken Gobi, mod N. og S. O. af skovrigt Bjærgland og Stepper. — De fleste Mongoler lever som Nomader i Filtelte, klæder sig i Faarepelse og nærer sig især af Mælk og Té. De er delte i mange Stammer, hvis Fyrster aarlig maa møde i Peking og medbringe de som deres Afgift fastsatte Kvægavls-Produkter, men til Gengæld modtager en fast Løn og Gaver, der langt overgaar hine i Værdi. Ved Siden af Fyrsterne og Adelsmændene har Lamaerne stor Indflydelse, og paa mange Steder findes store Klostere.

4. Tibet

er den højeste Del af Højasien imellem Himalaja og den mægtige Bjærgkæde Kynlyn, som hæver sig over 20,000'. Det gennemskæres af flere andre Bjærgkæder, som indeluttes højtliggende Sletter (10—15,000') og dybe Dale, gennem hvilke flere af Asiens største Floder strømmer ud til Indien og Kina. Uagtet den store Højde gør den stærke Sommervarme dog i flere Egne Agerdyrkning mulig; men af større Vigtighed er Kvægavlen. Dyrene, blandt hvilke især Faar, Geder, Yak-Oksen og Moskushjorten er af Vigtighed, udmærker sig ved deres fine Uld og Haar.

Religionen er den buddhaistiske, der her har udviklet sig til den særegne Form, Lamaismen, som ogsaa er bleven antaget af Mongolerne og Mandshurerne. Guddommen tros at bo i flere Lamaer, som tillige har den verdslige Regering i denne Asiens Kirkestat. Men ved

Siden af dem staar kinesiske Mandariner. Landet er fuldt af Klostere med en umaadelig Mængde Munke. Den mest ansete af Lamaerne, Dalai Lama, bor i det store Kloster Buddha-La (Buddhas Bjærg) ved Hovedstaden Lassa.

5. Øst-Turkestan og Songariet

kaldes ogsaa Vestlandet S. og N. for Tianshan. Det første begrænses mod S. af Kynlyn, det andet mod N. af Altai. Songariet er aabent mod V., i hvilken Retning Floden Ili løber til Balkash-Søen og Irtysh til Sibirien; men Øst-Turkestan begrænses mod V. af de Bjærgmasser og høje Egne, hvor Amu har sin Kilde, og som man plejer at sammenfatte under Navnet Belurtag. Her er Sammenstødspunktet imellem det østasiatiske og det vestasiatiske Højland (paa Grænsen af Turan, Iran, Øst-Turkestan og Forindien), og fra denne umaadelige Bjærgknude gaar Hindukush mod V., Sulejmans-Bjærgene mod S., Himalaja med Karakorum mod S. O., Kynlyn mod Ø. — Tianshan naar en Højde af henv. 20,000'; men til begge Sider stiger man derfra dybt ned, mod N. til Ili-Dalen, mod S. til Egnen omkring Lop-Søen og den store Steppeflod, som løber ud i denne. Bæge disse Egne hæver sig rimeligvis ikke meget over 1000' og frembringer sydevropæiske Produkter; men den største Del af Øst-Turkestan, især mod S. O., er Ørken.

Befolkningen bestaar dels af muhamedanske Tyrker og Tadshiker (Bukarer), dels af buddhaistiske Songarer eller Kalmuker (af mongolsk Stamme) og Kinesere. De sidste er først komne ind i Landet, efter at dette i forrige Aarh. var kommet under Kina; men i de sidste Aar har Muhamedanerne gjort Opstand og bemægtiget sig Herredømmet. Den nye Herskers Sæde er Kashgar længst mod V. i Turkestan (c. 50,000 Indb.). Større er den S. O. derfor liggende Handelsstad Jarkand (med 100,000 Indb.) og Ili ved Floden af samme Navn i Songariet (80,000 Indb.).

6. Korea

er en bjærgig Halvø, der strækker sig ud fra Mandshuriet imellem det gule og det japanske Hav. Landet er afspærret for Evroperne, men staar i Handelsforbindelse med Kina og Japan. Kongen betaler Skat til den kinesiske Kejser.

Det japanske Rige

omfatter Øerne Nipon (over 4000 □ M.), Sikok (400 □ M.), Kiusiu (800 □ M.) og mange mindre Øer samt en Del af Jesso. Den sidste, som er c. 1400 □ M. stor, bebos for en stor Del af raa, uafhængige Stammer og er meget svagt befolket, medens de øvrige Øer er vel befolkede. Riget kan i Størrelse og maaske ogsaa i Folkmængde sammenlignes med Storbritannien og Irland. Alle Øerne er bjærgige og vulkanske, og Nipon har Spidser med evig Sne.

Japaneserne har modtaget deres Kultur fra Kina, men overgaar nu i flere Henseender Kineserne. Agerdyrkningen drives med overordentlig Omhu, og Industrien er meget betydelig. Navnlig mærkes Forarbejdelsen af Kobber og andre Metaller, paa hvilke Japan er meget rigt. Iøvrigt dyrkes, forarbejdes og udføres omtrent de samme Genstande som i Kina. — Landet har indtil den nyeste Tid været strængt afspærret; men nu er adskillige Havne blevne aabnede for Evroperne.

Religionen er en Blanding af Buddhisme og ældre Lærdomme. I Spidsen for Staten staar en Kejser, Mikado; men Landet er delt imellem en Mængde Lensfyrster (Dajmio'er). De to største Stæder (bægge paa Nipon) er: Jedo med over 1½ Mill. Indb. og Kioto med ½ Mill. Den sidste er Kejserens Sæde og kaldes sædvanlig Miako, d. e. Residens. Jedo ligger ved en Bugt, længere ude ved denne Jokohama, hvor den evropæiske Handel især har

sit Sæde. De japanske Stæder overgaar langt de kinesiske i Orden og Renlighed; men Bygningerne er lave og lette.

Paa Kiusiu ligger Nagasaki, fordum den eneste Havn, til hvilken Hollænderne og Kineserne under store Indskrænkninger havde Adgang.

En Vasalstat af Japan danner Liukiu-Øerne.

De ostindiske Øer

kan deles i 3 Hovedafdelinger: a) de omkring Halvøerne liggende, som tilhører England. b) Sunda-Øerne og Molukkerne, som for største Delen staar under Nederlandene. c) Filippinerne, som for største Delen tilhører Spanien.

a) De engelske Besiddelser.

1) Lakkadiverne V. for Malabarkysten og Maladiverne S. V. for Kap Komorin er smaa Koralløer, beboede af muhamedanske Folk, som erkender Englands Overherredømme.

2) Ceylon (henv. 1200 □ M.) adskilles fra Koromandelkysten ved Palks-Strædet; men mellem to Øer ved bægge Kyster løber en Række Sandbanker, som kun i Flodtiden staar under Vand (Adamsbroen). Øen er tildels bjærgig, især i det indre, tildels lav og bedækket med prægtige Skove, især af Kokospalmer. Den vigtigste Udførselsgenstand er Kaffe; langt mindre Betydning har det tidligere Hovedprodukt, Kanel. Desuden er Ceylon bekendt af sine Elefanter og sit Perlefiskeri. Indbyggerne (over 2 Mill.) er for største Delen Hinduer. De fleste bekender sig til den buddhaistiske Religion, som holdt sig her, da den blev fordreven fra Forindien. Kristendommen har her vundet mere Indgang end paa Fastlandet. — Hovedstaden Kolombo har over 50,000 Indb. Den vigtigste Havn er Galle mod S. V., et Middelpunkt for

Dampskibsforbindelsen mellem Evropa, Indien, Kina og Avstralien.

3) Andamanerne og Nikobarerne er tæt bevoksede med Skov og har meget raa Beboere. Nikobarerne har tidligere tilhørt Danmark.

4) Pinang (Prinsen af Wales's Ø) ved Malakas Vestkyst er rig paa skønne Produkter.

5) Singapura ved Malakas Sydspidse har en Stad af samme Navn, som er et Middelpunkt for Handelen mellem Indien og Kina og har 70,000 Indb., for største Delen Kinesere.

b) Sunda-Øerne og Molukkerne

udgør tilsammen over 30,000 □ med over 20 Mill. Indb. De 3 største Øer: Borneo (over 13,000 □ M.), Sumatra (henv. 8000 □ M.) og Celebes (3300 □ M.) er svagt befolkede, især den første; men Java har paa 2300 □ M. henved 14 Mill. Indb. Nederländerne behersker umiddelbart næsten hele Java, store Stykker af Sumatra, enkelte Punkter paa Borneo og Celebes samt mange af de mindre Øer. Det meste af det øvrige staar under afhængige Fyrster; uafhængige er de nordlige Dele af Borneo og Sumatra.

Hovedbefolkningen hører til den malajiske Stamme; men kun en mindre Del af den er dog egentlige Malajere, der som erobrende, søfarende og handlende Folk har udbredt sig over Øernes Kyster og paa mange Steder behersker de ældre Beboere. Disse bestaar af mange forskellige Folkeslag, af hvilke nogle, som Javaneserne, ligesom Malajerne er Muhamedanere og besidder nogen Kultur, medens andre lever i en raa Tilstand. Lavest staar de mørkfarvede Stammer, som bor i det indre af flere Øer. — Europæernes Antal er ringe, langt større Kinesernes.

Øerne er bjærgige og har Spidsen paa 10—12,000'. Sumatra, Java, de smaa Sunda-Øer, Molukkerne og Filip-

pinerne danner et vulkansk Bælte uden om Borneo og Celebes. Af Mineralier mærkes Tin paa Øen Banka (ved Sumatra), Guld og Ædelstene paa Borneo. — Øerne har den yppigste tropiske Plantevækst. Hovedfødemidlet er Ris, paa nogle Steder Sago. Iøvrigt er de vigtigste Produkter, især paa det omhyggelig dyrkede Java, Kaffe og Sukker, dernæst Indigo. Paa Molukkerne avles især Krydrier, navnlig Krydernelliker paa Amboina og Muskatnødder paa Banda-Øerne. Af andre Udførselsgenstande mærkes: Peber, Té, Kamfer, kostbare Træsarter, som Sandeltræ, Skildpaddeskaller, spiselige Fuglereder (til Kina) samt Betel, d. e. en Sammensætning af Betelblade og Arekapalmens Nødder, der tygges overalt i det sydøstlige Asien.

De vigtigste Handelsstæder er Batavia og Surabaja, bægge paa Nordkysten af Java. Batavia er Hovedstaden i det nederlandske Ostindien og har over 50,000 Indb. Fordum var den folkerigere; men mange Indbyggere er flyttede til sundere Egne højere oppe i Landet og har kun deres Kontorer i Staden. Surabaja er derimod i Tilvækst og har over 100,000 Indb.

Den betydeligste af de smaa Sunda-Øer er Timor, hvis nordlige Del tilhører Portugal. Den ligger under 10° S. B., medens Ækvator gennemskærer Sumatra, Borneo, Celebes og Djilolo (den største af de egentlige Molukker).

c) Filippinerne

udgør c. 5000 □ M. med 5 Mill. Indb. og ligner de foregaaende Øer i Beskaffenhed. Foruden Ris og Sukker frembringer de især den berømte Manila-Tobak og Hamp. Hovedbefolkningen hører til den malajiske Stamme, men afviger temmelig stærkt fra de egentlige Malajere. Vilde mørkfarvede Stammer lever især i det indre af de store Øer Luzon (2000 □ M.) og Mindanao (1500 □ M.). Den sidste er for en stor Del uafhængig af Spanierne. Disse har indført Kristendommen i deres Besiddelser.

Paa Luzon ligger Hovedstaden Manila med prægtige Kirker og Klostre, store Cigarfabrikker og vigtig Handel (150,000 Indb.).

Det ægyptiske Rige

staar under en tyrkisk Vicekonge (Kediv), som ikke blot behersker Ægypten, men ogsaa Nubien og en Del af det østlige Sudan. Hele dette store Vasalrige udgør c. 30,000 □ M. med henv. 8 Mill. Indb. Heraf kommer henv. 5 Mill. paa det egentlige Ægypten, og de allerfleste af disse er sammentrængte i Nildalen, som ikke udgør mere end 600 □ M.

Nildalen danner i Ægypten en Indsænkning mellem Klippeørkener, som paa Vestsiden kaldes de libyske, paa Østsiden de arabiske Bjerge. De sidste udgør et vildt Klippeland, gennem hvilket flere Dale fører til det røde Hav. Det libyske Bjærgland er lavere og mere sandet, og Ørkenen afbrydes her af flere frugtbare Fordybninger, som Siva (Zevs Ammons Oase), den lille og den store Oase.

Nildalen opnaar sin store Frugtbarhed dels ved Flodens Oversvømmelser, dels ved konstig Vanding. Oversvømmelsen begynder i Avgust, naar den tropiske Sommerregn har fyldt alle Nilens Kildefloder, og i September forvandles Deltaet og en Del af Dalen til en Sø, i hvilken Stæderne rager frem som Øer. Naar Floden træder tilbage i Oktober, saar man Hvede, Bønner, Byg, Hør. Efter at man om Foraaret har høstet disse Vinterdyrknings Produkter, avler man om Sommeren Bomuld, Mais, Ris (i Deltaet), Indigo. Daddelpalmen er det vigtigste Træ i det skovløse Land. Der findes en Mængde Duer samt Høns, hvis Æg tildels udrukes konstig i Ovne.

Kun en ringe Del af Ægyptens Befolkning er Koptere,

d. e. ublandede kristne Efterkommere af de gamle Ægyptere. Den store agerdyrkende Befolkning er Fellaher, som vel ogsaa nedstammer fra de gamle Indbyggere, men har antaget Islam og er blevne noget blandede med Arabere. Det almindelige Sprog er det arabiske; det koptiske er nu kun helligt Sprog. — Af andre Stammer findes der Negere, indførte som Slaver, Tyrker, det herskende, men lidet talrige Folk, Evropeere o. s. v.

Ægyptens Herskere i dette Aarh. (Mehemed Ali og hans Slægt) har indført mange evropæiske Indretninger og i høj Grad udviklet Landets Hjelpekilder. I den nyeste Tid er især Bomuldsavlens tiltaget overordentlig, og Bomuld er den store Hovedgenstand for Udførselen. Derimod er Korn-Udførselen aftaget. Der indføres især evropæiske Fabrikvarer.

Langs Ægyptens Nordkyst strækker sig en Række af Sumpe og Brakvandssøer, som kun ved smalle sandige Landtunger adskilles fra Havet. Den vestligste er Mariut-Søen (Mareotis). Paa Landtungen imellem denne og Havet ligger Alexandria, fordem Verdens første Handelsstad, siden dybt sunket, men nu igen i stærk Tilvækst (henimod 200,000 Indb.) og næsten udelukkende i Besiddelse af Ægyptens Handel med Evropa. Staden er tildels bygget i evropæisk Stil, og blandt Indbyggerne er der mange Grækere og Italienere. En af Mehemed Ali anlagt Kanal fører til Nilens vestlige Arm (Rosette-Armen), en Jærnvej gennem Deltaet til Kairo.

Rosette og Damiette, som nu bægge ligger over en Mil fra Mundingen af Nilens efter dem benævnte Arme, var tidligere vigtige Handelsstæder. Rosette-Mundingen er nu meget lavvandet; Damiette driver endnu Handel paa Syrien og har c. 50,000 Indb.

Ø. for Damiette ligger den store Menzaleh-Sø, paa en Landtunge mellem denne og Havet den nye Stad Port Said, hvor den store Sues-Kanal begynder. Denne fører forbi den nye Stad Ismailia, hvor den optager en

Ferskvandskanal fra Nilen, i en Længde af over 20 M. tværs over Tangen til Sues ved det røde Hav. Sues, hvorfra der gaar en Jærnvæg til Kairo og Dampskibe til Ostindien, er ifærd med at hæve sig til en vigtig Stad.

Kairo (Kahira) ligger under 30° N. B. et Par Mile S. for Deltaets Begyndelse. Det er Ægyptens Hovedstad, Afrikas største By og den ypperste af alle arabiske Stæder (300,000 Indb.). Den udmærker sig ved prægtige Moskeer og andre mærkelige arabiske Bygninger, men har snævre og krumme Gader, i hvilke der hersker en forfærdelig Trængsel og Larm. Handelen er betydelig, og Staden er et Hovedsæde for arabisk Lærdom.

Kairo ligger lidt Ø. for Nilen, men har to Havnestæder ved Floden. Mod S. paa den venstre Nilbred laa det ældgamle Memfis, og V. derfor paa Fremspring af de libyske Bjerge hæver sig de ældste ægyptiske Mindesmærker, de umaadelige Pyramider.

S. derfor (i Mellem-Ægypten) løber Josefs-Kanalen parallel med Nilen langs Foden af de libyske Bjerge, og fra den fører igen en Sidekanal til det frugtbare Landskab Fajum, som paa 3 Sider er omgivet af Ørken. Deri findes Lævninger af Labyrinten og Møris-Søen.

Øvre-Ægypten er fuldt af Mindesmærker fra Oldtiden. Fremfor alle mærkes de umaadelige Ruiner af det gamle Theben, imellem hvilke flere Landsbyer, som Luxor, ligger spredte. — I den sydlige Del af Øvre-Ægypten og endnu mere i Nubien er Nildalen meget smal, og Vandet maa pompes op af Floden, der her ikke oversvømmer sine Bredder.

Det egentlige Nubien (i det regnløse Bælte) bestaar iøvrigt af Klippeørkener og Stepper. Idet Nilen paa flere Steder gennembryder Klipperne, danner den Katarakter, d. e. rivende Løb, den nordligste paa Grænsen af Ægypten. — Nubierne hører til den oprindelige nordafrikanske Folkestamme, som man sammenfatter under Navnet Ber-

bere, og bekender sig til Islam. I Nildalen avler de Durra, som tillige med Dadler er deres Hovednæring, Bomuld o. s. v. I Stepperne lever de som Nomader med deres Kameler, Geder o. s. v. og er tildels uafhængige. Mod Ø. stiger man ned til et hedt Kystland ved det røde Hav, hvor nogle Havnestæder er besatte af Ægypterne.

Ved Sammenløbet af Bar el Abiad og Bar el Azrek har Ægypterne anlagt deres Hovedstad i Nubien og Tyrkisk Sudan, Kartum, som er Middelpunktet for Karavane-handelen med de vigtigste Landskaber i det sidste, Kordofan mod S. V. og Sennar mod S. O. ved Bar el Azrek. Disse Lande har tropisk Regn og Plantevækst og yppige Græsgange. Befolkningen er blandet af nordafrikanske, arabiske og negeragtige Bestanddele.

Ægypterne er nu ifærd med at udbrede deres Magt endnu længere mod S. langs med Nilens Hovedkildeflod, som kommer fra to store Søer under Ækvator (Viktoria Nyanza og Albert Nyanza), men maaske har endnu sydligere Kilder. (Navnet Bar el Abiad faar Nilen først efter at have optaget en stor Biflod fra Ø. under 9° N. B.)

Habessinien

eller Habesh er et højt Alpeland, som hæver sig stejlt fra Kysten ved det røde Hav, men falder af gennem Terrasser til Nubien og Sudan. Mod S. staar det i Forbindelse med det store sydafrikanske Højland. Det bestaar af Højsletter, adskilte ved dybe Kløfter, i hvilke der løber talrige Floder, og fulde af besynderlig formede Klipper, der ofte ser ud som Taarne, Kupler o. s. v. Talrige er ogsaa de saakaldte Ambaer, som ovenpaa er flade, men har lodrette Affald og saaledes danner naturlige Fæstninger. Den største Del af Landet (med en Gennemsnitshøjde af 6—7000') har et sydevropæisk Klima og er meget frugtbar. Højere

Egne har nordevropæiske Kornsorter og store Græsgange, medens de lavere Terrasser har en tropisk Plantevækst og for en stor Del er bedækkede af Urskove, fulde af vilde Dyr. — Fra Habessinien kommer Nilens to store Bifloder: Bar el Azrek og Atbara, af hvilke den første løber igennem den skønne Alpese Tsana.

Befolkningen bestaar for største Delen af de egentlige Habessiniere og de fra S. indvandrede Gallaer. De første, Oldtidens Æthiopere, er beslægtede med Araberne og er for største Delen Kristne af den koptiske Sekt, som faar deres gejstlige Overhoved fra Patriarken i Kairo. Men deres Kristendom er meget udartet, og de lever i det hele i en raa Tilstand. Gallaerne er et smukt og kraftigt Folk af nordafrikansk Stamme. De fleste af dem er Hedninger; men nogle har antaget Islam eller Kristendommen.

Habessinien dannede tidligere et samlet Rige, men blev opløst ved indre Strid og Gallaernes Indfald. Et Forsøg paa atter at samle det er i den nyeste Tid mislykket. Mod S. ligger Riget Kaffa, hvor Kaffe træet vokser vildt.

Den tyrkiske Provins Tripolis

omfatter det egentlige Tripolis (Kystlandet imellem Syrterne), Halvøen Barka og en Del af Sahara, navnlig den Samling af Oaser, der danner Landskabet Fesân. Det store Land tæller næppe 1 Mill. Indb., som bestaar af nomadiske Arabere, bosatte Mavrer (der ogsaa taler Arabisk, men er mere blandede), Berbere, Jøder, Tyrker. Det beherskes af en tyrkisk Pasha, som udsuger det forfærdelig.

Hovedstaden Tripolis driver Handel paa det indre Afrika. Dens Omegn er rig paa Sydfrugter, og flere Kystegne er frugtbare paa Hvede og Olie. Men den største Del af Landet er Ørken.

Barka er et lavt Højland med frugtbare Dale; men det i Oldtiden højt blomstrende Land er nu for største Delen øde. Af det gamle Kyrene findes der Ruiner.

Atlaslandet,

som paa 3 Sider er omgivet af Havet, paa den fjærde af Sahara, omfatter de uafhængige Stater Tunis og Marokko og den franske Provins Algerien. Det kaldes ogsaa Berberiet efter de oprindelige Indbyggere, som nu udgør omtrent Halvdelen af dets Befolkning, medens den anden Halvdel for største Delen bestaar af Arabere og Mavrer. De er alle Muhamedanere.

Atlaslandet har et herligt Klima og er rigt paa sydevropæiske Produkter, men er for største Delen kun lidet opdyrket. De indfødte deler det i Tell, det dyrkelige, velvandede Kystland, og Sahara, det tørre Steppeland i det indre. Langs med Nordkysten fra Gibraltar-Strædet til Afrikas nordligste Spidser (i Tunis) strækker sig en Række af Bjærgkæder med mellemliggende skønne Dale og Sletter, den saakaldte Lille-Atlas. Langt højere er Høj-Atlas, som strækker sig fra S. V. til N. O. igennem Marokko og falder af til frugtbare Sletter, der skraaner jævnt ned mod Atlanterhavet. Lavere Bjærg, som man undertiden, men ikke heldig sammenfatter under Navnet Store-Atlas, gaar fra Høj-Atlas mod Ø. og adskilles fra Lille-Atlas ved højtliggende Stepper med Salt-søer. Langt lavere ligger de sydlige Stepper, som sædvanlig kaldes Biledulgerid, med frugtbare Oaser, som især er rige paa Dadler.

1. Tunis

beherskes af en Bey. Det er udmærket frugtbart, især paa Hvede og Olie, men har næppe 1 Mill. Indb. Hoved-

staden Tunis har vigtig Handel og Industri (c. 100,000 Indb.). Et Par Mile derfra findes Ruiner af det gamle Karthago. — Kairvan, som i Middelalderen var Hovedstaden i et mægtigt arabisk Rige, er endnu en af Muhamedanernes helligste Stæder.

2. Algerien

udgør henv. 8000 □ M. med 3 Mill. Indb. og begynder at hæve sig under den franske Bestyrelse. Berberne, som her kaldes Kabyler, bor mest i Bjærgene, Araberne i Sletterne, Mavrerne i Stæderne, i hvilke der nu ogsaa findes mange Evropæere.

Hovedstaden Algier hæver sig amfitheatralisk fra Havet, omgivet af Landsteder, Vingaarde og Olivenskove. Fra det evropæiske Kvarter stiger man igennem det mavariske Kvarters stejle og snevre Gader op til Deyens forrige Palads, en meget stor Bygning, som nu tjener til Kaserne. Staden har vigtig Handel og 70,000 Indb. — Omtrent halvt saa folkerige er Søstaden Oran mod V. og Constantine i Bjærglandet mod Ø. Constantine er det gamle Cirta, som var Numidiens Hovedstad, og har en meget fast Beliggenhed paa en Klippe, som paa 3 Sider er omgivet af dybe Kløfter.

3. Marokko,

det gamle Mauritanien, har meget ubestemte Grænser mod S., hvor forskellige Berber- og Araberstammer kun af Navn hører til det. Det beherskes despotisk af en Sultan. Blandt Indbyggerne er der mange Jøder og Negere.

De største Stæder er: Fes, Mekines og Marokko, som alle tre ligger i dejlige Sletter ved Foden af Høj-Atlas. Mekines og Marokko er Sultanens Residensstæder. Fes og Marokko har over 50,000 Indb., men har før været langt større. Forskellige Industri-Genstande, som de røde

Huer, der kaldes Fes, og Lædervarer (Marokin, Saffian) har deres Navn af marokkanske Stæder.

Af Søstæder mærkes Tanger ved Gibraltar-Strædet og Mogador ved Atlanterhavet.

Cevta lige over for Gibraltar og nogle andre Punkter paa Nordkysten tilhører Spanien.

Sahara,

d. v. s. den store Sahara, som strækker sig fra Atlanterhavet til Nillandene (ikke de under Atlaslandet omtalte Stepper) udgør over 100,000 □ M. og bestaar for største Delen af nøgne Sletter (mest Højsletter), hvis Jordbund snart bestaar af fast Klippe, snart af dybt Sand. Dog afbrydes disse Ørkener paa mange Steder af Bjærglandskaber og Dale. I de fleste Oaser er Daddelpalmen det vigtigste Træ; de sydligste har tropisk Regn og Plantevækst. Salt er Saharas vigtigste Udførselsgenstand; men Mellemhandelen mellem Sudan og Nordkysten er betydelig.

Mod. V., i det saakaldte Sahel, hvor Flyvesandet danner store Klitter langs med Kysten, bor Mavrer, i Midten Berberstammen Tuarik, mod Ø. de mørkefarvede Tibbuer, som danner Overgangen til Negerracen. Næsten alle Saharas Beboere er Muhamedanere; de fleste lever som Nomader og hæver Afgift af Karavanerne; nogle er bosatte i de større Oaser.

Senegambien

indbefatter Landet omkring Senegal, Gambia og nogle mindre Floder S. for disse og bestaar af et Bjærgland omkring Flodernes øvre Løb og et Lavland omkring deres nedre Løb. Det frugtbare Land bebos af forskellige muhame-

danske Folkestammer. De fleste er sorte; men den mægtigste Stamme, Fulaerne, har i Almindelighed en rødbrun Farve.

En stor Del af det nordlige Senegambien, især langs med Senegal, tilhører Frankrig. Ved Senegals Munding ligger Hovedstaden St. Louis, som udfører en Mængde Gummi. — England og Portugal har mindre Besiddelser.

Sudan,

d. e. de sortes Land, er et Navn af meget ubestemt Betydning. Naar man medregner Tyrkisk Sudan, omfatter det alt Land imellem Senegambiens og Habessinien's Bjærglande. Mod N. har det ubestemte Grænser mod Sahara; mod S. hæver det sig i ubekendte Egne til det store sydafrikanske Højland. Kun mod Øvre-Guinea dannes en bestemt Grænse af den Bjærgkæde, som strækker sig fra Senegambien mod S. O. og derpaa under Navnet Kong (d. e. Bjærg) mod Ø.

Sudan bestaar af velvandede Sletter, Bakkeland og lavere Bjerge og er frugtbart paa Durra, Hirse, Bomuld, Indigo og skønne Træer. Den vestlige Del hører til Nigerens Flodland, den mellemste til Tsad-Søens, den østlige til Nilens. Tsad-Søen, som tildels er bleven til en Sump, ligger i den laveste Del af Sudan (henv. 800' over Havet) og har ingen Afløb, men flere Tilløb.

Den største Del af Sudans Befolkning bestaar af sorte Stammer; men Fulaerne, som her sædvanlig kaldes Fellataer, har i dette Aarh. udbredt deres Herredømme over næsten hele Nigerlandet. De vigtigste Handelssteder i denne Del af Sudan er: Timbuktu N. for Nigerens nordlige Krumning nær ved Saharas Grænse og Kano Ø. for Nigeren med betydelige Bomuldsværer.

Ved Tsad-Søen ligger Riget Bornu, østligere Darfur, hvor Befolkningen er blandet med Arabere.

De nævnte Riger er muhamedanske; men S. for dem bor hedenske Negerstammer, der plages forfærdelig ved Muhamedanernes Røvertog, paa hvilke de især bortfører Slaver. Disse har hidtil udgjort Sudans vigtigste Udførselsgenstand, dernæst Elfenben, Guld, Strudsfjedre.

Øvre-Guinea

bestaar af skønne Terrasselande paa de ovenfor omtalte Bjærges sydvestlige og sydlige Affald og af usunde Kyststrækninger ved disses Fod. Sydvestkysten deles i Sierra Leona- og Peberkysten, Sydvestkysten i Tand- eller Elfenbens-, Guld- og Slavekysten samt Kysten Benin med Nigerens sumpige Delta. Af de Udførselsgenstande, som Kysternes Navne betegner, var Slaver før den vigtigste; efter at Slavehandelen her for største Delen er ophørt, er Palmeolie blevet en Hovedgenstand.

Befolkningen bestaar for største Delen af hedenske Negerstammer, som er delte i mange Stater. Blandt disse er Ashanti N. for Guldskysten og Dahome ved Slavekysten berygtede af deres Fyrsters Despoti og Grusomhed. Ø. for Dahome ligger den største bekendte Negerstad Abbeokuta, som skal have over 100,000 flittige og fredelige Indb. Kristendommen har her fundet nogen Indgang; men dens vigtigste Udgangspunkt er dog den af Nordamerikanerne stiftede Republik Liberia, som næsten omfatter hele Peberkysten og ikke blot bestaar af befriede Slaver fra Amerika, men ogsaa har optaget mange af de omboende Negerstammer i sig.

Flere evropæiske Sømagter har anlagt Forter paa Kysterne, især paa Guldskysten, og faaet Herredømmet over nogle omkring disse boende Negere. De største Besiddelser har Englænderne, som ogsaa har købt de forrige danske Forter. Paa Sierra Leona Kysten har de

anlagt en Koloni for befriede Negere med Staten Free-town. Den betydeligste Handelsstad i deres Besiddelser er Lagos S. for Abbeokuta. — Nederlandene og Frankrig har mindre Besiddeler.

Sydafrika

er mod N. paa bægge Sider af Ækvator endnu for største Delen ubekendt, medens dets sydligere Dele i den nyeste Tid er blevne langt bedre bekendte, især ved Livingstones Rejser. I nogen Afstand fra Kysterne kommer man overalt til Højsletter og Bjerge, der paa flere Steder naar en betydelig Højde, saaledes længst mod N. V. ved Guinea-Bugtens Hjørne og især paa Østkysten lidt S. for Ækvator, hvor flere Bjerge hæver sig over Snelinjen. Det højeste bekendte Punkt er Kilimandsharo (20,000'). Fra disse Højderygge falder Landet af til de indre Højsletter, som for største Delen bestaar af velvandede frugtbare og skovrige Egne, men tildels, især mod S., af Stepper. De fleste Egne udmærker sig ved en overordentlig Rigdom paa vilde Dyr.

Sydafrikas Befolkning bestaar for største Delen af Negere og andre sorte Stammer, som Kafferne mod S. O. Andre Stammer, som de gulbrune Hottentotter mod S. V. og Gallaerne mod N. O. afviger stærkere fra Negerne. Næsten alle de indfødte er Hedninger. Kristne Missionærer virker især blandt Hottentotterne og Kafferne.

Paa Østkystens nordlige Halvdel findes en Del Arabere, som her har udbredt Islam, og Kysten mellem Ækvator og 10° S. B. staar for største Delen under en arabisk Sultan, som har sit Sæde i Staden Zanzibar paa den stærkt befolkede Ø af samme Navn. Staden driver betydelig Handel, bl. a. med Slaver, og har over 50,000 Indb.

Af de evropæiske Nationer har Portugiserne tidligst

sat sig fast i Sydafrika, hvor de har Besiddelser saavel i Nedre-Guinea som paa Østkysten langs med Mosambik-Kanalene. Nedre-Guinea kaldes ogsaa Kongo; men i snævrere Betydning betegner dette Navn kun det S. for Floden Kongo eller Zaire liggende Negerrige. S. for dette ligger Angola, hvor Portugiserne har deres vigtigste Besiddelser med Hovedstaden Loanda. Men de frugtbare Lande giver dem kun et ringe Udbytte, især siden Slavehandelen ogsaa her er bleven forbudt. Blandt Indbyggerne er der en Del Mulatter.

Paa Østkysten har Portugiserne besat nogle Kystpladser, som Hovedstaden Mosambik paa en Ø, og nogle Punkter ved Zambeses nedre Løb. Længere inde i Landet danner denne store Flod flere Vandfald, bl. a. det mærkelige Viktoria-Fald, hvor den brede Strøm styrter 100' ned og indpresses i en snæver Kløft.

S. for Vendekredsen adskilles det mod det indiske Hav skraanende Kafferland ved høje Bjerge fra den mod V. skraanende Højslette. Denne bebos mod Ø. af de med Kafferne beslægtede Betshuaner, iøvrigt af hottentottiske Stammer og de med dem beslægtede vilde Buskmænd. Hovedfloden i disse Egne er Gariep eller Oranje-floden.

En Del af de nævnte Stammer er uafhængige, medens andre er underkastede Evropæernes Herredømme. Først nedsatte Nederlænderne sig i Kaplandet langs med Sydkysten, hvor de udryddede eller underkuede Hottentotterne. Senere har Englænderne bemægtiget sig Kaplandet og udvidet dets Grænse mod N. til Gariep. Misfornøjede med deres Herredømme forlod en Del hollandske »Boers« deres Ejendomme i Kaplandet og bosatte sig dels paa Højsletten, dels paa Kysten Natal, en Del af Kafferlandet, som har faaet dette Navn af Portugiserne, da de landede her Juledag 1498. Paa Højsletten har Boernerne bevaret deres Uafhængighed og dannet to Fri-stater; men Natal er taget i Besiddelse af England.

Kaplandet udgør henv. 10,000 □ M. med $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. Det bestaar af flere Terrasser. Fra Sydkysten stiger man over de sorte Bjerge op paa Karroo-Sletterne, som med Undtagelse af enkelte frugtbare Pletter bestaar af en haard Lerjord, der kun i Regntiden bedækkes med Græs. Derfra stiger man igen over højere Bjerge op paa den indre Højslette. — I de frugtbare Egne trives sydevropæiske Produkter fortræffelig; men Hovednæringsvejen er dog Kvægavl, og den store Hovedgenstand for Udførselen Uld.

Kapstaden ligger ved Tafelbay, omgivet af Bjerge, og er en vigtig Station paa Vejen til Ostindien. S. derfor ligger det af sin Vin berømte Konstantia ved Begyndelsen af den Landtunge, som ender i det gode Haabs Forbjerg. Afrikas Sydspidse er Kap Agulhas (Naaleforbjærget).

Øerne V. for Afrika

er høje og for største Delen vulkanske. Azorerne, Madejra og de kapoverdiske Øer tilhører Portugal, de kanariske Øer Spanien. Paa alle disse Øer nedstammer Befolkningen for største Delen fra de evropæiske Nationer, som har besat dem. De guineiske Øer bebos derimod mest af Negere. De vigtigste af dem er: Fernando Po (spansk) og St. Thomas (portugisisk).

Azorerne er frugtbare paa Korn, Vin og Sydfrugter. Den vigtigste er Tercejra.

Madejra er berømt af sin Vin; men i den nyeste Tid er denne for største Delen gaaet til Grunde. Derimod dyrkes nu meget Sukker. Mange Fremmede opholder sig her for deres Sundheds Skyld.

De kanariske Øer er større, men ikke saa vel dyrkede og tæt befolkede som de foregaaende. Deres vigtigste Udførselsgenstand er nu Cochenille. Den største Ø er Teneriffa med sin over 11,000' høje Vulkan

(Pico). Næsten ligesaa folkerigt er det frugtbare Kanarieria. Ferro er ubetydelig.

Langt ude i Havet ligger den som Napoleons Fængsel berømte lille engelske Ø St. Helena.

Øerne Øst for Afrika.

a) Madagaskar (11,000 □ M.) er et skønt og frugtbart Land, som fra flade Kyster hæver sig til Højsletter og Bjerge i det Indre. Indbyggere bestaar af lysere (malajiske) og mørkere (sydafrikanske) Stammer. Til de første hører Hovaerne, som i dette Aarh. har forenet hele Øen til ét Kongerige. Kristendommen har fundet Indgang iblandt dem. — Franskmændene har besat nogle mindre Øer ved Kysten og i Nærheden.

b) De maskarenske Øer er bjærgige, men meget frugtbare. Bourbon eller Réunion, som endnu tilhører Frankrig, nærmer sig i Størrelse og Folkemængde til Fyn; Mauritius eller Ile de France, som nu tilhører England, er mindre, men overmaade tæt befolket. De hvide Beboere er for største Delen af fransk Herkomst, de farvede dels frigivne Negerslaver, dels ostindiske Arbejdere (Kulier). Hovedgenstandene for Udførselen er Sukker, Kaffe og Krydernelliker.

Adskillige mindre Øer i det indiske Hav tilhører England.

c) Sokotora Ø. for Guardafui bebos af Arabere og staar under Sultanen af Oman.

Grønland.

Fra Grønlands Sydspidse, Kap Farvel (60° N. B.), strækker danske Kolonier sig langs dets Vestkyst til

73°. Af Østkysten har de Danske opdaget, men ikke besat den sydlige Del. Længere mod N. har Englænderne opdaget flere Kyststrækninger baade paa Vest- og Østsiden, og Nordamerikanerne har paa Vestsiden fortsat disse Opdagelser N. for 80°.

Fra Baffinsbugten og Davisstrædet trænger talrige Fjorde og Sunde ind i Landet, og hele det saakaldte Yderland bestaar af Halvøer og Øer. Nøgne og sne-dækte Klipper (de højeste 5—6000') hæver sig fra Havet, og selv de lavere Egne er ved Yderkysterne næsten blottede for Planteliv; men længere inde ved Fjordene og i de lunere Dale findes Græs og Buske. — Mod Ø. begrænses Yderlandet overalt af en umaadelig Ismasse (Isblinken), som med en Højde af 2—4000' udbreder sig over Indlandet. Isstrømme gaar derfra ned til Isfjordene og fra disse stykkevis som Isbjærge (Kalvis) ud i Havet. Dette er især Tilfældet i Nordgrønland; men Sydgrønland plages ligesaa meget af den Drivis, som under Navn af Storisen fra Østkysten gaar omkring Kap Farvel. Det er især denne, som gør Sydgrønlands Klima saa ugunstigt, at det under Kristianias Brede har Nordkaps Middeltemperatur.

Grønlænderne hører til den lidet talrige, men vidt udbredte eskimoiske Stamme, som bebor Amerikas nordligste Øer og Kystlande fra Labrador til Aleuterne. I de danske Besiddelser er de omvendte til Kristendommen af danske og herrnhutiske Missionærer og kan næsten alle læse. Deres Antal er der c. 10,000, i det øvrige Grønland vistnok langt ringere. De lever af Jagt og Fiskeri, især af Sælhundefangst, som yder dem næsten alle Fornødenheder. Hvalfangsten er i den nyeste Tid gaaet meget tilbage. Paa Landet jages især Rensdyr og Polar-ræve. Grønlændernes eneste Husdyr er Hunden.

Handelen drives af den danske Regering, som af dens Overskud bestrider alle Udgifter til Kolonierne. Grønlænderne modtager europæiske Varer for Spæk (hvoraf

man vinder Tran, Handelens Hovedgenstand), Skind o. s. v. I den nyeste Tid har man begyndt at bryde Kryolith i den sydligste Del af Grønland.

Den nordligste Koloni er Upernivik, hvor Solen ikke ses i over 2 Maaneder, den ældste Godthaab, i hvis Nærhed der findes Ruiner af de gamle Nordboers Vesterbygd, den sydligste Julianehaab, hvis Distrikt er den gamle Østerbygd.

Det britiske Nordamerika

indbefatter de umaadelige Landstrækninger S. V. for Grønland, som mod S. og nu tildels ogsaa mod V. begrænses af de forenede Stater. Naar man medregner de af Englænderne opdagede, men ikke besatte Polarlande, kan det i Størrelse sammenlignes med hele Evropa.

Polarlandene indbefatter: 1) en Mængde Øer paa bægge Sider af den saakaldte Nordvestpassage (Lancastersund, Barrowstrædet o. s. v.). 2) Øerne S. V. for Baffinsbugten og N. for Hudsonsbugten og Hudsonsstrædet. 3) Fastlandets nordostligste Del, som bestaar af flere Halvøer, blandt hvilke Boothia naar længst mod N. (til 72°). Alle disse Lande er næsten ganske øde og bebos kun tildels af faa Eskimoer.

De øvrige Lande har hidtil været delte i Hudsonsbugtskompagniets Besiddelser og forskellige Kolonierlande mod S., men er nu næsten alle forenede med Hovedlandet Kanada. De saaledes forenede Lande bestyres af en Generalgouvernør, som deler den lovgivende Magt med et Parlament (to Kamre). De indfødte bestaar paa Labradors Nordostkyst af Eskimoer, i de indre og vestlige Lande af Indianere.

Labrador er et øde og raat Land, som paa Danmarks Brede har et grønlandsk Klima. Eskimoerne paa

Nordkysten er for største Delen omvendte til Kristendommen af Herrnhutermisionærer. Fiskeriet ved Kysten er meget betydeligt.

Landet V. for Hudsonsbugten kaldes nu Ny-Brittannien. I dette stiger man gennem store Skove og Stepper (Prærier) jævnt op mod Klippebjergene. I disses højeste Egn (med Spidser paa c. 15,000') udspringer nær ved hinanden Floderne Athabaska og Saskatshavan. Den første løber igennem Athabaska-Søen, derpaa under Navn af Slavefloden til den store Slavesø og fra denne under Navn af Mackenzie til Ishavet. Saskatshavan opstaar af to Arme og løber til Vinipeg-Søen, hvorfra Nelson og Severn flyder til Hudsonsbugten. — Jagt, især paa Bisonokser og Pelsdyr, er Hovednæringsvejen saavel for Indianerne som for de Evropæere, der staar i Kompagniets Tjeneste. Smaa Forter og Oplagsteder ligger spredte langs med de talrige Søer og Floder, ad hvilke Pelshandlerne bringer deres Varer paa Baade til Kanada. Kun paa korte Strækninger (Bæresteder) afbrydes Sejladsen, og der er ikke engang noget stadigt Vandskel imellem Ishavets og Hudsonsbugtens Flodsystemer.

Ved den røde Flod, som fra S. falder ud i Vinipeg-Søen, findes en Koloni af Indianere og Evropæere, som driver Agerdyrkning og Kvægavl.

Af Landet V. for Klippebjergene danner den sydlige Del Kolonien Britisk Kolumbia. Denne deles af Kaskadebjergene i en bredere østlig og en smallere vestlig Del. Den første gennemstrømmes af den øvre Kolumbia og især af Fraserfloden, ved hvilken man har fundet Guld. Kystlandet og de udenfor dette liggende klippefulde Øer udmærker sig ved deres milde Klima. Den største af Øerne er Vancouvers Ø (600 □ M.).

De hidtil omtalte vidtstrakte Lande har en meget ringe Befolkning (c. 200,000); langt betydeligere er de gamle Kolonilande mod S. O., som før har tilhørt Frankrig (med over 4 Mill. Indb.). De bestaar af Øvre- eller

Vestkanada, Nedre- eller Østkanada, Ny Brunsvig, Ny Skotland, Ny Foundland og Øerne i St. Lorensbugten. I de fleste af disse Lande er Befolkningen overvejende britisk og protestantisk; kun i Nedrekanada er den aldeles overvejende fransk og katolsk.

Den største Del af Kanada er bedækket med umaadelige Skove, og disses Produkter danner den vigtigste Udførselsgenstand. Imod S. er imidlertid ogsaa Agerdyrkning og Kvægavl af Betydning og yder ligeledes vigtige Udførselsprodukter. Ny-Skotland er rigt paa Stenkul, Jærn og Guld.

Øvresøen ligger 600' over Havet, Huron- og Eriesøen ikke meget lavere; men Floden Niagara, som danner Afløbet fra Erie- til Ontariosøen, har et betydeligt Fald, hvoraf Halvdelen (150') kommer paa det berømte Niagara-Vandfald.

Ved Ontario ligger Toronto, den vigtigste Stad i Øvrekanada (50,000 Indb.). Paa Grænsen af Øvre- og Nedrekanada Ottava ved Floden af samme Navn, en ny Stad, som er bleven det forenede Kanadas Hovedstad.

Ved Ottavas Udløb i St. Lorensfloden dannes en Ø. Paa denne ligger den vigtige Handelsstad Montreal, som især er Pelshandelens Hovedoplagssted (150,000 Indb.). Staden udmærker sig flere Kæmpeværker, bl. a. den over $\frac{1}{3}$ M. lange Jærnrørsbro (Viktoriabroen) over St. Lorensfloden. En Jærnvej fører over den og videre gennem de forenede Stater til Atlanterhavet.

Længere nede ved Floden, hvor den indsnævres mellem Klipper, for derefter at udvide sig til en overordentlig Brede, ligger Qvebek, Træhandelens Hovedoplagssted, der har halvt saa mange Indb. som Montreal. Den paa et Bjærg liggende øvre Stad er stærkt befæstet.

Halifax i Ny-Skotland er en vigtig Handelsstad med en udmærket Krigshavn og livlig Forbindelse med England (50,000 Indb.).

Ny Foundland (af Størrelse som Island) er et raat

og klippefuldt Land, som kun har Betydning ved Fiskerierne paa den vidt udstrakte Ny Foundlands Bank, der udbreder sig S. O. for Øen. Navnlig er Kabliau-Fiskeriet af overordentlig Vigtighed. Foruden Englænderne deltager Nordamerikanerne og Franskmandene deri, og de sidste ejer to Smaaøer, hvor de tilbereder Stokfiskene.

Anm. England har desuden en Koloni paa Bermudas-Øerne, en Mængde smaa lave Koraleer, som ligger langt ude i Atlanterhavet midt imellem Ny Skotland og Vestindien.

De forenede Stater i Nordamerika

omfatter den største Del af Amerikas Fastland imellem 49 og 30° N. B. og naar med nogle mindre Landstrækninger 5° længere mod S. Ved dette Aarhundredes Begyndelse omfattede de endnu kun Landet mellem Atlanterhavet og Mississippi; men kort efter købte de af Frankrig de vidtstrakte Lande V. for Mississippi, som dengang kaldtes Louisiana; henv. 20 Aar senere erhvervede de det hidtil spanske Florida og udbredte deres Herredømme V. for Klippebjergene omkring Floden Kolumbia; noget over 20 Aar derefter tilrev de sig store Landstrækninger, der før hørte til Mejiko, som Tejas og Kalifornien. Endelig har de i den nyeste Tid af Rusland købt det fra Hovedlandet adskilte nordvestlige Hjørne af Nordamerika mellem c. 60 og 70° N. B. med den mod S. V. udløbende Halvø Aljaska og dennes Fortsættelse Aleuterne samt det mod S. O. til 55° naaende Kystland.

Det hele udgør henv. 170,000 □ M. med c. 40 Mill. Indb., altsaa omtrent Frankrigs Folkemængde paa det europæiske Fastlands Fladeindhold. De eneste Stater, som har over 3000 Indb. paa □ M., er Massachusetts og det lille S. derfor liggende Rhode-Island. Derfra

aftager Tætheden efterhaanden baade mod S., V. og N. Men Folkemængden er i en overordentlig stærk Tilvækst, især i de indre og vestlige Stater, hvorhen der gaar en stadig Strøm af Indvandrere saavel fra Evropa som fra de østlige Stater.

Befolkningen henhører til 3 Racer: den oprindelige amerikanske (Indianerne), den indvandrede europæiske og den indførte afrikanske (de farvede). Indianerne er næsten ganske fortrængte fra Landet Ø. for Mississippi og Staterne langs med dennes vestlige Bred, men er udbredte over de vestligere Egne paa bægge Sider af Klippebjergene. Deres Antal er aftaget og udgør nu c. 300,000. De er ikke Statsborgere, men lever under egne Høvdinger og efter egne Love, dog for største Delen i Afhængighed af Unionsregeringen, som betaler dem Aarspenge for det af dem afstaaede Land. Nogle Stammer, som er flyttede fra de østlige Stater til Indianerdistriktet (N. for Tejas) har en ordnet Forfatning med lovgivende Forsamlinger og Domstole, er Kristne og lever af Agerdyrkning og Kvægavl. De mest kultiverede er Tshirokeserne. Andre, som de vidt udbredte Sioux ved Floden Missouri, er vel omvankende Jægerstammer, men staar i fredeligt Forhold til Unionen. Andre endelig, som Komansherne i Tejas, er endnu vilde Røverstammer.

Hovedmassen af den fra Evropa stammende Befolkning er af britisk Herkomst (Angloamerikanere), og den engelske Nationalitet er den herskende. De mest ublandede Efterkommere af de gamle puritanske Indvandrere fra England er Ny-Englænderne længst mod N. O. (de saakaldte Yankees). I den nyeste Tid er der især indvandret en stor Mængde Irlændere og Tyskere. De sidste er især talrige i de ved de kanadiske Søer liggende Stater. I Louisiana findes temmelig mange Franskmand, i de forrige mejikanske Besiddelser en Del Spaniere (for største Delen egentlig spansktalende Mestizer). I nogle af de vestlige Stater, især Visconsin og

Jova, er der i den nyeste Tid indvandret en Del Nord-boer. — Foruden Evropære er der i den nyeste Tid ogsaa indvandret Kinesere (til Kalifornien).

Den farvede Befolkning (Negere, Mulatter og andre Blandinger, i hvilke der er Negerblod) udgør henv. 5 Mill. De er nu alle frie Statsborgere. En større Del af Befolkningen udgør de kun i de forrige Slavestater, d. e. alle Stater S. for Pennsylvanien og Floden Ohio samt af Staterne V. for Mississippi: Louisiana, Tejas, Arkansas og Missouri. I den sidste Stat udgør de dog kun $\frac{1}{10}$ af Befolkningen, medens de i Staterne langs med Syd- og Sydostkysten (fra Louisiana til Sydkarolina) udgør omtrent Halvdelen.

Der hersker den fuldstændigste Religionsfrihed, og Staten blander sig aldeles ikke i Kirkens Anliggender. Dog bekender næsten alle Indb. sig til en eller anden af de talrige kristne Sekter, som dels har udbredt sig fra Evropa, dels er opstaaede her. De fleste Tilhængere har Methodisterne og Baptisterne, dernæst Presbyterianerne, Katholikerne, de Episkopale og Lutheranerne. — For Undervisningen sørger de fleste Stater med stor Iver, og i nogle af dem staar Skolevæsenet paa et meget højt Trin. Talrige Akademier og Colleges sørger ikke blot for den mandlige, men ogsaa for den kvindelige Ungdoms højere Undervisning.

Forfatningen er aldeles demokratisk. I Spidsen for hele Unionen staar en Præsident, som vælges paa 4 Aar af Valgmænd fra alle Stater og selv vælger sine Ministre. Den lovgivende Magt har Kongressen, som bestaar af Senatet og Repræsentanternes Hus. Senatet dannes af 2 Medlemmer fra hver Stat; Repræsentanternes Antal retter sig derimod efter Staternes Folkemængde. I sine indre Anliggender er hver Stat en demokratisk Republik med en selvvalgt Gouvernør og 2 Kamre. Naar en Landstrækning er begyndt at bebygges, bliver den først indrettet som Territorium, og naar et saadant har faaet

en tilstrækkelig Befolkning og iøvrigt opfylder de foreskrevne Betingelser, bliver det optaget som Stat i Unionen. Staternes Antal nærmer sig nu til 40. De folkerigste er: Ny York med c. $4\frac{1}{2}$ Mill. Indb., Pennsylvania med c. $3\frac{1}{2}$, Ohio og Illinois med c. $2\frac{1}{2}$.

De forenede Staters Hovedland bestaar af et østligt Bjærgland, et stort Lavland i Midten og mod S. O. og et stort vestligt Bjærg- og Højland. Det østlige Bjærgland deles ved en Indsænkning i Ny-Englands Højland og Alleghany-Bjærgene. Indsænkningen dannes af Floden Hudson, der løber mod S., og Champlain-Søen, som har Afløb mod N. til St. Lorensfloden. Ny-Englands Højland gennemskæres af flere Bjærgkæder, som de grønne og hvide Bjærg, og fortsættes ind i de engelske Besiddelser S. for St. Lorensfloden. Alleghany-Bjærgene bestaar af flere parallelle Kæder, som gaar fra N. O. mod S. V. Bægge Afdelinget har Spidser paa c. 6000' og falder af til Atlanterhavet gennem et lavt Kystland, som bliver bredere og bredere mod S.

Det store Lavland strækker sig fra de kanadiske Søer til den mejikanske Bugt paa begge Sider af Mississippi og udbreder sig mod S. O. til det atlantiske Hav og over Halvøen Florida, som er opstaaet af Koraller. Mod N. adskilles Mississippi-Landet fra Hudsonsbugtens Tilløb ved et Højdedrag paa c. 1000', hvorfra det sænker sig jævnt mod S. til det sumpige Delta, som bestandig rykker videre ud i Havet. Mod Ø. og V. hæver Landet sig langt stærkere fra Mississippi-Dalen. Langs Floderne er det dels skovrigt, men bestaar iøvrigt for største Delen af frugtbare Prærier. V. for Mississippi hører Skovene efterhaanden op, og jo højere man stiger op imod Klippebjærgene, desto mere øde og ufrugtbart bliver Landet.

Foruden denne Skraaning, som gennemløbes af Missouri samt dennes og Mississippis vestlige Bifloder, indbefatter det vestlige Højland: a) Klippebjærgene, som i den nordlige Halvdel af de forenede Stater danner

Vandskellet mellem Missouri-Mississippi og det store Havs Tilløb, medens de i den sydlige Halvdel bestaar af flere Kæder, imellem hvilke Rio del Norte løber mod S. (Der- efter løber den mod S. O. og danner Grænsen mod Mejiko). b) Højsletterne V. for Klippebjergene, som mod N. gennemstrømmes af Kolumbia og dens Bifloder, mod S. af Rio Colorado, som løber til den kaliforniske Bugt, medens de i Midten danner det saakaldte store Bækken. Dette be- staar af tørre Sletter (c. 4000' høje), gennemskaarne af Bjerge, og har flere Søer uden Afløb til Havet, som den store Saltsø. c) Kaskade-Bjergene, som gennem- brydes af Kolumbia, og deres sydlige Fortsættelse Sierra Nevada V. for det store Bækken. Disse Bjerge har tak- kede Spidser og skarpe Kamme, der tildels naar en større Højde (c. 15,000') end Klippebjergene med deres mere afrundede Former. d) Kystlandet ved det store Hav med lave Kystbjerge og frugtbare Dale, som den af sin Guldgrubdom berømte Sacramento-Dal i Kalifornien.

De forenede Stater er meget rige paa mineralske Produkter. Ikke blot Kalifornien, men ogsaa mange an- dre Egne i det vestlige Højland er meget rige paa Guld, og i Staten Nevada Ø. for Sierra Nevada findes Jordens rigeste Sølvgrube. Ny-Almadén i Kalifornien er det rigeste af alle Kviksølvbjærgværker. Landet S. for Øvre- søen er rigt paa Kobber, de S. derfor liggende Egne paa Bly. Jærn og Stenkul findes i stor Mængde i Alleghany- Bjergene, især i Pennsylvanien. Denne Stat tillige med de tilgrænsende Egne af Ohio og Vest-Virginien er lige- ledes overordentlig rig paa Stenolie, som er bleven en meget vigtig Udførselsgenstand.

Saa vel Kornavlén som Kvægavlén er meget be- tydelige, især i de nordlige og mellemste Stater i det store Lavland, og bægge yder et stort Overskud til Udførsel. Den vigtigste Kornsort er Mais, som dyrkes næsten i alle Stater. Iøvrigt kan man dele Landet i to Halvdele, ad- skilte ved en Linje langs med Sydgrænsen af Virginien og

videre mod V. Den nordlige Halvdel frembringer Hvede (hvoraf der især udføres en stor Mængde), Havre, Kartofler, Uld og Fedevarer; af Husdyr er navnlig Svin meget tal- rige. Den sydlige frembringer fremfor alt Bomuld, som uden Sammenligning er den vigtigste Udførselsgenstand, dernæst Ris (i Sydkarolina og Georgien) og Sukker (i Louisiana). Tobak, som næst efter Bomuld og Hvede er den vigtigste Udførselsgenstand, dyrkes især i de midter- ste Stater (paa bægge Sider af den nysnævnte Grænselinje). Vin- og Frugtavlen er i stærk Tilvækst.

Industrien er betydelig i de nordostlige Stater, især i Massachusetts; men Fabrikvarer er dog den vigtigste Genstand for Indførselen. Af stor Betydning er Maskine- fabrikkerne og Skibsbyggeriet. — Handelen har hævet sig til en overordentlig Højde, og Omsætningen kan sammen- lignedes med Englands og Frankrigs. Handelsflaaden er den største næst efter Englands. Den store Verdenshandelstad er Ny-York, som indtager sin Plads ved Siden af Lon- don og Liverpool og har en større Handelsflaade end no- gen anden Stad paa Jorden. Den vigtigste Havn for Bom- ulds-Udførselen er Ny-Orleans. Den største Handels- flaade næst efter Ny-York har Boston, og fra den og andre Stæder i Massachusetts udsendes der flere Hval- fangere end fra alle andre Lande tilsammen. I det store Fiskeri deltager foruden Massachusetts især Maine, den nordostligste og største af Ny-Englands Stater. — Den indenlandske Handel er af Naturen begunstiget ved de mange sejlbare Floder; men man har desuden anlagt en Mængde Kanaler, der ligesom Floderne befares af utallige Dampskibe, og Jærnvejene har næsten ligesaa stor en Ud- strækning som alle evropæiske tilsammen. Fremfor alle mærkes den store nye Jærnvej fra Omaha ved Missouri over Klippebjergene og Sierra Nevada til St. Francisco (Pacifik-Banen). Dens højeste Punkt naar henv. 8000'.

Den største Stad er Ny-York, som med det lige over- for paa Long Island liggende Brooklyn har c. 1½ Mill.

Indb. Omtrent halvt saa stor er Filadelfia. 10 andre Stæder har imellem 1 og 300,000 Indb., nemlig: Boston og Baltimore ved Atlanterhavet, Buffalo og Chicago ved de kanadiske Søer, Pittsburg, Cincinnati og Louisville ved Ohio, St. Louis og Ny-Orleans ved Mississippi og St. Francisco ved det store Hav.

1. Ny-England.

I Massachusetts ligger den rige Handels- og Fabrikstad Boston med en udmærket Havn og fortrinlige offentlige Indretninger. Boston selv har 200,000 Indb.; omtrent ligesaa mange har en Række af mindre Stæder, der ligger tæt omkring den og kan betragtes som Forstæder. I større Afstand ligger Lowell med store Bomuldsfabrikker og c. 50,000 Indb. Arbejderne er her i en langt bedre Stilling end i de fleste evropæiske Fabrikbyer.

I Rhode-Island ligger Providence, en betydelig Fabrikstad med over 50,000 Indb.

2. Ny-York, Ny-Jersey og Pennsylvania

danner tilsammen næsten en Trekant, som mod N. V. begrænses af Erie-Søen, Niagara, Ontario-Søen og St. Lorensfloden, mod Ø. af Champlain-Søen, Ny-Englands Højland og Atlanterhavet.

Staden Ny-York ligger imellem Hudsons Udløb og et smalt Stræde, der adskiller den fra Long-Island. Da den for c. 200 Aar siden under Navnet Ny-Amsterdam blev afstaaet af Nederlandene til England, talte den 1000 Indb., 100 Aar senere 10,000; nu har den egentlige Stad 1,200,000 Indb., Brooklyn 300,000. Herhen kommer de fleste Indvandrere fra Evropa, og mange, især af Irlænderne, bliver her. Der hersker et umaadeligt Liv, især i den prægtige Hovedgade Broadway.

Længere oppe ved Hudson ligger den vigtige Handelsstad Albany, som er Staten Ny-Yorks Hovedstad (70,000 Indb.). N. derfor Badestedet Saratoga med mineralske

Kilder. — Fra Hudson gaar den store Erie-Kanal mod V. til Buffalo ved Erie-Søen, der har hævet sig til en stor Stad (over 100,000 Indb.) som Stapelplads for Vestens Produkter.

I Ny-Jersey ligger den blomstrende Stad Newark med henv. 100,000 Indb., ikke langt fra Ny-York.

I Pennsylvania ligger Filadelfia ved Floden Delaware, ikke langt fra dens Udløb i Delaware-Bugten. Den regelmæssig byggede Stad er anlagt af Kvækeren William Penn og er endnu Hovedsædet for Kvækerne i Amerika. Den har meget vigtig Industri og Handel og kan i Størrelse sammenlignes med Berlin.

I den paa Jærn, Stenkul og Stenolie rige vestlige Del af Pennsylvania ligger »Røgstaden« Pittsburg ved Sammenløbet af de to Floder, som danner Ohio. Den har store Jærnværker, Metal- og Glasfabrikker og Stenolie-Raffinaderier og tæller med sine Forstæder over 100,000 Indb.

3. Staterne N. for Ohio.

Langs med Floden ligger Ohio, Indiana og det stærkt fremblomstrende Illinois, imellem de kanadiske Søer Michigan, imellem Søerne og Mississippi Visconsin.

Cincinnati, i Ohio ved Floden Ohio, har i dette Aarh. fra en ubetydelig Flække hævet sig til en Stad paa over 200,000 Indb. Den har næst efter Ny-York og Filadelfia den største Industri af alle Unionens Stæder og udfører bl. a. en uhyre Mængde Flesk.

Ved Michigan-Søen ligger Chicago i Illinois og Milwaukee i Visconsin, endnu nyere Stæder, som udfører en uhyre Mængde Korn og Mel (Chicago mere end nogen anden Stad paa Jorden). Chicago, hvis Tilvækst endog i Amerika er mageløs, tæller nu omtrent 300,000 Indb., Milwaukee over 50,000.

4. De forrige Slavestater langs med Atlanterhavet.

I Maryland ligger den smukke Handelsstad Balti-

more ved Chesapeak-Bugten med henv. 300,000 Indb. Den udfører især en Mængde Mel og Tobak.

I Forbundsdistriktet Kolumbia ligger Unionens Hovedstad Washington ved Floden Potomak. Den er beregnet paa et meget stort Omfang, men svagt befolket (70,000 Indb.). Blandt Bygninger mærkes Kapitolium, hvor Kongressen samles, og det umaadelig store Mindesmærke for Washington.

I Virginien ligger Richmond, i Sydkarolina den smukke Handelsstad Charleston med 50,000 Indb.

5. Staterne ved den mejikanske Bugt.

Ø. for Mississippi ligger Alabama, med Søstaden Mobile, og Mississippi.

Ved Mississippis Udløb Louisiana. Deri den store Handelsstad Ny-Orleans med c. 200,000 Indb. (under 30° N. B.).

Tejas er den største af alle Stater, men endnu kun lidet opdyrket.

6. De indre Stater ved Mississippi.

S. for Ohio ligger Kentucky. Deri den stærkt blomstrende Handelsstad Louisville med over 100,000 Indb.

S. derfor Tennessee, hvis vigtigste Stad er Memfis ved Mississippi.

V. for Mississippi ligger Arkansas, Missouri og Jova. I Missouri den blomstrende Handelsstad St. Louis ved Mississippi med 250,000 Indb.

7. De vestlige Landskaber.

I Territoriet Utah ligger Mormonernes »nye Jerusalem«, den store Saltsøstad, ved Floden Jordan, som fra Utahsøen løber til den store Saltsø.

I Kalifornien, som ikke blot er rigt paa Guld, men ogsaa udmærket frugtbart, bl. a. paa Vin, ligger St. Fran-

cisco ved Indløbet til en stor Bugt. 1848, da Guldvaske-riet begyndte, stod her nogle faa Hytter; nu er det den vigtigste Handelsstad paa Amerikas Vestkyst, og Befolkningen, som er en Blanding af alle Nationer, er omtrent saa stor som Københavns. — Guldlandets anden Stad og Statens Hovedstad er Sacramento ved Floden af samme Navn.

8. Aljaska.

Under dette Navn sammenfattes det forrige russiske Nordamerika. Kysten ved det store Hav er stærkt indskaaret af Havet og tillige med de foran liggende Øer opfyldt af de vulkanske Kystkordillerer. Det højeste Punkt er Eliasbjærg under 60° N. B. (14,000'). De faa Indb. i det store Land bestaar mod N. og V. af Eskimoer, mod S. O. af Indianere. De lever af Jagt og Fiskeri, og et amerikansk Handelsselskab, som har afløst et tidligere russisk, udfører Odder- og Sælhundekind o. s. v.

Forbundsrepublikken Mejiko

udbreder sig omtrent lige langt paa begge Sider af den nordlige Vendekreds og udgør c. 36,000 □ M. med henv. 9 Mill. Indb. I den, som, i alle følgende amerikanske Republiker, der før tilhørte Spanien, er den romersk-katholske Religion og det spanske Sprog herskende, og Befolkningen bestaar af 3 Hoveddele: Indianere, Kreoler (Efterkommere af Spaniere) og Mestizer (Blandinger af begge). Negere og deres Blandinger med Hvide og Indianere (Mulatter og Zamboer) er i alle disse Lande kun lidet talrige. Indianerne udgør i Mejiko over Halvdelen af Befolkningen og er for største Delen bosatte, Kristne og lige berettigede Statsborgere. Den talrigste af deres Stammer er Aztekerne, Efterkommere af det ved Spaniernes

Ankomst herskende Folk. Mod N. bor der vilde Jæger- og Røverstammer.

Efter sin naturlige Beskaffenhed deles Mejiko sædvanlig i 3 Dele: a) det hede Lavland ved Kysterne, som er langt bredere ved den mejikanske Bugt end ved det store Hav. b) det tempererede Land, som omfatter de fra Kysterne opstigende Terrasser og den største Del af Højsletterne i det indre. c) det kolde Land, som omfatter de højeste Sletter og Bjerge. — Den største Del af Mejiko danner et sammenhængende Højland, som mod N. tildels bestaar af øde Stepper, men for største Delen er meget frugtbart. Kun det sydligste Bjærgland hører af Naturen til Mellemamerika og adskilles fra det mejikanske Højland ved en Indsænkning, som strækker sig tværs over Tangen ved Tehuantepek. Halvøen Yukatan er lav; den kaliforniske Halvø (Gammel-Kalifornien) bestaar for største Delen af nøgne Klipper, der falder stejlt af mod det store Hav, og er yderst svagt befolket. I den kaliforniske Bugt drives Perlefiskeri.

Det vigtigste Næringsmiddel er Mais, de vigtigste Udførselsgenstande: Sølv, hvorpaa Mejiko er rigere end noget andet Land, Guld, kostbare Træsarter, Cochenille, Sukker, Kakao, Vanille. Alle Næringsveje forstyrres ved de idele Borgerkrige. For Øieblikket ligner Statsforfatningen den nordamerikanske.

Hovedstaden Mejiko ligger 7000' over Havet ved en Kanal imellem to Søer i en skøn Slette omgivet af høje Bjerge, blandt hvilke Vulkanen Popokatepetl, d. e. Ildbjærg, hæver sig til henimod 17,000'. Staden har brede Gader og mange Pragtbygninger, som den af Guld og Sølv straalende store Domkirke (200,000 Indb.). I Omegnen findes Pyramider og andre Lævninger fra den aztekiske Tid.

De største Byer efter Hovedstaden (med over 50,000 Indb.) er: det prægtige La Puebla, Guadalajara og den vigtigste Bjærgværksstad Guanajuato.

Den vigtigste Søstad er Vera Cruz, dernæst Tampiko; paa Kysten af Yukatan Campeche. Yukatan er rigt paa Lævninger af gamle indianske Stæder.

Mellemamerika

omfatter efter sine naturlige Grænser Landet imellem de to Tanger og Indsænkninger ved Tehuantepek og Panama; men da den nordligste Del af dette hører til Mejiko, den sydligste til Kolumbia, bruges Navnet sædvanlig i snævrere Betydning om det mellem disse to Stater liggende Land. Dette bestaar af de 5 Republiker: Guatemala, St. Salvador, Honduras, Nikaragua og Costarica samt en engelsk Koloni ved Honduras-Bugten, ialt c. 9000 □ M. med henimod 3 Mill. Indb. Den langt overvejende Del af disse er Indianere og Mestizer; kun i Costarica udgør Kreolerne den største Del af Befolkningen.

De 5 Republiker dannede før den spanske Provins Guatemala og omfatter især de skønne Højsletter, der udgør den største Del af Mellemamerika, og disses Affald mod det store Hav, langs med hvilket der strækker sig en Række af Vulkaner. Affaldet mod det karaibiske Hav med dets Urskove, Sumpe og usunde Egne blev derimod ikke besat af Spanierne og bebos endnu for største Delen af vilde Stammer. Blandt Udførselsgenstande mærkes Mahognitræ fra Britisk Honduras, Cochenille fra Guatemala, Indigo fra St. Salvador, Kaffe fra Costarica.

Den betydeligste Stat er Guatemala med Hovedstaden Ny-Guatemala, som ligger paa en dejlig Højslette. Imellem Vulkanerne længere ude mod det store Hav ligger Gammel-Guatemala, som har lidt meget ved Jordskælv.

I Nikaragua ligger en Sø af samme Navn, som har

Afløb til det karaibiske Hav gennem Floden St. Juan og kun adskilles fra det store Hav ved en smal Landstrimmel.

De forenede Stater i Kolumbia

danner et Forbund, hvis Forfatning er indrettet efter den nordamerikanske Mønster, og omfatter det forrige Ny-Granada, ialt 24,000 □ M. med henv. 3 Mill. Indb. Her som i de fleste spansk-amerikanske Republiker har den ubegrænsede Frihed og Lighed, som er indført blandt en dertil umoden blandet Befolkning, frembragt idelige Uroligheder, som hindrer de af Naturen rigt udstyrede Landes Opkomst. De vigtigste Udførselsgenstande er Guld, Tobak og Kinabark.

En af Staterne er Panamá eller Istmo, som mod V. er bjærgig, mod Øst temmelig lav. Fra Staden Panamá ved Panama-Bugten fører en Jærnvej over Tangen til det karaibiske Hav, ad hvilken Nordamerikanerne og Englænderne driver en vigtig Transithandel. Talrige Dampskibe afgaar fra Panama til St. Francisco, Østasien o. s. v.

I den sydligste Del af Landet danner de sydamerikanske Andes deres nordligste Bjærgknude og deler sig derpaa i 3 Kæder, af hvilke den østlige fortsættes ind i Venezuela. Paa dennes Vestaffald ligger Ny-Granadas tidligere Hovedstad Bogotá med 50,000 Indb. Bogotá's Højslette ligger 8000' over Havet og har Roms Middeltemperatur, men næsten uden Forskel mellem Aarstiderne.

Imellem den østlige og den mellemste Andeskæde flyder Floden Magdalena. Denne danner ved sit Udløb et Delta; deri ligger den befæstede Søstad Cartagena (de las Indias), som nu er Forbunds-Hovedstad. — Ø. for Magdalena-Deltaet hæver Santa Martas Snebjærg sig til en Højde af 17,000'.

Den sydøstlige Del af Landet gennemstrømmes af Orinokos og Amazonflodens Bifloder og er tildels bedækket

af Urskove; men den største Del bestaar af Llanos, lave og flade Stepper, i hvilke Regtidens Oversvømmelser veksler med den forfærdeligste Tørke. De faa Indb. ernærer sig af de store Hjorde af halvvilde Heste og Hornkvæg, der græsser paa Sletterne.

Venezuela

danner ligeledes et Forbund efter nordamerikansk Mønster og udgør c. 20,000 □ M. med 2 Mill. Indb. Det har betydeligere Handel end Kolumbia og udfører især Kaffe, Bomuld, Kakao, Tobak, Kvæg og Huder.

Den østlige Andeskæde strækker sig først mod N. O., S. O. for Marakaibo-Søen, derpaa langs med Nordkysten under Navn af Venezuelas Kystbjærgene. Ved Marakaibo-Søens Udløb i Venezuela-Bugten ligger Marakaibo, ved Bugten Coro eller Venezuela, ved det karaibiske Hav Puerto Cabello, alle 3 med betydelig Handel.

Hovedstaden Karákas ligger i en skøn Dal i Kystbjærgene (henv. 3000' højt) og har et dejligt Klima, men har lidt meget ved Jordskælv. Den driver vigtig Handel over Havnen La Guayra.

Den S. O. for Orinoko liggende Del af Venezuela hører til Guyanas Bjærgland. Ved Orinoko ligger Handelsstaden Ciudad Bolívar (før Angostura). Landet imellem Orinoko og Kystbjærgene bestaar af Llanos.

Republiken Ecuador

udgør omtrent 10,000 □ M. med 1 Mill. Indb. Den udfører især Kakao. Den vestlige Del gennemskæres af Andesbjærgenes Dobbeltkæder, der mellem sig indeslutter

højtliggende Dale. I en saadan Dal ligger Hovedstaden Qvito henv. 9000' over Havet, omgivet af høje Vulkaner. Den store og velbyggede Stad har lidt meget ved Jordskælv. Lidt sydligere ligger den 20,000' høje Chimborazo.

Andesbjergene falder mod Ø. af til de store Sletter, som gennemstrømmes af Marannons Bifloder, mod V. til den smalle Kyst ved det store Hav. Paa denne ligger Handelsstaden Guayaquil. — Lige V. for Qvito (under Ækvator) ligger Galapagos-Øerne.

Republiken Peru

har samme Størrelse og Folkemængde som Kolumbia. Over Halvdelen af Befolkningen er Efterkommere af de gamle Peruanere, som allerede før Spaniernes Ankomst havde naaet en betydelig Civilisation og tildels endnu udmærker sig ved Vindskibelighed. De vigtigste Udførselsgenstande er: ædle Metaller, især Sølv, Salpeter, Uld (af Faar og Lamaer) og fremfor alt Guano, som i uhyre Mængde findes paa nogle Smaaøer ved Kysten.

Peru bestaar efter sin naturlige Beskaffenhed af 3 Dele: a) det sandige og regnløse Kystland. b) Andernes Dobbeltkæder med mellemliggende Højsletter og frugtbare dybere Dale. c) de østlige Sletter, som gennemløbes af Marannons Bifloder.

I Kystlandet ligger Hovedstaden Lima med over 100,000 Indb. En Jærnvæg forbinder den med den befæstede Søstad Callao, hvor der bor mange fremmede Købmænd.

I Bjærglandet ligger Inkaernes gamle Hovedstad Cusco (over 10,000' højt) med Lævnninger fra sin glimrende Tid og nogen Industri.

Republiken Bolivia

udgjorde tidligere en Del af Peru (Øvre-Peru). Den er større end de foregaaende sydamerikanske Stater, men har kun 2 Mill. Indb. Den berører kun det store Hav længst mod S. (under den sydlige Vendekreds) med et øde Kyststrøg, og netop der har ogsaa Andeskæden en ganske anden Karakter end længere mod N., idet den danner en bred Ryg med store Ørkener og Saltsumpe, paa hvilken der igen hæver sig enkelte Bjerge. Overgangen er derfor meget besværlig. N. derfor ligger Titikaka-Søens Højslette, der paa bægge Sider omgives af meget høje Bjerge. Flere Spidser hæver sig til en Højde af 20—22,000'; for Øjeblikket nævnes Lirima (paa den peruanske Grænse, under 20° N. B.) som Amerikas højeste Punkt. Fra den østlige Kæde udbreder sig igen betydelige Bjerge og Højsletter mod Ø. Talrige Floder løber derfra igennem tildels ubekendte Urskove og Stepper til Madejra.

Hovedstaden La Paz i Titikakas Højsletter har over 70,000 Indb. Den ligger 11,500' over Havet. Endnu 1000' højere ligger Potosi i en meget kold og ufrugtbar Dal i det østlige Bjærgland. Potosi var fordum en stor og rig Stad; men dets berømte Sølvminer har nu ikke mere saa stor en Betydning.

Republiken Chile

omfatter hele det lange smalle Kystland V. for Andeskæden fra Bolivia til Magellans-Strædet og udgør c. 12,000 □ M. med 2 Mill. Indb. Patagoniens Kyst er imidlertid kun paa enkelte Steder besat med Kolonier, og den nordlige Del af det egentlige Chile er ufrugtbar og kun vigtig ved sin Metalrigdom. Den langt overvejende Del af Befolkningen bor derfor i det skønne Land S. for

Vulkanen Akonkagua (21,000' høj) og N. for den af Indianerstammen Araukerne beboede Landstrækning.

Denne Del af Chile er ikke blot rig paa Kobber og Sølv, men har ogsaa betydelig Agerdyrkning og Kvægavl. Hvede og Mel er næst efter Kobber den vigtigste Udførselsgenstand. Handelen drives for en stor Del af Fremmede, af hvilke der er indvandrede mange i Landet. Forholdene er bedre ordnede end i de andre sydamerikanske Republiker.

Hovedstaden Santjago er regelmæssig bygget og har over 100,000 Indb. En Jærnvej fører til den vigtige Handelsstad Valparaiso (over 70,000 Indb.).

Den vigtigste Ø er Chiloe. Langt ude i Havet ligger Juan Fernandez. Ogsaa Ildlandet med omliggende Øer regnes til Chile.

La Plata-Staterne

eller det argentinske Forbund anslaaes til over 40,000 □ M. med $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb., men har meget ubestemte Grænser mod Patagonien, hvis østlige Del regnes til Forbundets Besiddelser. Ikke blot dette yderst svagt befolkede Land, men ogsaa de tilstødende Egne og nogle af de nordligste Landstrækninger bebos imidlertid af uafhængige Indianere.

Den vestlige Del af Landet er opfyldt af Andeskædens østlige Forbjærge og Højsletter; men den største Del bestaar af Stepper (Pampas) eller saltholdige Ørkener. Agerdyrkingen har begyndt at hæve sig, men langt betydeligere er Kvægavlen. Talløse Hjorde af Hornkvæg og Heste flakker om i Pampas og jages af de halvville Gauchos (som den spansktalende, men meget blandede Landbefolkning her kaldes). Udførselen af Huder, Talg, Kød og Uld er meget betydelig.

Staden Buenos Ayres ved den brede Rio de la Platas sydvestlige Bred driver meget vigtig Handel og har 180,000 Indb., deriblandt en Mængde indvandrede Evroperere.

Republiken Uruguay,

egentlig Republiken Ø. for Uruguay, udgør 4000 □ M. med 400,000 Indb. og danner Overgangen fra Pampas til Brasiliens Bjærgland. Den udfører de samme Genstande som La Plata-Staterne. Hovedstaden Montevideo ved La Platas Munding har 50,000 Indb. og driver vigtig Handel; men denne er ganske i de talrige Fremmedes (især Italieneres) Hænder.

Paraguay

er efter en langvarig Krig med Nabostaterne i en fuldstændig opløst Tilstand. Det frugtbare Land frembringer bl. a. den saakaldte Paraguay-Té (Maté).

Kejserdømmet Brasilien

udgør c. 150,000 □ M. med henv. 12 Mill. Indb. Den langt overvejende Del af disse bor langs med den lange Kyst samt i nogle Bjærgværksdistrikter i det indre og bestaar af hvide, Negere og Mulatter. Henv. $1\frac{1}{2}$ Mill. er Slaver. Af de hvide er de fleste af portugisisk Herkomst; i den nyeste Tid er der indvandret en Del Tyskere. — Det yderst svagt befolkede indre bebos mest af Indianere. Nogle af disse er paavirkede af Civilisationen, driver nogen Agerdyrkning og er tildels kristne; andre er

vilde og bestaar af en Mængde smaa Stammer med forskellige Sprog.

Regeringsformen er konstitutionel (med to Kamre); den katholske Religion og det portugisiske Sprog er herskende.

Den nordlige Del af Landet indbefatter den største Del af Amazonsletterne med deres uigennemtrængelige Urskove. Den sydlige Del bestaar for største Delen af Højland. Langs med Kysten strækker sig Bjerge (højeste Punkter henv. 8000'). Affaldene til Kysten er meget frugtbare; men de bagved liggende Højsletter (Campos), der i Gennemsnit har en Højde af 2000', er tørre og ufrugtbare. Paa dem hæver sig igen lave Bjerge. Imellem Højsletterne ligger frugtbare Floddale.

Brasilien er rigt paa mangfoldige Produkter. De vigtigste Udførselsgenstande er: Kaffe, Bomuld, Sukker, Huder, Diamanter, Gummi elasticum, Tobak, Maté, Kakao og kostbare Træsarter.

Hovedstaden Rio Janeiro, sædvanlig Rio, ligger omtrent under den sydlige Vendekreds ved en Bugt, som danner en fortrinlig Havn. Den driver meget vigtig Handel og har henv. $\frac{1}{2}$ Million Indb. Den dejlige Omegn er fuld af Lyststeder.

Brasiliens anden Handelsstad er Bahia (St. Salvador) med henved 200,000 Indb., mest Negerslaver, omgivet af blomstrende Plantager. Den tredje er Pernambuco paa Amerikas østligste Hjørne med 70,000 Indb., den fjerde Pará ved Amazonflodens sydlige Mundingsarm (nær ved Ækvator).

De evropæiske Besiddelser i Sydamerika.

Guyana i videre Betydning er Landet imellem Orinoko, Amazonfloden, dennes Biflod Rio Negro og Kasi-

kvare, som forbinder denne med Orinoko. Men det nordvestlige Bjærgland hører til Venezuela, det sydlige Affald mod Amazonfloden til Brasilien, og man forstaar nu sædvanlig under Navnet Guyana kun det mellemliggende Land, som er delt imellem England, Nederlandene og Frankrig.

I Virkeligheden har Evropæerne kun besat nogle Strækninger af det lave, hede og usunde, men meget frugtbare Kystland, hvis Plantager før dyrkedes af Neger-slaver, men efter Slaveriets Ophævelse er i Forfald. Hovedprodukterne er Sukker, Kaffe og Bomuld. Det indre Bjærgland bebos af smaa Indianerstammer og uafhængige, i Slavetiden bortløbne Negere (Maroner eller Busknegere).

Det engelske Guyana (Demerara) er det betydeligste, dernæst det nederlandske (Surinam). Det franske Guyana (Cayenne) benyttes som Forvisningssted.

Englænderne har besat Falklands-Øerne.

Vestindien

udgør over 4000 □ M. med 4 Mill. Indb. Hovedmassen af Befolkningen bestaar af Negere, dernæst af Mulatter og Kreoler, som nedstammer fra de Nationer, hvilke de forskellige Øer tilhører. Kun paa de spanske Øer udgør de hvide over Halvdelen af Befolkningen. Efter Slaveriets Ophævelse har man begyndt at indføre Kulier. Den indianske Befolkning, som var meget talrig ved Evropæernes Ankomst, er udryddet med Undtagelse af nogle faa Familier (af den karaibiske Stamme) paa et Par af de smaa Antiller.

Med Undtagelse af Bahama-Øerne er næsten alle Øerne bjærgige og frugtbare. De højeste Spidser (paa de store Antiller) naaer over 7000'. De store Antiller har skønne

Skove; men paa de smaa Antiller er disse for største Delen udryddede. De vigtigste Udførselsgenstande er: Sukker (og Rum), Kaffe og Tobak (fra de spanske Øer).

1. Haiti eller St. Domingo

(henved 1400 □ M. med 700,000 Indb.) er den skønneste og frugtbareste af de vestindiske Øer og var forud ogsaa den vigtigste; navnlig var den vestlige Tredjedel, som tilhørte Frankrig, fuld af rige Plantager, medens den større østlige Del, som tilhørte Spanien, var langt mindre opdyrket. Men siden Slaverne her har udryddet eller fordrevet næsten alle hvide, er Plantagedriften for største Delen ophørt, og Tilstanden er under de bestandige indre Uroligheder bleven meget daarlig. Dog udføres der endnu noget Kaffe og især kostbare Træsarter.

Øen er delt i to Fristater: det mindre, men langt folkerigere Haiti mod V. og det større, men meget svagt befolkede St. Domingo mod Ø. I den første er de fleste Indb. Negere, i den sidste Mulatter. Hovedstaden i Haiti er Port au Prince, i St. Domingo Staden af samme Navn, den ældste europæiske By i Amerika.

2. De spanske Øer

udgør baade i Størrelse og Folkemængde Halvdelen af Vestindien. Kuba er over 2000 □ M. stort og har henv. $1\frac{1}{2}$ Mill. Indb., Puerto Rico er henved 200 □ M. stor og har over $\frac{1}{2}$ Mill. Indb. De hvide er dels indfødte Spaniere (den herskende Klasse), dels Kreoler; de sidste har i den nyeste Tid paa Kuba rejst sig mod hines Herredømme, og den blomstrende Ø har derved lidt meget.

Kubas Hovedstad Havanna har en fortrinlig, stærkt befæstet Havn og er en af Amerikas vigtigste Handelssteder. Den udfører især en Mængde Sukker og Tobak og har betydelige Tobaksfabrikker. Blandt den smukke Stads Bygninger mærkes Domkirken med Kolumbus's Begravelse (200,000 Indb.).

3. De engelske Øer

har tilsammen henimod 1 Mill. Indb. Deraf kommer næsten Halvdelen paa det 300 □ M. store Jamaika og over 150,000 paa det 8 □ store, som en Have dyrkede Barbados, den eneste Ø, som ikke er gaaet tilbage ved Slaveriets Ophævelse. Den næststørste Ø er Trinidad (henv. 100 □ M). De lave, af Korallrev omgivne Bahama-Øer er svagt befolkede, for en stor Del ubeboede.

4. De danske Øer

udgør 6 □ M. med 36,000 Indb. St. Croix er en af de bedst dyrkede Øer i Vestindien, men ikke mere saa blomstrende som før. Derpaa ligger Kristjanssted, den vestindiske Regerings Sæde, og Frederikssted.

St. Thomas har paa lidt over 1 □ M. 12,000 Indb. af meget blandet Nationalitet, som næsten alle bor i Staden af samme Navn (egentlig Charlotte Amalie). Denne er en vigtig Frihavn og Middelpunkt for den engelske Dampskibsfart i Vestindien. — St. Jan er ubetydelig.

5. De øvrige Øer.

Sverrig ejer det ubetydelige St. Barthelemy.

De franske Øer udgør henv. 50 □ M. med henv. 300,000 Indb. Omtrent Halvdelen af disse bor paa det skønne og frugtbare Martinique, de øvrige paa det større Guadeloupe og de der omkring liggende mindre Øer.

Nederlænderne ejer et Par af de nordligste blandt de østlige smaa Antiller og de vestligste af de sydlige smaa Antiller. Den største er Kurassao.

Avstralien

kan deles i følgende Afdelinger: 1) Avstrallandet eller Avstralia i snævrere Betydning (Ny-Holland) med Tas-

mania eller Van Diemens Land. 2) Ny-Seland. 3) Melanesien, d. e. de N. O. for Avstrallandet liggende nærmere Øer, som danner en Bue fra Ny-Guinea til Ny-Kaledonien. 4) Fidji- eller Viti-Øerne, Australiens Centralgruppe. 5) Mikronesien eller Vest-Polynesien, d. e. Smaaøerne N. V. for Fidji-Øerne, N. for Melanesien. 6) Øst-Polynesien, d. e. Smaaøerne Ø. for Fidji-Øerne. 7) Sandwich- eller Havaji-Øerne. — De 4 sidste Afdelinger, som ligger langt fra Fastlandet imellem Vendekredsene, kan ogsaa sammenfattes under Navn af Sydhavsøerne.

Det hele udgør henved 160,000 □ M., men er yderst svagt befolket. I de engelske Besiddelser (Avstrallandet, Tasmania, Ny-Seland) bestaar den langt overvejende Del af Befolkningen af de i den nyeste Tid, for største Delen fra Evropa, især fra England, indvandrede Nybyggere. Den indfødte Befolkning, som er stærkt aftaget, deles sædvanlig i to Racer: en mørkere (avstralisk) og en lysere (polynesisk eller malajisk), af hvilke den sidste er langt smukkere og modtageligere for Kulturen end den første. Der finder imidlertid Overgange Sted imellem dem, saaledes paa Fidji-Øerne, hvis Beboere i Farve ligner den avstraliske, men i andre Henseender den polynesiske Race.

Til den avstraliske Race hører Avstrallandets og Melanesiens Beboere. De egentlige Avstraliere paa Fastlandet er en svag og hæsleg, rustfarvet Stamme, der lever i smaa Horder eller enkelte Familier og staar paa et meget lavt Trin. Nogle af Ny-Guineas Beboere hører til den samme Stamme; men de fleste af denne Øs og det øvrige Melanesiens Beboere er Papuaer eller Avstralnegerer, som udmærker sig ved et mærkværdig stort, kruset Haar og staar paa et noget højere Udviklingstrin.

Polynesierne bestaar af en vestlig Gren (paa Mikronesien) og en østlig Gren (paa Ny-Seland, Øst-Polynesien og Sandwich-Øerne). Især den sidste viser, uagtet den er saa vidt adspredt, en mærkelig Overens-

stemmelse i Sprog og Skikke, som Tatoveringen og Tabu, hvorved visse Genstande erklæres for urørlige, enten for alle eller for visse Personer. De havde ved Evropæernes Ankomst en Art Lensforfatning med Høvdinger og Fyrster, drev Agerdyrkning og Industri, men var tildels Menneskeædere. Nu har de fleste, især af den østlige Gren, antaget Kristendommen og tildels evropæiske Indretninger.

1. Avstrallandet

udgør med Tasmania (saa stort som Ceylon) henv. 140,000 □ M., men har ikke engang saa mange Indb. som Danmark. De indfødte udgør kun et ringe Tal; paa Tasmania er de uddøde. Englænderne anlagde i Slutningen af forrige Aarh. en Forbryderkoloni paa Østkysten (Ny-Syd-wales), senere en anden paa Tasmania. Nu er kun den ubetydeligste Koloni Vest-Australien (i det sydvestlige Hjørne af Fastlandet) Forbryderkoloni, medens de andre Kolonier har hævet sig stærkt ved frie Indvandring. Især har Tilvæksten været stor i Guldlandet Viktoria (mod S. O.). Denne Koloni er nu den vigtigste, dernæst Ny-Syd-wales. Efter dem følger Syd-Australien, som især er rigt paa Kobber. Ogsaa den nyeste Koloni, Dronningens Land, er i stærk Opkomst.

Avstrallandet naaer med sin nordligste Spidse ved Torres-Strædet til henimod 10° S. B., med sin Sydspidse ved Bass-Strædet til henimod 40°. Den nordlige Del har saaledes tropisk Klima, den sydlige et skønt tempereret Kystklima. Fra de for største Delen lave Kyster stiger man op til ikke synderlig høje Bjerge (de højeste c. 7000'), som de blaa Bjerge i Ny-Syd-wales og Avstral-Alperne i Viktoria. Bjærgene falder igen af til Sletter i det indre, som tildels danner gode Græsgange, tildels er bedækkede med tørre Buskvækster eller ganske øde. Den største Del af det indre er iøvrigt endnu ubekendt.

Den vigtigste Flod er Murray, som løber fra Avstral-

Alperne mod N. V. paa Grænsen af Ny-Sydwailes og Viktoria og derpaa i Syd-Avstralien løber ud i en Bugt. Den optager den endnu længere Darling, som dannes af en Mængde Floder fra Bjærgene i Ny-Sydwailes. Iøvrigt mangler de avstralske Floder og Søer for det meste Dybde og Vandmængde. I Regntiden oversvømmer de store Strækninger, medens de i den tørre Tid udtørres eller bliver til Sumpe og Smaapytter.

Agerdyrkning og Kvægavl er i stærk Opkomst. Især er Faareavlen meget vigtig, og Uld er næst efter Guld den vigtigste Udførselsgenstand.

I Ny-Sydwailes ligger Sidney ved Fjorden Port Jackson. (Lidt S. derfor Botany-Bay, hvorefter i Begyndelsen Kolonien blev benævnt). Den velbyggede Stad driver vigtig Handel, Hval- og Robbefangst (henv. 100,000 Indb.).

Viktoria ligger ligesaa langt S. for Ækvator som det andet Guldland, Kalifornien, ligger N. derfor, og ligner i de fleste Forhold dette Land. Ogsaa her er der indvandret mange Kinesere. Hovedstaden Melbourne, der ligeledes i mange Henseender ligner St. Francisco, har en prægtig Havn ved Bugten Port Filip og driver meget vigtig Handel (over 150,000 Indb.).

I Syd-Avstralien ligger Adelaide ved en Bugt. Udenfor denne ligger Kænguru-Øen.

Tasmanien er bjærgigt, tildels frugtbart og har et skønt mildt Søklima.

2. Ny-Seland

indbefatter to store Øer (hver paa c. 2000 □ M.), adskilte ved Cooks-Strædet og gennemskaarne af vulkanske Bjærg. Paa den nordlige Ø er Bjærgene lavere og afbrudte af Sletter; men den sydlige er et Alpeland med store Isbræer og snedækte Toppe, blandt hvilke Cooksbjærget naar c. 13,000'. Klimaet er fugtigt og Plantevæksten yppig. De store Skove yder ypperligt Tømmer. Et udmærket Pro-

dukt er det ny-selandske Hør. Den sydlige Ø er rig paa Guld, som tillige med Uld er den vigtigste Udførselsgenstand.

De indfødte (Maorierne) er smukke, kraftige og modtagelige for Kulturen, men tildels fjendtlige mod Evroperne. Deres Antal er imidlertid ikke stort, paa den sydlige Ø næsten forsvindende i Sammenligning med de evropæiske Nybyggere.

3. Melanesien.

Ny-Guinea eller Papua ligger imellem Ækvator og 10° S. B. og er rimeligvis omtrent af samme Størrelse som Borneo. Den bjærgige Ø har en yppig Plantevækst, men er meget lidet bekendt. Nederlænderne regner den vestlige Del til deres Besiddelser.

Ny-Britannien, Ny-Irland, Salomons-Øerne, Ny-Hebriderne og mellemliggende mindre Øer er bjærgige og bebos af uafhængige Stammer. Paa Ny-Hebriderne har Kristendommen begyndt at udbrede sig.

Ny-Kaledonien tilhører Frankrig, der benytter det som Forvisningssted.

4. Sydhavsøerne

er dels meget lave Koralløer (Atoler), dels høje og vulkanske Øer, omgivne af Korallrev. Atolerne er meget talrige, men ganske smaa Øer, som danner en Ring eller Dele af en saadan omkring en lavvandet Sø eller Lagune. Til dem hører de fleste af Karolinerne, Mulgraves-Øerne, de lave Øer og mange andre adspredte Øer.

Til de høje Øer hører Fidji-Øerne, de fleste af Venskabs- og Selskabs-Øerne, Skipper-Øerne, Marquesas-Øerne og Sandwich-Øerne. Blandt disse er der 3 større Øer (100—200 □ M.), nemlig de to største af Fidji-Øerne og Havaji eller Ovajhi. Enkelte af de øvrige Øer er c. 20 □ M. store, som Voahu, Tahiti (den største af Selskabs-Øerne) og Tonga (den

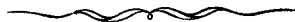
største af Venskabs-Øerne). Havaji har to Vulkaner paa c. 13,000' og ved Foden af den ene (Movna Roa) et Krater af flere Miles Omfang. En udslukt Vulkan paa Tahiti hæver sig næsten ligesaa højt.

Sydhavssøerne har en bestandig Sommer uden altfor stærk Hede og med frisk Søluft. Kokospalmen er Hovedplanten paa Atojerne; paa de andre Øer kommer dertil Brødfrugt- og Pisangtræet og Rodvækster, som Yams. Svin, Fisk og Skildpadder er talrige.

Spanierne ejer Marianerne og regner Karolinerne til deres Besiddelser.

Frankrig har Herredømmet over Marquesas-Øerne og Tahiti, og flere af de omliggende Øer staar under dets Beskyttelse.

Sandwich-Øerne danner en ordnet Stat med europæiske Indretninger og protestantisk Religion. De udgør c. 300 □ M. med 70,000 Indb. Hovedstaden er Honolulu paa Voahu.

Rettelser.

-
- S. 26. L. 18—19. „er der Færgesfart“ læs „fører en Bro“.
 S. 47. L. 23. „Ikke engang“ læs „Omtrent“.
 S. 74. L. 9. „Eberfeld“ læs „Elberfeld“.
 S. 80. L. 25. „nordlige“ læs „sydlige“.
 26. „sydlige“ læs „nordlige“.
-